

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KRITOVULOS
İSTANBUL'UN
FETHİ

KRİTOVULOS

Bizanslı tarihçi. İkinci Mehmet'in tahta çıkışından sonraki on yedi yıllık olayları yazarak padişaha takdim etmiştir. İmroz adasının tanınmış kişilerindendi. İstanbul'un alınmasından sonra Ege adaları ahalisi ve Bizanslı idareciler bölgeyi terk etmeye başlayınca İmroz ve Limni ahalisinin göç etmelerini engelledi. Venedik donanması, Limni ve Semendirek adalarını aldıktan sonra İmroz adasının teslimini Kritovulos'tan isteyince, İtalya gemilerinin İmroz'a saldırmadan Rodos'a dönmelerini sağladı. Bu ve buna benzer hizmetleri dolayısıyla padişahın teveccühüne mazhar olarak İmroz'un idaresi kendisine verildi.

KAROLİDİ EFENDİ (1849-1930)

Pavlos Karalidis, 1849'da, Kayseri'de, zengin bir toprak sahibinin oğlu olarak doğdu. Fener Rum Erkek Lisesi'nde eğitim gördü. İttihat ve Terakki Partisi'ne katıldı. 1908 yılında İzmir milletvekili seçildi. Balkan Savaşı başlayınca Almanya'ya geçti, sonra Yunanistan'a döndü. Atina Üniversitesi'nde Yunan Kültür Tarihi dersleri verdi. 1893-1908 arasında 18 kitap ve 38 makale yayımladı. Osmanlıca'yı çok ileri derecede bilmekte ve her şekliyle kullanabilmekteydi. Tarih-i Osmanî Encümeni çalışmalarına katılmış ve kuruluşunda yer almıştır. 1930'da, Atina'da öldü.

MUZAFFER GÖKMAN (1915-1996)

Üsküdar'da dünyaya geldi. 1946'da Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne müdür olarak atandı ve burada modern kütüphaneciliğin ilk uygulamalarını başlattı. Mesleki incelemelerde bulunmak üzere İtalya, Fransa, İngiltere ve Almanya kütüphanelerine gönderildi. Çalışma yapmak üzere ABD'ye davet edildi. Burada gördüğü yenilikleri kütüphanede uyguladı. Muzaffer Gökman 44 yıllık devlet hizmetinden sonra 1977'de emekli oldu. Başta bibliyografyaları olmak üzere 39 adet yayımlanmış kitabının yanında, gazete ve dergilerde yayımlanmış yüzlerce makalesi vardır.

İSTANBUL'UN FETHİ

(Tarih-i Sultan Mehmet Han-ı Sâni)

Kritovulos

Türkçesi: Karolidi

Çeviriyazı ve Notlar: Muzaffer Gökman

Kapı Yayınları 363
Tarih-İnceleme 93

İstanbul'un Fetbi (Tarîh-i Sultan Mehmet Han-ı Sâni)

Kritikçisi:

Türkçesi: Karolldi

Osmanlı Türkçesinden Çeviren, Sadeleştiren ve Notlandıran: Muzaffer Gökman

1. Basım: Haziran 2013, Kapı Yayınları:

ISBN: 978-605-5107-04-8

Sertifika No: 10905

Editör: Mustafa Çevikdoğan

Kapak: Kübra Altıntaş

Mizanpaj: M. Atahan Sıralar

© 1967, Muzaffer Gökman

© 2013; bu kitabın yayın hakları Kapı Yayınları'na aittir.

Kapı Yayınları

Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu / İstanbul

Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76

e-posta: bilgi@kapiyayinlari.com

www.kapiyayinlari.com

Baskı ve Cilt

Mellisa Matbaacılık

Matbaa Sertifika No: 12088

Çiğirtehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa / İstanbul

Tel: (212) 674 97 23 Faks: (212) 674 97 29

Genel Dağıtım

Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu / İstanbul

Tel: (212) 511 53 03 Faks: (212) 519 33 00

Kapı Yayınları, Alfa Yayın Grubu'nun tescilli markasıdır.

Eser, Muzaffer Gökman'ın çevriyazısını yapıp sadeleştirdiği metin esas alınarak baskıya hazırlanmıştır. Eserin imlası günümüz kurallarına uyarlanmıştır. Muzaffer Gökman'ın düştüğü dipnotlardan bazılarının kitabın sonunda verilmesi uygun görülmüş, dipnot düşülen bu kelimeler, eser içinde italikle dizilmiştir.

Ortaçağın en önemli olayı olan İstanbul'un fethi hakkında yerli ve yabancı yüzlerce eser yayımlanmıştır. Yabancı yayınlar arasında aleyhimize olanlar, fethi küçültmeye çalışanlar, bu zaferi tesadüfe bağlayanlar dahi görülür.

İstanbul'un kuşatılması ve alınmasıyla ilgili başlıca yabancı kaynaklar; Francis, Dukas, Halkondilis ve bu kere sunmaya çalıştığımız Kritovulos'un tarihidir.

Francis, son Bizans İmparatoru Konstantin Paleologos'un başınabeyincisi ve yakınlarından olduğundan, bu hanedan hakkında kitabında birçok methiye yazmış ve dolayısıyla tarihçi gözüyle olaylara tarafsız kalamamıştır.

Dukas ve Halkondilis'in tarafsız kaldıkları, olayları objektif bir gözle izledikleri yabancı tarih yazarları tarafından söylenir-

se de, bu eserleri okuyan ve olaylara bir parça nüfuzu olan kimse, kelimelerin ve cümlelerin altında yine başka bir anlam, yine başka bir koku sezecek ve kini hissedecektir.

Kritovulos, fetih sırasında İstanbul'da bulunmamış olmakla beraber, kuşatmanın devamı süresince İstanbul'a pek yakında bulunduğundan fethiye bulunanları dinlemek ve ilkel kaynakları görmek fırsat ve yetkisine sahip olan ender kişilerden olduğundan, yazmış olduğu tarihi bu yönden ayrı bir önem taşımaktadır. Bütün bunlarla beraber Kritovulos hakkında, Fatih'in maiyetinde bulunduğu, nimetleriyle perverde olduğu, kitabında Fatih'i methettiği ve dolayısıyla tarafsız kalamadığını söyleyen yabancı kaynaklar mevcutsa da, olaylar açıklanırken verilen bilgiler, akliselimin rehberliğinde gün ışığına çıkmakta ve okuyucu kendi ölçüleri içinde gerekli kararı verebilmektedir.

Bütün bu iddiaları bir tarafa bırakarak İstanbul'un fethi sırasındaki olaylara yakından ve derinlemesine girmesini ve eleştirmesini yapabilen Kritovulos'un, sunduğumuz kitabında da göreceğimiz gibi olayları tek taraflı değil, tarafsız olarak bizlere kadar ulaştırabildiğinin bir hakikat olduğunu okuyucularımız kabul edecekleri gibi, bu konuda eser veren yabancı kaynakların yer yer Kritovulos'un kitabından pasajlar aktarmış olmaları da eserin değeri hakkında bir ölçü olacak niteliktedir.

Kritovulos'un tarihi, ilk defa memleketimizde tarihi, bir ilim dalı olarak değerlendiren "Tarih-i Osmanî Encümeni" tarafından ele alınmış ve bu encümenin yayın organı olan ve 1 Nisan 1326 (1910) tarihinde ilk sayısı yayımlanmış bulunan *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*'nda tefrika halinde yayımlanmaya başlamıştır.

Türk kültür ve tarihine büyük yararı dokunan ve yurdumuzda yepyeni bir tarih havası ve anlayışı getiren encümenin, dergilerinin 1 sayılı nüshasında belirttikleri gibi amaçları şu satırların içinde özetlenmiş bulunmaktadır: "... Osmanlı Devleti'nin

tarih sahnesine çıkışından bugüne kadar geniş ve mükemmel bir tarihi dilimizde henüz yazılmamıştır. Vakanüvislerin devirlerin olaylarını tespit etmek için kaleme aldıkları tarihler bir zincirleme meydana getirirse de ekserisi eski üslup üzere yazılmış olduklarından, verdikleri bilgiler resmi bir kaynaktan ileri gidememektedir.”

Osmanlı Devleti’nin mükemmel bir tarihini meydana getirmek ve Osmanlı tarihine ait bütün belgeleri bastırarak yayımlamak amacıyla 14 Kasım 1325 (1909) tarihinde kurulan encümenin yönetmeliğinin birinci maddesi uyarınca kurulan daimi üyeliklerde bulunan kişilerin her biri başlı başına bir değer olup, boşluklarını her zaman hissettirecek olan, Abdurrahman Şeref, Ahmet Tevhid, Ahmet Refik, Ahmet Mithat, İskender Yanko, Efdaleddin, Diran Kelekyan, Zühtü, Ali Seydi, Karolidi, Mehmet Arif, Necip Asım efendi ve beylerdir.

Görüldüğü üzere her biri başlı başına birer otorite olan ve bilim dünyasına çeşitli eserler veren bu değerli kalem ve fikir sahiplerinin meydana koydukları eserlerden bugün dahi yararlanılmakta ve kütüphanelerimiz bu seçkin kişilerin meydana getirdikleri eserlerle yerinde bir gurur duymaktadır.

1 Nisan 1326 (1910)- Mayıs 1931, 1 - 18 yıl, 1 - 101 sayı, olarak iki ayda bir yayımlanan dergi, bugün dahi araştırmacılarının söyledikleri gibi, birinci kaynak anlamında, her zaman başvurulabilecek bir kaynak niteliğindedir. O günkü ölçülere göre 5 kuruş fiyatı olan bu değerli dergide çeşitli tarihi makale ve araştırmalar arasında Osmanlı tarihine ışık tutan kitaplara da yer verilmiş ve bu gibi kitaplar sonradan okuyucu tarafından bir araya toplanarak kitap haline getirilmesi imkânı sağlanabilecek şekilde derginin bitimine bağlanmıştır.

Bunlardan bir tanesi de şimdi elinizde tuttuğunuz *Tarih-i Sultan Mehmet Han-ı Sâni* tefrikasıdır. Kritovulos tarafından fetihin hemen ardından yazılan ve Fatih’e sunulan bu eser, İzmir

Milletvekili Karolidi Efendi tarafından Yunancadan dilimize çevrilmiştir. 1908 meclisinde İzmir milletvekili olarak bulunan Karolidi Efendi hukuk öğrenimi yapmış bir Osmanlı vatandaşıdır. Osmanlıca'yı çok ileri derecede bilmekte ve her şekliyle kullanabilmektedir. Kitabın çevirisinde Osmanlıcanın zenginliğini ve kendisinin de bu dile olan yatkınlığını her haliyle göstermiştir. Bir süre de patrikhanenin vekilliğini yapan Karolidi Efendi, bir Bizans sevgisi taşımış olmasına rağmen hiçbir zaman Osmanlı topluluğunu yıkmak gibi davranışlarda bulunmamış ve bilakis bunun tam aksi bir tutumda olduğunu göstermiştir. Atina Üniversitesi'nde Yunan Kültür Tarihi'ni de bir süre okutan Karolidi Efendi, Bizans'ı, tarih sınırları içinde araştıran bir mefkûre sahibi olarak tanınmış ve Tarih-i Osmanî Encümeni çalışmalarına katılmış ve kuruluşunda yer almış bir kişidir.

Sözü edilen dergi ile birlikte yayımlanarak sonradan bir bütün haline gelen adlı kitabın sadeleştirilerek Türk harflerine çevrilmesi ve notlanmasına gelince:

KRİTOVULOS: Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı Sâni.
Çeviren: Karolidi. İstanbul 1328 [1912] Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi. 200 s. 8°.

"Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası ilavesi."

Yukarıda da belirtildiği gibi Osmanlı dilini bütün yönleriyle bilen, en ince ve zarif karşılıklarıyla kullanabilen Karolidi Efendi'nin bu çevirisinin yer yer çok ağıdalı olduğunu ve güçlüklerle karşılaştığımızı söylemek yerinde olur. Sadeleştirmek çabalarımız içinde ne bugünkü ve ne de eski kuşağın kullandığı dil bir ölçüt olarak alınmış, hiçbir iddiası olmayan günlük yazı dilimiz ve metnin sınırları içinde kalmaya çalışılmıştır.

Kitabı notlarken yararlandığımız, her biri başlı başına bir değer olan başlıca eserler de şöyle sıralanabilir:

Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınları arasında bulunan *İslam Ansiklopedisi*'nin ilgili maddeleri, son günlerde kaybettiğimiz İsmail Hâmi Danişmend'in *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, hocamız Reşat Ekrem Koçu'nun *Fatih Sultan Mehmet*, okul arkadaşım Mithat Sertoğlu'nun *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, Feridun Dirimtekin'in *İstanbul Fethi*, Dukas'ın Mirmiroğlu tarafından dilimize çevrilen *Bizans Tarihi*, Sami Üngör'ün *Coğrafya Sözlüğü*, Hayat Müessesesi tarafından yayımlanan *Hayat Ansiklopedisi*, Yine Milli Eğitim Yayınları'ndan Mehmet Zeki Pakalın'ın *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*.

Elli beş yıl evvel dilimize çevrilmiş bulunan eserin İstanbul'un fethinin 514. dönüm yılında hazırlanarak yayımlanabilmesinin sevinci içinde; insan eliyle meydana getirilen her şeyde olduğu gibi burada da görülecek hata ve eksikler için uyarınada bulunacaklara ve yardımlarını esirgemeyen arkadaşım M. Yeşil'e burada teşekkür ederim.

15 Nisan 1967
Muzaffer GÖKMAN

Kritovulos, Fatih çağı soylu kişilerinden bir Bizans müverridir. İkinci Mehmet'in tahta geçişinden başlayarak on yedi yıllık olayları yazarak takdim etmiş ve özenilerek hazırlanmış olan nüsha, Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde saklanmıştır. Başka örneği olmadığından yazar ve eseri bundan kırk elli yıl evveline gelinceye kadar araştırmacılar için gizli kalmıştır. Yazar, Fatih Sultan Mehmet'in cesaretine ve politikasına gönül bağlamış olduğundan yazılarında methettiği gibi, Bizans edebiyatının çökme devri yazarlarından ise de Yunan dilinin yücelme devirlerindekileri taklit ettiği cihetle, Fatih'in cesaret ve kahramanlıklarını o günkü dille, ağır bir üslup ile canlandırmıştır. Şimdiye kadar başka dile çevrilmeyen tarihini bu defa Türk diline çevirerek dergimizde tefrika suretiyle yayımlamayı uygun bulduk.

Paris Antlaşması'ndan¹ sonra İstanbul'a gelen Rusya elçisi Aleksandr Lobanof, İstanbul'da kaldığı sırada Topkapı Sarayı'nı ziyaret etmiş ve orada Kritovulos adına ve tirşe² üzerine yazılı bir tarih bulup bu tarihin önsüzünden birkaç sayfayı kopya ederek Almanya'da dostu olan meşhur âlim Tischendorf'a göndermiştir.

Bu parçaların Tischendorf tarafından Almanya'da yayımlanıp duyurulması üzerine Kritovulos adında Bizans çağında yaşamış bir tarih yazarının bulunduğu anlaşılmış, Almanyalı ünlü edip Carl Müller İstanbul'a gelip ve Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan ve Kritovulos başlıklı el yazısı ile yazılmış olan kitabı bulup bütünüyle kopya ettikten sonra Avrupa'ya dönüşünde Paris'te Firmen Dido Basımevi'nde bastırmakta olduğu dergiye³ geçirerek yayımlanmıştır (1870).

Bu sayede Kritovulos'un adı ve eseri bütün bilgi âlemince duyulmuştur. Sözü geçen eserin Müze-i Hümayun eski müdürü Dr. Dethir tarafından Fransızcaya ve Peşte Encümen-i Danişi tarafından Macarcaya çevrildiği söylenilmekte ve hatta Macar çevirisinin Encümen-i Daniş'in her ne sebepten ise yayımlamadığı yirmi veya yirmi birinci cildinde kayıtlı olduğu söylenilmekte ise de bu çevirilere henüz rastlanamamıştır. Yalnız Selanik vali yardımcılığından emekli Kostantinidi Paşa tarafından kısmen çevrilerek bundan otuz beş yıl kadar evvel *Ruznamçe-i Ceride-i Havadis*'te tefrika edilmişti.

* Üzerine yazı yazılacak şekle konulmuş hayvan derisine verilen ad. Tirşe beyaz, sarı, kırmızı olmak üzere üç nevidir. Yazı derinin bir yüzüne yazılır. İki yüzüne nadiren yazılırdı. Tirşe parçaları birbirlerine yapıştırılarak uzunlaştırılır, bir değneğe sarılarak tomar şekline konurdu.

** Ekseri eski Yunan tarihçilerinin eserlerinden parçalar toplayan ve beş ciltten ibaret olan bu anonim mecmuanın beşinci cildine Kritovulos'un tarihi alınmıştır ki, bu eser 52. sayfadan 161. sayfaya kadar 100 sayfa kaplar. *Fragmenta Historicorum graecorum*, Editio Caratus Müller. Paris 1870.

Beş bölümden ibaret olan bu tarih, Fatih Sultan Mehmet'in tahta geçişine rastlayan 1451 yılından 1476 yılına kadar olan olayları ve Kritovulos'un biyografisine dair pek az bilgi taşır.

Bu bilgilere göre tarihçimiz, İmroz adasının tanınmış soylu kişilerindendi. İstanbul'un alınmasından sonra Türk deniz kuvvetlerinin Gelibolu'ya gelişinde, gerek İmroz ve gerek o zamana kadar Bizans İmparatorluğu'na bağlı diğer ufak adalar ahalisi korkarak Eğriboz, Sakız ve Girit, Akdeniz'de Venedik veyahut Cenevizlilere bağlı bulunan adalara göçmeye hazırlandıkları gibi Bizans İmparatorluğu tarafından o adalara tayin edilmiş olan memurlar görev yerlerini bırakarak kaçmışlardı. Kritovulos bu durumu öğrenince İmroz ve Limni ahalisinin göç etmelerinin önünü almak için bunlara güven vererek göçten alıkoydu. Aynı zamanda da Gelibolu'da bulunan Osmanlı donanması komutanı Hamza Paşa ile gizli olarak haberleşerek paşanın müsaadesiyle Fatih Hazretleri'ne İmroz'un üstün kişilerinden bir heyet gönderdi ve 'bu esnada donanma tarafından sözü geçen adalardan hiçbirine taarruz yapılmadı.

Sultan Mehmet huzuruna gelen heyeti iyi bir surette kabul ederek İmroz'u, Enez hâkimi Palamidi'nin ve Limni ve Taşoz adalarını Midilli hâkimi Rodriko'nun yönetimine verdi. İmroz'da o tarihe kadar yûrûrlükte olan gelenek ve göreneklerin hiçbir şekilde değiştirilmemesi, padişahın başta gelen buyrukları arasındaydı.

Üç yıl geçtikten sonra Palamidi'nin yerine gelen kişi hükûmete dik ve kin güdücü davranışlar gösterdiği cihetle Kaptan Yunus Paşa İmroz'u alarak yönetimini ve kalelerin korunmasını Kritovulos'a verdi (1456). Bir yıl sonra (1457) Papa Üçüncü Calixtus tarafından Ludovico adında bir amiral komutasında Akdeniz'e gönderilmiş olan donanma Rodos adasına geldiğinde, donanmadan ayrılan on gemiden ibaret bir filo Contux adında

bir kaptanın komutasında henüz Osmanlı egemenliğine girmiş olan adalar üzerine gönderildi. Küçük filo Limni ve Semendirek adalarını aldıktan sonra İmroz adasının teslimini Kritovulos'tan istedi. Bununla ilgili olarak Amiral Ludovico'dan Kritovulos'a yazılan mektubu verdi. Kritovulos, kaptan Condux'u büyük bir saygı ile kabul edip ve birçok hediye ile gönlünü alıp İtalya gemilerinin İmroz'a hiçbir şekilde taarruz etmeksizin Rodos'a dönmelerini sağladı. Bu ve buna benzer Sultan Mehmet Hân Hazretleri'ne gösterdiği sadakat dolayısıyla Kritovulos güven ve padişahın teveccühüne mazhar olarak İmroz'un hükümet idaresi yeniden kendisine verildi.

Kritovulos, Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasında başlayan savaşa ve bu savaş sırasında İmroz'un geçici bir süre düşman eline geçmesine kadar İmroz'un idaresini yürütmüş, o tarihte (1467) İstanbul'a göçmüş ve geri kalan ömrünü burada geçirmiştir. Bu yeni yurdunda, İmroz'da başladığı tarihin yazılmasına devam ederek bunu yukarıda yazılı olan vakitte yetiştirmiştir.

Kritovulos'un tarihi beş bölümden ibarettir.

Bunlardan birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü bölümlerin her biri üçer yıllık ve yalnız beşinci bölüm dört yıllık olayları kapsamaktadır. Dolayısıyla bütün tarihin içindekiler on yedi yıllık olaydan ibarettir.

Kritovulos'un ifadesi, çağdaşı bulunan bütün Rum tarihçilerinden üstündür. Zira yukarıda da belirtilmiş olduğu üzere eski Yunan çağı yazma ve konuşma sanatının üstün bir taklitçisi olmuştur, özellikle kitabın hazırlanmasında meşhur tarih yazarı Thucydide'i kendisine örnek almıştır.

* Thucydide, MÖ 471-395. Eski Yunan'ın en büyük tarihçilerinden biridir. Soylu ve zengin bir aileye mensup olup sürgün olarak bulunduğu yerde birçok doküman toplayarak *Peloponnes Tarihi*'ni yazmıştır. Bu eser, o çağlar için çok önemlidir.

Kritovulos, Sultan Mehmet Han Hazretleri'nin yiğitliklerini överek perçinlediği kitabındaki önsözünü, padişahın iyi huylarını açıklamaya ayırmıştır. Böylece bu önsöz ile tarihin aşağıda yazıldığı gibi çevirisine bağlanmıştır.

İzmir Milletvekili Karolidi

Bu kitap, tarihçi Kritovulos tarafından padişah hazretlerine sunulan eserin amaçlarını ve onda bildirilmiş olan şeyleri kısaca anlatır ve gerektiren sebepleri gösterir.

Padişahların en büyüğü, şahlar şahının en ulusu, hükümdarların en talihlisi, üstün, yenilmez, kara ve denizin ezeli irade ile hakanı Sultan Mehmet'e Kritovulos (bu kitabı, acz içinde ve alçakgönüllülükle sunar ve hediye eder).

Ey ulu padişah! Sonsuz başarılar ve büyük fetih eserleri meydana getiren, kuvvetli sıçrama, bilginlik, akıl ve sağlam fikir ve kahramanlıklarınıza nispetle pek küçük kalan, eski çağlardaki Yunan ve Roma hükümdarlarının büyüklerine ait eserler ve menkıbeler, tarihler ve Yunan yazarları vasıtasıyla halk arasında yayılarak ölümsüzlük kazanmış olduğu halde senin gibi örneği olmayan bir unvanı çok büyük bir sultanın zaferlerle dolu destanının zamanların geçmesiyle unutulup gitmesini, İskender Rumi'den ve onun çağdaşları olan komutan ve padi-

şahlardan hiç geriye kalmayan, pek büyük ve başarılı eserlerin senden sonra geleceklere en önemli bir ders olabilecek bir tarih hatırasının Yunan dilinde toplanıp yazılmamasını hiçbir şekilde uygun bulmuyorum.

Çünkü sen, hükümdarlar ve komutanlar arasında tek ve eşsiz, hâkimlere yaraşır şekilde kılıç ve kaleminle ortaya koyduğün iş, cihanca beğenilmiş, sen (Şair Homeros'un dediği gibi)² memleketleri idarede ziyadesiyle tedbirli, savaş meydanında cesur bir aslan olup mutlu talihinden cesaret alarak nicelik ve niteliğince geçmişlere kat kat üstün olan büyük eserini, dilim döndüğü kadar Rum diliyle anlatmaya ve yazmaya başladım. İhtimal ki Arap ve İran'da kitap yazanlar senin eserlerini daha iyi bildiklerinden ve daha yakından izledikleri cihetle daha geniş yapacaklarsa da, insanlar arasında ve bilgi dünyasında daha yaygın olan Yunanca dilindeki tatlılığı veremeyeceklerdir. Bir de onların yazacaklarının okunması yalnız kendi dillerini bilenlerle sınırlı kalıp, halbuki benim yazdıklarım sadece Yunanlara ait olmayıp bütün batı milletlerinin, Cebelitarık Boğazı dışında olanların, Britanya adalarında oturanların ve sair nice ümmet ve kavimlerin dillerine çevrilerek* bir nefis eser teşkil edecektir. Zira onlar Yunanca bilen, okumaya ve araştırmaya hevesli kimselerdir. Beni böyle bir eser yazmaya sevk eden işte budur.

Bu tarihin kapsadığı bütün olayları yakından görmemiş olduğum cihetle, bu hususta bilgisi olanlardan doğru bilgi alabilmek düşüncesiyle birçok emek harcadım ve sonunda işimi başarak eseri beş kısma böldüm. Başlangıcı; senin saltanatının başlangıcıdır ve babanın ölümünden sonra birinci defa olarak Avrupa'dan Asya'ya geçtiğin zamandır.

* Kritovulos'un şu ümidi maalesef bugüne kadar hâsıl olamamıştır. (ç.n.)

Kitabının kapladığı olaylar aşağıda açıklanmıştır: Bizanslılar ile olan savaş ve İstanbul'un alınması ve Enez'de ve Foça'lar kıtasında ve Sırbistan'da meydana gelen çarpışmalar ile bu kıtaların kesin olarak boyun eğmeleri, bundan sonra Mora'ya yapılan birinci ve ikinci seferler ile bu ülkenin ve çevresindeki şehir ve kalelerin fethi ve vergiye bağlanması, daha sonra Sinop ve Trabzon'a ait olaylar ile bu iki büyük şehrin sözleşme ile teslimi ve etrafındakilerin hazreti padişaha tâbi olma şekilleri; bunlardan sonra Ulah beyi Drakula'nın isyanı ve Ulahların ihtilali ve padişahın bunların ülkesine hücumu, Drakula'nın savulma ve kovulmasından sonra erkek kardeşi Radola'ya padişahın emriyle Eflak hükümetinin verilmesi; kuvvet, zenginlik ve büyüklükçe adaların en önemlilerinden olan Midilli'nin tamamen fethi; Almanlar ve Boşnaklar ve Macarlar memleketlerine yapılan birinci ve ikinci hücumlar ve adı geçen memleketlerin ele geçirilmesi ve aşağı yukarı üç yüze yakın kalenin alınması ve beylerinin ve hâkimlerinin yakalanması; daha sonra Avrupa'nın deniz kıyılarında oturan Arnavutların memleketlerine yapılan birinci ve ikinci sefer ile ülkenin ele geçirilmesi; Venedikliler ile beş yıl süren savaş ve onların Mora'da Osmanlı başkomutanlarına iki defa yenilmesi ve padişahın şiddetli saldırılarıyla duçar oldukları bozgunluk ve horluk ve bu olaylardan başka İstanbul'da inşa olunan büyük yapılar, gemiler ve tersane ve saray ve çarşı ve kemer ve hamamlar ve hisar ve gerek Akdeniz ve gerek Karadeniz boğazları giriş yerleriyle, kıyılarında yapılan gayet faydalı ve belki lüzumlu istihkâmlar ve kaleler ve kasabalar ve bunlara benzer birçok şeyler ve padişah hazretlerinin söylediği düzgün söylevlerin bazı önemlileri.

On yedi yıl içinde padişaha müyesser olup kitabının satırlarını süsleyen sözler ve araştırmalar hakikate uygun ve senin eserlerinle denk olmaktan dolayı beğenilir ve kabul edilirse ey

ulu hakan, tarih âlemine parlak ve başarılı eserinizi toplama ve yazmamdan dolayı ulu Tanrı'ya şükranlarımı sunarken, yüce kişiliğinize dualar ederim. Acizlerince bilinmeyen fakat bilinmesi aslında lazım olan cihangire yakışır menkıbelerinizi öğrendikten sonra Allah'ın inayeti ve padişahın pazı kuvvetiyle, tekrar yazmayı üstün mübahat ile taahhüt eylerim. Yazış ve anlayış tarzı beğenilmediği takdirde bu önemli görevi benden daha ziyade iktidarı olanlara bırakırım.

Kritovulos

I. KİTAP

Kritovulos tarafından kaleme alınan tarihin birinci kısmı devrin hakanı Sultan Mehmet Han'ın saltanatlarının başlangıcını ve Boğaziçi'nde yeni bir hisar yaptırdığını ve İstanbul'un kuşatılma ve savaş ile sonunda alındığını yazar. Bunlar üç yıl içinde olmuştur.

İmroz adası soylu ve eli açık kişilerinden Kritovulos çağdaşı olduğu bunca büyük, akıl almaz olayların unutulmasını uygun görmedi ve gelecek kuşaklara armağan etmek arzusuna düştü. Tarih sayfalarını süsleyecek olan böyle nefis ve seçme olay ve haberler, zaman geçtikçe insanların hatırlarından çıkmasın ve gelecek kuşaklar bunlardan ders alarak uyanık olmaktan yoksun kalmasın, iyilik etmeye koşanlar, iyi işlerin kitaplara yazıldığı ve yazılmış olduğunu görerek gayrete gelsinler, şecaat ve iyi niyetlerinden sonra gelecek olanlara armağan bıraksınlar.

Kitap yazmaya bir başka sebep daha vardır. Herkesçe bilir ki, eski olaylar fazla ağdalı sözlerle anlaşılması zor bir hale getirildiği ve olduğundan fazla büyütüldüğü cihetle kolaylıkla inanılmaz. Dinlemesi bile insana güç gelir. Mübalağa belli sınırı aşarsa ağırlık verir; düşünceyi yorar. Bu haller en sonunda nefreti davet eder. Bunun tersi olarak hakikati olduğu gibi yazarsak vereceğimiz yeni haberler, arzu ile ve merakla okunur ve dinlenir ve herkes tarafından beğenilir. (Mitolojik hikâyelerin eskiliğine ve zihnen kavramadaki zorluğuna bakılırsa) yeni olayların insanlara ilişkisi daha ziyade olması ve o ölçüde onlarca belli ve açık bulunması sebebiyle de daha ziyade ilgilerini çeker ve okunması daha ziyade gönül hoşluğu ile olur.

İşte bu gibi sebepler de bu kitabın yazılmasını lüzumlu kıldı. Zamanımızda da Yunanlardan ve barbarlardan ve Romalılardan çıkan işler ve eserler meydana getirildi. Ve en namlı kişilerin ve üstünlüklerinin büyük bir örneği gösterildi. Tarihte büyük yerleri olan devletlerin en eskisi kısa bir zaman içinde üstün zekâlı bir kimsenin elinde³ perişan oldu ve ortadan kalktı ve bu önemli olay dünya tarihinde bir değişikliğin başlangıcı oldu.

Şimdi hakikatleri olduğu gibi göz önünde bulundurarak, kişileri ve zamanı tam bir düzgünlük içinde olay ve haberleri en uygun şekliyle düzenleyip ve birbirine bağlayarak, her olayı bütün açıklığıyla olmuş gibi yazacağım.

Türk kavminin bizden daha eski olan tarihi ve o kavmin geçmişten geleceğe süregiden hayatlarında devam eden hükümdarlarının büyük davranışları, çabaları, başladıkları savaşlar ve kazandıkları zaferlerdir ki; Bizanslıların büyük devletini parça parça yok etmesi ve en sonunda tamamen ortadan kaldırması bu zaferler cümlesindendir.

Bu örnek olayları bizden evvel çokları rivayet ettiler. Fakat bizim amacımız şimdi bu olayları konu etmek değildir. Ne de bu kitapta buna dair tarihi maddeler bulunmaktadır. İnşallah sonra özel bir eser yazarak o eserde olayları vakit ve zamanıyla ve bunları meydana getiren kişileri hâl ve şanıyla söylemek suretiyle konuları açıklamaya itina gösteririz. Gerçi bir kısım tarih yazarları sözü geçen konuları yazdılsa da düzen ve kuruluş-

lara gereği şekilde 6nem vermeyerek akıllarına geldiği gibi yazmışlar ve kavrayabildikleri şeyleri konu etmişlerdir, yazdıkları şeylere 6nem vermemişlerdir. Bizim d6ř6nd6đ6m6z bu 6zel 6alışmamızda bunlardan ve bu suretle s6z etmeyeceğiz. Pek y6ksek bir makama sahip olan Padişah Sultan Mehmet her y6n6yle ge6mişlerine 6st6n başarılı işler yapmıştır ki, biz bunları hik6ye ederek bu kitabımı, kitap okumaktan zevk alan kimse- lere 6ok kıymetli bir hediye olarak sunacağız. Zira bu padişah, yalnız kendi 6ağında yaşayan h6k6mdarlara değil, 6ağımız mil- letleriyle daha evvel yaşamış milletlerinin h6k6mdarlarına ve hatta kendi soyundan gelen ve her biri diğer milletlerin h6k6m- darlarından 6st6n veya eşit olan b6y6k padişahlara meziyet ve fazilet ve şecaat ve cesarette daha 6st6n bir r6tbeye sahiptir.

Bu eseri gerek şimdi ve gerek gelecekte okuyacak kişilerden şunu temenni ederim ki: Kendi milletimin karşılaşmış olduğu bela ve felaketlere güya acıymıyor ve müteessir olmuyorum ve sefaletlerini açıktan yazarak suçlarını mümkün mertebe kapayacak yerde toplumun gözleri önüne sermeyi uygun buluyorum gibi görürlerse de, benim bu davranışımı ne ahmaklığıma ne de bozgunculuğuma yorsunlar. Çünkü ilk önce bu davranışımız milletimizi azarlamak ya da tahkir veya kınama amacıyla olmuyor. Bu gibi işlem, yazmak amacımızdan ve özellikle bizim ahlak anlayışımızdan uzaktır. Ben o derece vicdansız adam mıyım ki milletimin başına gelen fenalıklara milletimle beraber acıyacak yerde onları küçültmek isteyeyim. Bununla beraber insan hallerinin zararsız ve uygunsuz ve daima değişici oldu-

ğunu bildiğim halde zamanın tatsız ve düzensizliği ve tabiatın zararları ve azarı içinde kusursuzluk, sağlamlık ve sebatı yalnız kendi milletimden isteyecek kadar ahmak ve saygısız ve insani mukadderattan gafil değilim. Acaba bizim bu millet insanların genel yaradılışının dışında mı kalıyor? Yahut diğer insan kuşaklarının yaradılışının üstünde bir yaradılıştan mı meydana geliyor ve onların tâbi olduğu kaideye istisna teşkil eyleyecek bir iç yüzü mü vardır? Hayır!

Kim bilmez ki insanlar dünya kurulalı beri bir tek kavim ve millete münhasır olmayıp teşkil ettikleri devletler ve hükümetler aynı yerde kalmadı. Daima devridaim kanununa uydular ve milletten millete inkılap ve bir yerden diğerine göç ederek her tarafa yayıldılar. Bir vakit Asurya'da, Mecusiler diyarında, bir vakitler de Yunan'da, Roma'da cemiyet sahibi oldular. Yıllar ve yüzyılların dönüşü gibi gelip geçtiler ve hiçbir zaman aynı yerde ve durumda kalmadılar. Öyleyse şaşmaya lüzum yoktur ki, şimdi bu âdet yerini bularak onun şevkiyle hükümet ve şans bugün Rumları bırakmış ve başkalarını okşamış ve onlara hayat hakkı vermiştir. Nasıl ki kendilerine de başkalarından geçmişti. Tabiat ve âdetler ve insanların mukadderatı her yerde hükmünü yerine getirmiştir. Bu halde niçin saadet ve varlığı devam etmedi diye milletimizi nasıl kötüleyebiliriz! Evet! Boş vakitlerde devlet işlerini ellerinde bulunduran nadan kişiler yaradılışlarındaki kötü huylarına meydan açıp çok kötülöklere sebep olmuşlardır. Ama bu suç bütün bir millete yüklenilemez. Hataların sorumluluğu onu yapanlara aittir, övmek ve sövmek yerinde sarf edilmiş olmak gerektir. İyilikler övmeye, fenalıklar da kötülemeye layıktır. Bu en adilane bir iştir. Halkın iyileri ve iyilik erbabının adlarını daima anmak başkalarının ahlakını düzeltereği cihetle evvelkileri ödölden ve ikincileri faydalanmaktan yoksun bırakmak yakışık almaz.

İbrani yazarı Yusipus* bu hakikate ulaştı. Kudüs'ün Romalılar tarafından ele geçirilmesine dair yazdığı kitapta, Romalıların büyüklük ve meziyetlerini hakikate uygun olarak andı ve methetti. Bilakis kendi vatandaşları arasındaki fena adamları, işleri fesat karıştırmak olan kimseleri çirkin gördü, işlerinde iyi çalışanların masumluklarını söyledi.

İşte biz de bu şekilde hareket ve aynı yolda yürüyeceğiz. Tereddüt etmeden hak ve hakikati savunacak ve koruyacağız.

Sözü bu kadar uzatmak kâfidir. Gelelim üzerinde konuştuğumuz işe.

* Yusipus: İsrail kavminden olup Musevi dininin Fersiye mezhebindendi. Yunani dilini bilip 67 yılında Musevilerin Romalıların aleyhine giriştikleri isyanın tarihini yazmıştır. Kendisi de isyan başlılardandı. İsmi Yusuf olup Yunancaya çevrilirken şivëve uydurulmuştur. (ç.n.)

Âlemin yaratılışının 6959 yılında (1451) İkinci Sultan Murat⁴ vefat etti. Yaşı elli iki olup otuz bir yılını padişahlıkta geçirdi. Keremi bol, yüksek seciyeli, cesur, heybetli ve asker komutasında becerikliydi. Eserleri ve yaptığı işler seçilmiş ve beğenilmiştir. Sultan Murat Atomanilerin* şerefli ailesinden olarak asil ve soyu temiz bir padişahı.

Bu Osmanlılar pek eski Ahemeniler ve Persliler soyundan meydana gelmiştir. Hatta Acem hükümdarlarının dahi kökü onlardır. Vakıa Heredot'un rivayetine bakılırsa Acemlerin başka kabile ve aşiretleri ve nesilleri varsa da bunlar adi sayılır.

* Atoma: Tarih yazarlarının burada kullandıkları bir ad "Atoma"dır. Biz buna "Kayıhaniler" demeliyiz. Bizans tarihçilerinin çoğu genellikle Osmanlılar için "Atomanos" deyimini kabul ettiler. (ç.n.)

Eskiden Ahemen ve Persus'tan birtakım kollara ayrılan kabileler asillik ve şereflilikle imtiyazlıdırlar. Ve asılları Danavs ve Liküs'e kadar uzanır. Danavs ve Liküs aslan Mısır'dan ve Mısır'ın Maveodis bataklığındaki Hemmi şehrinden olup oradan Yunanistan'a göçmüşler ve çok zaman sonra çocukları ve o soydan gelenler "Ahemenyan ve Persiyan" birtakım politik sebepler üzerine Asya'ya göçüp Fürs diyarında bir devlet kurmuşlar ve adlarını hem kavme ve hem memlekete bırakmışlardır.

Yukarıda söylenildiği gibi Sultan Murat'ın ölümünde oğlu Mehmet devlet idaresini kuvvetli eline aldı. Osmanlı padişahı oldu ve Asya'da babası tarafından atandığı il merkezinden⁵ hemen Avrupa'ya geçti. Sultan Mehmet'in doğuşunda olduğu gibi tahta geçişinde de olağanüstü birtakım durumlar meydana geldi: Deprem, toprağın erimesi, gök gürültüsü ve şimşek, kuzey kıvıllığı gibi belirtiler dünyanın halinde değişiklik ve yenilikler olacağını önceden bildirdi. Kâhinler, falcılar, evliyalar ve bütün gaipten haber verenler, yakın zamanlarda büyük şeyler olacağını ve yeni padişahın bahtı açık, başarıları büyük ve onun kılıcıyla dünyada büyük olaylar meydana geleceğini haber verdiler.⁶

Sultan Mehmet Han, büyük bir devletin vârisi ve uçsuz bucaksız mal ve para ve silah ve askerin sahibi ve Avrupa'nın en güzel ve en bakımlı bölümlerinin başı iken bunlarla yetinmeyecek, fikirleri sınırları aşarak çok uzaklara yönelirdi, İskenderlere ve Pompe'lere ve Julius Kayser'lere ve benzerlerine gözlerini çevirirdi.

Zekâ ve istidadı ve davranışları ve eski ve yeni bilgileri tam olarak kavramış bulunması kendisini insanüstü davranışlara götürmekteydi. Arap ve İran edebiyatındaki tam olarak bilinen bilgisi yanında, Yunan filozoflarının Arap ve Fars diline çevrilmiş eserlerini inceler ve bilgisini genişletmek için çalışır ve çevresinde bu konularda en bilgili öğretmenleri bulundururdu.

İhlal ve imhal onun için bilinmeyen şeyler olup, her konuda doğrudan doğruya amaca ve sonuca yürümek onun büyük-lüklerindendir.

İlk önce Bizans hükümdarı Konstantin ile barış antlaşması yaparak Frigya* ve Kilikya** beyi Karaman*** ile de aynı anlaşma benzerini yaptı. Zira barış içinde yaşamının o süre içinde çok lüzumlu olduğunu biliyordu.

Bundan sonra memleketin yönetimini denetlemeye başlayarak haklarında halkın şikâyeti olanları görevlerinden alarak yerlerine akıl, kiyaset, cesaret ve adaleti ile tanınmış olanları tayin etti. Bütün fikri yurdunda yaşayan vatandaşlarının mutlu olması üzerinde toplanıyordu. Askeri sınıfların düzen ve kuruluşları ve ödeneklerini bir kere daha gözden geçirerek bir hayli yenilikler yapmaya muvaffak oldu.

Hassa askerinin yaya sınıfı ki kendi dillerinde yeni alay anlamına gelen yeniçerilerin,⁷ devletin genişleme ve yükselme politikası içindeki yerini ve önemini takdir ederek maddi ve manevi kalkınmaları için her türlü çalışma ve gayreti eksik etmedi.

Maliyenin düzeni için de geri kalmadı. Babasından kalan hazinelerin hesabını toplattı. Vergilerin dağılışı ve toplanışını dü-

* Frigya: Afyon, Eskişehir, Kütahya bölgelerinin eski çağlardaki adı.

** Kilikya (Cilicia - Cilicie). Şimdiki Adana ve Mersin illeriyle Konya ilinin güneyinde ve Antalya ilinin de doğusundaki alan. Bu bölge iki kısma ayrılır. Asurca adı: Khilaki'dir.

*** Karaman: Anadolu Beylikleri arasında en uzun ömürlü olan Karamanoğulları adlı meşhur bir Türk soyudur. Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılması sırasında 1256 yılında Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından kurulmuş ve pek uzun uğraşmalardan sonra Osmanlıların egemenliği altına girmiş bulunan beyliğin merkezi Larende (Karaman) sonra da Konya şehri idi.

Osmanlı Devleti'ndeki saltanat değişikliklerinden yararlanarak Osmanlılara karşı isyan eden İbrahim Bey, Fatih ile başa çıkamayacağını anlayınca kızını padişaha vermek, Osmanlı hâkimiyetini kabul etmek ve İkinci Murat ile yaptığı sınır sözleşmesini uygulamak suretiyle barış yapılmıştır. İstanbul'un fethiyle meşgul olmak üzere Fatih'in geçici de olsa bir barışa ihtiyacı vardı.

zen altına aldı. Vergi toplanmasında mal memurlarını sorumlu tuttu ve yaptırdığı inceleme ve denetleme sonunda, babasının ikinci dönem saltanatındaki uyuşukluk içinde devlet varidatının birtakım yolsuzluklar ve mal memurlarının usulsüz davranışları yüzünden genel gelirin üçte birine yakın bir bölümünün boşa gittiğini bularak bunu önleme çarelerini aradı ve buldu. Bundan sonra devlet hazinesini koruyan kaideler koydu. İlgilileri korkutarak görev görmeye yöneltti. Memuriyetlerde açık yer olduğu takdirde namuslu ve güven veren kimselerin tayinini yaptırmak suretiyle kısa süre içinde devlet gelirini artırdı. Padişahın bu çalışma ve davranışları, yaptığı işlerden aldığı olumlu sonuçlar devlete kuvvet ve kudret verdi.

Büyük hükümdarın Karadeniz Boğazı' hakkında özel düşünceleri vardı. Bu boğaz, Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü iki kıtayı, yani Avrupa ve Asya'yı birbirinden ayırıyor ve fakat Karadeniz'i Marmara Denizi'ne bağlayıp iki yönden de fayda ve devlete zararları gözden kaçınıyor değildi. Geçmişte, babalarının zamanında az kaldı birinin kaybedilmesi ile karşılaşılacaktı.⁸

Bizans hükümdarı, Boğaz'ın en güzel ve latif yerinde yani İstanbul'da oturarak denizden ve karadan gözünü ayırmayarak durum ve an fırsat verdikçe Osmanlı Devleti'ne zarar vermekte geri durmuyor ve örnek olarak, Osmanlı prenslerinden kendisine sığınanları⁹ korumaya ve kuvvetlendirmeye çalışıyordu. Diğer taraftan İtalyanlar ve özellikle Venedikliler aralarında meydana gelen anlaşmazlıklar yüzünden bu bölgeye sarkıntılık edip gemileri doğu sularına doğru yön vererek Akdeniz ve Karadeniz boğazlarını kapamak suretiyle diğer milletlerin geçişlerine engel oluyorlardı. Dolayısıyla iki kıtayı birbirine bağlamak ve iki deniz arasını kesmek ve gerek karadan ve gerek denizden

* İstanbul Boğazı. Bazen "İstanbul", bazen "Karadeniz" Boğazı olarak kullanılır. Karadeniz ile Marmara'yı birleştiren bu boğazın uzunluğu 30 km.ye yaklaşır.

denize geçiŖe hâkim olmak ve oralardan yabancıların ayağını kesmek lüzumunu kesin olarak görmekle Boğaz'ın en dar ve suların en hızlı aktığı yerde bir hisar¹⁰ yaptırmaya karar verdi.

Bu düşüncesini yerine getirmek için bahar mevsiminin gelmesini bekleyerek yapı malzemesinin; taş, kereste, demir vesairenin kısa zamanda teminini emrederek bu işleri de en mahir ve en hareketli ellere havale etti.

Bir yönden Bizans hükümdarı ve halkı padişahın bu hazırlığına seyirci gibi durmayıp haklarında dehşetli sonuçlar vereceğine akılları erdiğinden bu hazırlıkların kendileri için bir mahkûmiyet başlangıcı olduğunu düşünüyor ve tahminlerinde de yanılmıyorlardı. Çünkü hisarın yapılmasındaki amaç İstanbul şehri idi. Gelecekteki yakın tehlikenin üzüntüleri içinde Sultan Mehmet Han'a bir elçilik heyeti göndermeye ve bu suretle tasavvurlarının mümkün mertebe önünü almaya karar verdiler. Giden elçiler padişahın huzurunda; devletler arasındaki antlaşma ve sözleşme hükümlerini sayarak, bu mevcut bu anlaşmalar içinde söz konusu olan hisar ve binaların inşasının her iki taraf için kesin olarak yasaklanmış olduğunu, bir kimse oralarda inşaatta bulunur veya bulunmaya davranırsa onu önlemeyi her iki devletin kararlaştırdığını söz konusu ettiler.

Elçiler bir hayli söz söyleyip daha dün ve evvelki gün imzalanmış bulunan bir antlaşmanın böyle ufak bir nedenle ortadan kaldırılmamasını, anlaşmaya uyan ve padişaha karşı hiçbir tarruzda bulunmayan Bizanslıların da padişah tarafından aynı muameleye mazhar olmasını diliyorlardı.

Padişah onlara su cevabı verdi:

"Ey çelebiler; ben zannederim ki ne size karşı bir saldırı ve ne de antlaşmalara aykırı bir muamelede bulunuyorum. Amacım sizlere zarar gelmeyecek surette kendi menfaatlerimi korumaktan ibarettir. Taraflar zararlı olmamak üzere her biri kendi yararını gözetmesi, herhalde sakıncalı olmayan ve bütün insan-

larda uygun kabul edilen bir şeydir. Görüyorsunuz ki birbirinden ayrı Avrupa ve Asya gibi iki kıtada hükümetim yürürlükte ve her ikisinde de muhaliflerim ve muarızlarım çoktur. Eğer biz kendi memleketimizi kendi isteğimizle düşmanlarımıza bırakmak istemezsek, her yerde hazır ve nazır olmak ve her iki kıtanın gerektirdiklerini yerine getirmemiz lazımdır.

“Babam merhumun hükümdarlığı zamanında Macarların tecavüz ve hücumu üzerine Anadolu’da bulunan ordumuzu Trakya’ya geçirmek istediği zaman, İtalyan donanmasının denizlerimizde dolaşmasından ve bize engel olmasından ne büyük sakıncalar, tehlikeler olduğu hepinizce bilinmektedir. Bundan sonra doğabilecek tehlikelerden memleketimin menfaatlerini temin etmek zorundayım.

“Aksi halde, uğranılacak zarar ve ziyanlardan başka denizlere sahip olamayan hükümdara büyük hacalet düşer. Şikâyet ettiğiniz bu hisarı inşa edeceğim. Yer zaten bizimdir. Eskiden beri Asya’dan Avrupa’ya olan yolumuzdur. Barışın devamını arzuluyorsanız bu konuya karışmamalısınız. Şayet bizleri geçiş hakkından mahrum etmek isterseniz, konu değişir. Mamafih sizler haddiniz çerçevenizde kaldıkça ve bizim işlerimize karışmayarak fazla şeyler yapmadıkça ben de barışı ne bozar ve ne de bozmak isterim.”

Padişah hazretleri, elçileri bu cevaplarla geri çevirdi. Onlar da döndüklerinde Bizans hükümdarına, vüzeraya ve vükelasına ve diğer devlet büyüklerine durumu olduğu gibi söylediler. Sultan Mehmet’i sözle yolundan döndürmek mümkün olamayacağını ve teşebbüsten caydırmak için kuvvet kullanmak gerektiğini de konuşmaları arasında anlattılar. Dinleyenler kötü durumu ölçmekle beraber başka türlü kuvvetleri olmadığından aynı tutumda devamı uygun görmek zorunda kaldılar.

Sultan Mehmet Hazretleri, bahar mevsiminin yaklaşmasıyla hazırlıklarını artırarak otuz savaş gemisi ve bir hayli de ulaştırma gemisi donatarak, savaş gemilerini düşmanca bir davranışa karşı koymak görevi ile gereği kadar asker bindirerek Gelibolu'dan Boğaziçi'ne gönderdi. Kendisi de kara yolu ile hareket ederek yedinci günü Boğaz'a erişti.* Askeri yerleştirdikten sonra bilirkişileri, tecrübeli adamlarını ve savaş görmüş ihtiyar komutanları yanına alarak Boğaziçi'nin çevresinde atlı bir gezinti yaptı.

Boğaz'ın dar yerlerini, girinti ve çıkıntılarını, burun ve koylarını ve dirseklerinin denize uzanıp karşılaştıkları yerleri, Boğaziçi denizinin akışını, akıntıları ve girdapları ve çırpıntıları ve Boğaz'dan giriş ve çıkışta gemilere çaparız veren yerleri bizzat gördü ve inceledi.

Padişah hazretleri, Boğaziçi'nin en dar yerinin uzunluğunu ölçtürüp yedi stadion** buldular. Büyük cihangir Boğaziçi'nin her noktasını ve çevre tepelerini tamamıyla gözden geçirip zihnen edindiği bilgilere göre ölçtürdüğü yere hisarı yaptırmaya karar verdi.¹¹

Surun çevresini kendi işaretiyle sınırlandırdı. Kale duvarının ve burçlarının yüksekliği, önde ve geride yapılacak kulelerin tabanı ve birbirlerine olan yakınlık ve uzaklıkları ve metrisleri ve kale kapılarını güzelce kararlaştırarak iş bölümü esasına göre inşaat emirlerini müteaddit memuruna dağıttı ve buyurdu. Ayrıca çok süratli hareket etmelerini de önemle buyurdu. Çalışanlar için yarışma ödülleri buyurarak deniz yönü inşaatını da kendi üzerlerine aldı. Bahar mevsiminin ortalarında işe başlanıldığı halde o koca hisar işçilerin çokluğu ve masrafın esirgenmemesi ve işin başında bulunan yöneticilerin güzel idare ve rekabetleri sayesinde iş kış mevsiminden evvel son buldu.

* 26 Mart 1452, Pazar.

** Stadion bir Bizans ölçüsü olup 184.87 metreye eşittir. Bu duruma göre buradaki ölçü 1294 metre demektir.

Büyüklik ve sağlamlığı benzeri kulelere gıpta verir. Taşları ve köşeleri demir ve kurşun bağlama ve kenetlerle kuvvetlendirilmiştir. Dış burçlar büyük ve yüksek ve semaya doğru dikleşmiş ve iç burçlar* ve siperler kuvvetli ve metin olup hakikaten bu hisar güzel bir yapı olmuştur. Büyüklik derecesini anlatmak için diyebiliriz ki ilk defa görenler bunu hisar zannetmeyip bir küçük şehre benzetirler. Sur üçgen şeklindedir. Dik açılı üst tarafta, yokuşun tepesindedir. Bu yokuş hafiften başlayarak gittikçe dikleşir.

Açının başında yükselen burç kuvvetli ve büyük iki kenarı bağladığı gibi tabanı meydana getiren kenar sahilin iki ucundaki açılara dahi birer burç koymuştur. Kenarlar açılardaki sık burçlar kadar yüksek ve büyük değilse de onları takviye edecek kuvveti taşıyorlardı, işte... Padişah hazretlerinin hisara böyle bir şekil ve vaziyet vermesindeki amaç sahilin büyük bir kısmını çevirerek içine konulacak savaş araçları vasıtasıyla Boğaz'daki gemilerin çıkışı ve girişini yasaklamak ve kara tarafından tepelere dahi hâkim olarak düşmanı mümkün mertebe kale yakınına sokmamak idi.

Kale bitirildikten sonra padişah hazretleri donatımına bilhassa önem verdi. Her türlü silahtan başka (ok, yay, kalkan, gürz, topuz ve benzeri) iç ve dış siperler arasında küçük ve büyük uzun ateşli aletler koydurdu. En büyüklerini denizin yakınına ve surun altına kırık doğru üzere yerleştirerek sağdakiler sol yönü vurabilir ve yüksekliklerden atılan mermiler denizin ortasına yetiştiriyor ve sektirme düzeninde atılırsa karşı yakaya dahi erişirdi. Bu durumda büyük gemiler şöyle dursun, en küçük deniz araçlarının geçişini önlediğinden ve deniz yönleri geceli gündüzlü kontrol altında bulundurulduğundan kale diz-

* Kale duvarlarında belli mesafe ile yapılan müdafaa noktaları. Kale duvarlarından daha yüksek ve geniş, dört köşe veya çok köşeli olurdu. Kaleleri savunan büyük toplar buradaydı.

darından izinsiz geçmek isteyen gemiler denizin dibine inmeye mahkûmdu.¹²

Bu suretle Boğaz'ın iki tarafını birbirine bağladı. Gerekli donatımı bitirip hisarı alınmaz bir duruma getirdikten sonra içine yeteri kadar asker ve başlarına da en ziyade güveni olan¹³ komutanları tayin ederek güz mevsimine doğru Edirne'ye döndüler.* Bu işler 1452 yılında ve padişahın tahta geçmesinin ikinci yılında son buldu.

Edirne'ye dönüşünden sonra padişah şehrin dışında Meriç Nehri yakınında yüksek bir kasır¹⁴ yaptırdı. Bu kasır saf mermerden yapılmış olup hakikaten mimarlık sanatının parlak bir örneği idi. Dış tezyinatı göz alıcı altın ve gümüş karışık renkli nakışlarla süslü, iç kısmı ise ruhlara ferahlık veriyordu. Çevresi ve dört yanı bahçeler, bostanlar, ağaçlar ve sayısız çiçeklerle sarılmış olup, toplanan çeşitli kuşlar tabii güzelliğine bir kat daha tazelik vermekteydi. Bu zevk ve safa yeri çağın mutlu hükümdarının satvet ve büyüklüğüne layık ve pek uygundu. Kasrın özel yerlerine konulan piyade ve süvari hassa askerleri de korunmasını temin ediyorlardı.

Padişahın acaba bir düşünce ve endişesi var mıydı? Evet... Büyük saraylarda safa sürmek onun büyüklüğüne yeter değildi. Büyük bir emek, bir çaba, zihin ve kalbini kaplayan ve bütün çalışmalarını birleştiren bir sonuç: İstanbul'u almak.. Bundan sonraki genişlemesinde o şehri hareket merkezi olarak açmak. Hakikaten İstanbul'a sahip olan ve civarına hâkim bulunan bir dünya fatihi için memleketini genişletmek kolaylaşmaktadır. Sultan Mehmet Han ise, gaipten haber veren kişilerin ve karamet sahiplerinin bu konudaki tebşiratına¹⁵ bel bağlamış ve İstanbul'u almak isteği zihnine iyice yerleşmişti. Onun için Bizans imparatoru ile savaş kapısı açmaya istekli idi.¹⁶

* 28 Ağustos 1452.

Bir gün devlet büyüklerini, ümera ve vüzera ve ulemayı çağırarak büyük bir kurultay kurdu ve onlara şu konuşmayı yaptı:

“Ey benim ün almış komutanlarım ve sadık devlet erkânım!

“Tarife hacet yoktur ki, şimdi malik olduğumuz şu devlet ve memleket nice gazalar ve büyük tehlikelerle kazanılıp ecdadımızdan ceddimize ve sonunda bizlere nasip olmuştur. İçinizde ihtiyar olanlar o uğraşma tehlikeleri gördünüz ve yaşadınız, ortak-sınız. Gençleriniz kulaktan işittiler. Tarihleri eski olmayıp daha dünkü şeyler olduğundan rivayet edenler, şahitlerinden duyarak ağızdan ağıza nakledilen doğru sözlerle doğruya ulaşmışlardır.

“Dün ve evvelki gün ayak kaldıran kaleler ve surlar, geçmişteki mücahitlerin savleti ile yerle bir olmuş, toprakları hamiyetli kanlarıyla boyamış o yiğitler bugün ebediyet âlemine göçmüş, fakat bahadırlara yakışır namları, atalarından gelen şanlı işleri hatır ve vicdanlarımızda diri ve kıyamete kadar kalacaktır. Büyükleri korkudan yoksun ve ulvi hislerle dolu olan atalarımızın müthiş tehlikelere göğüs gererek ve ‘Sabır ve sebat en uygun kurtuluş yoludur,’ sözleriyle iş yaparak azim ve metanet ve yüksek himmetleriyle az kuvvetle çok iş, küçük başlangıçla büyük sonuçlar meydana getirmişlerdir. Adları anılmaya layık ve himmet dereceleriyle eserleri en büyük beratlarıdır. Onlar Rum diyarına sahip olmayı daha ilk günlerinde henüz kuvvet ve kudretleri pek azken düşündüler. Tasavvur ve ümitlerinde yanıldılar mı? Hayır! Az kuvvet ve fakat cesaretli bir çıkış ile Çukurova’dan ve Toros Dağları eteklerinden kopan küçük kuvvet, bugün Menteşe ve Teke ve Karahisar ve Yukarı Frigya kıtaları ve Saruhan ve Aydın ve Karesi ve Germiyan memleketlerini ve İzmir yalılarını ve eski Yunanların sömürgesi olan bütün sahilleri zapt ve teshir ettiler. Bunlardan başka Ankara ve Kayseri ve Kastamonu ve Canik ve Bursa ve Çanakkale taraflarında yaşayan halkı zafer tiğlerine* boyun eğdirdiler: Sözün kısası Toros

* Tiğ: Kılıç yerine kullanılan bir kelime.

Dağları'nın beri tarafında bulunan Çukurova'dan Karadeniz'e kadar olan memleketler ve aşağı Asya denilen kıtayı sahilleriyle beraber tamamen ve kesin olarak kendilerine tâbi kıldılar ve Bursa'yı¹⁷ da yeni saltanatlarına başkent yaptılar.

“Çanakkale Boğazı'ndan karşıya geçmek önceleri pek azlarına nasip oldu. Zira deniz vasıtaları yeter olmadığından savaş ile Rumeli'ye geçmek zordu. Bizanslıların denizde kuvvetleri çoktu. Bununla beraber korsanlık ve akıncılık bu yolu açmak için işlerine gelen bir kılavuz olarak görülerek önceleri onunla yetindiler.

“İlk defa Avrupa kıtasına geçenler¹⁸ Gelibolu yarımadasının berzahı önündeki “Helli”nin mezarının önünde olan dağ tepesini ve tepede bulunan hisarı ya taarruz veya hile ile ele geçirdiler ve orayı hareket merkezi yaparak akınlara başladılar. Daha sonra yavaş yavaş ilerleyerek ve günden güne çoğalarak civarda bulunan kalelerin kimini zorla, kimini hileyle alıp hükümetlerini yerleştirdikten sonra ovalara indiler. Hiçbir engel ve zorluğa uğramadan köy ve nahiyeleri alıp hisarların surlarını yıktılar. Az zaman içinde Trakya ve Makedonya ülkelerini ve Tuna kıyılarındaki ve içerilerde oturan Bulgar, Arnavut, Sırp ve Yunan ve benzeri kavimleri idareleri altına alıp, büyük kaleleri ve sahil ve dahilinde nice nice büyük şehirleri ellerine geçirdiler ki, uzatmak ve saymak lüzumsuzdur. Kısaca derim ki... Tuna Nehri ağzından Sava' suyunun birleştiği yere kadar iç kara kıtalarını ve Tuna ile Dalmatların ve Sava'nın beri tarafındaki Macarlar ve Arnavutların memleketlerinden güneye doğru ta Adriyatik Denizi'ne kadar olan geniş toprakları aldılar. Bu topraklarda oturanları vergiye bağladılar. Bu denizin sahillerinde alınmamış yalnız bin sekiz yüz altmış kilometrelik Mora kıyıları kaldı.

* Sava: Yugoslavya-İtalya sınırından doğan ve doğuya akarak Belgrad'dan Tuna Nehri'ne karışan 720 km uzunluğunda bir nehirdir. Osmanlı tarihinde önemli bir yeri vardır. Eski adı “Savus”tur.

“Ey ihtiyar fedakârlar, ey şahbaz delikanlılar! Pek iyi bilirsiniz ki büyük fetihler lafla kolaycacık meydana gelmedi. Emeksiz devlet olur mu? Parasını ve canını feda etmeyen âşık vuslata erer mi? Nice kanlar döküldü, nice yaralar açıldı, nice yetimler ve kimsesizler gözlerinden matem yaşları akıttı, nice ah ve figanlar gökyüzlerine çıktı. Nice donatılmış kaleler alındı. Nice engin dereler ve coşkun ve geçitsiz ırmaklar geçildi. Nice yalçın kayalar arasında derbentler* açıldı ve yüce sarp dağlar aşıldı. Nice geceler uykusuz, nice günler bir an dinlenilmeden geçirildi. Nice zorluklar ve tehlikelere katlanıldı. İşte... Ecdadımız ve büyüklerimiz tasavvurun üstünde elemeler ve zorlukları göze alıp dayandılar. Karşılarına çıkan zorlu ve inatçı düşman ordularının hakkından geldiler. Göğüslerine uzanan kargılarını** kırdılar. Kibir ve gururla çektikleri sancaklarını alaşağı ettiler. Yeis ve keder, ihmal ve tembellik nedir bilmediler. Zaman oldu ki talih kendilerine yüz göstermedi. Yine gelecekte kesinlikle ümit kesmediler, düşmanı yeninceye kadar boyun eğmediler. Hangi bir iş ki kendilerine uygun görünür, yapılmasına hemen başladılar. Arzu ettikleri bir şeyi elde etmek için yol zorluğu ve mesafe uzaklığı engel olmazdı onlara. Nefislerine, yüksek himmetlerine güvenleri vardı. Kazandıkları şeyi yeter görmeyip daima yenilerini arzu ettiklerinden durup oturmazlar ve gaza hizmeti yolunda güçlerini harcarlar ve çeşitli mihnetlere katlanırlardı. Felaket zamanında müteessir ve kederli olmazlar nitekim başarılı geçen günlerde de aşırı derecede sevinmezlerdi. Bu sayede şanlı bir devlet kurdular ve şevketi en yüksek mertebesine

* Derbent: Dar geçit, boğaz, küçük sınır kalesidir. Muhafaza altında bulunan derbentlerden geçen insan ve geçirilen hayvan ve eşyadan vergi alınırdı. Anadolu ve Rumeli'nin birçok yerlerinde ve dağlık bölgelerdeki geçitleri korumak ile görevli olanlara da “derbentçi” denirdi.

** Ucu sivri demiri olan gönder şeklindeki uzun mızrağın adı. Deşmek ve sokmak anlamına gelen karmaktan gelir. Eski milletlerin askerleri de ellerinde kargı taşırlardı.

ulaştırdılar. Adalet, himmet, yüksek bir hükümet nasıl olduğunu cihana gösterdiler. Barışta ve savaşta idare ve memleketlerin korunmasında tam bir üstünlük örneği verdiler. Can, mal, silah, gemi velhasıl bütün varlıklarını feda etmeksuretiyle bizlere her yönden tam ve mükemmel bir devlet bıraktılar.

"Şimdi bizlere düşen nedir? Hesapsız harçayanlar gibi elimizdeki mülkü çürütecek miyiz? Bizden önce gidenlerin nefis eserlerini yok edip ortadan kaldıracak mıyız? Hayır. Asla ve olamaz. Bunca faziletler ve meziyetler ile hiçbir yerde yenilmemekle kazandığımız nam ve şöhreti yükseltineye çalışacağız. Öncellerimize hayırlı evlat olduğumuzu ispat edeceğiz ve izlerine giderek ruhlarını memnun eyleyeceğiz. Bizden hayırsızlık bekleyenler pek gafildir; tembellik ve kadirbilmezlik umanlar ahmaktır. Öyleyse o gafil alımlara çok yanıldıklarını ispat edelim.

"Sizlere tarife hacet yoktur ki İstanbul şehri memleketimizin ortasında önemli bir yer kaplamaktadır. Bugünkü günde kendine güvenecek bir halde değildir. İçinde oturanlar boşalmış, uzun zaman bizlerle savaş ede ede kuvvetleri kırılarak zayıflamış, bir şey yapabilmenin kudretini kaybetmiş ve yalancı bir şöhretten başka bir şeyi kalmamıştır. Dikkat ederseniz görürsünüz ki toprakları bahçe ve otlaktan ibaret, binaları, viran surları boştur. Bizans hükümetinin bizlerle olan savaşlarını, bize verdiği zararları, katlandırıldığı zorlukları, hâl â çevirmekte olduğu yalanla karışık dolapları bilirsiniz. Bugün bile pusuya yatmış intikam almak için fırsat kollamaktadır. Ceddin Sultan Bayezid¹⁹ merhum zamanında Bizans imparatoru, dış denizden (Atlantik Denizi) ve iç denizden (Akdeniz) nice kavimleri ve Batı Fransa'dan ve Pirene Dağları'ndan Celte ve Celtibres* tatifelerini ve Ren Nehri tarafından Cermenleri ve Macar ve Ulah

* Celtibres: Kelt, Fransa ve Belçika'da eski çağlarda oturan insanlar. Vaktiyle Pirene Dağları'ndan geçerek yerleşen kavim. (ç.n.)

krallarını bizim üzerimize yürümeleri için kışkırtmadı mı ve sayısız askerlerini Tuna'dan gemilerle göndermedi mi? Bu büyük topluluk Tuna'yı geçerek sınırimızda çadır kurup devletimizin binasını tahrip ve bizleri Avrupa'dan ve hatta Asya'dan atmak ve uzaklaştırmakla meşgul değil miydi? Bereket versin rahmetli atam, Allah'ın yardımıyla bunların topluluklarını savaşıla dağıtmış ve küçük büyük hepsini kılıçtan geçirmiş; kalanlarını da Tuna'ya döküp hepsini dalgalara batırarak Osmanlı saltanatını kurtarmıştır.²⁰

"Bir süre sonra yine Bizans hükümdarı Moğol cinsinden Timur'u Bağdat'tan kaldırarak üzerimize musallat etti. Bilirsiniz ki bu Timur'dan neler çektik.²¹ Az kaldı ocağımız sönecekti. Lakin ulu Tanrı hanedanımıza yardımcı oldu. İşte nerede olursa olsun bize düşman bulup sıkıntılı işler çıkarmak, adamlarımızdan kendilerine kaçanların karınlarını doyurup silahlandırarak bizi birbirimize çarpıştırmak, devletimizi zor işlerden yoksun bırakmamak mesleği Bizanslılarda hâlâ açıkça görünür.

"Hatta dünkü gün denilecek yakın bir zamanda bile üzerimize yolladığı Ulah Yanko²² iki üç defa Tuna'yı geçmiş, rahmetli babamı zor durumlara sokmuştur. Gerek özgür ve gerek kul taifesinden" tarafımızdan onlara kaçanlar yüzünden meydana gelen konular her ne kadar önemli ve bundan doğan zarar ve ziyan büyük ve kuşku verici ise de o konudan burada söz et-

* Yazar, Timur'u Babilli sayıyor. Evvelce de bunun Bağdat'tan hareketini yazmıştı. Yazar, Timur'un Babilli olmayıp Moğol olduğunu bilmez. Yukarıda bunları Scythes olarak adlandırmıştı. Yazarın bu deyişinden amacı Timur'un Bağdat'ı idaresi altına aldığından yahut o yönden Osmanlı ülkelerine hücum ettiğinden olsa gerek. Şunu da ekleyelim ki, yazar bunun adını ilk defa Timiriyis diye yazmışken burada Temirtis diye yazmıştır ki bu da onun Timur adını Rumeli Beylerbeyi Timurtaş ile aynı zannetmesinden ileri gelmiştir (ç.n.)

** Kul: Kôle anlamındadır. Yeniçeri ve atlı bölük sūvari askerine "kapıkulu" veya "padişah kulu" denirdi. Hükümdarlar bunlara "kullarım" diye hitap ederdi. Bunun gibi bütûn devlet büyükleri, hemen tamamen Enderun'dan yetiştirildi için padişahın kulu sayılırdı. Satın alınmış kôleler veya cariyeler kul diye anılırlardı.

mekten kaçınırım ve derim ki: biz bu şehri tamamen egemenliğimiz altına almadıkça kendi haline bıraktığımızdan fırsatı kaçırmayacak, daima bize karşıt ve düşman bulunmaktan geri kalmayacak ve aleyhimize savaş ve kışkırtma ile uğraşmaktan geri durmayacaktır.

"Bu şehir aleyhimizde gizli ve açık her kötü işe başlamaktan bir an geri kalmamakta iken niçin bundan bize doğan ve doğacak fenalığın önünü almak için istilasına girişmeyelim. Biz sefer durumunda bulundukça her vakit o şehri hükmümüz altında tutarız gibi zan ve saymaktayız. Her akla gelenin olduğunu ve savaşların vakit ve durumun etkilerine bağlı bulunduğunu bilmiyoruz. İyi bilmeli ki uygunsuz çark istenilen şekilde dönücü değildir ve bütün durumların sonucunu kestirmek de mümkün değildir. Uzağı gören kişiler bu gibi hallere daima meydan bırakmaz. Fırsat kollayarak en uygun zamanda düşmanların hakkından gelmelidir. Düşmanların saldırışı olduğu zaman korunmaya kalkışmak için beklemek yerine saldırıya uğramadan hareket etmeli ve düşmanların kötü niyetlerine karşı koyma yerine onlardan daha evvel davranmalı ve bu gibi hallerde herkes düşünmeli ya hile veya savaş ile bir şey alırsa onu kâr saymalı zira savaş tabiatı böyledir. Ve bunun şartları ve usulü yoktur. Her kim hile ve yalan kurmak ve yahut davranışlarda çabukluk temin etmek gibi daha üstün bir kuvvete sahip bulunuyorsa galip olan odur.

"Ey, tecrübe sahibi bahadırlarım! Ben durumu bu suretle kabul ederek, gerektirici nedenler bularak ve pek büyük şikâyetlerden üzülmüş olarak ve şimdiki durumun dayanılmaz bir hale geldiğini görerek sizleri buraya topladım. Bu yönde hepinizin verdiğim açıklamalarla yetinerek fikirlerimde beraber olduğunuzu kesin olarak tahmin ediyorum. Ve derim ki: Ne yapıp yapıp büyük bir zevk ve neşe içinde savaşa hazırlanmalı ve bu şehri almalı! Aksi takdirde şimdiki devletimizi de ve bundan do-

ğacak çıkarlarımızı da kendimizin saymamalı ve bunları sağlam saymamalı çünkü bu şehir tarafımızdan alınmayıp veyahut Bizanslılar elinde kaldıkça devletimizin sallantılı ve kararsız bir halde bulunmaması mümkünsüzdür. Sözün özü bu şehri devletimize katınayı isterim. Bunu başaramazsam, devleti de bunun için kaybetmeyi üstün tutarım. Zira iyi bilirsiniz ki bu şehir elimizde olduğu halde mevcut kudretimiz daha da artacak ve şimdiye kadar alınması mümkün olmayan yerler de alınır hale gelecektir. Lakin elimizde olmadıkça veyahut şimdiki halde kaldıkça elimizde olan yerlerin de hiçbirisi emin ve elimizde bulunmayanların da alınması ümit edilemez. Çünkü eğer Bizanslılar şehri ellerinde tutarak bizden zor gördüklerini ileri sürerek bir müttefik elde etmeyi başarırlarsa bunun sonucu olarak her zaman savaşlarla uğraşmaya mecbur olacağız. Çevremiz zarar verici ve cana kıyıcılarla kaplı olacağından savaşların sonucu dahi belli olmayacaktır. Zira birçok olaylar vardır ki hiç umulmayan zaman ve yerlerde hem de hiç beklenilmeyen yerlerde olur. Savaşın uzaması ise çoklukla çeşitli zorlukların meydana gelmesine sebebiyet verir. Bizanslılar şehri kendileri korumaya muktedir olamayarak, korunmasını kendilerinden daha kuvvetli ve silahlar ve sair savaş araçlarıyla donatılmış ve pek çok askerler ve savaş gemilerine sahip zengin kimselere verirlerse ve bunlar şehri öz mülkleri gibi sayarak daha canlı bir karşı koyma hareketinde bulunurlarsa düşünün ki devletimiz ne gibi bir durum karşısında kalacaktır. Denizden ve karadan seçkin bir yerde bulunan ve devamlı olarak zarar vermek ve her bir talihsizliğimizde başımıza musallat olmak için fırsat kollayan ve yavaş yavaş kuvvetini kuvvetimize denk bir dereceye vardırabilen böyle büyük bir şehrin bizim için ne kadar tehlikeli olabileceğini tahmin ediyorum. Ancak bunu size açıklamak istemem! (Keşke düşmanın umduğu kendi başına gelse!) Böyle şeyler söylenilmesi ve işitilmesi her ne kadar üzücü ise de Al-

lah'ın yardımıyla bize gelecek ve bizim uygun görmediğimizi getirecek şeyler değildir. Dolayısıyla biz artık laf ve lakırdı ile vakit kaybetmeyip bütün kudret ve kuvvetimizle şehrin üzerine hücum etmeliyiz. Tanrı bize yardımcı oldukça savaş için hiçbir şeyi; nüfus, para, silahlar vesaireyi kıskanmamalı ve başka bir işi buna üstün tutmamalıyız. Ta ki, bu şehri ya tamamen ortadan kaldırarak kalelerini ve duvarlarını yerle bir edip tehlikesinden kurtulalım veya egemenliğimiz altına alalım. Babam ve atalarımın günlerinde olan olayları düşünür ve hatırlarsak hiçbiriniz bu şehrin alınması mümkünsüz bir şeydir zannetmeyin. Filvaki babam da atalarım da biraz evvel konu ettiğim fikirde bulunup bu şehre barışsız bir savaş açarak, büyük kuvvetlerle çevirerek uzun süre muhasara ve açlık ile zorlama yolunu denediler fakat yenmek ve dize getirmek mümkün olamadı.

"Halbuki eğer o vakit bu şehir kendi kuvvet ve kudretiyle dayanarak karşısındaki savaşçılara üstünlük göstermiş ve askerler ve para ve silahlar ve askere lazım olan teçhizat bakımından sağlam ve mükemmel bulunmuş veyahut baba veya atamın zafere ulaşamaması kuvvetlerinin ve savaş hazırlıklarının düşmana nispet noksan oluşundan ileri gelseydi şimdi karar verememek ve ihtiyatlı davranmak bir dereceye kadar haklı görülebilirdi. Hepinizce bilinir ki Sultan Bayezid Han'ın korkutucu elinden şehri ümidin üstünde bir olay ancak kurtarabilirdi. Uygunsuz talihin böyle cilveli olayları çok değil midir? İstanbul halkı artık büyük açlığa ve uzun muhasaraya dayanamayacaklarından belli ve sayılı olan günlerin sonunda kendileriyle beraber şehri teslim etmeye aralarında karar vermişlerken Avrupa yönünden Macar ve Ulahlar kralının beklenmedik bir zamanda Osmanlı topraklarına saldırması ve pek az vakit sonra Asya yönünden Timur²³ belasının belirmesi' mağfur hakanı İstanbul kuşatmasını kaldırmaya zorladı ve onların üzerine yürümek zorunda bıraktı ve İstanbul bu suretle kurtulmuş oldu.

“Yeri cennet olsun, babama gelince: Saltanatı zamanına ulaşanlara anlatmaya hacet yoktur ki, ne gibi büyük bir kuvvetle şehrin üzerine hareket etti. Giriştiği savaş ve kuşatmada da birbiri ardı başarıları ile şehrin surlarına o kadar yaklaştı ki, ordusundan atılan oklar ve taştan mermiler kuşatılanlara isabet ediyordu. Bu suretle şehrin alınması pek yakın bir hale getirilmiş olduğu sırada padişahın güvenini kazanmış yakınlarının bazı özel çıkarları ve kuşatılanlara gösterdikleri yakın ilgi ve belki gizli aldatışları yüzünden alınmasına pek az bir zaman kalmış olan şehrin bu kere dahi kurtulmasına sebep oldular.

“Haydi, bu işin olması imkânsız olarak kabul edelim ki bu şehir kendi kuvvetiyle istilacılardan kurtulabildi. Lakin bugün bizler ve Bizanslılar aynı hal ve durumda mıyız? O zaman bu şehrin hükümdarı ve ümerası da daha maharetli ve askerlik sanatında daha üstün ve idare işlerine daha aşina idiler ve nüfus sayısı ve müdafiler daha ziyade ve deniz ciheti kontrolleri altındaydı. Ve hem de İtalyanlardan bir taraftan yardım alırlar ve daha çok alacaklarını umarlar, başka yerlerden de yardım görmeleri mümkündü. Fakat bugünkü durumları ona benzetilebilir mi? Daha zayıf ve genellikle daha kötü değil midir? Belde halkı sayıca eksik ve deniz tarafından da hüküm kudreti tamamen kesilmiştir. İmparatora ve ona en yakın olanlara gelince, bunların mahiyeti öyledir ki, herkes bunlar gibi hasım ve düşman olmasını ulu Tanrı’dan dilemek lazım gelir diyebilirim. İtalyanların muhtemel olan imdat ve yardımlarına gelince, bundan dolayı ümitleri boşunadır. Tam tersine aralarında mevcut bulunan mezhep kavgası dolayısıyla ilişkileri dostane değildir. Bu mezhep ayrılığı yüzünden şehrin içinde huzur ve rahat sarsıldığı ve genellikle bir karışıklık hüküm sürdüğü iyi bir gözle bakılırsa daha birçok noksanlıklar belli olur.

“Bize gelince, devletimizin satvet ve kudreti pek ziyade artmış ve yükselmiş oldu. Gerek atlı ve gerek yaya bütün askeri-

miz evvelce eşi görölmemiş derecededir. Hem sayısı çok hem pek düzgün ve hem de silahları yönünden gayet mükemmel ve iyi donatılmışlardır. Bununla beraber kapımızın da 'Bâb-ı Âli' nüfuzu bugün hâlâ büyüktür. Paramız yeter derece olup bu da yıllık alınan vergilerden toplanmıştır. Bizde silahlar ve makinelerin ve sair kara donatımının çokluğu ve savaş gemilerinin de yeterliği vardır. Savaş alet ve araçlarımız herhalde düşmana üstündür. Hatta bazıları onda yoktur. Adı geçen hazırlıklar böyle bir tek şehrin değil bölündükleri takdirde buna benzeyen çeşitli şehirlerin hakkından gelmeye yeterlidir. Bundan başka memleketimizin çevresinde olan denizlere malik olduğumuz gibi bu şehrin etrafını kuşatan denize de sahibiz. Biz bu denizin egemenliğini aşağı yukarı boğazlarla ve bunların kıyılarındaki kalelerle kendimiz için temin ettik. Karadan ve denizden bu şehri bütün bütün ayırdık. Lehimize olarak başkaca da üstünlük sebepleri vardır ki, işte bunların hepsine dayanarak şehrin bize karşı dayanması ve elimizden kurtulması ihtimali yoktur. Bunu elimizde silah olarak hücumla ve zorla alacağımıza veya hut uzun süre kuşatarak alabileceğimize kesinlikle emniyet ve vicdani kanaatim vardır. Ancak bize pek lüzumlu olan cihet bu işi geciktirmeyerek, düşmanın aleyhimize hareket ve tahriklerine vakit vermeyerek mümkün olduğu kadar çabuk kuvvet ve üstünlüğümüzü göstermeli ve İstanbul'un bizim olduğu halde kalması ihmal ve korkaklık veyahut kuvvetsizliğimizden ileri gelmeyip mühlet vermemizden ileri geldiğini âleme gösterelim ve ispat edelim. Bununla beraber atalarımızın büyük işlerini ve kahramanlıklarını ve seçkin seciyelerini kötülemeyelim. Bu kadar genişleyen, kuvvetlenen devletin sınırları ortasında bulunan bir şehrin aleyhimizde zorbaça bir durum almasına ve devletimize devamlı olarak her bir vecihle suikast yapmasına müsaade etmeyelim. Kendimizi atalarımıza layık olmayan bir

halef olarak göstermeyelim. Tam tersine onların en has soyundan olduğumuz ve şefa'at ve me'ziyetleri taklide muktedir olduğumuzu gösterelim. Zira onlar nice korkular ve zorluklar ile az zaman içinde bütün Asya ve Avrupa'daki bu toprakları ellerine geçirerek hâkim ve mirasçı oldular. Nice büyük şehirleri hükümleri altına aldılar. Müstahkem ve sağlam kaleleri fetih ve istilaya muvaffak oldular. Sayısız millet ve kavimlere galip geldiler. Biz de bu şehri az bir zahmet ve külfetle zapt ettikten sonra bir kaleden çıkar gibi hemen hareket ederek kısa zamanda arda kalan kıtalar üzerine hücum edeceğiz, hiçbir engel bizi ilerlemekten alıkoymayacak ve diğer kavimlerin hiçbirisi kuvvet ve kudretimize dayanamayacaktır. Allah'ın yardımıyla az zaman zarfında kara ve denizin sahibi olacağız.

"Artık mühlet vermeye ve işi uzatmaya sebep ve lüzum yoktur. Öyle bir fikri yürütmeye ve öyle bir amaca hizmete vücudumuzu vakfedelim ki ya bu şehri alalım veyahut alınması uğruna çarpışarak hepimiz ölüme razı olalım.

"Ben himmet ve hamiyet göstermekte sizlere daima örnek olacak ve zorluklarınızı paylaşıcağım. Ordumun başında, birinci dizide bulunacağım. Herkesi hak ettiği nispette taltif ve hizmetleri pek üstün olanları armağanlara boğacağım, bu suretle herkese tehlikeler içinde şan ve şeref kazanmayı öğreteceğim."

Padişahın konuşması son bulduktan sonra zorunlu gördüğü savaş hakkında toplantıda bulunanların düşündüklerini öğrenmek istedi. Huzurda bulunanların hepsi padişahın söylediklerini bütünüyle kabul ettiler. İleriye sürülen fikirleri alkışlayarak savaşı çabuklaştırmakta istekli göründüler.

Toplantıda bulunanların ekserisi izzetinefis ve büyüklüğün itişinden başka menfaat toplamaya da hevesliydi. Zira savaş yoluyla ulaşacakları menfaatler gelecekte geçim genişliği ve büyük yükselmeler de temin edecekti. Bir kısmı da padişah

yönünden görünerek hesapta olmayan şeylerden faydalanmayı düşünüyorlardı. Kimi de savaş sanatında ve vuruşmada mahir olmadıkları için öğrenmek arzusuyla savaş istiyorlardı. Savaşın zorluklarını ve sonucunun da her zaman beklenilene vermediğini bilen bir kısım savaşın hararetli taraftarı değilse de, padişahın gösterdiği metanet ve istek, diğer yönden toplantıda bulunanların gösterileri karşısında ekseriyete uydular. İşte bu suretle savaş oy birliğiyle karara bağlandı.

Sultan İkinci Mehmet, Rumeli beylerbeyinden, İstanbul ve dolayları ile Bizanslılar yönetiminde kalan belde ve köyler üzerine hemen asker sevk edilmesini emretti. Beylerbeyi topladığı kuvvet ile İstanbul üzerine hareket ve şehrin kapısına kadar yaklaşarak bütün civarını yağmaladılar. Keza Silivri kasabası üzerine yürüyerek o yönde deniz sahilindeki kasaba ve köyler de Osmanlı Devleti sınırları içine alındı. Karadeniz sahilinde halen Bizanslılar yönetiminde bulunan bütün kale ve köyler de Osmanlı memleketine katıldı.

İmparator Konstantin ve İstanbul ahalisi ise böyle kısa zamanda meydana gelen büyük değişmeyi ve hiçbir zaman akıll ve fikre gelmeyecek olan şiddetli taarruzları gördükçe hayretler içinde kaldılar. Çok kısa bir süre evvel barış antlaşması imza

* Rumeli beylerbeyi: Yazarın Avrupa satrapı diye olan sözünü biz Rumeli beylerbeyi diyerek çevirdik. Yazar bu satrap kelimesini eski Yunanilerden almıştır ki, onlar da Farsçadan alarak Yunanileştirmişlerdir. Bu yazarın esas adını söylediği serdari diğer Bizans tarihçileri Karaçya (Caratzia) ya da Karacyabis (Caragiabays) yahut Karates-paşa (Caratespacha) olarak adlandırırlar. Türkçe Karaca Bey'dir. (ç.n.)

Beylerbeyi: Osmanlılar, memleketi şimdiki vilayet usulüne yakın bir surette eyaletlere ayırmışlar ve başına "beylerbeyi" adını taşıyan birer büyük memur koymuşlardı. Bu duruma göre beylerbeyi vali demektir. Beylerbeylik Fatih kanunnamesindeki açıklamaya göre vezaretten aşağı bir rütbedeydi ve vezaretle birleşemezdi. Beylerbeyinin şimdiki valiler gibi maaşları yoktu. Fakat buna karşılık hâsları ve bir kısım rûsum ve tekâllilleri vardı. Metinde adı geçen beylerbeyi, Dayı-Karacapaşa'dır.

ettikleri halde savaş ilan edilmeden böyle şiddetli taarruza uğramalarından artık elçi gönderilmesiyle, konuşma ile, antlaşma maddelerini ihtar ve iddia ile bir sonuç alamayacaklarını anlayarak bu gibi davranışlardan geri durdular. Çünkü padişahın davranış ve başından sonuna kadar olan düşüncelerinde kendi haklarında hiçbir hayır olmadığını görüp ölçerek barışın devamının imkânsız olduğunu anladılar ve az zaman içinde savaşın meydana çıkmasıyla karadan ve denizden sarılmayı bekler oldular.

Bu savaşın sonucu olacak felaketler, yani şehrin alınması ve genç ve ihtiyar demeyip nüfusun yok edilmesi ve malların zorla alınması ve tapınakların ve içindeki kutsal eşyanın “kirlenmesi”, kadınların ve çocukların namusuna saldırılışı gibi bütün musibetler ve afetler gözlerinin önünde canlanırdı.

Denizden ve karadan vuku bulacak şiddetli tecavüze karşı uzun süre dayanacaklarını ümit etmezlerdi. Bunun verdiği üzüntü ve kederden dolayıdır ki, savaşın daha başlangıcında zihin ve hayallerini can sıkıntısı ve keder bürümüştü. Artık kendileri hakkında hiçbir iyi şey gözetmiyorlar ve bir emel beslemiyorlar, her türlü zuhurata nefislerini teslim ediyorlar ve her hususa hazır ve işi Tanrı'ya ve olurlarına bırakmış ve kurtuluş ümitleri kırılmış bulunuyorlardı. Bu durumun sebebi şudur: Geçmiş zamanda meydana gelen kuşatmalarda imdatları çok ve galip gelmek ümitleri de fazlaydı. Zira o zamanlar şehre yakın olan deniz kendi hükümleri altında bulunduğundan savaş yalnız kara cihetinde olur ve düşmana karşı müstahkem ve kuvvetli olan kara tarafı kolaylıkla korunur ve surun diğer tarafları saldırıdan uzak kalırdı. Denizin her iki tarafına küçük gemiler ve sair savaş gemileri ile gelip gitmek mümkündü. Bu suretle alışveriş kesilmez ve mühimmat ve levazım ve diğer eşya şehre bol miktarda girebilirdi. Şehir içi yabancılar ve halk ile doluydu. Genel ve özel hazinelerde ve tapınaklarda yedek olarak

bol sayıda para saklanmıştı. Gemiler ve oklar gibi silahlar ve diğer eşyaya dair hazırlıklar ve donatım mevcut olduğundan o zamanlar yapılan kuşatmalar etkisini duyurmaz gibiydi. Şimdi ise iş tamamen tersine dönmüştü. Yukarı ve aşağı boğazlardaki hisarlarla deniz kapalı ve gelip gitme mümkün olduğu gibi kara kıtaları düşmanlarla çevrili ve suru deniz tarafından dövmek üzere donanmanın gelmesi yakındı.

Savaşın devamı sırasında şehir halkının azlığı sebebiyle sur çevresinin her noktasını korumayı mümkün olarak düşünenlerdi. Genellik ve özellikle şehir içinde zenginlik ve para ve sair lazım olan şeyler azdı. Hiçbir taraftan imdat gelmesine kesinlikle ümitleri yoktu. Bundan başka bazı olağanüstü belirtiler Tanrı tarafından birer işaret gibi kabul olunarak Bizanslıların manevi kuvvetlerini kırar ve dökerti, örnek olarak şiddetli depremler ve toprağın kaynaması ve ardı arası kesilmeyen şimşek ve çokça yağın yağmurlardan meydana gelen seller ve sert rüzgârlar esmesi ve gökyüzünde gezen ve duran garip yıldızların belirmesiyle düzensizliğin artması ve bunlara benzer beklenilmedik olayların meydana gelmesi, gelecekte büyük değişiklikler olacağına birer manevi alamet sayılıyordu. Hatta tapınaklarda en eski azizlerin tasvirleri ve mezar taşları ve heykelleri de terliyordu. Kadın ve erkek hepsine bir korku, bir delilik gelip kâhinler ise gelecek günler hakkında birtakım uğursuz haberler verirler ve keşif ve kerametle ilgili eski deyimlerle de bunları kuvvetlendirirlerdi. Bu kehanetlerin çözümü, geleceğin büyük felaketler yolunda hallolunurdu. Hayırlı olmayan bu sözler toplumun üzüntü ve korkusunu artırır ve zihinlerini doldurarak cesaret ve metanetlerini kırardı.

Bununla beraber bu gibi kötü günlerin içinde yine ellerinden geleni esirgemezler ve hendeklerin temizlenmesi, surların zayıflamış yerlerinin onarımı ve hisarların dış yönlerinin gözden geçirilmesi ve kuleler arasındaki siperler ve sığınakların silah-

la donatılması gibi hazırlıklarda bulunurlardı. Siperlere yeter derecede silahlar ve makineler ve muhafız bölükleri korlardı. Hatta adaları da tahkim ederek büyük limandan sonra İstanbul Halici'nin giriş yerine Galata'nın tersanesinden Evyenyüs Kapısı'na kadar içeriye girişi önleyecek bir sureti demir zincirlerle kilitlerlerdi.²⁴

Genel kurumlar ve tapınaklardan ve özel servetlerden para toplayarak, erzak ve diğer şeyleri satın alarak ve şehre sokarak biriktirirlerdi. Karadan ve denizden kuşatmalara elden geldiği kadar dayanabilmek için her ne lazımsa temininde kusur istemezlerdi.

Bunun üzerine her nerede bir imdat köşesi görürlerse o tarafa elçiler gönderirlerdi. Nitekim Mora despotlarına" gönderdikleri elçiler aracılığıyla asker ve buğday isteğinde bulundular. (Zira kuşatmanın uzun süreceğini tahmin etmekte ve şehrin vira" ile alınabileceğini doğrusu hiç ummamaktaydılar). Bununla beraber yardımını çokça umdukları papaya ve diğer İtalya ve batı devletleri hükümdarlarına elçiler göndererek bulundukları büyük tehlikeden kurtulmaları için onların acele anlaşma ve yardımlarına kavuşmayı arzu ederlerdi. İşte İstanbul halkı, karşı koymaya bu surette hazırlanıyordu.

* Evyenyüs Kapısı: Bu kapıya "Güzel Kapı" anlamına gelen "Evreapili" de denilirdi. Bu kapının şimdiki Bahçe Kapısı civarında olduğu muhakkaktır. (ç.n.)

** Despot denilen kişiler adi hükümdardır ki bu kelimenin hakiki anlamı da budur. İmparatorlar despot unvanını alırlardı. Bu unvan onlardan patrik ve metropolitlere geçmiştir. Bunun gibi asıl "efendi" unvanı da Bizans imparatorlarına ait bir addı. Bu efendi kelimesi "Rab" anlamına olan Bizans efendisi daha doğrusu "aftendis"tir. (ç.n.)

Ortodoks Rumların ruhani başkanlarına ait bir unvandır. Rumca "despotis" kelimesinin kısaltılmışı olup metropolit karşılığı idi.

*** Vira ile teslim; kalenin müzakere yolu ile teslimi yerinde kullanılır bir deyimdir. Kuşatma altında bulunan kalenin teslimini müzakere için içeriden biri dışarıya çıktığı gibi, kuşatanlardan biri içeriye girerek teslim şartlarını müzakere eder, iki taraf anlaştığı surette kale kuşatanların eline geçer.

Sultan İkinci Mehmet ise, artık açık olarak savaşa doğru yürüyor, İstanbul'un dışında şimdiye kadar Bizanslılar elinde kalan yerlerin bazısını zorla alıyor ve bir kısmını barış yolu ile kendisine çekerek egemenliği altına almış olmakla ilkbaharın başlamasıyla İstanbul'u karadan ve denizden vurmak ve zorlamak kararındaydı.

Bu amacı için ilk evvel askeri kıtaattan yani gerek Avrupa ve gerekse Asya'dan atlı ve yayayı çağırırdı. Bunları düzenleyerek uygun yerlere tabiye ile meşgul oldu. Silah kullananlarla okçuları ve kargı ve sapanla donatılmış olanları ayırıp ve düzenleyip ve kalkanları denetlemeden geçirip ve cengâverlerin kargı ile korunmasına mahsus silah yapıp makine ve savaş araçlarının çoğaltılmasına itina eyledi.

Bu işlerde sürat, silahlar ve araçların yapılması ve hazırlanmasını büyük önemle izliyordu. Kaleyi dövmek için o zaman icat olunan taş atan makineler dahi vardı ki, işitilip de inanılmayacak derecede olağanüstü olup tecrübe ile fevkalade önemi meydana çıkan bu türlü makineler işin neticesini husule getirdi.

Padişah insan gücünü aşan bu çalışmaları dışında deniz kuvvetlerinin de hazırlıklarını büyük bir dikkatle emir ve takip ediyor, bir yönden de yeni gemiler yapılmasını, yıpranmış olanların onarılmasını ve uzun süre denizde kaldıklarından ötürü zarar görmüş olanları da ayrıca elden geçirtiyordu ki bu savaş gemilerinin bir kısmı zırhlı olarak yapılmıştır. Otuz ve elli çift kürekle yürüyen çok süratli manevra kabiliyetli hafif gemiler de yaptırmıştır. İnşaat ve onarımda giden malzemeyi ve masrafı ve işçiliği hiçbir zaman esirgememiştir. Buyruklarını yürüttüğü

* Sapan: Ateşli silahların bulunmasından evvel kullanılan savaş aletlerinden biridir. Bez yahut meşin bir kesenin iki tarafına ip bağlamak suretiyle yapılırdı. Keseye taş veya kurşun konulur, bu iki ip kolla çevrilip sürat verildikten sonra iplerden bir tanesi bırakılırdı. Bu hareket ve hız kesedeki taş ve kurşunun uzak mesafeye gitmesini sağlardı.

** Zırhlı: Burada zırhlı deyiimi yalnız bakır kaplı demektir.

geniş topraklarda yani Avrupa ve Asya'nın sahilllerinde bulunan gemileri toplayıp bunların mürettebatından başka iç ve dış hizmetleri için daha lüzumlu olan tayfaları seçmek ve gemilerin kaptan ve dümencilerini tayin ve içerilerinde bulunması gereken askerleri büyük bir itina ve süratle tedarik etmiştir. Savaş ve kuşatma için deniz kuvvetlerinden beklediği kara kuvvetlerinden ziyade olduğundan deniz kuvvetlerini daha ziyade gözönüne alarak bu kuvvetlerin gerekli şekilde kuvvet ve kudretinin artması için her türlü fedakârlıktan kaçınmamıştır.

Padişah bütün kış bu gibi işler ve hazırlıklarla meşgul oldu. Bahar mevsimi yaklaşıncı, Gelibolu sularında bulunan donanmayı, Gelibolu valisi Baltaoğlu'nu²⁵ komutan ve amiral tayin ederek derhal İstanbul üzerine sevk etti. Gemilerin sayısı söylenişe göre üç yüz elli parçaya yakın olup fakat bu sayıya taşıt ve diğer servis gemileri dahil değildi.

Donanma büyük bir neşe ve moral üstünlüğü içinde yola koyuldu. Yol süresince türlü yarışmalar, kürek ve yelken ustalıkları ve gösterileri yapıldı. Bu neşe ve bağrışmalar Çanakkale Boğazı'nı cınlatmış ve kulaklara hayret ve dehşet salmıştır. Hakikaten uzun süreden beri hiçbir yerde böyle heybetli arnada ne denizde görülmüş ve bu cümbüş de işitilmişti. Zavallı Bizanslıların ne hallere uğradıklarını biraz düşünmek yeter.

Donanma geledursun, padişah atlı ve yaya askerini yanına alarak Edirne'den hareket ve İstanbul'a doğru yola çıktı. Ordunun ve padişahın düzen ve donatımı yol süresince dost ve düşmanı hayretler içinde bıraktı. Edirne'den İstanbul yolculuğu savaş araçları da beraber olmak üzere on beş gün sürdü.

Onuncu gün İstanbul surları dışına ortalama yarım kilometre uzaklığa kadar yaklaşıldı. Romanos' kapıları hizasında ordu

* Romanos Kapısı: Sonra Topkapı denilen kapıdır. Halbuki İstanbul'un alınması ve kuşatılması hakkındaki diğer bütün söylentilere göre Sultan Mehmet'in ordugâhı şimdi Eğri Kapı (Charsiou, Charsiani, Charisou) denilen kapının karşısındaki tepede bulunuyordu. (ç.n.)

kuruldu. Kara kuvvetleri de yetişerek padişahın buyrukları uyarınca muhtelif bölgelerde kuruluşlarını tamamlayarak bütün sahilleri kuşattı. Kulaklara gelen fısıltıya göre, askerin sayısı arkadan gelip sonradan orduya katılanlar sayılmadığı halde dahi üç yüz bini geçmekteydi.

Bizanslılar ise mükemmel hazırlanmış büyük deniz ve kara kuvvetinin başlarına musallat olduğunu görünce bir yönden hayran ve bir yönden de karşılaşacakları olayları şimdiden hesaplayarak korunma tedbirlerini bir kat daha şiddetlendirdiler.

Şöyle ki: Koydukları küçük gemiler ve kayıklarla Haliç'i düşman gemilerine kapadılar ve bunların çevresine de savaş gemileri yerleştirdiler. Savaş amacıyla olmayarak ancak kendilerine mahsus birtakım hizmetler için o tarihlerde tesadüfen İstanbul'a gelmiş bulunan altı tane Venedik gemisini ve yine mal yüklü olarak gelen Girit gemilerini savaşta kullanabilmek üzere İstanbul'da kalmaya razı eylediler.

Aynı zamanda Justinyanus²⁶ adında bir kimse de İstanbul'a geldi. Bu kimse soylu kişilerden olup savaş alanında bilgili, cesur ve kendi tarafından yaptırılmış çeşitli silahlarla donatılmış iki gemiyi de beraber getirmişti. Geminin içinde tayfadan başka dört yüz çenkçi de bulunuyordu. Bu kimse İstanbul'a gelmezden evvel Sakız ve Rodos adalarının çevresinde gemilerle doluşmakta ve kendisinin düşmanı olan birkaç kimseleri gözetlemekte ve onlara pusu kurarak fırsat gözetmekteydi.

Sultan İkinci Mehmet tarafından İstanbul üzerine yürünmekte olduğunu haber almakla, teklif almadan Bizanslılara ve

Kaynaklarda "ejder"e benzetilen ve "vasiliki = şâhî" denilen bu müthiş toplar altışar kantarlık güller atarlardı. Fatih'in karargâhı civarına yerleştirilmiş olduğundan, topların karşısına rastlayan kâpıya Bizanslılar "Ayos Romanos = Saint Romain" Türkler "Top Kapusu = Topkapı" adını vermişlerdir. Topların ilk defa Eğri Kapı karşısında bilahare 23 Nisan Pazartesi günü de Topkapı karşısında tabiye edildiği rivayet edilir.

imparatora acele yardım için İstanbul'a geldi. Diğer birtakım söylentilere nazaran bu savaşçı soylu kişi; imparatorun teklifi ve yapacağı hizmet ve yardımlar karşılığında savaşın sonunda kendisine Limni adasının verilmesi vaat edilmesi üzerine İstanbul'a gelmiş oluyordu. Bu kişi kısa süre içinde zekâ ve bilgisini göstererek karşılığında verilen ve alınan vaadi müteakip imparator ve devlet büyükleri tarafından iyi kabulle karşılanmıştı. Ayrıca savaşın devamı süresince savaşın yönetimi tam olarak kendisine verilmiş, ayrıca bütün davranışlarında da kendisi tam ve bütün bir yetki içinde sınırsız bir halde bırakılmıştı. Justinianus, yeni görevinin verdiği yetki ve kudrete binaen kalenin onarımını süratlendirdi. Ayrıca kara tarafında bulunan sur bedenlerini ve siperleri savaş araçları ve sair her türlü korunma araçları ile kuvvetlendi. Korunma noktalarını iyice noktalayarak buralara subay ve askerleri yerleştirerek bunlara yapacakları işleri teker teker öğretti.

Yukarıda konu edildiği üzere limanda bulunan küçük ve büyük gemiler her çeşit araçlarla kuvvetlendirme çaresine bakarak surun deniz tarafında bulunan kısmını dahi kara tarafı gibi yeter derecede kuvvetlendirmeyi ve donatmayı ihmal etmemiştir.

İşte... Savaş bilgisi ve kale hücumu ve savunmasındaki geniş bilgi ve tecrübesi bilinen bu adam, yüce padişahın heybetli askerine karşı surun korunmasını üzerine almıştı.

Osmanlı askerinin en seçme kısmı ve padişahın hassa askeri ve Divan-ı Hümayun, yukarıda söz edildiği kapılar hizasında yer alıp muhasara makineleri dahi oraya yerleştirilmek üzere olduğundan şehrin o ciheti en ziyade hücum ve tehlikeye maruz idi. Bu durum karşısında kale komutanı olan Justinianus onların karşısında yer alarak emrinde bulunan cengâverler ve dört yüz bahadır ile bu tehlikeli yeri elde tutmaya ve korumaya karar verdi. Denizciler gemilerde kalmıştı.

Savaşın başlangıcında kaleye taarruz ve yaklaşan birkaç başıbozuk alayı üzerine içeriden bir çıkış yapılarak büyük çapta yaralı ve ölü verilmesine sebep oldular. Lakin düzenli asker hemen imdatlarına koşarak Bizanslıları takip ile şehre sığınmaya ve kapıları kapamaya mecbur ettiler. Bundan sonra kale içindekiler hiçbir vakit çıkış yapmaya kendilerinde cesaret bulamadı, yalnız şehrin korunmasına çalıştı.

Sultan Mehmet Han, Edirnekapı ile Eğrikapı arasındaki suru taarruz hedefi seçip, askeriyle bir ok atımı mesafeye kadar sokularak kahramanlığı ve büyük mürüvvetini göstererek silah kullanmadan evvel Bizanslıları silah bırakmaya davet etti. Gönderdiği konuşma memurları Bizanslılara aşağıdaki tekliflerde bulundular:

Bizanslılar şehri sözleşme ve teminat ile teslim etsinler. Aileleriyle, çoluk ve çocuklarıyla ve mallarıyla her türlü rahatsız edebilecek davranışlardan korunmuş olarak huzur ve rahatla şehirde kalarak servetleriyle geçimlerine devam etsinler. Şehir halkı, bu teklifi kabul etmeyip diğer şartlarla barışı kabul etmeye hazır bulunduklarını ve fakat şehri teslim etmek mümkün-süz olduğunu cevaben bildirdiler.

Bu menfi cevap padişaha ulaştırıldığında, derhal şehrin etrafında bulunan arazi ve diğer eşyanın tahrip edilmesini emretti. Devlet büyüklerinden olan Zağanos ve Halil²⁷ ve ordu komutanlarından güvendiği birkaç kişiyi yanına alarak şehrin karaya bakan sur bedenlerini inceledi. Hangi tarafının taarruz ve hücumu uygun ve hangi yönünün uygun bulunmadığını ve surların yıkılabilmesi için makineleri nereye koyması gerektiğini inceledi.

Bu incelemeden sonra bütün orduyu, yani tabur ve alay ve diğer askeri birliklerin üst ve alt komutanlarını seçerek, bütün birliklerin savaş ve taarruz edeceği yerleri tayin etti. Şehrin

kara ve deniz taraflarındaki surunu kısımlara bölerek Zağanos komutasında bulunan fırkaya daha birkaç subay eklemek suretiyle Galata'nın sarılmasını ve İstanbul Haliç ve limanının Galata'dan Odun Kapısı'na' kadar devam eden sahilini onlara verdi. Zağanos'a keramika** ile karşısındaki İstanbul surlarının arasında bulunan Haliç'in boğazına bir köprü yapılmasını emretti. Çünkü bu yönden dahi şehrin üzerine silahtar*** ve tirendaz**** asker şevkini ve bu suretle şehri her taraftan vurmaya ve sıkıştırarak muhasarayı olumlu sonuçlandırmayı düşünüyordu. Zağanos'un emrine yukarıda söz edilen surun zayıf ve hücumu uygun olan yerlerden vurmaya ve sarsmak amacıyla birkaç makine ve makineci verdi. Rumeli Valisi Karaca²⁸ ile başka büyüklere ise surun Odun Kapısı'ndan Tekfur Sarayı'na***** doğru Eğri Kapı'ya***** kadar uzayan kısmını verdi. Anadolu Beylerbeyi İs-

-
- * Odun Kapısı: Şimdi Odun Kapısı denilen yer değildir. Bu kapı bugün Ayvansaray denilen yerin yakınında, çevirisi Odun Kapı olan Bizans dilinde "Kesiliyor-kapı (odun-kapı; Aya-Dimitri Kilisesi anlamına olan)" yeridir ki, bugünkü günde kapalıdır. (ç.n.)
- ** Keramika: Tuğla imalathanesi anlamına olan "keramika = ceramica" denilen bu yer şimdiki Hasköy yerindeydi. (ç.n.)
- *** Silahtar: Yıldırım Bayezid zamanında kurulmuştur. Törenlerde padişahın kılıcını omzunda taşır ve başında kırmızı kadifeli üsküf bulunduğu halde hükümdarların sağ gerisinde yürürdü. Silahtar bölüğü: Kapıkulu süvari bölüklerinin baştan ikincisi olup sarı bayrak taşıdıklarından "sarı bayrak bölüğü" diye de anılırdı. Osmanlı Devleti'nde kapıkulu süvarilerinden ilk kurulanıdır.
- **** Tirendaz: Ok atıcı yerine kullanılır bir deyimdir. Halk dilinde becerikli, eline ayağına çabuk kimselere denir.
- ***** Tekfur Sarayı: Yazar "Porfiroyenidos" diyor. Bizans dilinde adı "Takiro"dur ki, "Tekvir Sarayı" (Tekfur değildir) denilmesi bundan gelmiştir. (ç.n.)
- ***** Eğri Kapı: Kitabın metninde "Hariso Kapısı" denilmiştir. Bu kapının diğer bir adı da "Kalikarya — Kaligaria"dır. (ç.n.)
- Fatih karargâhını en kuvvetli söylentiye göre surun bir buçuk mil uzaklığında ve şimdiki Maltepe Askeri Hastanesi'nin olduğu yerde kurmuş ve etrafı hendekler ve siperlerle kuvvetlendirilmiş ve çok sıkı korunma tertibatı vücuda getirilmiştir. Tarihi; 2 veya 5 Nisan 1453 günleridir.

hak²⁹ ve öteden beri serdar bulunan Mahmut'a³⁰ surun Edirne Kapısı'ndan' Altın Kapı'ya'' kadar pek geniş bölümü ile ve bu yöndeki denizin bir bölümünü verdi. Bu iki bahadır, gözünü bu-
daktan esirgemez kişi, padişahın pek makbul adamlarıydı.

Padişah, maiyetinde Halil ve Karaca paşalar olduğu halde denetleme ile çevrenin kara yönünden surun ortasında en ziya-
de taarruza uygun tahmin ettiği bir noktanın karşılığını merkez kabul etti. Padişahın yanında bütün Enderun-ı Hümeyun''' takı-
mı yani yaverler, yeniçeriler ve kemankeşler³¹ ve diğer görevli-
ler bulunuyordu.

Padişah, kara askerini bu suretle sınıflandırıp ve savaş dü-
zeninde yerleştirdikten ve suru kuşattıktan sonra deniz işlerini
bu işlerde bilgisi, görgüsü ve tecrübesi ile ün almış olan Geli-
bolu mirlivasi Baltaoğlu'nun yönetimine bıraktı. Baltaoğlu'nu
donanmanın ve bütün Asya ve Avrupa sahillerinin komutanı ta-
yin etti. Baltaoğlu surun denize bakan yönünü, yani şehri Altın
Kapı'daki açısından Galata'nın tersanesine kadar 43 stadion''''
uzunluk ve büyüklükteki sahil ve bu uzunluğu kaplayan Haliç'in
zincirini ve zincirin beri tarafında yani Haliç'te bulunan Bizans
donanmasını, Osmanlı donanması ile muhasara etti. Her gün

* Edirnekapı: Kitabın metninde bunun adı on bin kişi kapısı anlamına olan Bi-
zans dilinde "myriandrion"dur ki, rivayete nazaran surun inşası sırasında ça-
lıştırılan o sayıda işçi iki taraf imalatı devam ile söylenilen yerde birbirlerine
rastlamışlardır. (ç.n.)

** Altın Kapı: Kitabın metninde burası "altın" yahut "yıldızlı" kapı anlamına olup
Yedikule yönündeydi. Bu şekilde adlandırılması dahi imparatorların ve asker-
lerin savaşa gidişi ve galip gelerek dönüşü veyahut diğer işler için şehre giriş
ve çıkışlar tamamen bu kapıdan yapıldığı için korunmasına önem verildiğin-
den dolayı. (ç.n.)

*** Enderun-ı Hümeyun: Saray, mabeyin karşılığı olarak kullanılır bir deyimdir.
Devletin idaresine memur olanlara da, bunun karşılığı olmak üzere "birun" de-
nilirdi. Farsça olan bu iki deyimden enderun iç, birun da dış demektir. Yalnız
olarak Enderun denildiği gibi "Enderun-ı hümeyun" suretiyle de kullanılırdı.

**** 7.949.41 metre.

hücumlar yapmaya başladı. Amacı limana zor kuvvetle girip ve o yönden dahi suru dövmekti.

Karadan ve denizden muhasara çemberinin uzunluğu dikkatle hesap olunursa ortalama 126 stadion* karşılığı olduğu anlaşılır. Bütün bu muhitten Haliç'te olup zincir vasıtasıyla korunmuş 35 stadion** mesafelik yer Bizanslılar tarafından korunmadan bırakılmış ve gerisi ise büyük bir dikkatle korunmuş bulunuyordu.

Padişah hazretleri, kara ve deniz kuvvetlerini bu yolda düzenleyip savaş düzeninde yerleştirdikten sonra makinecileri yanına çağırarak ve bunlarla makineler ve surun çok kısa süre içinde yıkılması hakkında müzakere ve fikir teatisinde bulundu. Onlar da elde bulunan makinelerden başka (zira evvelce yapılmış makineler bulunuyordu) diğer bir makine yapılması şartıyla kale duvarlarının çabukça yıkılabileceğini kabul ve vaat ettiler. Lakin surları sarsmaya ve yıkmaya yeter bir makinenin yapılması büyük çapta bakır ve çeşitli malzemeye bağlı, yani büyük parayı gerektirdiğini söylediler. Sultan Mehmet, sonucu bir an evvel alabilmek için hiçbir şeyden kısımayarak istediklerini, hatta fazlasıyla verdi. İşte o zaman makineciler tarafından dinleyenlere inanılması mümkün olmayan ve görenlere dehşet veren bir makine meydana geldi.³²

Bunun yapılmasına ve çalışmasına dair, bilgim sınırları içinde birkaç söz söyleyeceğim:

Metin ve sıkı ve temiz toprak, günlerle karıştırılmak suretiyle çamur meydana getirildi. Buna bağlamaya ve yapıştırma-ya mahsus ve tamamen parçalara ayrılmış keten ve kendir ve bu gibi şeyler karıştırılıp ayrılması mümkün olmayan bir hale konuldu. Bu karışımdan yuvarlak künk şeklinde ve kırk karış uzunluğunda büyük bir boru yapıldı. Atılacak taşı yerleştirmek

* 23.293 metre.

** 6.045 metre.

in ağız tarafının çevre ölçüsü 12 karış idi. Ot* denilen madde-
nin konulmasına mahsus arka tarafının genişliği zannıma göre
uzunluğunun dörtte biri oranında ve belki biraz daha ziyade
idi. Bundan başka olarak söz edilen çamurdan aynı şekilde ön-
cekinin içerisine girebilecek büyüklükte bir boru daha yapıldı.
Bu ikincisi birincisinden bir karış veya biraz daha geniş olup
bunlar birbiri içine konulduğunda kalacak açıklık erimiş bir
halde bu liman bakır ile dolduruldu. Mamafih bu dış boru boş-
luğuna doldurulacak bakırın büyük ağırlığıyla patlayarak maki-
nenin beyhude kaybedilmemesi için demir ve tahta ve toprak
ve taş çemberler ile güzelce sarılmış ve bu suretle her türlü
basınca karşı koyacak surette kuvvetli bir hale getirilmişti. Bu
yeni makinenin pek yakınında iki ocak, iki taraftan huniler için
yapılmıştı. Ocaklar bol çamur ile yapılmış olup içleri tuğla ile
mükemmelen islenmiş ve dışı büyük taşlar ve kireçli harç ile
kuvvetlendirilmişti. Hunilerin içine bakır ve kalay gibi maden-
den bir haylice hemen bin beş yüz okka kadar (böylece rivayet
edilir) konularak sonra üzerlerine çok miktarda odun ve kömür
yığılıp o suretle ki ocakların hunilere olan ağız bırakılmak sure-
tiyle her tarafları kapatılırdı. Yanındaki körükler hiç durmadan
işletilmek şartıyla üç gün üç gecede bakır tamamıyla eriyerek
su ve akıcı bir hale gelip sonradan ağızların açılmasıyla bakır
oluklar vasıtasıyla sözü edilen silindirlerin arasına dökülürdü.
Dışardaki silindir dolduktan ve hatta ağızından taşarak soğu-
duktan sonra kenarları eğelenerek ve taraklarla işlenip düzle-
nerek parlak ve kaygan olurdu.”

* Top otu: Metinde “votani” diye yazılı olan kelimenin çevirisidir ki, bitki demek-
tir. Barutun birinci adı Bizanslılarda bu idi. Hatta bugün bile baruta ot anlamı-
na olan “chortari” derler. (ç.n.)

** Yazarın İstanbul'un kuşatılması sırasında yapıldığını gösterdiği bu topun, o
çağın diğer Bizans ve Latin tarihçilerinin ekserisi kuşatmadan çok evvel Edir-
ne'de yapılarak İstanbul surları dışına getirildiğini söylüyorlar. (ç.n.)

İşte makinenin yapılması ve hazırlanması bu şekilde olurdu. Gelelim hareketine:

İlk olarak; ot denilen madde içeriye alınarak makinenin ar-
dında olan bütün huni ve makinenin oluğu taşı içine alacak ikin-
ci oluğun ağzına kadar tamamı doldurulurdu. Bundan sonra bu
ağıza gayet sert ağaçtan büyük bir destek konulup demir ve
balyoz ile vurula vurula ot iyice sıkıştırılırdı. O derecede ki, vu-
ruşların kuvvetiyle alevlenmek gibi bir durumla da karşılaşmak
mümkünse de, başkaca bir yol ve şekil mümkün değildi.

İkinci olarak; makine hedefin karşısına götürülüp bu işin us-
tası kimseler ölçekler ve hesaplarla yön tayin edildikten sonra
makinenin altını büyük tahta dirseklerle güzelce beslerler ve
üzerine dahi büyük taşlar döşerlerdi. Böylece makine, yuka-
rıdan, aşağıdan, sağdan ve soldan sımsıkı bağlanmış olmakla,
hareketin kuvvet ve şiddetiyle bulunduğu yerden sıçrayarak
hedeften gayrı bir yere vurmasını önlerdi. Sonra arkada olan
küçük delikten otu fitillerler ve otun ateş almasıyla müthiş bir
ses yeri, hatta uzaklarda olan yerleri sarsar, müthiş bir gürültü
her yeri kaplar, etrafı alevlendirir ve karartır bir ateş ile kuru
bir rüzgârla ses vererek içeriden fırlar ve bu şiddetle taşla vur-
makla taşı dahi şiddetli bir kuvvet itişiyiyle ileriye atılarak surla-
ra çarpar ve bu çarpmanın tesiriyle birçok yarılmalar olur ve
enkaz parçaları etrafa saçılır ve her yöne dağılan bu parçalar
rastladıkları insanları öldürürdü. Böyle olmakla beraber bu etki
eşit şekilde olmayıp surun bazen büyük bir bölümü bozulur ve
bazı defa bunun yarısı meydana gelir. Bazen de surun yukarı
bölümlerindeki koruganların iç ve dış burçlarının bir tarafı ya
çok ya da küçük bir bölümü zarar görürdü.

Atılan taşlara karşı koyacak bir kuvvet düşünülemez ve su-
run son derecede kaim, sağlam ve dayanıklı bedenlerinin dayan-
ma gücü kalmayarak harap olması hayreti mucip ve mermilerin
sarsıntılarının şiddetli oluşuna alamettir. Geçmiş hükümdar-

ların ne böyle bir makine hatırlarına gelmiş ve ne de sahip olmuşlardır. Eğer böyle bir makineye sahip olsalardı karşısındaki kaleler ne kadar sağlam yapılmış olursa olsun onları almak için karşı duracak sur yapılması, lağımlar açılması ve toprak sürülmesi vesaire gibi ağır işler ve buna benzer çeşitli zahmetlere katlanmayacaklar ve surlar bu gibi makinelerle yıkılarak, kaleyi tez elden teslim mecbur olacaklar, bu suretle kuşatmalarda hiçbir zorluğa uğramayacaklar ve kendilerine karşı koyan kale ve hisar bulunmayacaktı. Ancak onların böyle makineleri yoktu. Bu makineler yüz elli yıl ve belki biraz daha önce Almanyalı-İsviçrelilerin' yeniden buluşlarıdır.

Üçüncü olarak; bu hareketi meydana getiren otun birleşme ve tertibi hakkında şöyle demek yerinde olur. Bu karışım güherçile, kükürt, kömür ve haşış" gibi sıcak ve kuru maddelerden meydana gelen bir ruhtur. Bu ruh bakırdan yapılmış bir çıkış yeri olmayan, dayanıklı bir kabın içindedir. İçeriden meydana gelen ısıdan etkilenmiş olarak taş merminin o kadar büyük ve şiddetli hareket ve kuvvetine sebep olur. Çok kere bakırın dahi patlamasına sebebiyet verir. Bu makinenin eskiden bir adı yoktur ve bilinmemektedir. Meğerki buna başka bir ad verilebilsin. Şimdiki adamların hepsi birleşik bir ad ile "silah" derler. İşte bu makine hakkında biz imkân ve sınırlarımız çerçevesinde bu kadar bilgi verebildik.

Makineler tamamen yapılip ve hazır olduktan sonra hazreti padişah, makinecilere bunların muhasara çizgisine getirilmesi ni emretti, önce, surun ortası ve otağ-ı hümayunun³³ kurulduğu

* Kitabın metninde "Germani Celtae" diye yazılı adı Almanyalı-İsviçreliler diyerek çevirdim. Bilinmektedir ki barutu icat eden ve daha doğrusu silahlarda kullanan, Alman-İsviçreli "Berthold Schwarz"dır. İsviçre sınırında bulunan Almanya şehirlerinde doğmuştur. Schwarz'ın icadı miladın 1327 yılına rastladığı rivayet edilir. (ç.n.)

** Haşış: Hintkenevirinden çıkarılan bir madde.

yere getirtti. Bunların en büyük ve kudretli olanlarından üç tanesini ayırarak bunlarla surun o kısmının vurulmasını emretti. Diğer makineleri surun çeşitli yerlerine ve saldırma ve yıkmaya uygun zayıf noktasına taşıttı ve yerleştirdi. Zira padişah hazretleri şehri sürat ve kolaylıkla almaya karar verdiğinden birçok mevkii birden dövmeye karar vermişti. Çeşitli yerlere dağıtılan makineler sura pek ziyade yakınlatılarak ateşe başlanıldığında surlar zarar görmeye başladı. Surların sarsılıp düşmesiyle piyadelerin geçmesini ve sura yaklaşarak daha yakından dövüşmelerini kolaylaştırmak isteyen hazreti padişah, makinelere yakın olan çukurların yani kale hendeklerinin toprakla doldurulmasına emir verdi. Bundan başka hendeklerde, surun altında şehre doğru lağım* kazılmasını da emretti. Bundan maksadı açılacak lağımlardan geceleyin şehre girilmesi ise de büyük zahmet ve masrafı gerektiren bu işin sonucu da verimsizdi. Çünkü makinelere elde edilen büyük faydalar bu kazılara lüzum olmadığını gösterdi.

Surların çevresinde bu olaylar cereyan etmekte iken hazreti padişah yanına alaylardan birkaç nefer alarak, gayet metin olan Tarabya Kalesi üzerine hareket etti. Çevresine koydurduğu top makinelerinin mermilerinden kalenin çok yeri tahrip ve muhafızlarının ekserisi ölmüş veya yaralanmış olmakla geride kalan kırk kişi aman dilediler. Padişah buradan "Studio" denilen kalenin üzerine hareket ederek bunu da top makineleriyle döverek ve tahrip ederek aynı günde teslim aldı.

Aynı zamanda donanma komutanı olan Baltaoğlu hiçbir geminin limana girip ve çıkmasına meydan vermemek için emrinde olan gemilerin önemli kısmını limanın ağzında ve zincirin

* Lağım: Eskiden savaşlarda kaleleri yıkmak için toprağın altından lağım kazıp barut ile dolduran ve bunu ateşleyerek hisarları atan bir sınıf vardı. On yedinci yüzyılda teşkilatları bozulmuşsa da 1792'de ıslah edilerek asri bir duruma sokulmuştur.

önünde bırakarak, padişahın emirleri gereğince geri kalan gemileri alarak Prinkipos' adasının üzerine hareket etti. Bu adada bir çetin kale ve kalede otuz nefer yabancı cebeli³⁴ vardı. Bu kale şiddetle muhasara ve getirilen top makineleri ile dövülmek ve sıkıştırılmak suretiyle surların bir kısmı yıkıldı ise de sarf olunan emekler olumlu bir sonuç vermeyerek kale alınamadı. Bilahare iç kaleye ateş verilmesi suretiyle bir çaresine bakılması padişah tarafından emir edildi. Kamış ve bağ çubuğu ve ot ve saire gibi tutuşabilir şeyler çuvallara doldurulup ve surun hemen yanına yığılıp yeter derecede yükseltildikten sonra içinde kükürt ve katranlı ateş yaktılar. Uygun rüzgârla da körüklenen ateş daha da artarak alevler kalenin korunaklarından içeriye kadar sızmaya başladı. Orada bulunanların ekserisi burada öldüler. Büyük tehlike karşısında kaçarak şartsız olarak teslim olanlardan yerliler esir ve yabancılar öldürüldü.

Bizanslılar ve Justinyanus, top makinelerinin mermileriyle iç ve dış surların harap olduğunu görünce, kalenin üzerinden büyük mertekler^{**} uzatıp kalın iplere yün ve buna benzer maddeler ile dolu çuvallar asarak mermilerin tesirini hafifletmeye ve bu suretle de surları korumaya çalıştılar. Bu tedbirlerden hâsıl olacak fayda hiç denilecek kadar az oldu. Çünkü top makinesinin mermileri rastladığı yerde bulunan her şeyi savurup dağıtır ve suru yine yıkardı.

Sultan Mehmet Han-ı Sâni, yukarıda sözü geçen kalelerin alınmasını tamamlayarak dönmesinden çok bir süre geçmeksiniz, açılan gedikler vasıtasıyla şehri alabilmek için, artık doldu-

* Prinkipos: Şimdi Büyükkada denilen yerdir. Kuvvetli tahminlere göre bu ad Bizanslılar tarafından İstanbul'un yakınında ve Marmara Denizi'nde bulunan ufak adaların bütününe verilmiş olan genel deyimden "Prenslerin adası = iles des Princes" adından gelmiştir. Bu adın verilmesiniñ sebebi imparatorzadeler ve devlet büyüklerinin ekserisinin vakit vakit bu adalara sürülerek burada tutuklu kalmalarıdır. (ç.n.)

** Dört köşeli, kalınca ağaç kereste.

bulmuş bulunan hendekler üzerinden hücum yapılmasına karar ve bu niyetle yaylı ve mızraklı askeri ve hassa kuvvetlerini yanına alarak surun üzerine şiddetli bir hücum emri verdi.

Yeniçeriler derhal büyük bir gürültü içinde hendeği geçerek surlara yaklaştılar ve ilk hücumlarıyla müdafilerin morallerini bozmaya uğraştılar. Bu konuda son derece gayret sarf ettilerse de bu davranışları onların bekledikleri sonucu vermedi. Çünkü surların üzerine yerleşmiş bulunan cengâverlerin aynı şekilde karşı koyuşları vardı.

Bu başarıya ulaşamayan hücumdan sonra Osmanlılar diğer bir tedbire teşebbüs ederek mızraklarının uçlarına bağladıkları çengellerle yukarıda bulunan ve Bizans askerlerini koruyan ve her şeyi aşağıya çekmeye ve bu suretle onları sipersiz bırakmaya çalıştılar. Bununla beraber yay ve saban ve mızrakla donatılmış askerler ile yaptıkları ateş ile alet ve savunmadan yoksun bulunan yerleri döverler, bazıları da getirdikleri merdivenlere yaklaştırmak suretiyle surun üzerine çıkmaya çalışırlardı. Aynı zamanda top makineleri dahi surdaki dövüşenlerin üzerine çok miktarda taş yağdırarak onların büyük zarar görmesine sebep olurlardı. İşte surların içinde bulunanlar bu şekilde dövüşüyorlardı.

Justinyanus ve emrinde bulunan cenkçiler (onlar surların harap olmuş yerlerinin ardında yer almışlardı) ve bunlarla beraber bulunan Bizanslıların ekserisi zırh giymek suretiyle korunduklarından Osmanlıların hücum ve teşebbüslerinden zarar görmeyerek kahramanca dövüşüyorlar ve onların teşebbüslerini sonuçsuz bırakıyorlardı. Velhasıl Bizanslılar ve Justinyanus bu inatçı korunmalarıyla galip gelerek düşmanı surların yakınından geri çekilmeye mecbur ettiler. Mamafih bunların ekserisi yaralanmış veya şehit olmuşlardı.

Baltaoğlu, Prenkipos kalesini aldıktan sonra emrindeki deniz kuvvetleriyle diğer deniz birliklerinin yanına yani limana gelerek orada demirledi, iki üç gün geçtikten sonra padişah tarafından

kendisine orada bulunan Bizanslılara ait büyük deniz kuvvetlerine ve Haliç'e girmeyi önleyen zincire hücum ve mümkün olursa limana zorla girmek için emir verildi. Zira padişah bir hakikat payı olarak deniz yönünden de surlara yüklenmeye başlanıldığı takdirde içeridekilerin sayıca azlığı ve şehrin pek geniş olan çevresinin tamamıyla korunmasına yeter olmayacağından şehrin alınmasının kolaylaşacağını tahmin etmiş bulunuyordu. Dolayısıyla şehri karadan ve denizden sıkıştırmak için her ne suretle olursa olsun limanı ve Haliç'i kendi tarafına almak fikrindeydi.

Baltaoğlu, bütün gemileri alarak ve bunları gözü pek savaşçılarla donatarak büyük bir gürültü ve şiddetle Bizans gemilerine ve zincir üzerine yürüdü. Gemiler ok menziline³⁵ kadar silah atmaktan kaçındılar. Sonra atışlar başladı. Her iki tarafın topları karşılıklı birbirlerini yokladı. Baltaoğlu, düşmanın küçük küçük gemilerini vurmaya ve rampa' manevrasına giriştikte bordalara" dizilerek büyük bir şevkle amansız dövüşüyorlardı. Bir kısmı elleriyle ateş atarak ve kimisi ateşli oklarla gemileri tutuşturmak tasavvurunda bulunuyorlardı. Yine bir kısmı da mızrak ve süngü ve kargı ile gemilerin üzerindeki savunmaları vurup öldürüyorlardı.

Boğaz boğaza cereyan eden bu dövüş Bizans gemilerinde bulunan (gemiciler üzerine komutan tayin olunan ve deniz cihetinin korunmasını üzerine alan grandük"" tarafından bunlar

* Rampa: Eski deniz savaşlarında yakından dövüşerek zapt edilmek istenilen bir düşman gemisi üzerine hücumla borda bordaya bağlanmak yerinde kullanılır. Bu sırada düşman gemisinde, gelecek düşmanı önlemek için savaşçılar güvertede yerlerini alırlardı.

** Borda: Geminin yanı. Borda, gemilerde biri (solda) kırmızı, biri (sağda) yeşil olmak üzere iki yanda yakılan fenerler. Donanma gemilerinin bir çizgi üzerinde ve paralel olarak gitmek üzere aldıkları durum.

*** Grandük: Yunancada büyük anlamına gelen (megas) ve Latince amir subay demek olan (dux-duks) kelimelerinin birleşmesinden ve büyük komutan anlamına olan dux kelimesini bu suretle çevirdim. Bizans'ta bir makam olup buraya ulaşanlara verilen bu unvanın karşılığı Avrupalılarda "amiral"dir. (ç.n.)

bu gibi hücumlara karşı yetiştirilmişlerdi) yüksek ve hem de pek yüksek olan yerlerden yani serenlerin' tepesinden ok ve mızrak ile müdafaa ederek asılmış olan su ile dolu fıçıları iplerle bağlanmış ağır taşları yukarıdan hücum edenlerin üzerlerine fırlatarak büyük zararlar veriyorlardı. Bir yönden Türkler düşmanlarına galip gelerek zorla limana girmeyi ve diğer taraftan ise Bizanslılar da aynı şekilde dişlerini tırnaklarına takarak dövüşüyorlar, limanı korumaya çalışıyorlardı. İki tarafın da dayanması karşısında olumlu bir sonuç almak Türkler için mümkün olmadığından Osmanlı gemileri geri çekilmek zorunda kaldı. Bizanslılar biraz nefes aldılar.

Sultan Mehmet, bu deniz savaşındaki başarısızlık üzerine başka bir top makinesi kullanılmasını tasarlayarak bu maksatla makinecileri huzuruna çağırdı. Limanın ağzında bulunan düşman gemilerinin makinelerden atılacak taşlarla bulundukları yerlerde batırılıp böyle bir teşebbüsün yapılmasına engel olacağını söylediler.

Bunun üzerine padişah hazretleri onlara yeni tipte başka bir makine yapmalarını teklif ve yapılacak makineyi tarif etti.

Şimdi kullanılacak makinelerin şeklinde ufak bir değişiklik yapmak suretiyle taşı yükseğe atmak mümkün olduğunu ve böylece yükseğe atılacak taşın düşerken gemilerin ortasına düşerek batırabileceğini ve bununla ilgili olarak birkaç ağırlık ölçüsü ve nispeti ve makinenin hedefi olacak gemilere nasıl nişan alınacağını etraflıca anlattı. Makineciler konuyu inceleyerek böyle bir aracın yapılmasının mümkün olabileceğini söylediler. Padişahın tarifine uygun bir makine yaptılar. Bölgeyi etraflıca inceleyerek bu yeni makineyi Galata sahilinden biraz uzakta ve gemilerin karşısında bulunan yüksekçe bir tepenin üzerine yerleştirdiler. Gerekli yerleştirme bittikten ve özel ölçme araçlarıyla da ölçtükten sonra ateşledilerse de amaçlarına erişemediler.

* Seren: Üzerine dört köşe yelken gerilmek üzere haçvari olarak takılan ağaç.

Çünkü makinenin attığı taş yükseklik kazandıktan sonra düşerek gemilerin yakınında denize düştü.

Makineciler makineyi tekrar düzenleyerek ve bulunduğu yerden küçük bir yer değiştirmesiyle yeniden ateşlediler. Taş çok yükseklerle çıktıktan sonra gayet şiddetli bir gürültü ile ve hızla gemilerden birinin üzerine düştü. Gemide bulunanlardan bir kısmı öldü ve bir kısmı dahi düşmenin şiddetinden gemi ile beraber denizin derinliklerini boyladı. Kurtulabilen çok az kişi de yüze yüze yakınlardaki diğer gemilere sığındılar. Diğer gemiler bu yeni silah karşısında yerlerini değiştirmek suretiyle taş merminin erişemeyeceği yerlere giderek Haliç'in korunmasından asla vazgeçemediler. Bütün bunlara rağmen bu yüksekten atış hiç beklenilmemiş bir şey olduğundan şehir halkı tarafından hayret ve korku içinde karşılandı ve hepsini helecan ve üzüntüye boğdu.

Bu olaydan üç dört gün geçmeksizin papanın İtalya'dan göndermiş olduğu büyük gemilerden üçü açık denizden İstanbul'a gelmekte olduğu görüldü. Papa savaşın başlamış olduğunu ve şehrin kısa süre içinde Osmanlılar tarafından muhasara edileceğini haber alarak Bizanslılara alelacele bu üç gemi ile erzak ve mühimmat ve yardımcı asker göndermişti. Ayrıca otuz gemi daha hazırlıyordu. Bu gemiler geç kalarak vaktinde yetişememişlerdir.

Bu üç geminin gelmekte olduğu padişah hazretlerine duyuruldu. O da derhal donanma komutanı Baltaoğlu'nu huzuruna çağırarak ne kadar gemi varsa hepsini savaşa hazır tutmasını, gemici, kürekçi, deniz piyadesinin tamamıyla tanzim ve tertip olunmasını ve silah namına her ne lazımsa hepsinden yetecek kadar alınmasını er ve subaylardan deniz dövüşmesine yatkın olmayanların karaya çıkarılıp yerlerinde cesur ve denize elverişli kişilerin bırakılmasını emretti. Düşman gemilerinin tutuklanarak kendisine getirilmesini, bu olmadığı takdirde de ne

komutan ne subay ve ne gemicinin canlı olarak geri dönmelerini tembih ederek, Baltaoğlu'na hareket emrini verdi.

Baltaoğlu bütün deniz kuvvetlerini komutasına alarak bulunduğı yerden kemal-i azametle devir aldı. Gurur ve ümidi ziyadeydi. Güya ki, düşman gemileri avucunun içindeydi.

Ok menziline varıldıkta evvela kısa bir süre hareketsiz durduktan sonra savaş başladı. Makinelerle atılan taşlar ile karşı taraf gemilerinin direklerini kırmaya ve ateşbarla* yakmaya çalışıyordu. Düşman gemilerinin yüksek yerlerinden bilhassa direklerinden ve çanaklıklarından** ok ve taş ve mızrak yağdırıyorlardı. Her iki taraf savaşçıların haykırmaları ve yaralıların feryatları ortalığı bürüdü. Bu suretle uğraşmak bir hayli süre devam ettikten sonra Baltaoğlu'nun arkadaşlarını teşvik eden seslenişiyle birlikte iki taraf birbirlerine daha şiddetle girişti, savaş dehşetli, kanlı bir durum aldı.

Osmanlı gemilerindeki savaşçılar yakından kullanılması mümkün olan silahların kullanılmasıyla düşman gemilerini aşağıdan tutuşturarak yakarak ve kargı ve balta ile vurarak küpeş-telerini*** parçalamaya ve gemilerin üzerlerine sıçrayıp demir ve halatlarına asılarak geminin içine girmeye çalışıyorlardı. Bir takımı da ok ve uzun kargı ile ve mızrakla düşman askerlerini öbür dünyaya gönderirlerdi. Lakin bunca çalışma, bu kadar şevk üç İtalyan gemisinin hakkından gelemiyordu. Çünkü düşmanın zırhlara bürünmüş askeri de üstün bir cesaretle kendisini korumaktaydı. Bunlar su ile dolu varil ve testileri ve ağır taşları makara ile yukarı çekip usulüyle aşağıya bırakırlar ve bu suretle çıkarılmış olan yangınları söndürme ve hem de gemilere girmeye uğraşanların çoğunu boğarak öldürürlerdi. Bir yandan

* Ateşbar: Ateş yağdıran. Düşman üzerine ateş atan, ilkçağlarda çok kullanılan bir savaş aracı.

** Çanaklık: Gemi direklerindeki gözetleme yeri.

*** Küpeşte: Gemilerde güverte parmaklığı.

da mızraklar ve şişlerle kendilerini korudukları gibi gemilere çıkmaya çalışanların ellerini baltalarla keserler ve tokmak ve topuzlarla³⁶ başlarını kırarlardı. Her iki taraf kendi adamlarını teşvik ve cesaretlendirmek maksadıyla çıkardıkları seslerden vuran ve vurulanların, kakan ve kakılanların ve düşüp kalkanların tahkir, tehdit, nara ve feryatlarından ve yaralıların iniltilerinden hâsıl olan yürekler acısı sesler gökyüzüne yükseliyordu.

Osmanlı gemilerindeki savaşçıların çokluğundan ötürü yaralananların ve şehit olanların yerleri hiçbir vakit boş kalmayarak kısa zamanda dolduruluyor ve savaşanlar dizisini devamlı olarak genç dilaverler teşkil ediyordu. Düşman gemisinde bulunanların her ne kadar sebat ve cesaretlerine ve müdafaadaki yararlıklarına diyecek yoksa da Osmanlıların daima kendilerine üstün kuvvet çıkarmalarından ümitsiz kalaraksavaşı bırakacakları anda birdenbire şiddetli bir lodos rüzgârı çıkıp yelkenleri doldurarak gemileri kuvvetle ileri doğru yürüttüğünden savaşa devam imkânı kalmadı. Gemiler dağıldı, İtalyan gemicileri liman ağzını tutturarak orada bulunan Bizans gemilerine katıldılar.³⁷

Osmanlı gemileri ise düşman gemilerini izlemeyerek arkada kaldılar. İşte... Kaderin cilvesi bu üç gemiyi böylece bu büyük tehlikeden kurtarmış oldu. Vakıa çok hırpalanmışlardı. Bu vuruşmada düşman gemilerinde olanlardan yirmi ikisi ölü ve yarısından çoğu da yaralanmıştı. Osmanlı gemilerinde ölenler yüzü ve yaralılar otuzu geçmişti.

Padişah bu esnada at üzerinde durarak savaşı en ince yönlerine kadar izler ve sonucunu beklerdi. Donanmasının kesin olarak galip geleceği ve karşı taraf gemilerinin de denizcileriyle beraber tutuklanarak huzuruna getirileceği ümidiyle içi rahattı. Hakikaten cereyan eden olaylar, ümitlerinin yerine gelmesine pek az bir zaman bırakmış olduğu halde ansızın esen bu güney rüzgârı, düşman gemilerinin kurtulmasını sağlamıştı. Bindiği ata vurarak sessizlik ve sükûnet içinde oradan ayrıldı. Bu başa-

rırsızlığı o anda zihnini kurcalayan önemli tasarılarına karşı kötü bir işaret sayarak üzüldü ve asabileşti. Baltaoğlu'nun gevşeklik ve beceriksizliği elbette hatıra gelip hakkında şiddetli ceza ve hatta idamı dahi düşünebilirdi. Fakat Baltaoğlu vuruşma sırasında taş ile gözünden yaralanmıştı. Savaş esnasındaki üstün çalışmaları da göz önüne alınarak yalnız memuriyetinden alınmakla yetinildi.

Donanma komutanlığı ve Gelibolu valiliği, maiyeti erkânından savunma işlerinde tecrübeli ve güvenilir bir kişi olan Hamza'ya³⁸ verildi.

Hiç beklenilmeyen ve birdenbire meydana gelen bu olay Bizanslılara biraz cesaret ve epey teselli ve yüreklerini daha hayırlı ümitlerle doldurdu ve gelecek iyi günlerin başlangıcı sayıldı. Fakat ümitleri ve sevinçleri az müddet sürmüştür.

Padişah limanın alınması ve Haliç'in Osmanlı donanmasına açılması suretiyle şehrin o yönden de dövülmesi ve bastırılması için şimdiye kadar almış olduğu tedbir ve yapılan hareketlerin olumlu bir sonuç vermemesi üzerine yeni bir tedbir ile bu arzusunda muvaffak olmuş ve teşebbüslerini sonuçlandırmıştır.

Şöyle ki; deniz kuvvetlerinde görevli olan subay ve üst komutanlara, acele gemilerin karayolu ile Haliç'e indirilmesi için deniz dışından (yani Beşiktaş sahili*) limana kadar bir yol yapılmasını ve kızaklarla donatılmasını emretti. Bu iki deniz arasındaki olan mesafe (Boğaziçi ve Haliç arası) ortalama 8 stadiyon** olup bunun yarısı, yani tepenin üst başına kadar olan yer yokuş ve Haliç'in içine kadar olan yer iniştir. Bu yol amelenin çokluğu dolayısıyla pek az zamanda meydana geldi. Padişahın buyruklarıyla gemiler yolun üzerine çıkarıldılar. Gemilerin alt-

* Beşiktaş sahili: Kitabın aslındaki adı "diplou kionos" olup çifte direk anlamına gelir. (ç.n.)

Eski adı "Gunella-beşik"tir.

** 1512 metre. (ç.n.)

larına büyük mertekler ve iki tarafına dayanaklar konulup kalın ip ve halatlarla kuvvetle bağlanarak gemilerin dengesi güven altına alındıktan ve dirsek teşkil eden yerler de kayış organlarla çevrildikten sonra gemilerin kızaklar üzerinde çekilmesini padişah emretti.

Askerler büyük bir hevesle iplere ve makaralara yapıştı ve gemileri yürütmeye başladı. Gemiler karada da denizde olduğu gibi mürettebatı tamamen içlerinde ve yelken ve saire benzeri donatımı dahi yerli yerindeydi. Gemilerin çekilmesi sırasında güya denizde gidiyor gibi komuta ile yelkenleri açarlar ve kürek çekecekler gibi kürekleri ellerine alırlar ve komutanları dahi direkler etrafında öteye beriye koşarak ve ıslık çalarak ve seslenerek ve kamçı ile kürekçilere vurarak gayretlerini artırmaya çalışırlardı.

Gemiler tıpkı denizde gidiyor gibi görünür ve açılan yelkenler ise rüzgârdan şişerlerdi. İşte bu suretle yokuştan tepeye yükselen ve oradan da limana inmeye başlayan gemiler, böylece Galata'nın çok yakınında bulunan Soğuk Su Haliç'i'nde toplandılar. Bu gemiler orta boyda altmış yedi parçadan ibaretti.*

Bizanslılar hiçbir şekilde beklemedikleri bu olayı yani Haliç'in içinde düşmanın bulunmasını ve şehre karşı saldırmak üzere düzenlendiklerini görünce, kendileri için elim bir manzara olan bu durumda bir kat daha hayret, ıstırap ve keder ve telaşa düştüler. Çünkü artık her türlü yardımdan da mahrum kalıyorlardı. Zaten ne şehrin halkı ne de yabancı memleketlerden alelacele yardıma gelenler kara tarafındaki surları korumaya yetmediklerinden ve hatta iki veyahut üç korunağın korunması bir cengâvere bırakıldığından, o zamana kadar Haliç'e

* 22 Nisan 1453, Pazar günü sabahı Türk deniz kuvvetlerinden bir filo Haliç'te görünmüştür. Gemilerin kaydırma işi ortalama akşam saat altıdan sabah saat altıya kadar sürmüştür. Gemilerin izledikleri yol hakkında çeşitli rivayet ve tahminler vardır. Bu konuda yerli ve yabancı kaynaklar arasında kesin bir bağlantı kurulması mümkün olamamaktadır.

bakan ortalama 30 stadion mesafede olan surun korunmasına diğ erleri kadar korunmada titizlik gösterilmemişken, şimdi Haliç'in Osmanlı donanması tarafından işgal edilmesinden ötürü bu surların da korunması mecburiyeti hasıl olmuş olduğundan savaşanların buralara nakli ile diğ er taraflar boş kalıyordu. Bu durum açık olarak şehri büyük bir tehlike ile karşı karşıya bırakılıyordu.³⁹

Fenalık yalnız bununla kalmayarak padişahın yaptırmış olduğu köprü dahi bitirilmiş olduğundan kara askeri üzerinden geçerek sura hücum etmeye başlamakla bu surların korunması işi ön plana alındı. Limanın ağzında ve zincirin yanında bulunan küçüklü büyüklü gemiler dahi artık Osmanlıların hücumlarına açık olduklarından korunmalarına daha ziyade önem vermek gerekiyordu.

Justinyanus, limanın ağzında olan gemilerden kendisine ait birini ve İtalyan gemilerinden    n  bulundukları yerden alarak Haliç'in ağzı tarafından Türk gemilerinin bulunduğu yerin karşısına götürerek burayı onlara sınır yaptı. Bundan maksadı bu gemilerle savaş yapmak ve Haliç'in girişini kapayarak Osmanlı gemilerini orada hapsedip hiçbir yere kıyılamaya ve limanda bulunan gemilere zarar vermelerine meydan bırakmamaktı. Bu karar ise pek yerinde bir düşünce ve padişahın davranışına karşı ihtiyatk rane bir karşılık tedbir olarak görünüyordu. Lakin bu davranış pek az zaman devam edebildi.

   nk  padişah hazretleri bu olayı görerek, bundan meydana gelecek zararları da düşünerek karşı tedbirler almakta gecikmedi. Top ulara, toplarını gizlice sahildeki düşman gemilerinin bulunduğu yerlerin karşısına taşınmasını ve tabiiye edilmesini emretti. Onlar da çok kısa zamanda bu buyruğu yerine getirdiler. Bizans'a bağlı gemilerden birisini ortasından vurarak denizin dibine indirdiler. Tayfasından ekserisi boğularak birkaç tanesi yüzerek diğ er gemilere sığınabildi. Diğ er gemiler de demir

kaldırarak mümkün mertebe uzaklaştılar. Topçular atışa hazır oldukları cihetle Bizans gemileri ellerini çabuk tutmuşlardır. Yoksa Justinyanus ve arkadaşları bu musibeti his bile etmeden soluğu denizin dibinde alacaklardı.

Bizanslılar için bu teşebbüs de sonuçlanmaması üzerine başkaca yapılacak bir tedbir kalmayıp yalnız surlardan makinelerle taş ve ok atmakla Türk teknelerini vurmaya ve serbestçe Haliç'te dolaşmalarını engellemeye çalışırlardı. Liman önünde yer alan gemilerden bir kısmı da her gün Haliç'te bulunan Türk gemileri üzerine hücum ederek bunları takiple zarar vermeye çalışırlardı. Çok kere takip olunan gemiler kendi taraflarında bulunan sahile can atarken karaya çarparlar ve bazen kovalayan gemiler avdete başladıktan onlar dahi geri dönerek ardından kovarlardı, işte bu suretle karşılıklı vurup vurulmak cümbüşleri ve silah oyunları devam ederdi.

Aynı günlerde şehirde aşağıda yazılı bir olay meydana geldi ki, bunlar az vakit sonra şehrin geleceğine bir işaret olduğu kabul edildi. Şehrin üzerine yapılacak büyük hücumdan üç dört gün evvel büyükler ve halk Tanrı'ya yalvararak Meryem Ana'nın resimleri önlerinde dualarla sokaklarda dolaşırlarken bu resim hiçbir sebep olmaksızın birden taşıyanların ellerinden yüzüstü yere düştü. Orada bulunanlar kaldırmak istedilerse de resim kurşun gibi ağırlaşarak ve güya yere yapışmış gibi aşağıdan çekilerek topraktan ayırmak mümkün olamadı. Bir hayli uğraştıktan, Tanrı'ya yalvardıktan sonra papazlar ve resmi tutmaya ehil olanlar resmi kaldırmaya muvaffak olup taşıyıcılarının omzuna koyarak dolaşmaya devam ettiler.

Bu olağanüstü olay iyi bir işaret sayılmadı ve herkesin kalbini bir korku ve endişe kapladı. Hakikaten de olaylar, bu korkunun yerinde olduğunu göstermiştir. Tasviri dolaştıran alay öğle vaktinde büyük bir yağmur tufanına tutuldu. Ardı arası kesilmeyen dolu ile karışık yağmurun şiddetinden alaya dahil olan halk

ne bir adım atmaya ne de yerinde durmaya muktedir olabildi, öyle perişanlık oldu ki çoluk çocuk, büyükler tarafından layıkıyla korunmamış olsa dereler gibi akan sulara kapılacaklarından hiç de şüphe yoktu. Böyle beklenilmeyen dehşetli dolu ve yağmurun gelişi ve akışından bir örnekti ve su baskını felaketin bütün memlekette cereyan edip hepsini sürüp götüreceğinin alametiydi.

Bu olaydan sonra kesif bir sis sabahtan akşama kadar bütün şehri kapladı. Bu da Tanrı'nın şehirden ayrıldığının, Tanrı'nın bu şehri kendi haline bıraktığının, terk olunduğunu, bu şehre arkasını çevirdiğinin bir işareti idi. Çünkü Cenabıhak bulut ile örtülmüş olarak gelir ve yine döner. Bu olaylara kimse güvensizlik göstermesin ki gerek yerli ve gerek yabancı kişilerin gözleri önünde cereyan etmiştir.

Sultan Mehmet Han'ın hazırlıkları son bulup hareketlerine engel bir şey kalmamıştı. Şehir her taraftan tamamen kuşatılarak içten ve dıştan kaleler top mermileriyle yerle bir olmuş, hendekler dolmuş ve Haliç açılarak oraya bakan surlar dahi tazyike başlanmış ve merdivenler ve ağaçtan yapılan kuleler ve türlü türlü taarruz araçları yapılmıştı. Ortalama elli gün kadar devam eden vuruşma ve tazyik, kuşatmanın süresini yeter derecede uzatmıştı. Yalnız ümit olunmayan bir taraftan ansızın bir olayın belirtisi örnek olarak denizden kuvvetli bir yardımın gelmesi ihtimalinden başka endişe edecek bir şey yoktu. Vakıa İtalya'dan bir donanma yola çıktığı ve Sakız adasına geldiği sözleri dolaşmakta idi ve padişah da bunları biliyordu. Binaenaleyh artık yumuşak veya tereddüt eder durumları bir yöne itip en son ve en şiddetli darbeyi vurmanın zamanı gelmişti. İşte bundan ötürüdür ki Fatih bütün kuvvetiyle karadan ve denizden şehre şiddetli bir hücumla karar verdi ve bütün devlet büyüklerini, sergerdeleri ve binbaşılıarı ve yüzbaşılıarı ve mülazımları ve ordusunun büyük, küçük subaylarını ve emrinde

bulunan hassa askerini ve bunlardan başka fırka komutanlarını ve gemi kaptanlarını ve donanmanın bütün komutanlarını çağırarak huzurunda bunlardan kurulu bir kurultay kurarak aşağıdaki şekilde konuştu:

"Ey, benim paşalarım ve beylerim ve ağalarım ve bu savaşta yoldaşlarım. Benim sizleri buraya getirmekten ve davetten gayem şimdiye kadar yapılan işlerde bir eksiklik veya göz yumduğunuz için değil, ancak yapılmasını düşündüğüm genel hücumda daha büyük hamiyet ve şecaat gösterilmesine sizleri tahrik ve teşvik içindir. Bir kısmınız bu görevin yapılmasına öyle bir derece gayret ve himmet gösteriyorsunuz ki her nevi fedakârlığı buradan başarıya ulaşmadan dönmek küçüklüğüne tercih ettiğinizi her an görmekteyim. Bir kısmınız bununla da yetinmeyip türlü teşvikler ile yüksek ilişkilerinizi başkalarına da aşılama-ya çalışıyorsunuz ki, bu da gözlerimden kaçmamaktadır.

"Şehrin alınmasını pek o kadar kolay olduğunu zannetmeyiniz ve düşünmeyiniz. Savaşanlar için surlar aşmak pek zor ve aşanlar da büyük tehlikeyle karşı karşıyadır. Ama görüyorsunuz ki bütün hendekler doldurulmuş ve karaya bakan kale üç yönden o derece tahrip edilmiştir ki, sizin gibi silahlı ve hafif silahlı olanların değil, atlara ve ağır surette silahlı süvarilerin bile kolaylıkla geçmesi mümkündür. Şimdi sizlere alınması güç bir kale yerine at ve silah ile geçilmesi mümkün bir ova veriyorum.

"Karşımızda savaş düzeninde dizilenlere gelince, bunlar hakkında da birkaç söz söylemek gerekir. Bunlar pek az olmakla beraber ekserisi silahsız ve savaş alanında tecrübesiz kişilerdir. Kaçanlardan aldığım bilgiye göre iki veya üç kişi aynı sayıda kuleler arasında savaşa devam etmeye çalışıyorlar. Hatta bir savaşçı bu ölçüde üç veya dört korugan üzerinde savaşa devam ediyor. Bu şekilde savaşa devam eden adam ya tamamen yüreksiz yahut eksik donatılmıştır. Bu halde o gibi adamlar bizim bu kalabalığımıza nasıl yetebileceklerdir. Şurayı da akli-

mızdan çıkarmayalım ki bizim askerimiz devamlı olarak savaş yapabilir. Aralarında yer değıştirme usulü yürürlüktedir. Yani askerler biri diğeri ertesini savaşta gelerek evvelkilerini değıştirir. Bu suretle askerlerin yiyip içmesine ve istirahatine ve uyumasına vakit bırakılır. Onlar ise kesintisiz olarak durmadan ateş ve savaş içindedirler. Bizim tarafımızdan devamlı olarak savaşı maruz ve mecbur edildikleri için boş vakitleri de yoktur. Hem de artık şimdiye kadar olduğı gibi yalnız uzak mesafeden silah kullanarak ve geçici hücumlar ve taarruzlarla değil bir defa savaşı başladığımızda gece ve gündüz devam ile dövüş zincirleme ve devamlı olacak, izlediğimiz amaç olumlu bir şekilde sonuçlanmadıkça ne mütareke ve ne de dövüş durdurulmayacaktır. Binaenaleyh, düşman bu devamlı savaşın meydana getirdiğı ağırlık, zahmet, yokluktan bitap kalarak teslim olmak zorunda kalacaklardır. Hakikaten yıkık sur üzerinde diziler kuran İtalyanlar ve özellikle kaledeliklerin mağlubiyeti zor ve şüpheli ve üzerlerine hücum edenleri geri atmaya yeter olarak düşünürlerse de (zira mükemmel surette donatılmış ve savaş bilgisine sahip olduklarını sanırlar) bunlar hakkında yürütülen düşünceler bana da inandırıcı olmaktan uzak ve eksik görünüyor. Evvela bu adamlar akıl sahibi olmadıkça hiçbir çıkarları bulunmadıkça başkalarının yararı için kendilerini hiçbir zaman tehlikeye karşı bırakmak istemeyeceklerdir. Ayrıca bu adamların her biri bir yerden toplanmış çeşitli insanlardan ibaret olduğu cihetle, bunların esas maksatları savaşmak değil kazanıp gitmektir. Hatta bunlar şimdilik bizim ara sıra oyuncak şeklinde silah kullanmamızda her vakit böyle yapacağız zannıyla sebat ve mukavemet gösteriyorlarsa da her yönde savaşın bütün şiddetiyle alevlendiğini ve ölümün yaklaşmakta olduğunu gördüklerinden iyi biliyorum ki o vakit bu adamlar dakika kaybetmeden silahlarını atarak yüzlerini çevirecekler ve arkalarına bakmayarak kaçacaklar ve hiçbir şey onları kaçmaktan alıko-

yamayacaktır. Aksi bir düşünüşle dayansalar dahi maharet ve cesaretimiz onların hakkından gelecektir. Halbuki bu faraziyeye ben asla ihtimal veremem. Görüyorsunuz ki bu şehir denizden ve karadan her yönden bir şebeke içinde bulunuyor gibi kapalı ve sarılıdır. Şimdiden sonra silahımızdan kurtulması mümkün değildir. Sizler de bütün yiğitliklerinizi takınınız ve maiyetinizi sıcaklık ve kahramanlığınıza katınız ve tam bir şevkle görevlerini görmeye teşvik ediniz.

"Onlara anlatınız ki, savaşta kârlı çıkmak üç şeye bağlıdır: azim, namus, itaat.

"Askeri itaat nedir? Askeri itaat, herkesin bulunduğu yer ve durumu iyice korumak ve sessizlik ve düzen ile hareket ve davranıştan ayrılmamaktır. Bu düzen ile her biriniz üstünden gelen emri işitir ve sizden emir bekleyenlere de emirlerinizi duyurabilirsiniz. Gerekli zaman sessizlik ile hareket edilir. Gerekli zaman da bağırılır, haykırılır ve yerine göre hareket edilir. Savaşta ve özellikle kale dövüşlerinde bu usul pek faydalıdır. Bütün davranışlarınızda düzen ve tertiple hareket edildiği zaman sonunda başarıya ulaşmak kesindir. Mazinize layık bir şekilde savaşınız.

"Şimdi sizlere emirlerim şunlardır: Herkes kendi alay ve çadırlarına giderek yemek yesin ve dinlensin. Emrinizde bulunanlara tembihlerimi duyurunuz. Yarın erkenden kalkarak herkes kendi yerinde düzenli bir şekilde bulunsun. Düzenimiz, düşüncelerimiz çevreye duyurulmasın. Alayları düzenledikten ve yerleştirdikten sonra ağırbaşlı durunuz. Cenk şarkısı kulağınıza ve işaret gözünüze çarpınca ondan sonrası size aittir.

"Hamza Bey! Sen deniz tarafında olan surun karşısında gemilerle dolaşarak ve bazılarını ok menzillerine kadar yaklaşarak kemankeşlerin ve topçuların ve tüfekçilerin taşıdıkları silahlarla kale üzerine şiddetle ateş etmelerini emret ki, ta ki korunaklarda bulunan düşman askeri hiçbir taraftan başını dışarıya

çıkarmaya ve savaş yapmaya meydan bulamasınlar. Gemilerin bir kısmını da karaya yanaştırarak sura merdiven uzatmakla görevli kişileri işlerine ve deniz piyadeleri de surların üzerine çıkmaya gayret sarf etsinler. Böylece şecaat ve dirayetini göster ve benzerlerine ve yaşça ve mevkice denk olanları ve savaş arkadaşlarına üstün olmaya çalış.

“Zağanos Paşa!⁴⁰ Sen de köprüyü geçerek Haliç içindeki surun üzerine büyük şiddetle hücum ve limanda bulunan gemileri de gerektiği halde yardımına çağır.

“Karaca Bey! Maiyetinde bulunan askerle hendeği geç surların yıkılmış olan taraflarına yaklaşarak orada merdane müdafaada bulunan cengâverlerin hakkından gel. Surların üstüne yükselmeye çalış, cesaretinle emsal ve akranına örnek göster.

“Ey... İshak ve Mahmut! Her biriniz dahi kendi alayını emrine alarak selametle hendeği geçmeye ve merdivenlerle surların üzerine çıkmaya gayret ediniz. Kemankeşler ve topçular ve tüfekçiler ise surlara yöneldiğiniz zaman korunaklarda bulunan düşmanı sindirmek için şiddetle ateş ve tazyik etsin.

“Ey... Halil ve Saraca! Her biriniz maiyetinizde alayınız olduğu halde yanlarımda savaşa hazır bir durumda bulunarak beni savaşıyor ve surun harap olduğu yerden surun üstüne çıkmaya gayret sarf ediyor ve İtalyanları mağlup ediyor ve maiyetimde olanlara şehre girmek için yol açıyor gördüğünüz anda, size karşı cephe almış dizileri her iki yönden vurarak takip ve bunlara da hiç meydan bırakmayarak bizlerle meşguliyetten ve çökerttiklerimize yardım etmekten önleyiniz. Sonra görülecek işler için ben kendim dikkat ve ihtimam edeceğim. Şimdi sizler, selametle çadır ve alaylarınıza dönerek yemek yiyiniz ve biraz dinleniniz.”

Padişah sözlerini bitirdikten sonra toplantıya son vermekle herkes alaylarına ve çadırlarına döndü. Padişah dahi yemekten sonra yorgun başını dinlendirdi.

Sabahın erken saatlerinde topçuları çağırarak topları hazırlattırıp surların harap edilen taraflarında yerleşmelerini ve tabiye etmelerini, vakit geldiğinde o yönde müdafaada bulunanların üzerine ateş etmelerini emreyledi. Ondan sonra çevresinde bulunan bütün alay ve kolları ve silahtarân ve tirendazânı ve bütün bendegân hassa askerlerini toplayarak bunları fırka ve liva ve alay ve bölük düzenince tertip ve taksimle vaktin gelmesinde bir kısmının savaş ve hücumla meşgul ve diğer kısmının taze bir kuvvetle savaş yapmak için yerinde rahat durmalarını ve bunların bölüm bölüm ve birbirinin ardından savaş meydana gönderilerek ve bir fırkanın meşguliyeti sırasında diğer fırka yedekte bekleyerek o suretle münavebe ile hareket edilecek ve askeri harekâttan dolayı savaşın kesintisiz olarak devamını ve surun içindekilere karşı dövüşmenin tatil edilmemesini tembih buyurdu. Bununla beraber herkese yer saat tayin ederek ne şekilde ve nerede ve ne vakit savaş yapması gerektiğini tarif etti. Ardından atına binerek asker dizilerini gözden geçirerek denetledi. Bazen açık olarak bazen kapalı olarak herkesi savaşa cesaretlendirdi.

Özellikle alaylar üstsubaylarını adlarıyla çağırarak konuştu. Bu suretle bütün orduyu denetledikten ve bir denizden diğer denize kadar surları kontrol edip gerekli hususları tembih ve hepsinin şecaat göstermelerini tavsiye ettikten sonra yemek yiyip cenk havasının çalmasına ve hücum işaretinin verilmesine kadar rahat etmelerini emretti. Bu işlerden sonra çadırına çekilip yemek yiyerek dinlendi.

Bizanslılar ise düşman ordusunun bu kadar sessizliğine hayret ederler ve çeşitli düşünce ve fikirler içinde bocalarlardı. Bunlardan bazıları olayı ordunun ablukayı kaldırarak dönme hazırlığında bulunduğu şeklinde düşünürlerdi.

Herkes bağlı bulunduğu alaya katılarak gün gün eksiklerini tamamlar ve savaşın eşiğinde bu konuyu konuşurlardı. Padişah

ise akşama yakın tam ikindi vaktinde yani isteğine göre güneş, askerlerinin arka tarafına, düşmanlarının gözlerine karşı geldiği anda ilk evvel boruların savaş havası çalmasını ve diğer alâtın, yani zurna ve nakkarelerin⁴¹ tizden çalmasını emreyledi. Bütün alayların muzikaları hep birden savaş havası çalmaya başladı ki, şiddetinden yer yarılacak, gök çatlayacak zannolunurdu.

Cenk işareti dahi çekildi. Tirendazlar ve sapancılar ve topçu ve tüfekçiler evvelce tespit edilmiş düzen ve tertibata göre surlara doğru yürüdüler. Ok menzili içine girince tirendazların, sapancıların ve topçu ve tüfekçilerin attığı ok, taş ve demir ve kurşunlar savaşın başladığının bir işaretiydi. İçeridekiler ve dışarıdakiler birbirlerine yaklaşarak her iki taraf da büyük bir gürültü ve kötü tahkir edici sözler söyleyerek hırs ve hışım ile merhametsizce birbirlerini öldürmeye başladı. Bu dehşetli hal, akşamın gurubuna kadar iki üç saat devam etti. Yaralılar çok olmakla beraber ölümler de az değildi.

Bunu müteakip padişah, yaverlerini ve silahtarlarını bütün ordu büyüklerini çağırarak onlara, “Davranın evlatlarım. Sizin için yiğit adamlar olduğunuzu göstermenin şimdi tam vaktidir...” diyerek cesaretlendirdi. Onlar da hemen müthiş bir gürültü içinde ileri atılarak hendeği geçip dış sura yaklaştılar. Halbuki bu sur topların dövmesiyle tamamıyla harap ve çökmüş bulunmakla beraber yerinde yalnız büyük ağaç direklerden ibaret setler ve bağ çubuğu ve çalı çırpı ile dolu çuvallar ve toprak ile dolu testiler konulmuştu. İşte hücum edenler oraya vardıklarında içeridekilerle göğüs göğse yani her vakit elde olup yakından kullanılabilir silahlarla şiddetli kavgaya tutuştular. Bir taraftan yaverler ve silahtarlar müdafaada bulunan düşmana galip gelip set üzerine çıkınaya ve diğer taraftan Bizanslılar ve İtalyanlar da onları geri çekilmeye ve seddi korumaya gayret eylerlerdi.

Silahtarlar cesurane ve fedakârane uğraşıp galip gelerek ve surun ve seddin üzerine çıkarak bir süre dayanırlar, lakin bazı

defa şiddetle geriye atılırlardı. Padişah ise büyük bir cesaret ve şecaatle bunların ardından gelerek teşvik ve teşci ederdi. O zaman topçulara da ateş etmeleri için emir verildi. Bunun üzerine makineler sur üstündekileri desteklemeye başladılar. Bu esnada her iki taraftan ekserisi can verirdi. Her iki tarafın da üstün gayretiyle devam eden bu savaş ve çatışma gecenin de büyük bir kısmını aldı. Bizanslılar ise Justinyanus ve maiyeti efradı ile dayanarak büyük unvan yaptılar ve ekseriya galip geldiler ve setleri ciddi bir surette korudular ve hücum eden düşmanı kahramanca geri püskürttüler. İşte savaş burada o suretle cereyan ederdi.

Büyük komutanlar ve diğer komutanlar kara tarafından, Kaptan Paşa⁴² da deniz tarafından surları tazyik ediyordu. Surların çevresine köprüler kurularak ve iskele ve makineler yaklaştırılarak saldırılar yapılıyor ve surların üzerine çıkmaya çaba sarf ediliyordu. Savaş daha ziyade Zağanos ve Karaca paşaların vazifeli bulundukları yerlerde şiddetli oluyordu. Zağanos Paşa surun üzerine köprü ve merdiven koydurarak silahtarları bu şekilde surun üstüne çıkarmaya çalışıyor, diğer taraftan liman içinde bulunan donanmanın surun çevresinde dolaşarak küpeşteyi siper alan kemankeş ve tüfekçiler düşmanı bu şekilde de vurmaya çalışıyorlardı. Karaca Paşa dahi surun etrafında açılmış olan hendeği geçerek kahramanca savaşıyordu.

Bizanslılar ise kendilerini her yönden şiddetle saran cesur Osmanlı askerlerini geri çekilmeye zorlamak için fedakârane çalışıyorlar ve her hücumlarında bazen galip gelerek suru kahramanca koruyorlardı. Gittikçe artan kıtlık ve uykusuzluk kesintisiz savaşmalarına engel oluyor ve bu surette önceleri gösterdikleri sebat ve metanette cesurane ısrar ediyorlardı.

Padişah hazretleri savaşa sokulan askerlerin kesintisiz olarak savaş yaparak pek yorgun düştüğünü ve bu yüzden üstün bir başarı gösterilemediğini gördüğünden hemen yedekte bu-

lunan kuvvetleri ve kendi maiyetinde bulunan hassa askerleriyle yeniçeri alaylarını ileriye sevk etti ve bunları teşci edecek sözlerle birinci hendeğe kadar geldi. Suru savunanların artık savaşımaya mecalleri kalmadığından padişah hazretleri orada durarak tirendezâna ve sapancı ve tüfekçilere taş ve kurşun ve mermilerle surları vurmalarını, diğer silahtarlar ve yaverlere de hendeği geçerek derhal sedde yaklaşımlarını emreyledi. Osmanlı dilaverleri büyük bir şevkle hücumla başlayarak surlar önüne konulmuş olan testileri kırmaya ve önlerine gelen her şeyi parçalayarak kale içine girmeye çalışıyorlardı. Ordunun başında padişahın bulunması da kükremiş Osmanlı askerini daha ziyade kamçılıyordu.

Justinyanus'un maiyetinde bulunan Bizanslılar ise hançer, kargı ve mızrak gibi savaş araçları ile kendilerini koruyarak Osmanlı askerlerini kaleye sokmamaya çalışıyorlardı. İki taraf birbirlerine pek ziyade yaklaşmış olduklarından dövüş, göğüs göğse yapılıyordu. Her iki tarafın meşhur ve cesur askerleri büyük bir şiddet ve cesaretle birbirlerine hücum ettiklerinden Bizans surları etrafında son ve şiddetli bir savaş meydana geldi. Askerlerin bağırımları göklere çıkıyor ve savaş manzarası gittikçe dehşetli bir hal alıyordu. Nihayet Justinyanus göğsüne rastlayan bir kılıçla yaralandı. Çadırına taşındı. Justinyanus'un yaralanması, Bizans askerleri üzerinde pek kötü bir tepki yapmış ve Konstantin askerlerinin bozulmasına sebebiyet vermemek için savaş biraz hafifleyinceye kadar orada kalmasını Justinyanus'tan rica etmişse de askerler set ve surların korunmasını bırakarak reislerini ve kendilerini kurtararak gemilere kaçmaya başladıklarından Konstantin'in verdiği emirlerin hiçbir tesiri olmamıştı.* Justinyanus ile beraberindeki askerlerin çekilmesi üzerine Konstantin'in boş kalan yerleri doldurabi-

* Diğer tarih yazarları bu yaranın Justinyanus'un göğsünde olmayıp kasiğinde olduğunu söylüyorlar. (ç.n.)

lecek meydana askeri kalmadığından maiyetindeki adamları ile yalnız bulunduğu mevki korumaya ve oradan savunmaya gayret sarf ediyordu.

Padişah hazretleri ise, surun ve seddin harap olan yerlerinde savunanların pek ziyade azaldığını ve bu sebepten ateşin kesilmekte olduğunu görüp artık Bizanslıların kaçmaya başladıklarını anlayınca yanındaki askerlerini, "Evlatlarım. Düşmanlar dayanamayıp kaçıyorlar ve surlarda Bizanslılardan başka kimse kalmadı. Artık şehir elimizdedir. Fakat gevşek davranmayın, sonuna kadar cesaretle devam ederek kendinizi gösterin. Ben de sizinle beraber ölmeye hazırım..." sözleriyle teşci ve tahrik etti. Osmanlı askeri müthiş bir gürültü ve patırtılarla padişah-tan evvel setlerin üzerine çıktılar.⁴³ Burada bulunan arta kalmış düşmanın bir kısmı atıldı, bir kısmı da set ile büyük surun arasındaki derin hendeğe bir kısmı da istenildiği zaman seddi geçmek için Justinyanus'un büyük surda açtırdığı küçük kapının ilerisine sıkıştırılarak icaplarına bakıldılar, İmparator Konstantin bu karışıklık arasında öldürüldü. Bundan sonra silahtarlar sözü geçen küçük kapıdan şehrin içine dökülerek yığılmış olan büyük surdan içeriye hücum ederlerdi. Padişah hazretleri ise Liva-yı Osmani* önünde dalgalanarak büyük surun önüne gelecek oradaki olayları gözlüyordu. Gecenin karanlığı dahi yıllardan beri Bizans'ı kaplayan bulutlar gibi kaybolarak yeni bir gün doğmaya başlamıştı.

Askerler her yönden şehrin içine hücum ederek yolda rastladıkları Bizanslıları öldürüyorlardı. Zaten sabahleyin bu büyük gürültüyü işiterek kendilerini evlerinden dışarı atmış olan halk, Osmanlı kılıçları önünde eğilmeye mecbur oluyorlardı, ümit edilmeyen ve beklenilmeyen bu durum Bizanslıları pek ziyade

* Liva-yı Osmani: Bayrak, sancak anlamına gelir bir deyimdir. Liva-yı Şerif, peygamberimizin bayrağı; Liva-yı Osmani, Osmanlı sancağı; Liva-yı zafer, zafer bayrağı suretinde kullanılır.

şaşırtmış olduğundan öteye beriye kaçışıyorlar ve erkek, kadın, çocuk tapınaklara sığınabilmek için oralara doğru koşuyorlardı. Boğazlaşmanın şehir içinde biraz şiddetli olması Osmanlı askerlerinin Bizanslılara karşı olan hiddetinden doğuyordu. Zira muhasara sırasında bir kısım Bizanslılar sığındıkları korunaklara güvenerek onları tahkir etmişlerdi. Fakat genel olarak denilir ki Osmanlılar bu davranışlarıyla halkı ürkütmek, korkutmak ve esaret altına almak istiyorlardı. Surların diğer yönlerinde bulunan Bizans askeri, olaylardan bilgi alamadıklarından kara ve deniz yönlerinde savunmaya devam ve Osmanlı askerini kaleye çıkartmamak için ellerinden geldiği kadar çalışıyorlardı. Halbuki diğer taraftan Osmanlı askerleri kale içerisine girmiş ve hatta şehir içine de dalarak arka taraftan onları sıkıştırmaya başlamış olduğundan bunların savunması pek bilgisizce idi. Nihayet hakikat anlaşıldı. Hepsi yeis ve keder içinde diğerleri gibi kendilerini kurtarmak için kaçtılar. Bazıları da kendilerini surlardan aşağıya atarak intihar ediyorlar veya felce uğramış gibi silahlarıyla beraber kayıtsız teslim oluyorlardı.

Padişah hazretlerinin amcaları, Osmanlı hanedanından Orhan da surların üzerinde olup Bizanslılara yardım etmekte idi. Bu kimse kendisini öldürmek isteyen biraderinin korkusu ile Konstantin'in yanına kaçmış olup İstanbul'da oturmakta ve Konstantin ile birtakım ümitler beslemekteydi. Orhan şehrin alındığını gördükten sonra kendini kurtarmak kaygusuna düşerek ve üzerindeki Osmanlı elbisesiyle, konuştuğu Osmanlı dilinden yararlanarak kendini şehre giren askerlerden göstermek suretiyle gizlice kaçmak istemişse de tanınarak takip olunduğunu hissedince derhal kendini surdan aşağıya atarak intihar etti. Askerler ise hemen başını kesip padişaha getirdiler.

Donanma komutanı Hamza Bey, artık şehrin alındığını ve askerlerin şehre girdiğini gördükten sonra zincirin üzerine gemilerle yürüdü ve zinciri kırarak limana girdi, İtalyanların büyük ve küçük gemileri Osmanlı gemileri arasından çıkarak açık denize

doğru yelken açıp gittiğinden' orada yalnız Bizans gemileri kalmıştı. Hamza Bey, bunlardan bir kısmını batırarak, bir kısmını da tayfalarıyla esir etti. Bütün gemileri Hünkâr Kapısı" semtinde karaya yanaştırarak, kapının henüz kapalı olduğunu görünce kilidini ve zincirini kırarak şehre girdi. Orada bir alay kadar kendilerini savunan Bizanslıya tesadüf ettikte (Kara askeri şehrin başka yönlerini yağma ile meşgul olduğundan henüz oraya gelmemişlerdi) üzerlerine hücum ile hepsini mahv ve perişan etti." Bu sırada kara tarafından giren asker de yetişmiş ve sahilde bulunan diğer kapıları da kırarak bütün asker ve gemi tayfaları şehrin içine yayılmışlardı.⁴⁴

Bu sırada Galata'da" oturanlar şehrin alındığını görünce padişaha arz-ı teslimiyet ettiler ve kapılarını açarak askeriyle

-
- * Kritovulos'tan başka İstanbul'un fethi hakkında tarih yazmış olan Bizans ve Latin tarih yazarlarının söylediklerine göre İtalyan gemileri Osmanlı gemilerinin arasında zorla geçmeyip, Osmanlı gemilerinin tayfalarının şehre dağılmış olmalarından faydalanmışlar ve limandan çıkarak kaçmışlardır. (ç.n.)
- ** Hünkâr Kapısı: Metinde Vasilikepili'dir. Bu kapı ise yukarıda tarihçimiz tarafından ileri sürülen söylentilere göre liman ve zincirin içindeydi. Dolayısıyla ne Altın Kapı ne de şimdiki Altın Kapı sayılabilir. Ancak Ayvansaray Kapısı ile Bahçe Kapısı'nın arasındaki kapılardan birisi olmak gerekir. (ç.n.)
- *** Bu sırada Bursa Subaşı Cebe Ali Bey Haliç kapılarından birini kırdırıp girdiği için o kapı onun adını almış ve bu isim halk arasında "Cibali" değişimine uğramıştır. İstanbul'da Türk nüfusuna verilmiş emlakın yazılmasına Cebe Ali, yeğeni tarihçi Dursun Bey'le birlikte görevlendirilmiştir. Dursun Bey'in bilâhare yazdığı *Târih-i Ebu'l-feth* adlı eser, yazarının İstanbul kuşatmasını yaşamış olması dolayısıyla ayrı bir özellik ve önem taşımaktadır.
- **** İstanbul şehrinin ve Sarayburnu'nun karşısındaki köşede mevcut bölgeye Keltlerin bir bölümü olan Golva'lar göçlerinden birinde buradan geçerken bir kısmı yerleşip kalmış ve bu kasabaya kendi adlarını vermişlerdir. Golva'lara Bizanslılar Galat derlerdi. Bu yüzden mahalle bu adla anıldı. Fatih İstanbul'u kuşattığı sırada tarafsız kaldıkları takdirde imtiyazlarına kendisinin de uyaçağını vaat etmişti. Lakin onlar tarafsızlıklarını bozduklarından imtiyazları kaldırılarak burası da işgal edilmiştir. Ceneviz kolonisiyle yapılan tarafsızlık anlaşmasının 1453'te imzalandığı rivayet edilir. Hammer'in rivayetine göre Rumca olarak hazırlanan bu anlaşmada, Fatih'in tuğrası bulunmakta ve kendi namına Zağanos Paşa tarafından imza edilmiş bulunmaktadır.

içeriye giren Zağanos Paşa'yı istikbal ettiler. Bundan dolayı da hiçbir kederle karşılaşmadılar.

Fakat kara ve deniz askeri sabahın erken saatlerinde şehre girerek yağmaya başladıklarından az bir zaman içinde şehir harabeye dönerek kötü bir şekil aldı. Şu derecede ki; az bir süre evvel burasının bütün ziynet ve ihtişamıyla zamanın en parlak şehri olduğuna ve insanlarla dolu bulunduğuna inanılmazdı.

Savaşta kayıplara gelince; erkek, çocuk ve kadın ile beraber yabancı da dahil olduğu halde sayısı dört bin civarındadır. Esir olanların sayısı elli bini aşar. Askerlerden ölenlerin sayısı ise beş yüz kadardır.*

Bu olaylardan sonra padişah içeriye girerek ve şehrin büyüklüğünü ve güzelliğini ve tapınaklarla diğer genel binaların çokluğu ve büyüklüğünü seyrederek hayran kaldı.⁴⁵ Şehirdeki evlerin şirinliği ve iç süslemesi de çok güzel olduğundan padişahı hayrette bırakmıştı. Padişah hazretleri şehrin uğradığı harap hali ve perişanlığı gördüğü zaman yaradılışındaki şefkat hisleri ile dolu olarak kendisini büyüleyen şehrin yağma edilmesine pişman olmuştu ki, o sırada gözlerinden dökülen elemli gözyaşı pişmanlık hislerini pek açık bir surette gösteriyordu. Fazla olarak padişah hazretlerinin, "Böyle bir şehri yağma ederek harabeye çevirdik," demesi de ne derecede üzülmüş olduklarını daha ziyade anlatır.⁴⁶ Filhakika şehrin karşılaştığı büyük yıkıntı ve meydana getirdiği üzücü olaylar yalnız padişahı değil herkesi üzecek derecede pek şiddetliydi.

Vakıa "Trois" eski Yunanlılar tarafından alınmış ve Babil şehri de Keyhüsrev⁴⁷ tarafından alınmışsa da hiçbiri İstanbul gibi

* Osmanlı askerinin kayıpları hakkında söylenilen sayının pek eksik olduğu açıktır. Rumca beş yüz kelimesi olan "pendakūs"ün, beş bin anlamına olan "pendakūshilya" yerine kullanıldığı zannedilir. Bu sayı dahi bazı tarih yazarlarının söylentilerine aykırıdır. Bunlardan biri olan Sakız adalı "Leonardo" Osmanlı askerinin kayıplarını altmış bine yükseltiyor ki bu sayı da pek çoğaltılmış sayılmaz. (ç.n.)

tahribata uğramamış ve halkına karşı daha yumuşak muamele yapılmış, kötü muamelelerle karşılaşmamışlardır.

Bu talihsiz şehir, ilk önce batı kavimlerinin eline düşerek altmış yıl onların ayakları altında kaldı.* Memleketten özellikle tapınaklardaki birçok kıymetli eserleri batıya taşındı ve şehirde kalanlar da ateşte yakıldı. Bununla beraber meydana gelen zarar ve felaket bu noktayı geçmemiş yalnız maddi değeri olan şeylere tecavüz olunarak kadınlara ve çocuklara ve manen değeri olan mallara el uzatılmamıştı. Bu sebepten dolayıdır ki bir süre sonra yabancı hükümetler kovularak egemenliklerini yeniden almışlar ve eski durumlarına dönebilmişlerdi. Fakat bu defa yedikleri darbe pek dayanılmayacak gibiydi. O zaman İstanbul edebiyatın, eğitimin ilgi gördüğü ve etrafa dağıldığı yerdi. Astronomi ile uğraşan bilginler burada toplanmışlardı. Her yönünden nefis sanat eserleri göze çarpıyordu. Sanatkârlar dahi bu zevk ve sefahat çevresinde toplanmışlar, eser verme ve güzellik yaratma konusunda birbirleriyle yarışıyorlardı, özellikle manastırlar ve kiliseler gibi büyük ve göz alıcı binalar bir güzellikler topluluğu meydana getiriyordu, özetle şan ve şeref ve zenginlik ve mutluluk hep bu çevrede toplanmıştı.

Fakat şehir alınınca, içeriye giren yabancı, kıskanç ve kıymet bilmeyen eller memleketin bütün bu kıymetli eserlerini mahv ve tahribe koyulmuşlar, bu nefis eserler topluluğu büyük bir tahribata uğramıştır. Nefis ve kıymetli şeyler zorla alınıyordu. Şehir ve halkı yükseldiği saadet dalından şimdi sefalet uçurumuna korkunç bir surette düşüyordu. İki eski şeref ve mut-

* 1202-1204 yılında Almanya İmparatoru VI. Heinrich, Yafa şehrini almak için düzenlenen Dördüncü Haçlı Seferi'nde, maksadından ayrılarak Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'u almış, o sırada nüfusu bir milyonu aşan şehir, üç gün, üç gece görülmemiş bir yağmaya maruz kalmış, evler olsun tapınaklar olsun, bu yağmadan kurtulamamıştır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun İznik şehrine çekilmesi üzerine İstanbul'da 1261 yılına kadar sürecek olan bir Latin İmparatorluğu kurulmuştur.

luluğun boş kalan yerleri düşkünlükle doluyor, evvelce onurla adı anılan bu memlekete şimdi "bedbaht" ve hükümdarına "zavallı" deniliyordu. Memleketin eski durumu, bakımlı eserleri, esirliğe, köleliğe katlanan erkekler ve kadınlar ve çocukların dilinden ancak bir hikâye, bir efsane gibi işitilebiliyordu. Zira meydanda başka şahit kalmamıştı, özellikle bu zevk ve mutluluk merkezi, sefalet ve çöküntü yeri olmuştu. Bu da memleketin kötü talihiydi.

İnsanlığın işlerinde ve durumlarında devamlı hiçbir şey yoktur, insanlığa ait haberler tabii med ve cezire bağlı olup insanlık hayatındaki değişmeler her zaman buna uygun olarak gelişebilir.

Burada en ziyade dikkate şayan olan nokta şudur ki hayatı hemen 1200 yıllık bir süreyi kaplayan imparatorluğun kuruluşu ve kayboluşu iki Konstantin'in⁴⁸ hükümet zamanına rastlıyordu. Validesi Eleni olan Konstantin bu şehri yapmış ve her türlü füyuzat, terakki ve saadete kavuşturmuştu. Yine annesi Eleni olan "Zavallı Konstantin" başkentinin düşman eline geçtiğini görmüş ve gelmiş ve geçecek olan soyuna son vermiştir.

Kral Konstantin'e yardım için papa tarafından gönderilen otuz kadar gemi, Sakız adasına vardıktan sonra uygun bir rüzgâr bulamayarak orada durmak zorunda kalmışlardı. Bir süre sonra da şehrin Osmanlılar tarafından alındığını haber alarak geriye döndüler.

Konstantin, akil, edip ve fatin olup daima vakar, ihtiyat ve şecaatle hareket ederdi. Orta derecede bilgisi, politikaya olan yatkınlığı geçmiş imparatorlardan aşağı değildi. Bununla beraber başladığı her işte azimkâr, tebaası için gayet fedakâr ve son derece faal idi. Saltanat hayatının sönmekte olduğunu anlıyordu. Zira tehlikeyi gözleriyle görüyordu. Tahtını değilse de, hayatını kurtarmak henüz mümkündü. Yanında bulunanlar dahi hayatını korumasını kendisine tavsiye ediyorlardı. Fakat böyle bir davranışı mertliğe uygun bulmuyordu. İmparatorluğun çö-

küşünü görmemek, şehrin karşılaşacağı üzücü olaylara tanık olmamak için daha evvel ölmeyi uygun buldu. Surun harap olan yönünden şehre hücum eden Osmanlı askerlerinin süngüleri arasında can verdi. Son nefesinde, "Şehir elden gitti, ben daha hayatta mıyım?" dediği rivayet edilmektedir. Bu davranışı kendisinin kuvvetli bir vatansever olduğuna işarettir. Fakat biçarenin ömrü talihsizlikle geçmiş ve ölümü ile de Bizans ocağı ebediyen sönmüştür.⁴⁹

Sultan Mehmet Han Hazretleri şehri seyir ve temaşa ettikten sonra⁵⁰ ordugâha dönerek ganimetlerden seçtiklerini kendi için ayırarak geri kalanını orduya dağıttı. Memleketin soylu kişilerini ve âlimlerini yanına çağırarak haklarında nazik ve teselli verici davranışlarda bulundu. Bunlar meyanında "Notaras" da bulunuyordu.⁵¹ Notaras anlayış ve akıllıca davranışları, iktidarı ve politik nüfuzu ile büyük şöhret kazanmış olduğundan, padişah hazretleri huzuruna kabul ederek teselli ve taltif etti. Notaras'ın yanında bulunanlar dahi iltifat gördüler. Zaten karşılaş-tıkları felaket ve sefalet dolayısıyla padişah hazretleri bunların haline kalben acıyor ve istirahatleri için haklarında iyi şeyler düşünüyordu.

Fakat bilahare ortaya çıkan kıskanç fikirler, padişahın iyi düşünüşlerinin ortaya çıkmasına imkân bırakmadı.

Padişah hazretleri savaşta büyük cesaret ve yararlık gösterenleri rütbe ve mansıp ve hediyeler ile mükâfatlandırdı. Asker, memnuniyetini belirten bir konuşma yaptıktan sonra orduyu terhis etti. Bundan sonra devlet büyükleri ile şehri gezmeye başladı. En güzel mevkiini kendisi için bir saray yapılmak üzere seçti. Birçok seçme binaları da devlet büyüklerine hediye etti. Bendegânından bir kısmına da içinde oturmak için muhteşem binalar tahsis etti. Kendisi için seçmiş olduğu esirleri şehrin limanı sahilinde yerleştirdi ve esirler için ödenmesi gereken vergiyi de bir süre için affederek onlara da oturmaları için evler verdi.

Esaret altında bulunan Bizans ileri gelenlerine gelince, padişah hazretleri, bunların da çoluğu ile çocuğu ile ev bark sahibi olmaları için kendilerine evler vermek ve geçimlerini karşılamak istiyordu. Hatta Notaras'ı şehrin imar ve yerleştirilmesine nezaret için şehremini tayin etmek istiyordu. Hatta bu konuda onunla konuşmuştu da. Fakat padişahın yanında sözü geçen kişilerin tesiriyle bu düşüdüüklerinin yerine getirilmesi engellendi. Bizanslılar biraz dinlenir ve esirlikten de kurtulursa rahat durmayıp hürriyetlerini almaya kalkacaklarından veya düşmanlara katılacaklarından devamlı olarak söz eden devlet büyükleri bunların mahv ve yok edilmeleri için sonunda padişahı inandırdılar. Bütün bu gibilerin öldürölmesi emrolundu. Söylendiğine göre Notaras⁵² öldürölüleceğı yere getirildiğı zaman ilk önce çocuklarının öldürölmesini rica etti ve öldürölölürken metin, endişesiz nazarlarla onlara baktı ve kendisinden evvel idam olunduklarına şükrederek Tanrı'ya dua ettikten sonra cel-lada son nefesini teslim ederek büyük adamlara yakışacak bir ölümle hayattan ayrıldı. Kendisi dindar, zeki, dirayet ve mezi-yet sahibi bir zat olup politik bilgisi ile şöhet yapmıştı. Yalnız Bizanslılar değıil diğler kavimler bile onu takdir ederlerdi. Çocuklarının kendinden evvel öldürölölmelerini arzu etmesi, bilahare dinlerini değııştırmelerini önlemek içindi. Notaras'ın mai-yetindekiler dahi aynı surette öldürölldüler ki, bunların sayıları dokuz kadar olup cümlesi de cesaretle hayatlarını verdiler. Mamefih padişahı bunların idamına sürölkleleyen kıskançlar dahi padişahın nefret ve gazabını kazandıklarından bir süre sonra idam ve bir kısmı da rütbe ve memuriyetlerini kaybettiler.

Anlattığımız olaylar şehrin alınmasından sonra cereyan etmiştir.

Sonra padişah hazretleri, Süleyman Bey'i⁵³ şehremini (sübaşı)' tayin ve şehrin imarını kendisine verip kış mevsiminde kendisi

* Sübaşı: Bir şehrin ve özellikle küçük kasabaların inzibat işlerinin amiri. Acemi ocaklarında küçük rütbeli subay. Kapıkulu sūvarileri arasında sefer zamanları inzibat işleri için ve barış zamanlarında vergi toplanılması maksadıyla seçilen kimse.

Edirne'ye döndü.' Sırlardan, Arnavutlardan ve Sakız ve Midilli adaları ahalisi tarafından, İran şahından, Mısır sultanından, Karaman beyinden Edirne'ye elçiler grubu gelerek padişahın başarisini tebrik ettiler. Padişah hazretleri bu heyetleri kabul ederek iltifat eder, ganimetlerden bazı hediyeler verip dönüşlerinde dahi özel törenle yolcu ederdi. Bu heyetlerden bazılarıyla o sırada barış antlaşması yapıldı ve yeminlerle onaylandı. Bir kısmına da istirham ettikleri şeyler verildi ve yine bir kısmının vergileri bağışlandı, özet olarak hepsine karşı barışsever söz ve davranış gösterildi.

Saray hizmetlileri arasına kattığı eşraf çocukları içinden en iyilerini seçerek kimisini hassa alayına" ve kimisini de özel hizmetlerine kattı. Çünkü bunları akıl ve meziyet ve terbiyeleri için ziyadesiyle takdir etmiş ve beğenmişti. Hakikaten bu çocuklar da hem dış bakımdan ve hem de iç bakımdan temiz, soylu kimselerdi.

Bu esnada Akdeniz'de bulunan adalardan da elçiler gelmişti. Bu elçiler heyeti çevirmekte olduğumuz kitabın yazarı İmrozlu Kritovulos tarafından gönderilmişti. Şöyle ki: İmparator Konstantin'e tâbi bulunan İmroz ve Taşoz adalarına imparator tarafından tayin edilmiş olan memurlar şehrin alınmasını ve imparatorun ölümünü haber alınca üzüntü içinde göçe başlayıp Limni'de bulunanlar adanın sonundan ve İmroz'dakiler "Kefalos" burnundan İtalyan gemileriyle memleketten ayrıldılar. Adaların halkı ise memurların kaçıştıklarını görerek ve bir taarruzdan korkarak (o zaman donanmanın İstanbul'dan Gelibolu'ya döndüğü duyulmuştu) göç etmek için teşebbüste bulunuyorlardı. Hatta Limni adasından iki yüz aile Girit'e,⁵⁴

* Fatih, fetihtensonra İstanbul'dayirmi gün kadar kalmış ve bu sürede "Vlakherne". Tekfur Sarayı'nda oturmuştur. 18 Haziran 1453'te büyük törenle şehirden ayrılmıştır.

** Hassa alayı: Hassa, padişahlara ve saraylara mahsus hizmetler hakkında kullanılan bir deyimdir. Hassa alayı, Hazine-yi hassa deyimlerindeki "hassa"dan bunların doğrudan doğruya padişaha ait olduğu anlaşılır.

Sakız'a, Eğriboz'a⁵⁵ gitmişlerdi. Kritovulos durumu bildiğinden bazı ümitlerle halkın göç etmesine engel oldu ve Gelibolu valisi ve donanma komutanı Hamza Bey'e bir adam gönderip adalara hücum etmemesi için anlaşma yaptı. Onun yardımıyla padişaha bir elçi heyeti gönderdi ki, bu heyet adanın din başkanı ve bir kocabaşidan ibaret olup adalar halkının padişaha itaat ettiğini ve şimdiye kadar devam eden idarenin aynen devam etmesini ve yıllık belli bir vergi verilmesini ve tayin olunacak bir kişinin müdür sıfatıyla adalara gönderilmesini dilediler. Bu sırada Enez beyi Palamidi kendi memurlarından birini ve Midilli beyi Dorya oğlunu elçi olarak padişaha gönderip adaların yönetiminin kendilerine verilmesini dilediklerinden Kritovulos tarafından gönderilen heyet dahi bunlarla çalışmalarını birleştirerek dileklerinin kabulünü istirham ettiler. Padişah tarafından dilekleri kabul olunarak İmroz adasını Palamidi'ye ve Limni, Taşoz⁵⁶ adaları Dorya'ya verildi. Adalar ahalisi gelebilecek bir tehlikeden bu suretle kurtuldular ki, bu işte Kritovulos'un bilgi ve inceliğinin büyük tesiri vardır.

Bu sıralarda Sadrazam Halil Paşa da ilk defa tutuklanarak sonra idam edildi. Kendisi pek ziyade servet sahibi olduğundan parası ve bütün serveti devlet hazinesine alınıp çocuklarına pek az bir şey bırakılmışsa da bir müddet sonra sözü edilen servet olduğu gibi oğullarına iade edildi.

Halil Paşa'nın öldürülmesi şüphesiz birtakım sebeplere dayanmaktadır. Şöyle ki:

Halil Paşa, Sultan İkinci Murat zamanında pek ziyade nüfuz sahibi olup o vakit veliaht olan Sultan Mehmet Han Hazretleri'ne birçok çeşitli işlemlerde karşı koyardı. Pederi hayatında hükümeti oğluna bırakmışken Halil Paşa'nın tesiriyle hükümeti kaybetmiş⁵⁷ onun aldatmasına tutulmuştu. İstanbul'un muhasarasında dahi Bizanslılarla gizli münasebette bulunarak padişahın düşündüklerini duyurur ve padişahı fikrinden vazgeçir-

meye çalışırdı. Mamafih öldürülmesinde bu dış sebeplerden başka gizli sebeplerin de bulunmak ihtimali vardır.' Halil Paşa'nın yerine vezir cesur ve tecrübeli İshak Paşa tayin oldu.⁵⁸

Bir müddet sonra Zağanos Paşa da gözden düşerek memuriyetinden azil ve rütbesi alındı. Fatih Hazretleri, Zağanos'un biraz evvel evlenmiş olduğu kızını da boşayarak baba ve kızı Asya'ya gönderdi ve geçimlerini karşılamak için bir toprakta yerleştirdi. Onun rütbesini ve devlet idaresindeki yerini Zağanos'un diğer kızıyla evli bulunduğu cihetle damadı olan Mahmut'a verdi. Mahmut, baba ve annesi tarafından soylu bir Bizans ailesine ilişkidir. Babası tarafından ceddi olan "Philaninos"*** Yunanistan'ın emiri olup "kayser"**** makamına yükselmişti. Mahmut Paşa dirayet ve şecaati ve diğer üstün yönleriyle karşıtlarından üstün, doğusal zekâsıyla bulup ve anladığı veya ışıtme ile bilgi edindiği şeyleri uygulamak hususunda cidden mahir ve olağanüstü güzel konuşur bir kişidir. Hükümet idaresindeki yetkisini de yaptıklarıyla ispat eylemiştir. Devlet hizmetine girdikten sonra padişaha temiz kalple yaptığı hizmetler sayesinde devletin genel durumu iyileşti. Velhasıl Mahmut Paşa doğuştan üstünlüğü görülen hizmetiyle seçkin bir kişidir.

Bundan sonra padişah hazretleri Edirne'den –sonbahar esnasında– İstanbul'a dönmüştür ki, bu yıl cüluslarının üçüncü yılına rastlar.

* Çandarlı Halil Paşa'nın Bizans ile bir ilgisi var mı idi? Osmanlı Türk İmparatorluğu'nun kurulduğu tarihten itibaren yüzyıllar boyu bu aileye bütün güçleriyle hizmet eden Çandarlılar hakkında tarihin çok defa gün ışığına çıkmamış sayfaları arasında kesin bir sonuca varılabilmesi mümkün olamıyor.

** Philaninos: Bu ismin doğrusu "Philanthropinos" olup burada yanlışlıkla "Philaninos" yazılmıştır. Sultan Osman Gazi zamanında Bizanslıların ün almış bir kahramanıydı. (ç.n.)

*** Kayser makamı Bizanslılarda, eski çağlarda olduğu gibi, imparator anlamına gelmeyerek, imparatorlardan sonra gelen bir devlet unvanıydı. (ç.n.)

II. KİTAP

Bu kitap, Enez'in alınmasına ve Sırlar üzerine yapılan savaş ile Sırların Osmanlı egemenliğine alınmasına ve Limni ve Taşoz ve Semendirek adalarının İtalyanlardan alınmasına ve özetle bu üç yıl içinde meydana gelen olaylara aittir.

Padişah İstanbul'a dönmesinden sonra şehrin iskânına ve imarına başladı. İllerden getirilen halk için hükümetten ödenek ayrıldı. Bu suretle Hristiyanlardan, Türklerden ve hatta Yahudilerden birçok aileyi İstanbul'a nakletti. Bundan sonra surun yıkılmamış ve geçecek zaman ile yıkılabilecek yerlerinin yeniden yaptırılmasını, şehrin bizzat seçtiği en güzel bir mevkiinde kendisi için bir saray⁵⁹ yapılmasını ve Altın Kapı denilen hisar kapısı tarafında, bir vakit Rum imparatorlarının kalesi bulunduğu yerde müstahkem bir kale yapılmasını ve bütün bu işlerin en kısa zamanda bitirilmesini emretti. Diğer taraftan padişah haz-

retleri inşaatta esirlerin yevmiye altı veya daha ziyade akçeyle* çalıştırılmasını emir buyurmuştur ki, bu da Bizans esirlerinin korunmaları ve iyilikleri için alınmış yerinde bir tedbirdi. Zira bu suretle esirler geçimlerini temin edecekler ve biriktirdikleri parayı tımar⁶⁰ sahiplerine vererek kendilerini azat** ettirebileceklerdi. Zaten padişah hazretleri de onların refahının teminini arzu ediyor ve her seviyedeki tebaasının ve özellikle bu esirlere şefkat elinin uzatılmasını istiyordu. Şehri görmek için saraydan çıktığı zaman esirlere rast gelince derhal atını durdurarak onlara yardım eder ve merhametini açıkça gösterirdi.

İlim ve irfanıyla ün almış olan Yenadyus⁶¹ adındaki kişiyi padişah hazretleri çağırdı. Bu zatın meziyet ve dirayetini evvelce işitmiş olduğu cihetle fetihten sonra pek çok arattırmışsa da bulduramamıştı. Nihayet birçok aramadan sonra Edirne'de bir köyde ve eşraftan birinin evinde saklandığını haber aldı. Ev sahibi Yenadyus ile kendi arasında bir anlaşmazlık bulunduğu halde sırf onun iktidar ve irfanına karşı beslediği hürmet sebebiyle yanına alarak her türlü ilgiyi göstermişti. Ufak bir konuşma ile padişah hazretleri Yenadyus'un meziyetlerini gördü ve anladı. Huzurlarına çıkmak ve serbestçe konuşmak hususunda kendisine izin verdiği gibi Hristiyanların üzerine patrik ve despot tayin ederek kilise yönetimini de üzerine verdi. Verilmiş olan imtiyazlar, eski çağlarda imparatorlar tarafından patriklere verilmiş olan imtiyazlardan az değildi. Huzurlarında Hristiyanların dinine ve mezheplerine dair serbestçe söz söylemesi

* Akçe: Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarından 1687 yılına kadar bu devlette kullanılan para birimi. İlk Osmanlı akçesi 1327 yılında Bursa'da, Orhan Gazi tarafından kestirilmiştir. Akçenin bölümlerinden olan bakır mangır ise ilk defa Fatih devrinde kesilmiş ve sekiz mangır bir akçe sayılmıştır.

** Azat: Kölelikten veya esaretten kurtulmak. Esaretten kurtarma. Azatlık: Esir veya köle ve cariyenin koyuverilmesi. Azatlı: Köle ve cariyelerden efendileri tarafından hürriyetleri iade olunanlara verilen unvan. Bunlara "mevali" de denilirdi.

için Yenadyus'a müsaade ediyor ve yanında bulunan büyükler ile de bazen onu ziyarete gidiyordu. Zaten onun meziyetini herkes, düşmanları dahi takdir ediyordu.

İstanbul'un işlerini düzenledikten sonra padişah hazretleri Asya'ya geçti. Bursa'ya gelince, babasının oradaki kabrini ziyaret ve adını yeniden dile getirerek büyük bir tören yaptırdı. Sandukasını süsletti. Ardından Küçük Asya'nın' durumunu düzenlemeye başlayarak bazı yerlerdeki gerek beyler ve gerek halk tarafından devlete karşı gösterilen hasmane davranışların önünü alarak düzeni temin etti. Buradaki toprakları vilayet ve sancaklara bölerek idaresi için subay ve valiler tayin ederek idareyi düzene koydu. Hamza Paşa'yı Anadolu valisi tayin ederek İstanbul'a döndü. Bu işler otuz beş gün içinde bitirilip tamamlanmıştır.

İstanbul'a döndüğünde inşası bitirilmiş olan binaları denetledi. Gerekli emirler vererek kış için Edirne'ye hareket etti. Gelibolu valisi ve donanma komutanı olan Yunus Paşa'yı⁶² burada huzuruna çağırarak donanmanın kısa zamanda hazırlanarak Naksos = Nakşe⁶³ adası, Rodos'un çevresinde olan Veparos = Pare ve Ziyya = Mürted ve İstanköy⁶⁴ adasının ve o civarda bulunan daha bazı adaların alınmasını emretti. Bu adalar (Rodos adasından başkası) evvelce padişah ile antlaşma ve barış yapmışlardı. Yalnız Rodoslular barış yapmayarak dışarıda kalmışlardı. Adanın limanına yalnız İspanya korsan gemilerini kabul ediyorlardı. Bu korsan gemileri donatılarak Osmanlı sahillerinde haydutluk yapıyorlardı. Naksos adasının ahalisi de barış çerçevesine girmeyen Rodoslular gibi korsanları kabul ederek onlara her türlü yardımı yapıyorlardı, işte bu sebepler dolayısıyla padişah donanınayı bunların üzerine sevk ettirdi.

Yunus Paşa, seksen kadar savaş gemisini donatarak ve diğer malzemeyi de tamamlayarak Gelibolu sahilinden hareket

* Küçük Asya: Eski çağlarda ve sonraları Anadolu'nun adıdır.

ve Çanakkale Boğazı'nı geçerek Bozcaada'ya⁶⁵ vardı. İki gün kadar burada kalarak donanma için su ve diğer ikmali yaptı. Sahil adamlarından dahi kürekçi topladı. Bu sırada geride kalan gemiler dahi yetişerek donanma toplu olarak hareket ederek Akdeniz'e doğru ilerledi. O gece Akdeniz'de yağmur ve şimşek ve gök gürültüsü ile şiddetli bir rüzgâr esip büyük bir fırtına çıktığından, gemilerin bir kısmı birbirleri üzerine düşerek ve kayalara çarparak battılar. Diğerleri de sabaha kadar denizde çalkandıktan sonra sahile sığındılar. Komutan Yunus Paşa, ancak akşama doğru Sakız'a vardı. Mamafih geminin içindeki eşya ve mühimmatı dalgalar alıp götürmüştü. Yunus Paşa üç gün Sakız'da kalarak diğer gemileri de orada topladı. Onarımı bitirerek İstanköy adasına hareket edip askeriyle karaya çıkarak şehrin çevresini harap ve kendisini üç gün kadar kuşattı. Fakat hiçbir başarıya ulaşamadığından şehrin önündeki evleri yakarak yağma etti. Ganimetleri gemilere yükledikten sonra Yeni Foça ve Sakız⁶⁶ adasına gidip askeri sahile çıkarıp anlaşma ile barış yolu ile şehri aldı. Sakızlılar esasen padişahı tanımış ve barış anlaşması yapmış olduklarından telrar bunların üzerine hücum olunması muvafık değilse de donanmanın adaya gelişinde iyi niyetli bir davranış görülmediğinden Yunus Paşa cezalandırılmalarını lüzumlu görmüştü. Bilahare Foça'ya⁶⁷ giderek oranın durumunu da düzenledikten sonra oranın gençlerinden bir kısmını alarak Gelibolu'ya hareket etti. Yanında bulunan gemileri yerlerine gönderdi. Mamafih gemilerin yirmi beş kadarı fırtınada mahvolduğundan donanma gittiği sayıda geri dönmüyordu. Bu sebepten Yunus Paşa, padişahın gözünden düştü. Diğer sebepler de birleşerek sonunda idam edildi.

Padişah hazretleri bu yılın kış mevsimini Edirne'de geçirerek ilkbaharda Sırplar⁶⁸ üzerine sefer için noksanlarını tamamlamaya çalıştı. Sırp kralı, Macaristan kralı ile Osmanlı Devleti aleyhinde hücum için karar aldıkları padişah tarafından haber

alınmıştı. Diğer taraftan Sırp kralı vergisini vaktinde ödeme-
yerek türlü türlü bahanelerle geciktiriyordu, özet olarak kra-
lın davranışından gizli ve kötü bir amacı olduğu anlaşılıyordu.
Bundan başka padişahı savaşa yöneltecek diğer sebepler de
eksik değildi. Şöyle ki: Sırbistan'ın stratejik durumu Osmanlı
Devleti'nce çok önemli olup Macar ve Ulahlara karşı yapılacak
bir seferde buradan Macar ve Ulah ülkelerine geçilmesi gayet
kolaydı. İşte bu cihetle de padişahı savaşa götürüyordu.

Memleket, nehir kenarından içeriye doğru devam eden ve-
rimli toprakları ve güzel şehirleri, nehirlerin kenarında müstah-
kem kaleleri ile dikkat çekiciydi. Memleketin tabii servetleri ve
yerinin siyasi önemi padişahın günden güne dikkatini çekmekte
olduğundan padişah hazretleri bu bölgenin alınmasını ve özel-
likle kalelerin işgalini çok lüzumlu sayıyordu. Zira bu bölgeler
alınırsa Osmanlı ülkeleri için tabii bir sınır elde edilmiş olmakla
beraber icabı halinde Osmanlıların nehri geçerek komşu top-
raklara ulaşmaları pek kolay olacak ve komşuların da bu gibi
tecavüzleri kolaylıkla önlenebilecekti.

Diğer taraftan arazi gayet verimli olup her türlü meyve, her
mevsime mahsus ürünler pek bol olarak yetişebiliyordu. Yay-
lak ve otlaklarının çokluğu dolayısıyla de yenebilecek her tür-
lü hayvan bol bol bulunuyordu. Fakat memleketin asıl serveti
altın, gümüş madenlerinin çokluğuuydu. Hakikaten burada her
yerde altın ve gümüş kaynıyordu. Memleketin hangi yönü kazıl-
sa bu kıymetli madenlerin kumları bulunuyordu. Bunun içindir
ki, Sırpların memleketi öteden beri zengin olup elde edilen ser-
vet kısmen şehirlerin imarına ve kalelerin inşasıyla korunma
araçlarının hazırlanmasına sarf olunmuştur, özet olarak birçok
iyi yönleri olan bu beldenin alınması birçok kişilerin önüne ge-
çilmez arzusu idi.

Padişahın babası Sultan Murat, büyük bir askeri kuvvetle
hücum ederek şehir ve kulelerden bir kısmını zorla, bir kısmını

barış yoluyla alarak memleketi baştan başa teshir etmiş ve Sırp kralı olan Lazaros'u' Macaristan'a kaçmaya mecbur etmişti. Fakat Lazaros'un Macaristan'da serseriyaneye dolaştığını haber alınca bütün memleketini ve hükümetini acıyarak yine kendisine geri vermiş ve fazla olarak kendi sınırları içinde bulunan bir kısmını da ilaveten ona bağışlamıştı.

Böyle olmakla beraber evvelden tespit edilmiş olan vergilerin verilmesini emir ve bunu temin ettikten sonra bu tayinleri yaptı. Yalnız o zaman bu gibi barış antlaşmalarında koşulların teminatı olmak üzere rehin alınması usulden olduğu halde hazreti padişah hiçbir rehin almamak suretiyle bu kişiye inandığını belirtmiştir. Sultan Murat Han-ı Sâni her ne kadar büyük iyilik, hoşgörölük sıfatlarıyla dolu bir kimse ise de, kendisini bu davranışa götüren yalnız bu duyguları ve sevdiklerinin de ricası değildir. Herhalde padişah bu kişiyi dahi kendisinin müttefiki ve muavinleri arasında görmek arzuluyordu. Mamafih o da padişahın, Macar ve Ulahlar üzerine olan savaşı sırasında sevgisini korumuş ve bundan dolayı onun takdirleriyle karşılaşmıştır. Bu adam iki kavim ile sınır komşusu olduğundan onların memleketlerine, ahlak ve geleneklerine, milli hislerine mükemmelen vakıf ve bununla beraber kendisi de cesur, şeci bir kişiydi.

Lazaros memleketini ve tacını padişahın lütuf ve ihsanı olarak elde ettikten sonra yine eskisi gibi saltanata başladı. Saltanatının devamının neye bağlı olduğunu iyice anladığından padişahın pederine (Sultan Murat'a) ve Sultan Mehmet Han

* Lazaros: Yazar bu konudaki söylentide "Yorgi" yerine yanlışlıkla "Lazaros" diyor. Lazaros adındaki Sırp hükümdarı, 1389 yılında vuku bulan Kosova Savaşı'nda ölenler arasındadır. Ondan sonra hükümdarlığa geçen oğlu "İstifanos" Sultan Beyazıt'a itaat ve Ankara Savaşı'nda Osmanlılarla beraber Timur'a karşı savaştı. Bundan sonra hükümdar olan "Yorgi Brankoviç"ti. Sultan Murat'ın 1418 yılında olan ve Sultan Mehmet'in savaşları bu "Yorgi"nin üzerinedir. (ç.n.) Lazar: (Brankoviçoğlu) (Lazar Grebliyanoviç-Las-oğlu): Osmanlı kaynaklarında bunun muharref adından dolayı Sırp milletine "Laz" adı da verilir.

Hazretleri'ne daima itaat edip vergisini de muntazam olarak öderdi. Fakat bir süre sonra birtakım gizli fikirler beslemekte olduğu anlaşılmaya başladı: Vergisini vakit ve zamanında ödemiyordu. Diğer taraftan padişah ile yaptığı anlaşmaya uymayıp, Macar ve Ulahlarla Osmanlılar aleyhine ilişki kurmakta ve anlaşmalar yapmaktaydı. Bütün bu durumu bilen padişah hazretleri, kış içinde ordunun hazırlığını görerek bahar başında Sırbistan seferini ilan etti. Rivayete göre elli bin atlı ve bu sayıyı geçen yaya askerinden ibaret ordusu ile Makedonya bölgeleri içinden geçerek Balkan dağlarına vardı. Yedikule tarafından boğazı geçerek Sırbistan'a girdi. Yirmi beş gün içinde memleketin bazı taraflarını savaşıla, bazılarını muhasara ve barış yolu ile aldıktan sonra çok miktarda altın ve gümüş ocaklarının bulunduğu ve Sırp dilinde Novoberda⁶⁹ denilen şehrin yakınında ordu kurdu. Şehrin barış yolu ile teslimini şehir halkına teklif etti. Padişahın teklifini kabul ettikleri takdirde mallarına, kadınlarına ve çocuklarının hayatına dokunulmayacağı ve şimdiye kadar yürürlükte olan usullerin devam edeceği ve krallarına verdikleri vergiyi kendisine vereceklerini, yerlerinde oturacaklarını vaat ve taahhüt etti. Lakin içeridekiler bu teklifleri kabul etmediklerinden padişah, ekili olan toprakları tahrip ve şehrin çevresindeki askeri mevkileri istila ettirdikten sonra makineler koydurarak muhasaraya başladı. Sırp hükümdarı Lazaros, Sultan Mehmet Han'ın büyük askeri birliklerle Sırp sınırına tecavüz ettiğini, kalelerin alındığını ve Novoberda'nın muhasarasını işitince büyük bir hayret içinde ne yapacağını şaşırılmıştı. Böyle olmakla beraber kaleleri acele tamir ederek ve donatarak, erkek ve kadın ve çocukları ve hayvan sürüleri ile mal ve eşyaları aşağı kalelerden buralara ve memleketin diğer yüksek yerlerine naklettirdi. Semendire (Smederevo = Semendere) kalesine yeter sayıda mühimmat ve asker koyarak ümerasından birini de muhafız tayin etti. Kendisi de kıymetli eşyasını ve eşi ve

evladıyla birkaç yararıyla Tuna'yı geçerek Ulah ve Macar memleketinde yerleşti. Bir süre sonra Lazaros memleketin eşrafından ve soylu kişilerden bir elçilik heyeti seçerek ve padişaha sunulacak değerli hediyelerle ve ödenmesi gerekli vergiyi de bunlara teslim ederek her ne surette olursa olsun barış antlaşması yapılmasını temin edebilmek için padişaha gönderdi. Bunlar padişahın huzuruna vardıklarında krallarının hürmetlerini tekrarlayarak hediyeleri takdim ettiler. Padişah dahi bunlara gereği şekilde ikram ve barışçı sözler söyledi. Fetholunan memleket ve kaleler ve alınan silahlar padişahın yönetiminde ve geri kalan memleketler Lazaros'un uhdesinde kalmak ve yıllık vergiyi ödemek ve sefer vukuunda Osmanlı ordusuna muayyen bir sayıda asker gönderilmek şartlarıyla anlaşma yapılarak her iki tarafın yeminleriyle onaylandı. Bu esnada kırk günden beri kuşatma altında bulunan Novoberda şehri ahalişi artık baskıya dayanamayarak hiçbir kötü işlemle karşılaşmamak ve aileleriyle şehirde oturarak mallarına eskiden olduğu gibi sahip olmak şartlarıyla teslim oldular.

Antlaşmanın yapılması ve tarafların onaylamasından sonra padişah hazretleri, elçilik heyetini iyi davranışlarıyla tekrar şevk ve sürura gark ederek memleketlerine dönmelerine izin verildi. Lazaros, elçilik heyetinin gereği şekilde görevlerini sonuçlandırdıklarını, barış antlaşmasının imzalandığını haber alınca, memleketinin bir bölümünü kaybettiğine üzülmeyip geri kalan bölümünün kendisine bırakılmış olmasına memnun oldu. Eşini, çocuklarını ve eşyasını alarak tekrar memleketine döndü.

Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri, Sırbistan'dan fethettiği kaleleri istihkâmlar ile kuvvetlendirip ve içerilerine de muhafız asker yerleştirerek idaresini de Ali adında birine bıraktıktan sonra ganimetler ile birlikte yaz mevsiminin sonunda Edirne'ye döndü. Edirne'de bir süre kaldıktan sonra sonbahar ortalarında kışı geçirmek üzere İstanbul'a döndü.

Padişah hazretleri İstanbul'a geldiklerinde sarayı bitirilmiş ve Altın Kapı tarafındaki kâle ve surları mükemmel surette onarılmış ve yapılmış bularak memnun oldu. Bu hususta başarı gösterenleri para ve saire ile mükâfatlandırdı. Bundan sonra "Athyra" ve "Region" haliçlerindeki zamanla çürümüş köprülerin acele olarak onarılmasına ve İstanbul'a bağlanan yollar pek harap olduğundan bunların da tanzimi ile kaldırım yapılmasına ve karadan seyahat edenler için han ve konak yapılmasına önem verdi. Şehrin ortasında ve hemen sarayın yakınında dıştan surlarla takviye ve kuvvetlendirilmiş ve içten ve güzel ve şeffaf taşlarla sakafı süslenmiş bir çarşı" ve büyük hamamlar meydana getirildi. Bundan başka su kanalı yapılarak şehre su verilmesi ve daha buna benzer şehrin imarına ve şehir halkının ihtiyaçlarının karşılanmasına yarayan tesisler yapılmasını emir ve irade etti. Bu çalışmaları arasında en ziyade dikkati çeken cihet, İstanbul'a dışarıdan nüfus getirilmesiyle şehirde yerleştirilmesi ve bu suretle memleketin eski haline getirilmesiydi. Asya ve Avrupa kıtalarındaki Osmanlı sınırları içinden ve özellikle Sırbistan'dan birçokları büyük bir şevk ve istekle İstanbul'a göç ediyorlar ve bu suretle de şehre eski ümrânını geri getirmek hususundaki padişahın düşündükleri gün geçtikçe yerine geliyordu.

Bu sırada Enez şehrinin ve İmroz, Samutraki⁷⁰ adalarının hükmüdarı olan Doryus'un (Doria) padişah hazretleri aleyhinde bazı serkeşâne fikir ve hareketlere yöneldiği haber alınmaktaydı. Pederi "Palamidi" ölümünde açık kalan tahta ve geri kalan diğer şeylere, ölmüş bulunan büyük oğlunun eşini ve oğlunu

* Bu haliçlerin Selanik ile İstanbul arasında olduğu ve padişahın Selanik'ten İstanbul'a dönerken buradan geçtiği muhakkaktır. (ç.n.)

** Bu çarşının şimdiki bedestenlerden ve uzun çarşı denilen çarşıdan ibaret bulunduğuna, sarayın (şimdiki Serasker Kapısı) yakınında inşa olduğuna dair müverrihin söylentisi önemli bir delildir. (ç.n.)

ortak ve hatta vasiyetnamesinde bunlara daha büyük bir hisse ayırmışsa da ölümünde küçük oğlu Doryus, pederinin vasiyetnamesini dikkate alınmayarak biraderinin eşini ve çocuklarını kanuni haklarından mahrum bıraktı. Bu suretle hükümetin yönetiminde yalnız ve rakipsiz kaldı.

Doryus'un bu durumu, hükümette kendisini ortak sayan bu kadının hiddet ve şiddetini mucip olduğundan, devamlı olarak hakkını aramış ve bu maksatla da araya koyduğu büyükler ve devlet yöneticileri, ölen biraderinin eşi ve evladına riayet edip haklarına tecavüz etmemesini, aksi halde bunlar padişah hazretlerine şikâyet edeceklerinden durumun güçleşeceğini Doryus'a anlatmışlarsa da hiçbirinin tesiri olmadı. Nihayet kadın, Doryus'tan ümidini büsbütün keserek dayısını elçi ve ricacı olarak padişaha göndererek yardım ve büyüklüğünü istirham etti. Bu zat, Doryus'un usulsüz davranışlarından söz ettikten sonra, padişaha karşı da kötü niyetleri olup isyan için İtalyanlarla anlaşmakta olduğunu ve asker ve silah toplayarak Enez ve adalara muhafız tayin ettiğini, özet olarak işin önü alınmazsa teşebbüslerine devam etme cesaretini bulacağını söyledi. Elçinin bu sözleri padişahın hiddetini mucip olduğundan, yumuşak davranılmamasına karar verilmişti.

Enez denilen bu şehir eski çağlarda Aeolid* şehirlerinin en büyüklerinden olup yakınındaki sahillere ve bazı adalara hükmederdi. Zaten Trakya ve Makedonya sahillerinin en güzel mevkiinde bulunup güneyde Akdeniz'deki İmroz ve Limni adalarına ve diğer adalara yakın olduğundan bunlarla yaptığı ticaretten fazlasıyla yararlanırdı. Kuzeyden gelen Ebrus Nehri Sırbistan içindeki Balkan dağlarından beslenerek Edirne ya-

* Aeolid: Bu ad ile adlandırılan eski Yunan kavimlerinden birinden alınmıştır. Enez adı ise şair Homeros'un methettiği Troya kahramanlarından "Aeneas"tan alınmıştır. Bu "enas" eski bir söylentiye göre Enez şehrinin kurucusu imiş (ç.n.)

kınlarında diğerk ırmaklarla da birleşerek büyüyüp Enez limanı önünde Akdeniz'e dökülürdü.

Şehrin ahalisi bu nehirden yararlanarak ticaret için gemilerle nehir içinde seyahat ederlerdi. Şehrin önünde ve ardında birçok göller bulunduğundan Enez⁷¹ bir yarımada halini alıyordu. Bu göllerde de kuş sürüleri beslenirdi. Bundan başka içeride yapılan rakı, pek meşhur olup memleketin başlıca gelir membalarından biriydi. Böylece bütün bu şeyler Enez'in gelir kaynaklarını teşkil edip ahalisi bu sayede rahatlığa ve zenginliğe kavuşmuşlardı. Bilahare burası da diğerk Bizans ülkeleri gibi felaketle karşı karşıya kalmakla uzun süre kullanılmamış (liman kısmı) boş bir halde bırakılmıştı. Lakin bir süre sonra Roma imparatorları tarafından imar edilip yavaş yavaş terakki etmeye ve eski zenginliği elde etmeye muvaffak oldu.

Yüz elli yıl evvel İtalya soylularından ve fikir adamlarından "Gattilusio"⁷² Bizans imparatorunun hemşiresiyle evlenmekle Enez ve Midilli çeyiz suretiyle ona temlik edilmiş ve soyu bir zamana kadar temlik edilen yerlerin yönetimini korumuşlardı. Konu edilen Palamidis bunların dördüncüsü olup onun oğlu da Doryus idi. Hazreti padişah, bunun Enez şehri üzerindeki hükümlanlığına kesin surette son vermiştir. Kendisi de dahil olduğu halde Doryus'un ceddı, Osmanlıların Avrupa'ya geçmeleriyle bütün Trakya ve Makedonya bölgelerini açmaya başladıkları tarihten itibaren idarelerinde olan yerlerin gelirinin üçte birini vergi olarak hazreti padişahın ceddine ve kendisine öder ve geri kalan kısmını da yine onların müsaadeleriyle şehrin ve kendilerinin idarelerine harcarlardı. Bundan başka olarak diğerk vergi de verirlerdi. Böyle olmakla beraber Osmanlılar şehri istedikleri vakit almak kabil olduğu halde bu zamana kadar göz yummuşlardı. İşte Enez konusu da bu suretle ön plana çıkmış oldu.

Yunus Paşa, padişahın emir ve fermanları gereğince on savaş gemisi donatıp ve Gelibolu'dan yelken açıp bir gün içinde

Elnos denilen limana ve oradan Kedronyos'u* dolaşarak gece körfeze varıp ve Semizyalı denilen yerde durdu. Rivayete göre İran kralı Serhas⁷³ Yunanlılar üzerine sefer ettiği zaman batan gemilerini burada karaya çıkarıp onarımlarını yapmıştı. Ertesi gün sabahleyin Yunus Paşa, Enez üzerine hareket etti.

Padişah hazretleri de maiyetinde hassa ve iki süvari alayı ile karadan hareket etmişlerdi. Olay kış içinde olduğundan karın çokluğundan ve kuzey rüzgârlarının etkisiyle askerler pek çok müşkülâtla karşılaşmış ve birçoğunun kolu, burnu, kulakları donmuştu. Ordu hareketinin dördüncü günü eski çağlarda ünlü olup şimdi büyücek bir köy halinde ve Enez'in hemen 100 stadiyon mesafesinde bulunan İpsala'ya⁷⁴ vardı. Enez halkı, denizden donanmanın limana girdiğini ve kara tarafından da padişahın kara askeriyle İpsala'ya hücum ettiğini haber aldıklarında, nedenini anlayamayarak korku ve hayret içinde kaldılar. Hükümdarları bulunan Doryus az zaman evvel kışı geçirmek üzere Samutlaki adasına gitmiş bulunuyordu. Ahali, memleketin ünlü kişilerinden bir heyet kurarak padişaha gönderip hiçbir şeye dokunulmamak şartıyla şehrin teslim olduğunu bildirdiler. Heyet, padişah tarafından kabul olunarak kendilerine mülayim bir davranış gösterildi. İsteklerinden bir kısmı kabul olunarak şehri teslim almak için Mahmut Paşa'yı bu heyetle beraber gönderdi. Ertesi gün de padişah bizzat şehre gelerek Doryus'un sarayına indi. Saray içindeki ve kral ile Samutraki adasına gitmiş olan eşraf, evlerindeki eşya, gümüş ve sair kıymetli mallar hazineye alındı. Padişah üç gün kadar burada kalarak şehrin idaresini düzenledi ve Murat adında dirayetli bir kişiye bırakarak maiyeti için seçtiği 250 kadar eşraf çocuklarıyla avdet etti.

Yunus Paşa Doryus'u getirtmek için Samutraki'ye bir kayık (elli çifteli) gönderdi. Kendisi, Doryus'un memurlarını kovarak

* Kedronyos: Trakya yarımadası "Thracia Chersonesus." (ç.n.)

idareyi düzenlemek için donanma ile İmroz adasına gitmişse de yolda fırtınaya tutulduğundan adanın kuzeyinde bulunan ve fırtınadan korunan Kefalos burnuna yanaştı ve oradan bir haberci göndererek Kritovulos'u yanına çağırarak adanın korunmasını ve yönetimini ona bıraktı. Doryus'un memurlarını alıp Gelibolu'ya döndü. Doryus, Samutraki'den gidişinde Yunus Paşa'nın gönderdiği kayığa girmeye ve paşanın yanına gelmeye cesaret edemediğinden kendi tenezzüh gemisine binerek Enez'e ve oradan da Edirne'ye geldi. Orada padişahın huzuruna kabul buyurularak iltifat gördü. Doryus padişahın af ve merhametine sığınarak adaların (İmroz, Limni, Samutraki) kendi hükûmetine geri verilmesinin teminine muvaffak olmuşsa da, Doryus'un Samutraki'den avdetinde kendi yanına uğramaksızın doğrudan Edirne'ye gitmesine kızan Yunus Paşa, intikam almak için "Adaların Doryus'a geri verilmesinin doğru olmayacağını ve adalıların bunu hükümdar olarak kabul etmeyeceklerini ve geçimini temin için içeride bir yer verilmesiyle yetinilmesini" padişaha gizli olarak duyurdu. Bunun üzerine padişah, adaları kendi idaresinde bırakarak Doryus'a Rihni Gölü sahilindeki birkaç köyü geçinmesi için tahsis etti. Doryus bir süre burada oturup sonra Midilli adasına ve oradan da Faküs adasına geçerek oranın tanınmış kişilerinden birisinin kızıyla evlenerek eşiyle orada yerleşti.

Padişah hazretleri bu yılın kışını Edirne'de geçirerek yenden top yapılması ve silah tedariki ve büyük çapta asker toplanmasıyla meşgul oldu. Hazırlıklardan padişahın yine bir sefer fikrinde olduğu anlaşılıyorsa da bu konudaki düşüncelerini açığa vurmuyordu. Sonunda ordunun hazırlığını bitirerek bahar esnasında ordu Edirne'den hareket etti. Trakya ve Makedonya içerilerine ve Bulgaristan'ın şimdi Sofya şehri olan yerine ve Balkan dağlarının yakınına gelerek ve sonra Sırbistan'a vardı. Bu bölgenin bazı yerlerine hücum ile zapt ettikten sonra Tuna kenarında Macarlara tâbi olan Belgrad'a⁷⁵ geldi. Belgrad şehri

kuzeyden gelen Bune ve güneyden gelen Tuna'ya akan Sava ırmaqlarıyla çevrili olup bu iki nehrin şiddetle aktığı ve anafollar yaptığı yüksek ve sarp bölgede dahi istihk mlarla korunmuş ve kale yönünde ise yine metin hisarlar ve içerisi su dolu hendekler ile alınması mümkünsüz bir hale getirilmiş olduğundan padişah hazretleri şehri sararak ve çevresine top dizdirerek ku atmaya ba ladı.

Sırp hükümdarı Lazaros memleketinin padişah tarafından muhasara edildiğini anladıkta e i, evlat ve mallarıyla Tuna Nehri'ni geçerek Ulah ülkesine kaçarak savaşın sonuna kadar orada kaldı. Padişah ise kuşatma toplarıyla günden güne surları yıkıyor ve bir yönden de askerleri fırka fırka bölerek hendekleri muhtelif yerlerinden dolduruyordu. Şehir içindekiler dahi savunmada büyük bir metanet göstererek surun yıkılan kısımlarını derhal tamir ve içeriden de derin hendekler yaparak korunma araçlarını daha iyiye götürüyorlardı. Fakat muhasara edenlerin hücum ve tertibatına karşı içeridekilerin ileri derece-deki savunmaları ve   ken yerlerin onarımı hususundaki çalışmaları yeter değildi.

Macar ve Ulah hükümdarı Yanko bu sırada Tuna'nın öte tarafında ve Belgrad'ın karşısında dört bin silahtarla sonucu beklerken surun hemen tamamen yıkılmış ve hendeğin de doldurulmuş olduğunu ve artık h cumun yakın bulunduğunu anlayınca, içeridekilere yardım için gizlice silahtarlarıyla ırmağı geçerek  ehre girdiler.

Sultan Mehmet Han da acele askerlerini toplayarak onlarla konuşma yaptı ve bazı nasihatlerde bulundu. Atını ileri sürerek hücuma ba ladı. Osmanlı askerleri surun harap olan yerlerinden  ehre hücum ediyorlar, Macarlar da cesurane dayanarak bunları geriye atıyorlardı. Savaş ve d v   o kadar şiddetli olmuştu ki, her iki taraf da büyük kayıplar vermişlerdi. Sonunda Osmanlı askeri galip gelerek  ehre girdiler ve Macarları dışarı-

ya döktüler. Bundan sonra askerler düzensiz surette düşmanı takibe koyularak ele geçirdiklerini öldürdüler.

Bunu fırsat bilen Yanko düşmanı takip etmek için etrafa dağılmış olan asker üzerine ansızın hücum ettiğinden şiddetli bir çarpışma oldu. Osmanlılardan ve Macarlardan birçokları öldü. Osmanlılar Belgrad'ı henüz almış olup bu parlak galibiyetten sonra Macarlara mağlup olarak geri çekilmeyi kendileri için bir leke saydıklarından var kuvvetleriyle dövüşüyorlardı. Macarlar ise Belgrad gibi bir şehri elden kaçırmamak gayretiyle hayatları bahasına dövüşüyorlardı. Osmanlılar her taraftan Macarların hücumlarına maruz kalarak sonunda çekilmek zorunda kaldılar. Bu çekilme Macarlara yeniden cesaret verdiğinden Osmanlı askerlerini şehirden karargâha kadar takip ve karargâhı yağma ettiler. Fakat düşmanın galibiyet neşesi pek sürmedi. Ordusunun hakkıyla komutanı ve cesareti ile ün yapmış bulunan Fatih Hazretleri maiyetiyle derhal bunların ortasına atılarak onların şiddetli hücumlarını durdurdu. Çok üstün çarpışmasıyla ordunun kesin galibiyetini temin ederek düşmanları sura kadar takip ve karargâh civarındakilerin hepsini kovdu. Kovalama sırasında birçokları ölmüş veya mahvolmuşlardır. Düşman şehre girerek orada korunmak zorunda kaldı. Padişah dahi takibe son vererek karargâha döndü. Karargâhta ganimetler çok değildi. Evvelce de söylenildiği gibi padişah hazretleri yağma olunmasına meydan vermemişti. Savaş sonucunda her iki taraf da büyük kayıplara uğramıştı. Osmanlı ordusundan en çok hassa alayı kayıp vermiş durumdaydı. Rumeli Beylerbeyi Karaca Paşa da kayıplar arasında bulunuyordu.* Bu kişi yiğit, savaş bilgisi yerinde, fedakâr ve padişahın yanında nüfuz ve itibar sahibiydi. Taşla vurularak öldürüldü.

* Beylerbeyi Dayı-Karaca Paşa ile Yeniçeri Ağası Hasan Ağa da şehit olanlar arasındadır.

Bir rivayete göre padişah dahi dövüşürken iki baldırından kargı ile yaralanmışsa da yarası derin değildi. Padişah hazretleri kalenin alınmasından artık ümit kesmiş bulunuyordu. Orduyu alarak Belgrad'daki başarısızlığını ödetmek ve karşılamak için Sırbistan'ın diğer yönüne hücum ederek kaleler ve köyler aldı. Birçok yerleri açarak buralardan alınan ganimetleri kısmen de askerlerine dağıttı. Fatih hazretleri aldığı bölgeye Ali Paşa'yı vali bırakarak yaz sonunda Edirne'ye döndü. Sonbahar mevsimini orada geçirip kış başlarında İstanbul'a geldi.

Sırp hükümdarı Lazaros padişahın ayrıldığını haber alınca yine Tuna Nehri'ni geçerek memleketine dönüp Semendire şehrinde oturdu. Ancak Macar hükümdarı olan Yanko'nun kayınbiraderi olup Yanko tarafından Belgrad valisi tayin olunan Mihail Lazaros'tan pek ziyade şikâyetçi olduğundan ona karşı suikast teşebbüsünde bulunur ve haberi olmaksızın kendisini tutuklamak isterdi. Nihayet Lazaros hile ile tutularak Belgrad'da tutuklandı. Lazaros oradan kaçmak imkânını görmeyince Mihail'den kendini altınla satın almaya karar verip saliverilmesini ondan diledi. Mihail bu dileği kabul etmeyip saliverilmesi için memleketler ve kaleler ister yahut saliverme parasının çoğaltılmasını isterdi. Böylece bir hayli zaman geçtikten sonra Lazaros'un saliverilmesine izin verdi. Bu iznine karşılık dahi otuz bin altın aldı. Lazaros kurtulduktan sonra memleketine dönüp az bir zaman sonra üzüntüsünden öldü.

Lazaros'un ölümü ile boş kalan tahta eşi ve oğlu Lazaros vâris oldular. Lazaros, pederinin hayatında bile kendisine kötü muamelede bulunurdu. Hatta babası, Mihail tarafından hapis ve tutuklu yapıldığı zaman fidye parası vermek istemezdi. Bu konudaki görevini ancak annesinin ricası üzerine yerine getirmişti. Babasının ölümünden sonra annesini hükümetten uzaklaştırdı. Annesinin, güya babasına ait büyük serveti saklı tutmakta olduğunu söyler ve bu serveti daima zavallı kadın-

dan ister ve kendisini sıkıştırırdı. Annesi oğlunun bu bitmez tükenmez tazyikinden bunalarak kızı Amiris ve oğlu Grigoryos ile bütün servetini beraber alarak kaçtı. Lazaros bu olayı işittiğinde Osmanlı ülkelerine sığınmak üzere yola çıkan bu firarileri takip edip kalelerinin birinde annesini tutturarak tutuklamışsa da Grigoryos ile kız kardeşi, Lazaros'un takibinden kurtularak veya kendilerini tutmaya zaman vermeksizin –her iki şekil de düşünülebilir– Osmanlı ülkesine sığındılar. Bilahare padişahın huzuruna çıkarak iyi kabul gördüler. Anneleri kederine dayanamayarak biraz zaman sonra öldü ve bulunduğu yere gömüldü.

Oğlu Lazaros annesine son görevini yaptıktan ve şanına layık törenle gömdükten sonra, kaçarken beraberinde getirdiği malları alarak Semendire'ye dönüp ve biraderlerinden Grigoryos ile hemşiresi Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri yanına firar etmiş olup diğer biraderi İstafanos dahi eski hükümet merkezinde oturduğu cihetle ailesinden hiçbir kimseyi pederinin tahtına ortak etmeyip Sırbistan'da tek başına hükümet sürdürdü. Fakat kendisi genç ve tecrübesiz olup devlet yönetecek hiçbir müşavire dahi malik olmadığından Sırpların hükümeti pek karışık bir hale gelmiş bulunuyordu. Lazaros padişaha verilmesi usulden olan vergilerin verilmesinde dahi aksaklık gösterdiğinden padişahın gazabını çekerek. Padişah hazretleri Lazaros'u cezalandırmak amacıyla tekrar sefer hazırlığında bulunuyordu. Böyle olmakla beraber Lazaros az bir süre hükümet ettikten sonra hastalanarak öldü. Hükümet eşiyle henüz erginliğe ulaşmamış olan kızına kaldı.

Padişah hazretleri Lazaros'un ölümünü haber aldıktan sonra evvelce Sırbistan'dan alıp Osmanlı ülkelerine kattığı bölgenin valisi bulunan Ali Paşa'ya Sırbistan içerilerine doğru sefer yaparak bu bölgenin tamamıyla Osmanlı ülkesine katılması için lüzumu kadar asker gönderdi. Askerler geldiğinde Ali Paşa da kendi maiyetinde bulunan askerlerini bunlara katarak Sırbistan

üzerine hareket edip bütün kaleleri aldı. Semendire'ye yaklaştığında orada bulunan kraliçeye ve maiyetinde bulunan Sırp devlet büyüklerine ilk önce eski antlaşmadan söz ve şehri teslim ederek mal ve can emniyeti ile Sırp ülkesinin istedikleri yerinde oturmaları hakkındaki padişahın müsaadelerini duyurdu. Fakat onlar bu teklife kulak vermeyerek kale kapılarını kapayıp durdular. Ali Paşa dahi askeriyle kaleyi çevirerek ve dışarıdan içeriye ve içeriden dışarıya hiçbir kimsenin girip ve çıkmamasına dikkat etmeye başladı.

Padişah hazretleri İstanbul'da şehrin nüfusunun çoğaltılmasına ve memleketin bayındırlığına ve süslenmesine ve bitirilmesine çalışırdı. Bu çalışmalar arasında İstanbul'un her yönünde büyük hamam, han, çarşı ve misafirhaneler bina ve şehre su getirmiş ve büyük bahçeler yaptırmıştır. Böyle olmakla beraber bayındırlık konusunda padişahın çalışmaları yalnız İstanbul'da kalmıyordu. Padişah hazretleri Sırp, Macar ve Bulgar ülkelere birçok ahaliyi İstanbul civarına naklettirerek buraların imarına ve nüfusun çoğaltılmasına gayret gösteriyordu. Bu konudaki amacı; ilk önce İstanbul civarı verimli tarlaları havi olduğundan buralarının getirilen nüfus sayesinde ekilmesi ve bu suretle memleket ihtiyacının karşılanması, bu bölgelerde çöl halinde, iskân edilmemiş olduğu cihetle seyahat edenlere güven vermediğinden halk yerleştirmek suretiyle asayişin teminiydi.

Bu sırada Papa Nikola (3. Calixtus) Akdeniz bölgesinde ve Osmanlı hükümetine tâbi adalara tecavüz amacıyla İtalya'da asker toplamış ve otuz kadar savaş gemisi ve iki büyük taşıt gemisi donatmış ve doğu patriği tayin ettiği yeğeni Ludovico'yu başkomutan tayin etmişti. Konu edilen donanma ilkbahar mevsiminde İtalya'dan hareket ve Rodos adasına vararak kısa bir duraklamadan sonra Limni üzerine yol verdi.

Ludovico asker çıkararak ve ahaliyle anlaşma yapmak suretiyle bu adayı kolayca itaati altına aldı. Ada ahali ve ada

muhafızı Murat'ın idaresindeki yüz kadar yeniçeri askeri derhal Ludovico'ya itaat etmişlerdi. Ludovico, Limni'de kalış süresi olan sekiz gün içinde adanın yönetimini düzenledi ve korunmasına yetecek kadar asker koyarak ve Levize adındaki kimseyi reis tayin edip oradan ayrılıp ve Taşoz adasına vardı. Adaya çıkıp limandaki kale içinde bulunanlara teslim olmalarını teklif etmişse de kabul olunmadığından kaleyi kuşatmaya, makine ve merdiven yerleştirerek taarruz ve hücumla başlayarak ilk boğuşmada başardı ve muhafız askerlerinin bir kısmını öldürüp bir kısmını da esir etti. Böyle olmakla beraber kaledeki muhafızlar 60 neferden kurulu küçük bir kuvvetten ibaretti.

Bu olay diğer kasabalarda bulunan askerleri korku ve hayret içinde bıraktığından bunlar da anlaşma ile kendilerini ve kalelerini teslim ettiler. Bu suretle ada on beş gün içinde tamamen zapt ve işgal edildi. Ludovico burasının dahi yönetimini düzenleyerek ve bir miktar asker muhafız olarak bırakıldıktan sonra esir aldığı muhafızlar da yanında olarak tekrar Limni'ye döndü. Bundan on kadar savaş gemisi Kontus adındaki kimsenin komutasında olarak İmroz adasına gönderdi. Kendisi Limni'de dört gün kaldıktan sonra Limni ve Taşoz'daki Osmanlı askerlerinden aldığı esirler ve donanma ile Rodos'a geldi. Kontus İmroz'a geldiğinde Ludovico tarafından yazılmış olan nameyi kaymakamı olan Kritovulos'a vererek adanın teslimini istemişse de Kritovulos kendisini, birçok iltifat ve hediyelerle karşılayarak adadan uzaklaşmaya inandırdığından o da gelişi hakkındaki maksadı üzerinde daha fazla durmayarak ve Kritovulos'un Ludovico'ya yazdığı ustalıkli mektupları alarak Rodos'a döndü. Bu esnada sonbahar mevsimi de geçti. Bu olaylar padişahın saltanatının yedinci yılında cereyan etmiştir.

III. KİTAP

Üçüncü kitap, Mora⁷⁶ yarımadasında meydana gelen savaşları ve bu bölgeye iki defa yapılan sefer-i hümayunu ve Moralıların tamamıyla mağlup edildiklerini ve bu esnada cereyan eden diğer olayları anlatır ki, üç yıl içinde olmuştur. İstanbul'un alınmasından sonra Mora'da bulunan Arnavutlar Mora hükümdarına karşı isyan ettiklerinden konu edilen hükümdar, padişah hazretlerinin yardımını dilemiş ve yılda altı bin altın vergi vereceklerini vaat ve taahhüt etmişlerdi. Padişah hazretleri bu dileği kabul etmiş ve yardımcı asker sevk etmişse de bu sayede Mora hükümdarı Arnavutlara galip gelmişti. Lakin bir süre sonra bin türlü özür ileri sürerek taahhüt olunan vergiyi ödemediklerinden* üç yıldan beri birikmiş olan miktarı istemek

* Dukas'ın rivayetine göre padişah bir vazifeliyle şiddetli bir ferman gönderip verginin zamanında ödenmemesinden dolayı kendilerini muaheze etmişti. (ç.n.)

üzere padişah hazretleri, kış mevsimi için Mora'ya özel memur gönderdi. Mora hükümdarı vermeyi taahhüt ettikleri cizyeyi⁷⁷ her yıl halktan tamamen toplarsa da bunu padişah yönüne göndereceklerine kendilerine harcarlar ve israf ederek vaat ve taahhütlerini yerine getirmekte gecikirler ve padişah tarafından gönderilen haberleri de dikkate almazlardı. Diğer taraftan Mora hükümdarları arasında anlaşmazlıklar bulunması ve birbirleriyle devamlı mücadele ettiklerinden savaş ve boğuşma hiçbir vakit eksik olmuyor ve memlekette bu yüzden düzensizlikler ve fena bir cereyan meydana geliyordu. İşte kısaca belirtilen bu hususlardan dolayı padişah hazretleri özel bir memur gönderecek hem cizyeyi almak ve hem de onlar vasıtasıyla memleketin durumunu inceliyor ve denetliyordu.

Padişah hazretleri Mora hükümdarları arasındaki geçimsizlikten ve bu yüzden memleketin karşılaştığı kötü durumdan faydalanarak İtalyanlar yahut diğer bir denizci ülkenin bu bölgelere uzanması ihtimaline pek ziyade önem verir ve böyle bir hale meydan kalmadan Mora'yı idaresine almak isterdi. Mora ülkesi birçok müstahkem beldeleri ve alınması güç kaleleri bulunan karadan ve denizden önemli stratejik bir yer olup, Trakya ve Makedonya'dan İtalya'ya geçenlere ve İtalya'dan bu bölgelere geçenlere güzel bir yol ve geçit olur.

Padişah tarafından Mora'ya gönderilen elçiler padişahın buyruklarını gerekenlere tebliğ etmişlerse de toplanmış vergileri alamadılar. Elçiler geri döndükten sonra durumu ve memleketin yönetiminde gördükleri başıbozukluğu ve yaptıkları incelemeleri de ayrıca arz ettiler. Gayet güzel ve güvenilir limanlara malik olan Mora kıtası, İtalya'ya sefer açıldığı takdirde kara ve deniz kuvvetlerine hareket üssü olabileceğinden Mora'nın alınması için sefer açılmasına karar verildi.

Yukarıda da söz edildiği gibi bir süreden beri Ali Paşa tarafından muhasara edilmiş olan Semendire kalesinde sarılı,

Lazaros'un eşi ve Sırp devlet büyükleri muhasara edenlerin şiddetine dayanamayacaklarını anladıklarından mal ve canları taarruz ve tecavüzden korunmuş kalmak şartıyla kaleyi teslim ettiler. Padişah hazretleri Semendire'ye karşılık Dalmatya'da ve Bosna'da iki kasabayı Lazaros'un eşine hediye ettiğinden o da nakledilebilecek eşyalarını alarak kızı ile beraber Bosna'ya⁷⁸ geldi ve kızını Bosna hükümdarıyla evlendirdi ve konu edilen iki kasabayı çeyiz karşılığı olarak damadına hediye etti ve hayli müddet burada oturduktan sonra Korfu⁷⁹ adasında oturmakta olan annesi ve biraderleri yanına gitti.

Zaferleriyle ün almış olan padişah, kış mevsimi süresince savaş malzemesini tamamladı. Birçok atlı ve yaya askerini silahaltına toplayarak bahar mevsimi başında Edirne'den hareketle Makedonya içinden ve "Istrimon" nehrine doğru sevk etti. Ordu Kara Su nehrinden ve küçük büyük "Epifpoli" gölü yakınından geçerek Tesalya bölgesine girdi. Karargâhı düzenleyip ve askeri dinlendirmek ve yeni gelecek askeri de beklemek için bir süre burada kalınması ve ordunun Tesalya bölgesine girdiği Mora hükümdarlarınca haber alınınca, devlete itaate dönmeleri ve şimdiye kadar ödenmesi ihmal edilmiş olan vergiyi göndermeleri ümit edilmekte olduğundan, bu suretle de onlara vakit kazandırılması padişah hazretleri tarafından uygun görülmüştü. Eğer hükümdarlar padişaha özel elçiler göndererek ve cizyelerini sunarak barış antlaşması isteselerdi padişahın ileri yürümekten ve sefere devamdan vazgeçeceği beklenebilirdi. Zira padişah bu esnada bu işten ziyade daha önemli işlerle meşgul bulunuyordu. Fakat bu beklemeden olumlu bir sonuç alınamadı. Zaten askerler istirahat etmiş ve yeni askerler de orduya katılmış olduğundan padişah ordusu ile Tesalya'dan Zeytun bölgesine girerek ve burada bulunan dağları ve "Salamarya" ve "Almana" nehirlerini geçerek boğaz önüne vardı ve boğazı da rahatça geçerek öte tarafta bulunan Rum bölgelerine

girdi. Asopos denilen nehrin civarında karargâh kurulup buraya yakın olan Citron dağından ileriye keşfetmek için bir keşif kolu gönderdi. Zira padişah hazretleri Moralıların daha evvel hareketle geçitleri tutarak Osmanlı askerlerinin geçmelerine zorluk çıkarmalarından çekiniyordu.

Bu esnada Mora hükümdarlarından Thomas tarafından gönderilen elçiler karargâha gelerek hükümdara borçlu bulundukları cizyeyi kısmen –4500 altın– verdiler ve barış antlaşması dilediler.

Fakat bu dilek pek beyhude ve samimiyetten uzaktı. Çünkü padişah hazretleri vergiyi kabul etti. Barış antlaşması yapılması hakkındaki dileğe karşı da vaktin gecikmiş olduğunu hissettirerek kendileriyle latife yolunda, “Antlaşmayı Mora’ya girdikten sonra yaparız!” cevabını verdi.

Keşif kolu geri gelerek, geçitlerin savunmasız olduğunu haber verdiklerinden padişah hazretleri Asopos nehri kenarından hareket ve geçitleri geçerek yarımada surlarının önündeki ovaya girdi. Burada bir gün kaldı. Ertesi gün –ürün kaldırma mevsimi– askerin büyük bir kısmı ile Korintosluların oturdukları bölgeye girerek dört stadion uzaklıktaki bir yeri karargâh olarak seçti. Ertesi günü devlet büyüklerinden ve komutanlardan bazılarını yanına alarak şehre hâkim olan tepeyi ve şehri seyrederek ve mevkiinin hücum için olan durumunu denetledi. Bu suretle geçit vermediğini anladı. Çünkü şehrin yeri yüksek ve sarp ve yalçın kayalarla çevrili ve geçidi dar ve üç kat surla kapatılmıştı. Acrocorinthos* ise tepenin üstünde ve pek kuvvetli surlar ve istihkâmlar ile çevrilmiş olduğundan hücum edilmesi güçtü. Bu sebeple padişah hazretleri şehir ahalisini barış antlaşmasına ve teslim olmaya davet için özel memurlar

* Acrocorinthos: Yani Korintos Tepesi yahut kalesi. Korintos’un üzerinde olan tepeye ve oradaki kaleye denilirdi. (ç.n.)

göndermişse de, Korintoslular razı olmadıklarından, halkı yiyecekleri bakımından zorlamak ve bu suretle teslim mecbur etmek için şehir dışındaki bahçeleri ve henüz yetiştirme durumunda olan buğday tarlalarını yakarak yok ettirdi. Bundan sonra şehri askerle çevirerek muhasara araçlarını surların çevresine yerleştirdi. Lakin arazinin sarplığından ötürü makineleri surlara yanaştırmak mümkün olamıyor, uzaktan yapılan harekât dahi tesirsiz kalarak surlara zarar vermiyordu. Mamafih surlar yıkılsa bile şehrin önündeki geçitlerin alınması mümkünsüzdü. Zira her iki taraf, sarp ve yalçın kayalar ve uçurumlarla kapatılmış olduğundan aşağıdan yapılan hücumlar dahi olumlu bir sonuca yönelemezdi. Padişah hazretleri silah kuvvetiyle şehrin alınamayacağını anladığından beyhude vakit kaybetmemek için askerlerin yarısını Mahmut Paşa komutasında olarak buranın muhasarasına memur edip, kendisi dahi diğer bölgelerin fethiyle meşgul olmak üzere geri kalan askerle hareket etti. İlk önce Korintos civarındaki kalelerin bazısını silah kuvveti ile bir kısmını da korkutmak suretiyle cümlesini itaati altına aldı. Ardından Mora içerisine ilerleyerek alınması kolay olan bölgeleri hükmü altına aldı. Sonra eski çağlarda Tegea ve şimdi Mohlion denilen şehrin civarını karargâh yaparak şehrin kuşatılmasına başladı ve askerle sardı. Hâkimleri bulunan Dimitriyos ve Açanes şehrin barış yolu ile teslimini ve antlaşma yapılmasını teklif ettiklerinden burası da antlaşma ile alınarak antlaşma maddeleri yürürlükte kalmak şartıyla şehir Osmanlı hükümetine bağlandı. Yarımadanın uzak yönlerinde yani Amyela kasabasında oturmakta olan Mora hükümdarları bunu öğrendiklerinde beraberlerindeki ordularla beraber kaçtılar. Bunlardan Thomas, eşi ve çocuklarının oturma yeri olan Manttinea şehrine giderek savaşın sonuna kadar orada oturdular, padişah hazretleri Tegea'da bir süre kaldıktan, idaresini düzenleyip kaleye muhafız asker koyarak gerekli koruma tedbirlerini aldıktan sonra, fütu-

hatına devam ederek Achaia bölgesindeki Patra⁸⁰ şehrine uzanan sarp ve yalçın kayalarla kaplı yolu takibe başladı. Ordu bu yol üzerinde zorlukla ilerliyor, zafer yolu üzerinde ne bulursa cümlesini alıyordu.

Padişahın kendileri üzerine gelmekte olduğunu haber alan Patra ahalisi derhal Mora içinde bulunan Venedik şehirlerine ve bir kısmı da karşı sahilde (Rumeli) bulunan Navpactos şehrine sığındılar. Patra şehri bu suretle ıssız bir halde kalmış ve yalnız kalesinde yetişecek kadar muhafız asker bırakılmıştı.

Padişah hazretleri Patra'ya vardığında şehrin yağma edilmesi için biraz asker sevk ve kendisi de ordusu ile kaleyi muhasara etti. İçeride bulunan muhafız asker hücum edenlerin şiddetine dayanamayarak sonunda teslim mecbur olacaklarını ve kalenin zorla alınması halinde hayatlarının tehlikede kalacağını hesaplayarak, hayatlarının tecavüzden korunması şartıyla teslim oldular. Bu suretle padişah hazretlerine kaleyi teslim ettiler. Bu suretle padişah hazretleri idaresi altına alarak maiyeti askerinin bir kısmını korumak için kalede bıraktı. Patra ahalisinden arzu edenlerin şehre dönmelerine ve oturmalarına izin verdi. Bunların muayyen bir zaman için vergiden muaf tutulacaklarını ve gayrimenkul mallarının kendilerine geri verileceğini dahi tellallar vasıtasıyla ilan ettirdi.

Burası, Mora'nın önemli bir noktasında ve Crissa Körfezi'nin ağzında bulunup Rion burnu ile Rumeli sahiline temas etmiş olmasına ve gayet verimli olması dolayısıyla padişahın ilgisini çektiğinden bayındırlığına el atılarak bu konuda oldukça çaba harcandı. Padişah hazretleri bir hayli zamanını burada geçirip bu süre içinde şehrin civarındaki kaleleri de idaresine aldı. Bundan sonra ordunun bir kısmını Elia ve Messenia bölgelerini açmak üzere buralara gönderip ganimetlerin kendisine getirilmesini ferman eyledi.

Padişah hazretleri geri kalan askeri yanına alarak Crissa Körfezi'nden Korfu'ya doğru hareket ve yol üzerinde bulunan

Vostidja şehrine hücum ile burasını da antlaşma ile alarak korunması için asker yerleştirdi. Osmanlı ordusu coşan bir sel gibi her şeyi önüne katarak mütemadiyen ilerliyordu.

Korintos⁸¹ civarına dönülerek varıldığında şehir hâlâ alınamamış ve kuşatılmasına devam ediliyordu. Bunun üzerine padişah hazretleri, Mahmut Paşa ve diğer büyükler ile bu konuda alınacak tedbirleri müzakere edip artık kuşatılmaya son verilerek her ne suretle olursa olsun taarruz edilmesine karar verdiler. Zaten kuşatma müddeti dört ayı geçtiği cihetle askere usanç gelmeye ve civardaki arazinin tahrip edilmiş olmasından atlar ve yük hayvanları açlıktan ölmeye başladığından her ne suretle olursa olsun kuşatılmaya son vermek gerekiyordu. Padişah hazretleri gerekli tedbirleri bitirdikten sonra komutan, asker ve sancak beylerini teşvik ve teşci ile metanet ve mertlik göstermelerini istedi. Bunun ardından şehir üzerine hücum –ve kapıların etrafında olan surun bir kısmı evvelce top vasıtasıyla yıkılmıştı– edildi. Şehrin kapıları ve şehre açılan geçitler yakınında –diğer yerlere göre burası taarruza daha uygundu– şiddetli bir savaş oldu. Buradaki savaş pek şiddetli olup her iki taraf birbirini öldürüyor ve yaralıyor ve haykırışları gökyüzüne çıkıyordu. Birbirlerine o kadar yaklaşmış ve hatta kaışmışlardı ki savaş adeta göğüs göğse oluyordu. Padişahın silahtarları şehri kahramanca koruyan düşmanları kaırıp kovarak artık yıkılmış bulunan birinci surun önüne kadar geldiler, hatta suru aldılar. Lakin ikinci surun içine girmek için yapılan hücumlar olumlu bir sonuç vermedi. Zira düşman cephe hücumu ile ve uzun mızrak ve kargı ve süngülerle kendilerini tazyike başlamışlar ve sur üzerinden başlarına attıkları büyük taşlar ön tarafta bulunan savaşçıların birçoğunu yere sermişti. Bunun üzerine padişah hazretleri askerlerin geri çekilmelerini, kılıç ve okların tehlikesinden dışarı çıkarak korunmalarını istedi. Böylece Osmanlı askeri geri çekilmek zorunda kaldı. Şehrin kuvvet

ve silah ile elde edilemeyeceği anlaşıldığından tekrar şiddetle kuşatmaya devam olunarak erzakın tükenmesine ve meydana gelecek kıtlık sebebiyle içeridekilerin mecburen teslim olmalarının beklenilmesine karar verildi. Burası alındığı takdirde, Mora kıtasının kolaycacık Osmanlı idaresine alınacağı tabii olduğundan, şehrin alınmasına padişah hazretleri pek ziyade önemle ve bizzat kuşatmaya devam edildi.

Çevredeki bölgelere evvelce gönderilmiş olan Osmanlı askerleri bu esnada ganimetlerle geri döndüler. Rivayete nazaran ganimetler arasında, sayısı on beş bine varan koyun ve öküz ve attan ve dört binden fazla kadın ve çocuktan ibaret olup padişah hazretleri hayvanları orduya verip diğerlerini de İstanbul'a göndererek şehrin dışında olan bölgelerde yerleştirdi.

Bu esnada buğday ve sair erzakın azlığından dolayı kale içindekiler pek ziyade sıkıntıya düşmüşlerdi. Böyle olmakla beraber yine sebat ve mukavemet ederek barış yönünü asla hatırlarına getirmiyorlardı. Zaten anlaşma ile teslim olunması için padişah tarafından yapılan teklifleri de, şiddetli bir gazaba uğrayacaklarından endişe ederek kabul etmemişlerdi.

Bu sırada Isparta'da⁸² oturmakta olan Mora hükümdarlarından (Despot) Dimitriyos⁸³ tarafından gönderilen Mathaios Asanes adındaki kişi de Isparta'dan geldi. Bu kişi padişah ile Mora hükümdarları arasında barış antlaşması yapılması için gönderilmişti. Asanes'in yanında yetmiş kadar asker ve her bir neferin arkasında on kilo kadar buğday olup bunlar şehrin tarruzu mümkün olmayan sarp bir yerinden Korintos kalesine gece vakti kayalara tırmanmak ve iplerle yukarıya çıkmak suretiyle şehre girdiler. Padişah ile barış antlaşması yapılmasına aracılık yapmak ve kendilerini içinde bulundukları zor durumdan kurtaracak olan bu kurtarıcıların gelmesi Korintlileri pek sevindirmişti.

Asanes şehre geldiğinde ahalisinin kıtlık yüzünden pek ziyade zaruret ve sıkıntıya düştüklerini görerek şehrin teslimi

şartıyla anlaşma yapılmasını padişaha teklif etti. Padişah hazretleri de şartları kabul ederek teminat verdi. Bunun üzerine Asanes, padişahın huzuruna gelerek şehri, kaleyi, Korintosluları teslim etti. Anlaşma gereğince Korintoslular mallarını muhafaza edecek ve hiçbir surette saldırıya uğramayacak ve padişaha haraç⁸⁴ verecekti. Ayrıca Mora kıtasında alınan şehir ve kalelerin yani Mora kıtasının üçte birinin padişahın idaresinde bulunması ve geri kalan kısmının Mora hükümdarlarının (Thomas, Dimitriyos Paleologos) idaresinde kalması ve bu hükümdarların padişaha yılda üç bin altın vergi vermeleri ve barış antlaşmasının devamlı ve korunmasına padişah tarafından riayet edilerek adı geçen hükümdarların üzerine bir saldırı yapıldığı takdirde dahi padişahın bunlara yardım etmesi antlaşma koşulları arasında bulunuyordu.

Asanes bu şekilde ve koşullar çerçevesinde barış antlaşması yaptıktan sonra hükümdarların yanına giderek anlaşmayı onlara da tebliğ etti. Anlaşma koşulları her ne kadar ağır görülmüşse de ve bilhassa berzahın yakınında bulunan ve bütün Mora kıtasının anahtarı yerinde bulunan Korintos'un padişaha tâbi olması anlaşmanın en kabul edilmez bir maddesini teşkil etmişse de başka bir şey yapılabilmek imkânı olmadığından ötürü çaresiz kabul ettiler.

Padişah Korintos'u aldıktan sonra hassa alayından dört yüz kadar neferi muhafız askeri olarak içeride bıraktı ve başlarına da güvendiği birini komutan tayin etti. Mora'nın sahilinde ve içinde bulunan bir kısım kaleleri dahi tamir ve içerilerine erzak ve mühimmat ve makineler ve sair savaş aracı koyarak donattı ve korunabilmeleri için de asker ve komutan tayin etti. Bırakılmasına lüzum görmediği kaleleri de yıktırarak halkını İstanbul'a gönderdi. Yukarıda da belirtilmiş olduğu üzere Fatih Hazretleri bunları İstanbul civarında yerleştirerek buraların şenlenmesine çalışmaktaydı.

Padişah hazretleri Mora kıtasının düzenli bir şekilde yönetilebilmesi için gerekenleri kendisi ayarlayarak Ömer Bey adındaki bir kişiyi de vali tayin etti. Askerlere de hizmetlerinden ötürü ödülleri dağıttı. Yararlılığı görülenlere rütbe mansıp verdi. Ardından da askeri terhis etti. Kendisi dahi sonbahar başında mabeyin halkı ve sair devlet erkânı ile Korintos'tan hareketle Prekop yarımadasından geçerek Atina'ya' geldi.⁸⁵ Eski Yunan medeniyetinin yetiştirdiği birçok hükemânın yeri olan bu şehri ve içinde bulunan harabe ve saire gibi tarihi kalıntıları ve bu bölgenin deniz ve limanlarını görmek arzusu öteden beri istekleri arasında bulunduğundan padişah hazretleri bütün bu eserleri ve bilhassa üzerine çıkıp Akropolis'in" kalıntılarını seyretti.

Varışının dördüncü günü Atina şehrinden hareketle "Boeotia" ve "Plataeis" bölgelerinden geçti ve bu suretle buralarını da gördü ve mükemmel bir denetleme yaptı. İzlenmesi gereken yoldan biraz ayrılarak Eğriboz adası karşısına gelip Eğriboz Boğazı'nda çok şiddetli olan med ve ceziri seyretti.

Fatih hazretlerinin ordu ile gelişi ilk önce ahalinin korku ve telaşlanmasına sebebiyet vermişse de ardından hediyelerle karşılamaya çıkarak iltifata nail oldular. Eskiden olduğu gibi yurtlarında yaşamalarına izin verildi. Buradan ayrılarak on gün geçtiğinde Makedonya'da Kara-ferye'ye⁸⁶ vararak, kısa bir müddet dinlendikten sonra oradan da hareket olunarak sonbahar mevsimi ortasında Edirne'ye varıldı.

Padişah hazretleri Edirne'ye gelmesinden sonra Gelibolu valisi ve donanma komutanı İsmail'i⁸⁷ derhal yanına çağırarak yüz elli kadar gemiden bir donanma donatarak "Teses" adasına

* Atina: Şehir padişahın buraya gelmesinden evvel meşhur Rumeli Beylerbeyi Turhanzade Ömer Bey tarafından alınmıştır. (ç.n.)

** Akropolis: Bizans müverrihlerinden Halkondilos "Chalcho-Condilos" Fatih Hazretleri'nin Akropolis'e çıkıp etrafı seyir ve temaşadan zevk duyduğunu ve "Din-i devlet bu fûtuhatı için Ömer'e ne kadar medyun-ı şükrandır," dediğini rivayet ediyor (ç.n.)

yelken açarak Midilli⁸⁸ kasabasına hücum etmesini emir buyurdu. Zira adanın hükümdarı olan Doryus'un ölümünden sonra yerine geçeceklerden iki oğlu birbiriyle kavgaya tutuşmuş ve o zamana kadar izledikleri politikadan ayrılmışlardı. Şöyle ki: Yukarıda söz edildiği gibi papa tarafından Ludovico'nun yönetiminde gönderilen otuz kadar savaş gemisinin adaya varışından sonra Ludovico ile anlaşma yaparak padişaha karşı cephe almış ve her yıl ödenmesi gereken vergiyi ödemekten de kaçınmıştı. Bundan başka korsan gemilerini limanlarına kabul ederek Osmanlı sahillerine ve ticaret gemilerine zarar vermeleri için onları teşvik ederlerdi. İşte bu husustan dolayı padişah hazretleri cezalandırılmalarını ferman etti.

İsmail, yüz elli kadar gemi hazırlayarak ve bunları makine ve saire ile donatarak her türlü levazımı tamamladıktan sonra Gelibolu'dan hareket ederek üçüncü günü Lesvos'a* vardı. Adanın sahilinde bulunan Molivos şehrine çıkarak evvela etrafındaki arazinin bitki ve ürünlerini keserek harap etti. Sonra şehri her yönden askeriyle çevirerek muhasara altına aldı. Etrafına koydurduğu makinelerle tazyik etmeye başladı. Ludovico komutası altındaki gemilerden on ikisini evvelce adanın korunması için "Seriyoş"un idaresi altında Lesvos'a göndermişse de Osmanlı donanmasının geldiği haberinin duyulması üzerine bunlar Sakız'a kaçarak orada olayların sonunu beklediler. İsmail, on iki gün Midilli şehrini muhasara etmişse de almaya muvaffak olamadığından önündeki evleri yakarak ve adanın birçok yerlerini vurarak ganimetlerle doldurduğu gemileri alarak Gelibolu'ya döndü. Osmanlı donanmasının dönmesinden sonra tekrar Midilli'ye gelmişlerse de ahali yapılan antlaşmadan bir fayda görmediklerinden ve özellikle donanmanın firarı kendilerini kıldığından İtalyanları sorumlu tuttular ve yüz vermediler. Bunun

* Lesvos adası: Midilli kasabası, adanın büyük şehirlerinden birisi olduğu cihetle bugün adaya Midilli denilmektedir. (ç.n.)

üzerine İtalyan donanması Midilli'yi terk ederek Limni'ye ve oradan Rodos'ta⁸⁹ bulunan Ludovico'nun yanına gittiler. Ada halkı sonunda kötü durumu anlayarak yaptıklarına pişman olduklarından padişah hazretlerine özel elçiler göndererek kusurlarının bağışlanmasını ve barış antlaşması yapılmasını rica ve vergilerini de muntazaman ödeyeceklerine söz verdiler. Sakız halkı dahi korkularından vergilerini ödediler ve antlaşmayı yenilediler. Padişah hazretleri sonbahar mevsimini Edirne'de geçirerek kış başında, yani saltanatının sekizinci yılı sonunda İstanbul'a döndü.

Sultan Mehmet Han Hazretleri İstanbul'un idaresi ile ve diğer işleriyle uğraşmaya başlayıp, buraya getirdiği Morahlılardan fen sahibi ve bilgili olanları şehir içinde yerleştirdi ve diğerlerini de memleketin civarındaki boş topraklara dağıtarak buralarda parça parça köyler kurdu. Tarım ile uğraşmaları için hepsine tohumluk, çift hayvanı verdi. Paflogonya* bölgesindeki Amasra** şehirlerine mübaşirler göndererek halkının büyük kısmını ve Osmanlıların idaresi altında bulunan Ermenilerle diğerleri arasında ilim ve fen ve servet ve sanat sahibi olanları ve ticaretle uğraşanları bulundukları yerlerden İstanbul'a naklettirdi. Devlet büyükleri ve kendi yanında itibarı olan ve büyük servete malik bulunanları huzuruna çağırarak; şehir içinde çarşılar ve hanlar ve dükkânlar ve hamamlar ve büyük konaklar, camiler ve türlü dini binalar yapmalarına izin verdi. Herkesin kuvveti derecesinde şehri süsleyecek büyük binalar meydana getirmelerini istedi. Kendisini dahi şehrin ortasında ve yüksek bir yerinde, büyüklüğü ve kıymeti cihetiyle benzerlerinden üstün bir cami yaptırmak için bir yer seçerek içine konulacak sütunların ve kıymetli taşların ve diğer yapı malzemesinin tedarik

* Paflogonya: Kastamonu ve Sinop bölgesinin eski çağlardaki adı.

** Amasra: Zonguldakvilayetinin Bartın ilçesinde şimdi nahiyemerkezi olan eski Amastris: Sesamos limanıdır. Ceneviz ticaretinin en önemli antrepolarından birisi olup Latin hükümetidir.

edilmesini ferman eyledi.⁹⁰ Bundan başka denize uzanmış güzel bir yerde muhteşem ve benzerlerine nispetle çok daha güzel bir büyük saray yapılmasını⁹¹ ve savaş gemilerinin erzak ve mühimmat ve eşyasını ve diğer savaş araçlarını korumak için ambarlar hazırlanmasını, özel ve genel hizmetlere yarar ve şehri süsleyecek binaların acele bitirilmesini emrederek bu konuda yetkili olan sanatkârları inşaata nezaretçi tayin etti. Padişah hazretleri, yapılacak büyük sanatkârane binalar ile şehrin eski mamurluğunu geriye getirmek ve ilim ve fen erbabını ve servet sahibi kişileri de burada toplayarak herkesin özleyeceği bir yer haline getirmek isterdi.⁹²

Padişahın yanında en ziyade söz sahibi olan Mahmut Paşa da şehrin yüksek bir yerinde gümüş ve altınla süslü, şeffaf mermerleri ve gayet güzel sütunları olan muhteşem bir cami yaptırmıştı.⁹³ Görenlerin hayretini artıran güzellikteydi. Etrafında da imaret ve han ve hamamlar yaptırdı. Mahmut Paşa kendisi için dahi gayet güzel evler yaptırmış ve etraflarında çiçek ve çeşitli bahçeler kurmak suretiyle ayrıca şehre su da getirmiştir.

Fatih Hazretleri'nin düşündüklerinden biri de savaş gemilerini çoğaltarak yalnız karada değil denizde de hâkim olmaktı. Memleketin korunması ve bilhassa birbirinden uzak denizlerde hâkimiyet kurulabilmesi için kuvvetli bir donanmaya ihtiyaç olduğu padişahın arzuladığı ve gemilerin de pek ziyade menfaat temin ettiği tecrübe sonunda biliyordu. Bununla beraber eski çağlarda büyük deniz savaşlarıyla ün kazanmış hükümdarların tarihini incelemesi ve okuması dahi bu konudaki fikirlerini artırmaya yarlıyordu. Karada ve denizde kuvvetli olan bir devletin ikbal güneşi sönmez yüceliği de son bulmaz. Bunun için padişah hazretleri memleketin her yönünde gemi yapılmasını emretti.

Bu esnada İmrozlu "Kritovulos" İtalyanların istilas! altında bulunan Limni adası eşrafına padişaha itaatlerini arz etmelerini teklif etmekteydi.

Kritovulos, ada halkının güvenini kazanmış olduğundan onlar bu konu hakkında onunla gizli olarak muhabere yapma tekliflerini kabul edip kendisinin adaya gelmesi şartıyla teslim olacaklarını dahi yemin ile temin eylediler. Zaten ada halkı, Osmanlı hükümeti tarafından bir saldırı vukuunda İtalyanların kendilerine bir yardımda bulunamayacaklarını bildiklerinden onları küçümseyerek kendilerinden kurtulmak ve Osmanlı hükümetine katılmak isterlerdi. Kritovulos aldığı vaat ve yemin üzerine Edirne'ye gidip oradan acele olarak Dimitriyos ve Paleologos'a mektuplar göndererek Limni ve imroz adalarını padişahın dilemek vaktinin geldiğini ve padişahın bu konudaki bir ricayı kabul edebileceğini duyurdu. Kendisinin dahi Limni'yi feth ve İtalyanları kovmak kudretinde olduğunu bildirdi. Dimitriyos derhal Asanes'i elçi olarak padişahın yanına gönderip yıldı üç bin altın verilmesi şartıyla sözü edilen adaların kendisine verilmesini rica etti. Bu sırada Kritovulos, Edirne'de oturarak bu işin olumlu bir şekilde halledilmesine yardımcı olmaktaydı. Sonra padişah tarafından verilen name-i hümayunları' alarak İmroz'a avdet ve orada bir gün kalarak ertesi günü bir gemiye binerek İtalyan gemilerine gözükmeksizin gece vakti Limni'ye geldi. Kalede bulunan komutan (bu komutan diğerleri gibi Kritovulos'a yardımcı olmayı vaat etmişti) ile müzakere ederek ve yanlarına yirmi beş atlı alarak sabahleyin Koçino şehrine vardılar. Şehir halkından kendisine taraftar olanlar güney tarafında olan küçük kapıyı açtılar, diğer ahali de bunları memnuniyetle kabul etti. Adada bulunan kırk beş kadar İtalyalı adayı terk etmemek için karşı durmak istemişlerse de sayıları pek az olması hasebiyle bir şey yapabilmeleri mümkün olmadığından sabah

* Name-i hümayun: Osmanlı hükümdarlarının yabancı devlet başkanlarına, Kırım hanlarına, Mekke şeriflerine vs. yazdıkları mektuplara verilen ad. Bunların bir örneği ile gelen cevaplar ise name defterleri adlı defterlere kaydolunurdu. Bunlar da divan sicillerinden sayılırdı.

vakti, hakkında emniyetleri tam olan Kritovulos'a anlaşılmaz olarak teslim oldular. Kritovulos bunlara adada kalmayı arzu ettikleri takdirde ahalinin her türlü ihtiyacının karşılanacağını, aksi halde adayı terk edenlere de istedikleri yere gitmelerini tebliğ etti. İtalyanlar adadan ayrılmayı uygun bulduklarından Limni'den Eğriboz adasına gittiler. Kritovulos, bunların başkanı olan Calavrezzos'u birçok hediyeler ve iltifat ile karşıladı ve dönüşünde de aynı şekilde uğurladı.

Bu olaydan sonra Kritovulos "Eski Kale" –ki "Myrinoupolis" denilen şehir burasıdır– hâkimi Mikelis'e haber göndererek kalenin teslimini teklif ve itaat etmesi halinde hediyelerle mükâfatlandırılacağını vaat eyledi.

Şehrin en sonunda ve etrafına hâkim yüksek bir yerde büyük taşlarla yapılmış olan bu kale her türlü saldırıya karşı eskiden beri savunma imkânları kuvvetli olduğundan Kritovulos, kale hâkiminin gönlünü elde etmek suretiyle bu yeri almaya çalışmışsa da bu isteği başarısızlıkla sonuçlandı. Bununla beraber genç yaşında bulunan hâkimini de kızdırdı. Şöyle ki kalenin sağlamlığı, muhafız askerlerinin çokluğu ve levazım ve mühimmatın bir yıllık ihtiyaca yetecek kadar olması dolayısıyla Mikelis, tekliflere önem vermedikten başka kalenin laf ile değil ancak kuvvet ve silahla alınabileceğini ima ve hatta alay için kâğıt üzerine bir kılıç resmi çizdirerek cevap olarak Kritovulos'a gönderdi.

Kritovulos, dört gün kadar Koçino şehrinde oturarak idaresini düzenledikten sonra maiyetinde dört yüz atlı ve üç yüz piyade olduğu halde Myrinoupolis civarına geldi.

Şehir civarındaki bağ ve bahçelerin bozulmaması için biraz uzakta kurdurduğu karargâhından kale hâkimine tekrar haber göndererek kalenin barış yolu ile teslimi için birtakım vaatlerle kendisini yola getirmeye çalıştı. Kale hâkimi esasen şehrin içindeki ahaliden emin olmadığından bunların dışındakilerle

anlařarak isyan etmelerini dűřűnerek ve Kritovulos'un kuvvetini gűrűerek son teklifi kabul etti. Fakat İtalya'ya dűnen Ludovico'nun adalar bařkomutanlıęı vekāletine tayin ettięi Rodos bűyűk műdűrűyle' durumu műzakere ederek kalenin teslimi konusunda onun da iznini almak için ű ay kadar kendisine zaman verilmesini diledi ve birkaç kiřiyi rehin olarak gűnderdięinden bu kadar műddet műhlet verilerek anlařma yapıldı.

Kritovulos bu iřleri bitirdikten sonra Limni eřrafından iki kiřiyi olayları duyurmak için Dimitriyos'a ve adada esasen az olan ahalisinin teslimi için subay gűndermesi için Murat'a gűnderdi ve kendisi de sonucu beklemek űzere Limni'de kaldı.

Padiřah hazretleri kiř mevsimini geçirmek űzere Edirne'den İstanbul'a gelerek burada řehrin imarına bařladıęını yukarıda geniř olarak anlatmıřtık. Bahar mevsimi gelince padiřah hazretleri Adriyatik Kűrfezi'nin saę sahili űzerinde eski Epidamnos" řehri civarındaki kale ve barınaklarda oturan Arnavutları itaat altına almak için o yűne sefer açtı.

Bu Arnavutlara eski aęlarda "Taulantii" ve "Machaones" deniliyordu. Ekserisi bedevi ve dűzenli bir idareden yoksun olup yűksek ve sarp daęlarda otururlardı. Adriyatik Denizi sahilinde de kuvvetli kaleleri ve műstahkem yerleri vardı. Bulundukları bűlge her yűnden dar boęazlarla çevrilmiř ve sık ormanlar ve sarp kayalarla kaplıydı. Az bir zaman evvel kendilerinden iki kiři yani Aryanus ve Aleksandros'u⁹⁴ kendilerine bey tayin etmek suretiyle bu bűlgede adeta műstakil bir idare kurmuř olan Arnavutlar, Osmanlı hűkűmeti ile anlařma yapmaya veya cizye vermeye razı olmadıkları gibi yaęma maksadıyla dahi zaman zaman Osmanlı sınırlarını tecavűz ve kendilerine yakın olan mēmleketlere taarruz ederlerdi.

* Rodos řűvalyelerinin başkanı ve başkomutanı "Grand Maitre" adıyla anılırdı. Tarih yazarlarının kullandıkları deyim Latince "magister" kelimesinden alınmış olan Rumca "maystor"tur. (.n.)

** Epidamnos: Bugűnkű Dra řehri. (.n.)

İkinci Sultan Murat Hazretleri, bunlar üzerine sefer açarak yapılan savaşlarda galip gelerek boğazları ve kalelerin bazısını almış ve büyük bir kısmını tahrip ve birçok ganimetler almışsa da bölgeyi bütünüyle idaresine almayı ve itaati altına sokmayı başaramamıştı. Bununla beraber yaptıkları ricaları üzerine yılda bir miktar vergi vermek suretiyle onlarla barış yaparak orduyu alarak geri dönmüştü. Lakin Arnavutlar bir süre sonra vergiyi vermekten vazgeçerek anlaşmayı bozmak ve Osmanlı Devleti'ne bağlı memleketlere akın yaparak zarar vermeye başlamışlardı. Bundan dolayı Fatih Hazretleri asileri ve eşkıyaları cezalandırmak için piyade ve atlı askerle Edirne'den hareket ve otuz üç gün içinde bu bölgenin sınırına varıp uygun bir yerde karargâh kurdu. Ardından Arnavutların bilgisi olmaksızın boğazları geceleyin basarak elde etmek amacıyla silahtarlar ve tirendazları ve hassa alayından seçme üç alaydan kurulmuş bir fırkayı Mahmut Paşa'nın komutasında sevk etti. Bunlar ileri hareketle boğazlara geldiklerinde buraların Arnavutlar tarafından daha evvel tutulmuş olduğunu gördüler. İki taraf arasında yapılan savaş sonunda Osmanlılar galip geldiler. Onları buradan geri atarak boğazları zorla almayı başardılar. Padişah hazretleri boğazların alınmasından sonra ordusu ile ilerleyerek bu bölgeye girdi. Ordunun ilerlemesi yaz mevsimine rastladığından dolayı yaz ürünleri ve özellikle Arnavutların yiyecekleri arasında bulunan buğday mahsulü henüz yetişmiş bulunuyordu. Ordu memleketin iç bölgelerine doğru ilerleyerek bu mahsulleri tahrip ve birçok hayvanı da ganimet olarak aldı. Kalelerin bazısı zorla ve bazısı dahi kuşatılarak barış yolu ile alındı. Memleketin aşağı yerlerinde ağaçları keserek ve ekinler tahrip, ürünler alınarak harabeye çevrildi. Arnavutlar artık yüksek dağlara çekilerek ovaya inmeye cesaret edemiyorlardı. Bununla beraber inat ve ısrarın faydalı olamayacağından başka kendileri için daha ziyade zararlı olacağını sonunda anladıklarından barış

antlaşması dilemek için padişahla görüşmek üzere memurlarını göndermeye mecbur oldular.

Arnavutlar para olarak vergi ödemeye güçleri yetmeyeceği için memleketin gençlerinden muayyen bir miktarını her sene padişaha göndermek ve yine muayyen sayıda hayvan vermek şartlarıyla yeniden barış antlaşması yapmaya nail oldular.

Arnavutlar, bundan sonra olacak savaşlarda kendilerinin de asker vereceklerine ve padişaha sadakatten ayrılmayacaklarına dair ahd ü peyman* ve barış şartlarını rehin ve teminat olarak padişahın yanında bıraktıkları kişiler ile perçinlediler. Padişah hazretleri ganimetlerden bir kısmını askere dağıttı. Geri kalanını ve rehin olarak bırakılan kişileri alarak sonbaharın bitiminde Edirne'ye döndü. Sonbaharı bu şehirde geçirdikten sonra kış başında İstanbul'a geldi ki bu yıl cülusunun dokuzuncu yılına rastlar.

İstanbul'a gelince bir süre dinlendikten sonra Fatih Hazretleri, yine hükümet işleriyle meşgul olmaya başladı. Asker içinde zekâlı ve yiğit olanları ve muktedir bulunanları rütbelerini yükseltmek ve kendilerine yeni görevler ve hediyeler vermek suretiyle mükâfatlandırdı.

Evvelce İstanbul'da oturmaktayken gerek fetihten evvel, gerek fetihten sonra diğer yerlere göçmüş olanların İstanbul'a dönmelerine izin ve bu konuda illere genelgeler gönderdi. Bunlar, İstanbul'dan ayrılarak Edirne, Filibe, Gelibolu ve Bursa gibi şehirlerde yerleşmiş ilim ve fen erbabından ve meziyet sahibi kimseler olup bulundukları yerlerde az zaman zarfında büyük servet sahibi olmuşlardı. Padişah hazretleri bu gibi kişileri İstanbul'a naklettirerek geçimlerini karşılamak için hepsine gereken şeyleri ihsan ve bazısına da evler tahsis eyledi.

Asya'nın İonia** bölgesindeki eski ve yeni Foça şehirlerinin ahalisini de göçmen suretiyle aynı zamanda İstanbul'a naklede-

* Kesin olarak ant etme, söz verme.

** İones: Eski çağlarda, Anadolu'nun batı kıyılarına İyonya denilirdi.

rek yerleştirdi. Gelibolu valisi ve donanma komutanı Zaganos'u kırk gemi ile Adalar üzerine sevk ederek Taşoz ve Semendirek adalarının ahalisini dahi İstanbul'a naklettirdi. Yukarıda söylediğimiz gibi padişah hazretleri İstanbul'a eski şan ve şöhretini iade için civar memleket ahalisini ve hünerverânı ve sanat erbabını başkente topluyordu. Diğerk taraftan dahi seçtiğı kişilerin nezaretinde olarak şehir içinde birçok yapıt ve yapılar yapmaya çalışıyordu. Evvelce verilmiş emirleri gereğince şehrin seçkin yerinde bir cami, gönül açan büyük bir saray yapılmasına başlamış olduğundan padişah hazretleri gerek bunların gerek diğerk binaların inşaatı üzerine yetkili kişileri tayin ettiğı halde bununla yetinmeyerek bizzat denetler ve en iyi şekilde yapılmaları için gerekli her şeyi tedarik derdi.

Bu sırada Limni'de bulunan eski kale hâkimi Miklis, Kritovulos ile evvelce yapmış olduğuk anlaşma gereğince kale ve şehri teslim ve Kritovulos dahi karşılığında bin altın vermek suretiyle kendisini mükâfatlandırdı ki bu paranın yarısı Limni ahalisi tarafından ödenmiştir.

Mora kıtasında dahi geçimsizlikler hiçbir zaman son bulmuyor ve hükümdarları birbirleriyle çekişmede ve savaşlarda bulunuyorlardı. şöyle ki bunların maiyetlerinde bulunan erkân ve devlet adamları şehir ve kalelerin yönetimini ellerine almışlar ve bu suretle büyük servet sahibi olmuşlardı. Lakin bununla yetinmeyip istekleri daha da artarak mal biriktirmekle beraber kötülükler yapmaktan geri kalmıyorlardı. Onların bu hali ise memleketin huzur ve rahatını bozmaktaydı. Bunlar diğerk hükümdarlarla gizli olarak ilişkilerde bulunarak hükümdarın bazı önemli sırlarını onlara duyururlar ve türlü hilelerle geçimsizlik ve savaşlara sebep olurlardı. Savaş olunca da bağılı olduğuk hükümdara ihanet ederek diğerk tarafa katılırlar ve idaresi uhdesine verilmiş olan memleket ve kale halkını meşru hükümdarı aleyhine isyana teşvik ederlerdi. Hükümdarlar birbirlerine

elçiler göndererek aralarındaki anlaşmazlıkları düzeltmeye çalıştıkları halde bu konudaki istekleri olumlu bir sonuç vermediğinden sonunda birbirlerine taarruz ederlerdi.

İki taraf şiddetle birbirinin memleketine hücum ederek şehir ve kaleleri alıyor, yıkıyor ve yakıyor ve ele geçirdikleri hayvanları da sürüp götürüyorlardı. Mora'da bulunan Arnavutların hükümdarı (Despot) Thomas taraftar olmaları ve Dimitriyos'un yanındaki kişilerin onu bırakarak Thomas tarafına geçmeleri ve bazı kaleleri de teslim eylemeleri cihetleriyle bu savaşta Thomas galip geldi. Ardından biraderi Dimitriyos'u takip ederek eşi ve kızıyla birlikte sığındığı "Limeria" ve şimdi "Monemvasia" denilen kalede muhasara edildi. Dimitriyos evvelce adını konu ettiğimiz Asanes'i elçi olarak padişahın yanına göndererek bu kötü durumdan kurtarılması için yardımını rica ve istirham etti. Olayın açık olan yönü bundan ibaretse de bazıları Dimitriyos'un Asanes'i padişahın huzurlarına göndermesi, kızını padişaha nişanlamak ve Mora kıtasını takdim ederek buna karşılık Osmanlı ülkelerinin diğer bir tarafından kendisine eyalet verilmesini istirham eylemek gibi amaca yöneldiğini, bazıları da Asanes'in yalnız Dimitriyos ile padişah arasında anlaşma yapılmasına ve yardım için asker gönderilmesiyle görevlendirildiğini, bazıları ise Dimitriyos'un, menfaatlerini korumak için bu gibi teşebbüse girişmeyerek yalnız padişahın hiçbir taraftan teşvik görmeksizin gerek Thomas'ın ve gerekse Mora devlet büyüklerinin kendi aleyhine davranmalarından dolayı kırılarak Mora kıtası üzerine harekete giriştiğini iddia etmektedirler.

Padişah hazretleriyle Despot Thomas arasında evvelce söylediğimiz üzere bir anlaşma yapılmış olduğu halde Thomas'ın anlaşma şartlarına uymaması ve İtalyanlarla anlaşma yaparak

* Monemvasia: Güney Mora'da Mistra İsparta'nın 53 km güneydoğusunda bir köprü ile sahile bağlı olan Minosa adasında kasaba. İtalyanca Napolidi-Malvasia'dır.

bunları yardıma çağırması zaten Mora'ya yabancıların girmesinden endişeli olan padişahı daha da kızdırdığından Mora seferinin Dimitriyos'un teşvik ve daveti üzerine değil, özellikle padişahın arzularıyla yapılmış olması ihtimal dahilindedir.

Fatih Hazretleri, bunun için tedarik görmek üzere gecikmeye meydan vermeyerek bahar mevsiminin gelişiyle beraber mevcut kuvvetleriyle hemen Edirne'den hareket ve yirmi yedi gün içinde Korintos'a vardı.

Padişah ile Asanes arasında ittifak anlaşması yapılmasına dair olan söylentilerin yayılmasından dolayı Fatih Hazretleri üç gün kadar burada kalarak Dimitriyos'u bekledi.

Dimitriyos ise Epidavres'ten hareketle Isparta'ya varıp oradan Asanes'i birçok hediye ile padişaha gönderdi. Asanes, padişah ve Mahmut Paşa ile görüşerek müzakerelerde bulunmuş olduğunun ertesi günü padişahın buyruklarıyla hapsedildi. Despot Thomas padişaha karşı düşmanca bir tavır göstermiş olmasına nazaran Osmanlı askerlerinin o tarafa gönderilmesi beklenmekteyken padişah hazretleri orduyu alarak Dimitriyos'a bağlı memlekete girerek doğruca "Argos"⁹⁵ üzerine yürüdü. Fatih Hazretleri'nin, Dimitriyos ve taraftarları tarafından yapılan davet üzerine sefer açtığı hakkında ileri sürülen fikirlerin doğru olmadığını bu olay ispatlamıştır. Zira Dimitriyos'un daveti üzerine sefer açılmış olsaydı ordunun açılma alanı Thomas'a tabi memleketler olması gerekirdi. Padişah hazretleri Argos'a vardığında Mahmut Paşa'yı Dimitriyos'u muhasara etmek için Isparta'ya gönderdi. Mahmut Paşa, bütün gece yol alarak gün ağarırken oraya vararak muhasaraya başladı ve maiyetinde bulunan padişah hazretlerinin kâtabi Thomas Katavolinos'u Dimitriyos'a göndererek teslim olmasının kendisi ve yanındakiler için hayırlı olacağını ve bu konudaki padişah emirlerine itaatte tereddüt göstermemesini bildirdi. Dimitriyos, Asanes'in hapisten azat ve padişahın teminatıyla yanına gönderilmesi

şartıyla tekliflerine uyacağını bildirmesi üzerine Mahmut Paşa Asanes'i hapisten çıkartarak Dimitriyos'un sevdiklerinden ve güveni olan Hamza Paşa ile ona gönderdi.

Bu iki kişi şehre girerek Dimitriyos ile konuştuktan sonra kendisini şehir dışında bulunan Mahmut Paşa'nın ordugâhına getirdiler. Mahmut Paşa Dimitriyos'u layık olduğu ihtiram ile kabul ve kale ve şehri teslim aldı. Ertesi gün dahi padişah hazretleri gelip Dimitriyos'u huzuruna kabul etti. Dimitriyos, otağı hümayuna girdiği zaman padişah, ayağa kalkıp elini vererek yanına oturtmuş ve telaş ve korkusunu geçirmek için kendisine pek ziyade iltifat ederek hakkında iyi muamelede bulunulacağını ve geleceğinden ümitli olmasını söyleyerek, hilat⁹⁶ ve elbise, at ve akçe ve sair birçok eşya hediye eyledi. Dimitriyos'un eşi ve kerimesi Epidavres'de kaldığından onların da büyük bir saygı içinde orduya getirilmedi için harem ağalarından birisini bir yaver ve gereği kadar askerle gönderdi.

Padişah Isparta'da dört gün oturup şehrin kalesini tamir ve idaresine ait işleri düzenlettirdikten sonra içine bir subay idaresinde olarak hassa askerinden dört yüz nefer kadar muhafız asker bırakarak Dimitriyos da yanında olduğu halde oradan hareket edip Isparta Dağı'nın eteğinde bulunan ufak, fakat zengin Kastelleri şehrine vararak civarını karargâh yaptı. Buradan şehrin halkına haber göndererek kalenin teslim olmasını teklif etti. Şehir esasen kayalıklar ve uçurumlarla çevrilmiş olup şehre girmek için yegâne geçit dahi üç kat sur ile kapalı bulunduğu ve kendileri dahi seçilmiş dört yüz kişiden ibaret olduğundan dolayı gerek kasabanın savunma durumuna ve gerekse kendilerinin şecaatine dayanarak teklifi kabul etmeyerek savunmaya başladılar. Bunun üzerine padişah hazretleri, askere hücum

* Isparta Dağı: Bu dağ eski çağlarda "Tayletos" ve şimdi (beş tepesi olduğundan dolayı) beş parmak yani (dedactylos-Pen) denilen Mora dağıdır. Yazarın zamanında buna (Zygos = Zigos) dağı denilirdi. (ç.n.)

için emir verdi. Silahhtarlar cesurane hareketlerle kalenin üzerine çıkmaya ve içerisine girmek için savaşımaya başladılar. Fakat içeridekilerin cesurane korunmaları, hücumları sonuçsuz bırakıyor ve başarı imkânlarını kırıyordu. Hücum edenlerden bir kısmı içeridekilerin kargılarıyla ve yukarıdan atılan taşlarla öldüler. Bu hal padişahın teessürünü mucip olduğundan derhal geri çekilme emri vererek askerleri geri çektiirmişse de ertesi gün bizzat yaptığı pek dokunaklı bir konuşma ile bütün karargâhı kalenin zaptı için teşci ve bu söylevinde şecaat gösterecekleri mükâfata boğacağını ve kalenin zaptından sonra yağma edilmesine izin vereceğini söyledi. Bu konuşmayı askerler büyük alkışlarla karşılayarak verilen hücum emri üzerine süratli yürüyüşle kaleye yaklaşıp dövüşmeye başladılar. Saranlarla sarılanlar arasındaki mesafenin azlığı ve çarpışmanın düzensiz bir şekilde cereyan etmesi dolayısıyla her iki taraftan da pek çok yaralı ve ölü savaş yerinde kaldı. Sonunda galibiyet Osmanlılar tarafında kalıp, savunanlar püskürtölüp ikinci sura kadar ilerlediler. İçerdekiler dar bir yerde sıkışarak suyun ve yiyeceğin azlığı dolayısıyla sıkıntıya düştüklerinden şartsız olarak teslim oldular. Padişah hazretleri savaşa katılanlardan hayatta kalan üç yüz kişinin öldürölmesini, kadın ve çocukların esir edilmesini emretti ve şehri de yıktırdı.

Burası alındıktan sonra ordu, "Gardikion" adlı kale üzerine yürüdü. Bu kale Isparta'nın Zigos denilen dağının girişi yakınında ve gayet yüksek bir tepe üzerinde olup etrafı yalçın kayalarla ve civarından geçen derin bir ırınakla çevrili ve alınması imkânsızdır. Kaleye girebilmek için yalnız bir giriş vardır. Şu hale nazaran bu kalenin alınması imkânsız olduğu düşüncesiyle çevre halkı kadın ve çocuklarıyla buraya sığınmışlardı. Fakat burası sonra felaket yerleri olmuştur. Padişah hazretleri kale içindeki ahaliyi taarruz ve tecavüzden korumak için nasihat ile itaate almaya çalışmışsa da inandırmaya muvaffak olamadığını-

dan kaleyi muhasara ettirdi. Yeri itibarıyla kalenin zorla alınması büyük kayıplara sebep olacağından, açlık ve susuzluk yüzünden teslim mecbur olmaları için bu yol ile yetinildi. Filhakika kaleye sığınmış olan birçok büyük ve kadın ve çocuk, yiyeceğin ve suyun azlığı hasebiyle az zamanda sefil ve nihayet kayıtsız şartsız teslim oldular. Kale yıkıldı.

Padişahın bu kaleler ahalisi hakkında şiddetli davranmasının çeşitli sebepleri vardır. Şöyle ki: ilk evvel padişah hazretleri bunlara teslim olmalarını teklif etmiş olduğu halde kabul etmeyerek savaşı tercih etmişlerdi. Diğer taraftan bu kalelerin halkının ekserisi uygunsuz ve itaatsiz Arnavutlardan ibaret olup, bunlar her zaman bulundukları memleketlerde karışıklık çıkarır ve hırsızlık ve her türlü şekaveti yaparlardı. İşte bu durumundan şikâyetçi olan Fatih Hazretleri kendilerini uslandırmak ve Mora kıtasının diğer bölgelerinde bulunan ahalinin kalplerine dehşet vererek Osmanlı ordusuna karşı koymamalarını temin için bu kaleler halkı hakkında pek şiddetli muamelede bulunmuştu. Filhakika Osmanlı ordusu Mora kıtasının içeri bölgelerine doğru ilerlediği zaman hiçbir yerde karşı koyma ile karşılaşmadı. Böylece ordunun girdiği memleketler halkı derhal itaat ederek kayıtsız ve şartsız itaat ederlerdi. İçlerinde serkeşlik gösterecek kadar azınlık bulunsa dahi bunlara karşı pek ziyade gönlü yüce davranıyor, herkesin eskiden olduğu gibi mallarına sahip çıkmasına müsaade veriyordu.

Fatih Hazretleri Mora kıtasını baştan başa alarak kale ve kasabalardan müstahkem ve bölgenin korunması için kalması gerekli olanları tamir ve içlerine muhafız asker ve dizdar ve erzak ve silah ve levazım koyarak kuvvetlendirdi ve donattı. Kalmasına lüzum olmayanları dahi yıktırarak köy halini alan yerlerinde eski ahalisinin oturmasına müsaade etti ve bunlardan bir kısmını da İstanbul'a naklettirdi.

Hükümdar (Despot) Thomas, padişahın Mora kıtasına hücum ettiğini öğrenince kendisine tâbi olan kalelerden birkaçını

derhal tamir ve içlerine muhafız asker koyduktan sonra eşi ve çocuklarıyla birlikte sahilde bulunan Mantinia şehrine giderek savaşı sonunu bekleyerek orada oturdu.

Metin ve müstahkem birçok kaleleri olan Mora kıtasının öyle kolay kolay alınamayacağından ve bunlardan bazısının düşmanın saldırılarından kurtularak bu suretle kendisinin orada kalacağından pek ziyade ümitli olan Thomas az zaman sonra şehir ve karalardan bir kısmının zorla alındığını ve birçoğunun dahi ahalisi tarafından barış yoluyla teslim edildiğini, özetle bütün Mora kıtasının Venediklilere tâbi birkaç şehir müstesna olmak üzere Osmanlı askerlerinin ayakları altında kaldığını görünce, artık hükûmetine ve ümitlerine veda eyleyerek eşi ve çocukları ve eşraf ve memurlardan bazıları ile ellişer çift kürekle çekilir iki kayığa binerek ve Korfu'ya doğru hareket eyledi. Kale ve şehirlerde vali makamında bulunan eşraf ve ayan dahi bulundukları mevkileri terk ederek Mora'da Venediklilerin idaresinde bulunan "Methoni" ve "Coronia" ve sair şehirlere gizlice kaçarak sığındılar.

Mora kıtası yeni bir politik hayat kazanmıştı. Padişah hazretleri kıtanın korunmasına ve asayişin teminiyle ilgili bütün işleri düzenleyerek Ömer Bey'i⁹⁷ Mora kıtası valiliğine tayin ettikten sonra maiyetinde Despot Dimitriyos ve onun eşi ve kızı ve kendisiyle birlikte bulunan memurları ile Mora yarımadasından "Livadya" şehrine geldi. Burada Despot Dimitriyos'un yanına birkaç memur ve asker vererek yolda kendisine ve eşine ve çocuklarına hizmet ve istirahat ve korunmaları hususuna dikkat eylemelerini ve yavaş yavaş yol almalarını emretti. Kendisi dahi askerleri terhis ettiği cihetle yalnız olarak mabeyin-i hümayun' erkânıyla hareket edip, sonbahar ortalarında Edirne'ye vardı. Az zaman sonra Despot Dimitriyos dahi geldi. Padişah

* Mabeyin-i hümayun: Padişah sarayının selamlık dairesi hakkında kullanılır bir deyimdir. Bununla beraber mabeyin denilince saray anlaşılır.

hazretleri Dimitriyos'a yine iltifat edip haklarının geri verilmesi için Mahmut ve İshak paşalarla konuşarak yıllık vergileri üç yüz gümüş sikke-i sultaniden' ibaret olan Akdeniz'de Limni⁹⁸ ve İmroz⁹⁹ ve Taşoz ve Samutraki adalarını Dimitriyos'un uhdesine verdi. Trakya sahilinde "Mariçe Hebrus" nehri ağzındaki limanları civar bölgelerin merkez ithalat ve ihracatı olan Enez şehrini dahi eski hükümdarı Palamidas Gatlozos'un tamamıyla aldığı gelir ile –ki miktarı üç yüz bin gümüş Osmanlı sikkesidir– ilaveten ihsan eyledi. Bundan başka kendisine her yıl Edirne darphanesinden¹⁰⁰ yüz bin altın sikke verilmesini emretti, özetle padişah hazretleri saydığımız gelirle daha birçok hediyeleri Dimitriyos'a verdi ve kendisini Enez'de bırakarak sonbahar bitiminde kış mevsimini geçirmek üzere İstanbul'a geldi.

Bu olaylar, padişahın tahta geçişinin onuncu yılı bitimine rastlar.

* Sikke-i sultani: Altın, gümüş gibi kıymetli madenlere vurulan damga. Basılmış para.

IV. KİTAP

Dördüncü kitabı teşkil eden bu bölüm dahi, Sinop şehriyle İsmail Bey'e tâbi ve Trabzon ve havalisinin Osmanlı egemenliğine alınması ve Ulahların ihtilali, Midilli adasının alınması ve Fatih Hazretleri'nin ilk defa olarak Boşnakların memleketine girmesi ve burasının dahi Osmanlı memleketlerine katılması olaylarını kaplar ki bu olaylar üç yıl içinde meydana gelmiştir.

Yukarıda söylediğimiz gibi padişah hazretleri İstanbul'a gelip bir süre dinlendikten sonra Sinop ve Trabzon bölgesine karadan ve denizden sefer açabilmek amacıyla kuvvetli bir ordu hazırlamaya başladı. Gereken silah ve makinelerin yapılmasını ve asker levazımının teminini emir ve irade eyledi.

Eski çağlarda en büyük şehirlerden olan Trabzon, Küçük Asya sahilinin güzel bir noktasında olup Anadolu şehirlerinden en eskisi ve "İones"lerin müstemlekesiydi.

İkliminde her türlü ürün ve bitki bol yetiştiği gibi Ermenistan ve Asur ve buna civar kıtaların merkez ithalat ve ihracatı olmak dolayısıyla da eski çağlarda pek ziyade servet ve kuvvet ve ün kazanmış ve ün almıştı. Fakat Asya'da politika rüzgârlarının meydana getirdiği cereyanlara maruz kalması ve bazı şehirlerin, kıtaların mahv ve harap olması ve bazı şehirlerin yeniden kurulması gibi çeşitli sebeplerden ötürü burası dahi yavaş yavaş birçok değişiklik ve devrimlerle karşılaştıktan sonra geçmiş hayatını yeniden kazanarak mesut ve müreffeh yaşamış ve bütün dertlerden uzak kalarak bu zamana kadar ayakta kalmıştı. Son zamanlarda burada İstanbul İmparatorluğu'na sahip olan Komnenus hanedanından birisi hükümet kurmuştur. Devletin kurucusu olan kişi Bizans'tan Trabzon'a kaçarak birçok kavimlerin ve şehirlerin hâkimi olmuş ve barışçı ve birleştirici bir yol izlediğinden memleketi sükûnete ve huzura kavuşturmuştu. Civarda bulunan kavimlerin bazısı doğrudan doğruya hükümdarın yönetiminde bulunduğu gibi bazıları da onunla dostane ilişkilerde bulunmaktaydılar. Fakat bu hal çok devam etmedi. Hükümdar hanedanı üyeleri birbirleri aleyhine isyan ettiklerinden memlekette fesat ve iç savaş meydana gelerek hükümetin zayıflamasına ve çökmesine sebep oldu. Memleketin idare bağları çözülmüş ve yöneten ile yönetilen arasında geçimsizlik ve mücadele başlamış olduğundan civarda bulunan kavimler dahi bu şiddetli geçimsizlikten faydalanarak isyan etmişler ve çok defa memlekete hücum ederek burasını soygunculuk haline getirmişlerdi.

İstanbul İmparatorluğu'nun devamı müddetince Bizanslılar Karadeniz Boğazı'na da hâkim olduklarından Osmanlı donanmasının Boğaz'ı geçmesi ve Karadeniz e çıkması mümkün değildi. Bundan dolayı Trabzon hükümeti iç mücadelenin devamına

* Bu olay dördüncü Haçlı seferleri sırasında milattan sonra 1204 yılında Haçlıların İstanbul'da Latin İmparatorluğu kurmasından sonra olmuştur.

rağmen yine mevcudiyetini koruyabiliyordu. Fakat İstanbul'un çöküşü doğuda genel politikayı değiştirmiş ve İstanbul Boğazı Osmanlılar eline geçtiği cihetle Karadeniz ve sahillerine giden yollar dahi açılmış olduğundan Trabzon, Küçük Asya üzerindeki diğer memleketler gibi Osmanlı hükümetine baş eğmeye başlamıştı. İlk önce hükümdarları, yüce padişaha haraçgüzar oldu. Barış içinde devamlı dostluk ve padişaha ait verginin vakit ve zamanıyla ödenmesinde dikkatli oldukları müddetçe padişah hazretleri de onlara karşı barışçı bir politika izledi. Fakat bir süre sonra aralarında yine geçimsizlik ve mücadelenin başlaması ve bilhassa hükümdarların kendisine akrabalığı bulunan Diyarbakır ve Ermenistan ve Azerbaycan hükümdarı Hasan¹⁰¹ ve Gürcüler hükümdarı ile anlaşarak vergiyi verinemeye ve barış ilişkilerinin bozulmasına yönelik davranışları ile padişahı gazaplandırdığından Fatih Hazretleri, aleyhinde teşebbüs olunan bu tertiplerin önünü almak maksadıyla Trabzon üzerine sefer açmaya karar verdi.

Kış içinde gerekli ön tedbirler alındığı gibi bahar mevsimi başında dahi donanmanın sefer donatımı tamamlandı. Makineleri ve savaş aletlerini ve diğer mühimmatı taşıyan yük gemileri ayrı olduğu halde elli çifte kürekli ve zırhlı savaş gemisinin adedi üç yüze varıyordu. Bunların içerisinde dahi çok sayıda siper, zerre, mızrak, makine ve sur yıkmak için alat yerleştirip, savaş bilgileri yerinde, kuvvetli vücutlu ve tecrübeli kişiler bindirilmişti. Padişah Hazretleri Gelibolu Valisi Kasım Bey'le" denizde tecrübeli ve denizde geniş bilgisi olan Yakup Bey'i deniz kuv-

* Haraçgüzar: Haraca bağlanmış, haraç ödeyen.

** Kasım Bey: Kuzey Anadolu sahili boyunca sıralanan Amasra Ceneviz kolonisi, Candar/İsfendiyar Beyliği'ne ve Trabzon Rıhm İmparatorluğu'na karşı açılan seferde donanma komutanıdır. Gelibolu sancak beyi olan Kasım Bey'in adını kitabımızın çevirisini yapan Karolidi Efendi "Kâzım Bey" olarak okumuştur. Kasım Bey 100-150 gemi ile Karadeniz seferine katılmıştır. Trabzon'un alınmasından sonra buranın sancak beyliğine tayin edilmiştir.

vetleri komutanı ve müstakil komutan tayin etti.' Mükemmel surette donatılmış ve silahlandırılmış olan Osmanlı donanması yelkenlerini açarak İstanbul Boğazı'ndan Karadeniz'e doğru hareket etmiş ve birbirleriyle yarışan askerlerin neşe ve alkışları arasında süratle ilerlemeye başlamıştı.

Diğer taraftan padişah hazretleri, Rumeli süvari ve piyade askerini ve hayvanat ve sair savaş araçlarını Anadolu'ya geçirdikten sonra kendisi dahi "Bithynia"^{***} yani Hüdavendigâr eyaletine geçerek Asya ordusunun toplandığı Bursa şehrine geldi. Burada kaldığı az bir süre içinde şehrin idaresine ve ordunun düzenine ait bazı işlemleri bitirerek, çok büyük bir törenle babasının türbesine giderek ziyaret görevini yerine getirdi. Hediyeler ve bağışlarıyla türbeyi süsleyerek kurbanlar kesti. Bundan sonra buradan hareketle "Galatia"^{****} ve "Paphlagonia"^{*****} kıtalarında ilerlemeye başladı. Maiyetinde bulunanların rivayetine göre ordunun sayısı ağırlığın sevki görevinde bulunanlardan başka altmış bin atlı ve seksen bin kadar piyade askerinden ibaretti. İşte bu kadar askerle Kapadokya (Cappadocia)^{*****} kıtası ve Kızılırmak'tan (Halys) geçilip Sinop şehri yakınlarına varıldı.

Sinop¹⁰² Karadeniz sahilinde pek güzel ve pek zengin bir şehirdir. Bölgede geniş ve verimli yerler bulunduğu gibi çevrenin

* Yakup Bey: Kasım Bey'in Trabzon beyliğine tayini üzerine derya kaptanlığına Hadım Süleyman Bey'in değil Yakup Bey'in atandığı hakkında birtakım söylentiler vardır. Ayrıca, Çanakkale'de Anadolu sahilinde bulunan "Kale-i Sultaniye = Çanakkale" ve Rumeli sahilindeki "Kilid'ül-bahr" in o zaman sancak beyi ve donanma komutanı olan Yakup Bey tarafından yaptırıldığı rivayet edilir.

** Bithynia: Anadolu kıtasının orta zamanlara ait taksimatına göre olan bir bölgesi. Bugünkü Bursa, Bilecik ve Kocaeli, Sakarya vilayetlerinin tamamını, Bolu vilayetinin ise batı yönünün yarısını kaplar.

*** Galatia: Küçük Asya'nın merkezi kısmında tarihi bölge. Şimdiki Ankara ve dolayları.

**** Paflogonya (Paphlagonia): şimdiki Sinop ve Kastamonu illerini kaplayan alan.

***** Cappadocia: Ankara, Sivas, Konya bölgesinin önemli bir bölümü.

ve Küçük Asya'nın güney kısımlarının iskelesi ve merkez ithalat ve ihracatı olması dolayısıyla da ticaret iskelesidir. Bundan başka arazisinin ve denizin ona kazandırdığı pek faydalı ve pek çok ürünler dahi bu memleket için başka bir servet, başka bir meziyettir. Bu mahsullerin en mühimini Sinop havalisinde pek çok olan ve burada yapıldıktan sonra Asya ve Avrupa kıtalarına ihraç edilen bakır madeni teşkil eder ki bu sayede memleket pek ziyade zenginleşmişti.

Padişah hazretleri Sinop yakınlarında ordugâh kurduğu zaman donanma dahi şehrin limanında beklemekteydi. Komutanlar padişahın gelmesinden evvel donanınayı limana sokarak bir yarımada teşkil eden şehri çevirmişlerdi. Atalarından tevarüs suretiyle Sinop'ta hayli zamandan beri hükümet etmekte olan İsmail,¹⁰³ padişahın karadan ve denizden şehri çevirdiğini gördüğü zaman hayretler içinde kaldı. Doğruca padişahın huzurlarına giderek savaş sebebini öğrenmeye ve barış anlaşması yapılmasını teklife karar verip hazırladığı çok değerli hediyelerle birlikte padişahın karargâhına geldi. Padişah hazretleri kendisini iyi şekilde kabul edip hakkında pek iltifatlı muamele gösterip, dostane ve yumuşak sözlerle ağırladı. Aralarında Sinop'un işgalini gerektiren nedenler ve saire hakkında konuştuktan sonra sözleşme yaptılar.

Bu sözleşme gereğince padişah hazretleri İsmail'e tâbi olan memleketleri idaresine alıyor ve buna karşılık Rumeli'de Sırp ülkesine karşı olan ve servet ve bayındırlık itibariyle Sinop'a eşit bulunan Üsküp¹⁰⁴ sancağını ona veriyordu. Padişahın Sinop hükümdarına karşı hiçbir kırgınlık ve düşmanlığı olmayıp bu kıta üzerine sefer açıştaki tek amacı dahi yerinin öneminden dolayı Osmanlı sınırlarına katılmasını teminden ibaretti. Zira Sinop; evvelce söylediğimiz gibi birçok menfaatler ve ürünlere malik olduktan başka, Osmanlı ülkesinin ortasında bulunmak ve icabında Osmanlı donanmasına sığınacak gayet emin bir

limana malik olmasından ötürü Osmanlı hükümetinin elinde bulunmasındaki büyük menfaatler ve aksi haldeki güçlükler, padişah hazretlerince bilinmekte ve diğer taraftan Kürtlerin ve Acemlerin şahı olan Uzun Hasan'ın bu şehrin fethini pek ziyade arzulamakta olduğu padişah tarafından bilinmekte olduğundan bunun bir an evvel fethi padişahın tek düşüncesi olmuştu. İşte yukarıda söylediğimiz şartlar üzere Fatih Hazretleri hem kendi fikir ve maksatlarını yerine getirmek hem hükümetini elde ettiği bir hükümdarı büsbütün mağdur etmeyerek gerekli adaleti ve insaniyeti yerine getirdiler.

İsmail; maiyetinde bulunan erkân ve ümerasıyla kendisine tevcih olunan sancağa hareket eyledi, padişah hazretleri de Sinop'un ve İsmail'in idaresinde bulunan diğer bölgelerin idaresine ait gerekli tedbirleri aldıktan sonra Kâzım ve Yakup beylere donanma-yı hümayun ile doğruca Trabzon'a hareket etmeleri ve şehri denizden ve karadan kuşatmalarını emretti. Kendisi de ordusu ile ileriye hareket ederek Toros Dağı'na gelerek burasını karargâh yaptı.

Toros, Asya dağlarının en yükseği olup aşağı Asya'yı yukarı Asya'dan ayırır. Sisam adası karşısındaki "Mycali" dağından başlayan bu sıradağlar Küçük Asya'yı geçerek Sinop yakınında Karadeniz'e kadar gelir ve oradan tekrar devam ederek Ermenistan, Acemistan dağlarına ve bunlar vasıtasıyla da Kafkas Dağı'na katılır. Söylentiye göre bu dağ Heracles¹⁰⁵ ve Dionysos'tan sonra ilk defa olarak Makedonyalı İskender,^{**} İran ve

* Aşağı ve yukarı Asya birbirinden Kızılırmak vasıtasıyla ayrılırlar. Büyük İskender zamanında bunlar "Toros" vasıtasıyla da ayrılarak doğu kısmına "Toros'un ardi" ve batı kısmına da "Toros'un önü" denilirdi. (ç.n.)

** İskender (MÖ 356-323): Tarihin yetiştirdiği büyük cihangirlerden biri olup, Makedonya Kralı Filip'in oğludur. Çok genç yaşında ölen İskender, 20 yaşında Makedonya kralı olmuş, Küçük Asya'yı, Suriye'yi, Mısır'ı alarak İran'a yönelmiş, Türkistan'a girmiş ve esrar dolu Hindistan'da İndus Nehri'ne kadar gelmiştir. Ölümünden sonra Makedonya Krallığı üç büyük parçaya bölünmüş: Makedonya, Asya ve Mısır krallıkları.

Asya üzerine hükmeden Şah Dara'nın' üzerine giderken silahlı olarak geçmiştir. İskender'den sonra Romalıların başkomutanı olan Pompeios" geçti. Tatarların ve Moğolların hükümdarı Timur dahi padişahın cediti Sultan Bayezid ile savaş için bu dağdan yine silahlı olarak geçmişti. Fakat bu kişiler dağın boğaz ve saire gibi geçmeye uygun yerlerini evvelden istila etmişler ve bu suretle kendilerine karşı dostça durum gösteren bir bölgeden geçmişlerdir. Şimdi de bu dağı Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri ordusu ile geçiyor ve İskender'den ve Romalıların komutanı Pompeios'tan sonra dağın üçüncü fatihi oluyordu.

Padişah'ın Toros yönüne hareketinin nedeni, Akkoyunlu Türkmenlerinin hükümdarı olan Uzun Hasan'dır. Uzun Hasan Trabzon İmparatorluğu hanedanı ile akrabalık kurmuş ve bu aile yakınlığı sebebiyle Trabzon hükümetini de elde etmek ümidine hayli kuvvet vermiş olduğu bir sırada padişahın Trabzon üzerine hareketini öğrenince askerlerini toplayarak Osmanlı ordusunun geçişini önlemek fikriyle Toros Dağı boğazlarına kadar inmişti. Padişah hazretleri bu tertipleri öğrenince Uzun Hasan'ı ve ordusunu bulundukları bölgede bırakarak sarp ve geçilmesi çok zor, fakat Uzun Hasan'ın başkenti olan Mardin¹⁰⁶ şehrine varan bir yolu takip etti. İlk önce Mahmut Paşa'nın komutası altında hafif surette donatılmış siperdarlar ve tirendazlar göndererek savaş sanatı bakımından en önemli olan tepeleri ve dar boğazları zapt ettirdi. Ardından diğer askerleri de sevk ederek

* Dara (MÖ 550-486): Pers İmparatorluğu'nun en büyük hükümdarlarından biridir. Krallığının ilk yıllarında hâkimiyetini sağlamlaştırmak için uzun ve yıpratıcı savaşlara girişmiş ve bir yünden de kendi imparatorluğunu teşkilatlandırmıştır. 513'te İskitlerle yaptığı savaş olumlu bir sonuç vermemiştir. Dara'nın en büyük savaşı, Yunanlılarla yaptığı ve tarihte Med Savaşları adını alan uzun savaştır. Otuz altı yıllık hükümdarlığı sonunda öldüğü zaman o çağa kadar dünyanın görmediği büyük bir imparatorluk bıraktı. Yeriine oğlu Serhas geçti.

** Pompeios: (Cneus Pompeius, MÖ 107-48): Roma'nın ünlü devlet adamlarından ve komutanlarından. Cezar ve Crassus ile birlikte triumvirlik denilen üçlü devlet idaresini kurmuştur.

ordunun geçeceği sarp yerleri düzeltti ve ormanları kestirdi. Buralarını daha geniş ve düz bir hale getirdi. Toros her ne kadar bir dağ sayılırsa da geçit vermeyen birçok dağların devam ve temadisinden meydana gelen bir dağ silsilesidir. Bu silsile üzerinde gayet yüksek ve yalçın tepeler, derin ve uçurumlu dereler, özetle tehlikeli yerler pek çoktur. Gayet hafif surette silahlandırılmış olanlar bile bu dağları pek çok müşkülât ile ancak sekiz on günde geçebilirler. Artık çok sayıda piyade ve süvari askerinden kurulu bir ordunun bütün donatım ve hayvanlarıyla oradan geçmesinin ne kadar zor olduğunu söylemeye lüzum yoktur. Fakat bu zorluk Fatih Hazretleri'nin azmini köstekleyemediğinden orduyu savaş sıraları üzere düzenleyerek ve tabiiye ederek dağı geçmeye başladı, şöyle ki:

Piyade askeri daima önde yürüyor, eşya ve hayvanlar gibi ordunun ağırlığı orta yeri işgal ediyordu. Süvari askeri ise artçı alayları ile arka tarafta ve padişah maiyetinde biraz süvari olduğu halde daima ordunun ortasında bulunuyordu. Ordu her ne kadar dar boğazlardan geçerse tabiiye değiştiriliyor ve ileri ve geride olan alayla uçları sivri olmak üzere bir boynuz şekli teşkil ettiriliyor ve bu suretle orduya bir cephe teşkil olunuyordu. Önde bulunan alayların her iki tarafında tirendazlar ve silahtarlar yer alarak yürürlerdi. Silahtarlar omuzlarında kargı taşırlar ve tirendazlar ise ellerinde kurulmuş ok ve yay olarak sağdaki çok yönden gelebilecek bir hücumu karşı hazır bulunmak üzere gözetlerdi. Padişah hazretleri dahi bazen alaylar arasında yer alırdı. Korkulu yerlerde gündüz bu düzende yüründüğü gibi gece dahi karargâhın biraz uzağında ateşler yaktırır ve karargâhı kuvvetli müfrezelerle muhafaza altında bulundururdu Bunlardan başka gündüzden en önemli yerlere gözetleme kolu ve haberciler koyarak bu suretle de karargâhı emniyet altında bulundurulardı.

İşte ordu bu en zor yerleri geçtiği bir zamanda idi ki Mahmut Paşa'nın yaralanma olayı meydana geldi. Bu olay ordu içinde

büyük üzüntü ve teessür yarattı. Ordu ve devlet erkânı ve padişah hazretleri üzerinde pek fena tesir etmişti. Yaralayan kimse, Mahmut Paşa'dan hiçbir şikâyeti olmadığı halde nefret ve kin sonucu olarak paşayı öldürmek istemiş, fakat okunu atacağı sırada korkudan elleri titrediğinden maksadına ulaşamamış ve ancak alnından hafif surette yaralanmasına sebep olmuştu. Şayet bu titreme olmamış olsaydı, şüphesiz yara daha tehlikeli ve büyük olacaktı. Ordu bu sırada en dar ve zor yerlerden geçmekte olduğu cihetle katil, işi kim vurduya getirmek istemişse de hakikat anlaşıldığından hemen tutularak sorgu ve sualsiz askerler tarafından parça parça edildi.

Padişah hazretleri olaydan pek ziyade üzüldükleri ve Mahmut Paşa gibi yetkili bir kişinin bilhassa böyle bir zamanda kaybından pek ziyade endişe ettikleri cihetle derhal özel doktorları Yakup Efendi'yi –nazari ve ameli tıp ilminde bilgili ve hükümdar yanında nüfuz sahibiydi– çağırarak paşanın yarası hakkında bilgi almış ve kendisine hediyeler vererek tedavisini emretmişti. Paşanın yarası o kadar tehlikeli olmadığından tedavi edilerek az zamanda şifa buldu.

Ordu, Toros Dağları'nı on yedi günde geçebildi. Nihayet dağdan ovaya inilerek Mardin şehri yakınlarında ordugâh kuruldu.

Uzun Hasan, Fatih Hazretleri'nin böyle büyük ve ağır bir ordu ile Toros Dağları'nı geçerek kendi başkenti önlerine kadar geldiğini duyduğu zaman hayret ve korku içinde kaldı. Nihayet annesini pek çok hediyeler ile ve elçi olarak padişaha gönderip affını istirham ve bundan sonra da barış içinde birlikten ayrılmayacağını bildirdi. Padişah hazretleri, Uzun Hasan'ın annesini layık olduğu ihtiram ile kabul ederek oğlu ile antlaşma yapmaya rıza göstermişse de kendisini geri göndermeyerek birlikte yürüyüşe katılmak üzere yanında alıkoydu.¹⁰⁷

Bu esnada donanma Trabzon'a varıp ve limana girerek komutanlar tarafından karaya asker çıkarılmıştı. Trabzonlular şe-

hirden çıkarak ve karaya çıkan asker üzerine hücum etmişlerse de hücumlarında muvaffak olamamış çözümlere korku ve dehşet içinde şehre sığınmaya mecbur olmuşlardır.

Bundan sonra askerler şehre giden geçitle dışındaki yeri zapt ettiklerinden Trabzon şehri bu suretle karadan ve denizden baskı altına ve kuşatmaya alınmıştı.¹⁰⁸ O kadar şiddetli gözetleme yapılyordu ki, içeridekilerin dışarı çıkmaları veya şehre bir şey sokabilmeleri mümkün değildi. Bu suretle devam eden yirmi sekiz gün içinde içeridekiler birçok huruç hareketi yaptılar ve hatta bazen galibiyet dahi göstermişlerse de azlıkları sebebiyle karşılarında bulunan büyük kuvvetin tazyikine dayanamayarak yine sura çekilmeye mecbur olmuşlardı.

Bu olaylardan sonra Mahmut Paşa kara kuvvetleriyle gelip şehrin önünde karargâh kurdu. Paşa, evvelce de söz ettiğimiz gibi Mora seferinde hususi kâtip olarak padişah hazretlerinin yanında bulunan Thomas Kitavulinos'u şehre göndererek ahali ve hükümdara anlaşma ile teslim olmalarını teklif ve bu hususun kabul ve kabul edilmemesi halinde onlarca hasıl olacak menfaat ve zararı sözü geçen kâtip aracılığı ile kendilerine aşağıdaki şekilde açıkladı: "Yapılan tekliflere uymak hem hükümdar ve ailesi ve hem de ahali için menfaatlerine uygundur. Zira hükümdar ailesiyle birlikte yüce padişahın lütuf ve atifeti olacak ve huzur ve istirahatleri temin edilecek, arazi ve saire kendilerine ihsan edilecektir. Ahali ise itaatleri halinde kendilerini ve kadın ve çocukları her türlü tehlikeden uzak kalacaklar, mallarına sahip olacaklar, eskiden olduğu gibi hayatlarını devam ettireceklerdir. Fakat teklif kabul edilmeyecek olursa konu sözleşme ve anlaşmalarla değil, silahla halledileceğinden ahali savaşa mağlup olmanın getireceği ölüm ve esirliğe malların yağmalanması gibi her türlü felakete uğrayacaklardır." Hükümdar ve ahali çaresiz, kabul etmek zorunda kaldılar. Padişah hazretleri vardığı zaman sözleşme yapacaklarını söylediler.

Mahmut Paşa'nın gelişinin ertesi günü padişah hazretleri de Trabzon'a gelerek şehrin önünde ordugâh yaptı. Thomas Kitavulinos'u elçi olarak şehre göndererek, Mahmut Paşa'ya edilen vaat gereğince sözleşme yapılmasını teklif eyledi. Bunun üzerine memleketin ileri gelenlerinden seçtikleri kişilerin yanlarına itimatnameler vererek padişahın otağına göndererek onların eliyle birçok hediyeler takdim ettiler. Bunlar otağ-ı hümayuna geldikleri zaman padişahın huzuruna kabul edilerek tazimlerini sunduktan sonra sözleşmeyi yaparak ve gelenek üzere yeminle de perçinleyerek şehri padişaha teslim ettiler. Şehrin teslim alınmasına memur olan Mahmut Paşa ordusuyla şehre girdiği zaman Trabzon hükümdarı şehri terk ederek evlat ve tebaasıyla ordugâh-ı hümayuna geldi. Padişah hazretleri kendisini huzuruna kabul edip hakkında şefkat gösterdi ve kendine ve ailesine hediyeler verdi. Ardından padişah hazretleri de şehre girip şehri dolaştı ve inceledi ve sonra kaleye ve üzerindeki saraya çıkarak her ikisini seyretti ve kalenin sağlamlığını ve sarayın nefasetini ve şehirde gördüğü bayındırlığı takdir ve tebrik etti. Padişahın emirleri üzerine Trabzon hükümdarı ile maiyeti ve memleketin en nüfuzlu kimseleri şehirden çıkarak limanda bekleyen gemilere bindiler. Padişah hazretleri donanmanın kaptanlarını yani gemi reisleriyle komutan ve memurlarını ve kılavuzlarını özel hediyelerle taltif ettikten sonra donanma-yı hümayunun geriye dönmesine emir verdi. Kendisi dahi birkaç gün Trabzon'da kalarak bölgenin hükümet ve idaresini yanında alıkoyduğu donanma komutanlarından Gelibolu Valisi Kasım Bey'e verdi ve maiyetine hassa ordusundan dört yüz seçkin asker vererek şehrin idaresini gönlünün istediği gibi düzenledikten sonra İstanbul'a dönmek için geldiği yolu takiben Trabzon'dan hareket etti. Uzun Hasan'ın memleketi yakınlarından geçerken evvelce yanlarında Trabzon'a kadar beraber getirmiş olduğu Uzun Hasan'ın validesini birçok hediyelerle geri gön-

derdi. Ve Uzun Hasan'ın yanına elçiler gönderip evvelce yapmış oldukları antlaşmaları yeniledi. Zira padişah hazretleri Uzun Hasan ile dostça ilişkilerin devamı arzusunda idi. Uzun Hasan dahi kendi tarafından elçiler göndererek padişah hazretlerini kazandıkları başarıdan dolayı tebrik ve validesi hakkında gösterilmiş olan ilgiye de teşekkürlerini sundu. Birçok hediyeler sunarak antlaşmayı yeniledi. Bundan sonra zaferleriyle ün alan padişah, Toros Dağları'nı salimen geçerek yirmi sekiz gün sonra Bursa'ya geldi.

Padişah Hazretleri İstanbul'a geldikten sonra Trabzon hükümdarına ve yanında bulunanlara geçimlerini temin için Karasu Nehri¹⁰⁹ civarında yılda üç yüz bin gümüş sikke irat getirir bir kıtayı bahşetmiştir.

Hükümdarın yakınları arasında Yorgi Emiroki namında bir zat vardı. Aristo'nun¹¹⁰ ve hâkim meşhur Zenon'un¹¹¹ felsefesine ve matematik ilmine vakıf, güzel söz söyleyen ve şiir de yazabilen bu kişinin şöhreti padişah hazretlerine kadar ulaştığından çağırarak kendisiyle görüştü. Filozofun bilgisini takdir ettiğinden sık sık huzurlarına gelerek kendisiyle konuşmasına müsaade ederek bir hayli de toprak bağışladı. Padişah hazretleri filozof ile sohbet eylediği zaman eski felsefenin felsefi inanışlarını konu eder ve tartışır ve kendisi dahi bazı sorular sorardı ki bu sohbet sırasında padişahın bu bilgide ileri derecede derinliğe indiği anlaşıldı.

Padişah hazretleri başkentin idaresine ve şehrin iskân ve süslenmesi ve bayındırlığına eskiden olduğu gibi itina ve ihtimam ile şehir içinde camiler ve çarşı ve tersane gibi faydalı müesseseler yaptırdığı gibi diğer taraftan dahi bilgisiyle ün almış kişileri İstanbul'a getirerek başkenti ilim ve fen merkezi haline getirmeye çalışırdı. Bu yoldaki kutsal maksadı için de hiçbir fedakârlıktan çekinmez ve hiçbir masraftan sakınmazdı. Velhasıl benzeri olmayan bir şehir olan İstanbul şehrinin tabii letafet ve

yerinin önemine uygun şekilde bayındırlığı ve yükselmesi için gayret harcardı.

Bu sırada Ulahların hükümdarı Drakul'un,¹¹² bir hayli asker toplayarak evvelce kendisine Ulah memleketlerinin hâkimliğini lütfetmiş olan padişah hazretleri aleyhine silahlı isyana kalkıştığı haberi geldi. Macarlar ve Ulahların hükümdarı olan Yanko, evvelce askeri kuvvetleriyle Ulah bölgesine hücum ettiği zaman Drakul'un babasını öldürerek hükümeti onun biraderlerinden birine vermiş ve Drakul'u diğer kardeşiyle buradan kovarak uzaklaştırmıştı. O zaman Drakul ve biraderi, Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri'nin pederi Sultan Murat'a sığındıklarından, sultan henüz küçük yaşta bulunan bu iki biraderi iyi kabul eyleyerek sarayda bıraktırmıştı.

Sultan Murat'ın ölümünde Osmanlı tahtına geçen Sultan Mehmet Han Hazretleri de bunların terbiye ve bakımına pek ziyade itina eylemişti. Bilahare Ulah hükümetinde meydana gelen bazı siyasi olaylar sonucu olarak biraderi hükümetten kovulup ve sürüldükleri zaman padişah hazretleri Drakul'u büyük bir askeri kuvvetle vatanına göndererek Ulah memleketlerinin idaresini ona bıraktı. Padişaha karşı daima dost ve muhip kalacağını ve yapılan anlaşma koşullarına uyacağını esasen yemin ile kuvvetlendirmiş olan Drakul az zaman sonra bunların hepsini unutarak padişah hazretleri aleyhine isyan ve bir hayli askeri kuvvet ile Tuna Nehri'ni geçerek Osmanlı hükümetine tâbi Niğbolu ve Vidin kıtalarına akın yaptı ve birçok insan öldürerek ve birçok mal ve ganimetler çapul ettikten sonra yine nehri geçerek memleketine döndü.

Olaydan haberdar olan padişah hazretleri, yürürlükte olan anlaşma koşullarını ihtar ve isyan sebeplerini barış yoluyla sormak üzere Drakul'un yanına elçi gönderilmişse de Drakul sebep

* Vidin: Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda ve Tuna'nın sağ sahilinde bir kasabadır. Eski adı Viminacium = Vendemis'tir.

ve geliş maksadını araştırmaksızın elçileri tutuklayarak kazığa vurdurdu ve padişah hazretleri hakkında layık olmayan kelimeler söyleyerek tehdide yöneldi.

Bu hakaret padişah hazretlerini gazaba getirdiğinden şüphesiz cezasız bırakılamazdı. Drakul'un cezalandırılması için padişah derhal büyük bir ordu toplayıp yığdığı gibi kış mevsiminde ordunun sefer levazımını dahi tamamlayarak ilkbaharın gelmesiyle beraber Tuna'yı geçti. Az bir zaman içinde Ulah kıtasını baştan başa çapul ve kaleleri feth ve köyleri yağma etti. Üst perdeden atıp tutan hükümdar, padişahın yaptığı hücumlara karşı dayanamadığından memleketin dağlık yerlerine kaçtı ve buradan olayların sonunu bekledi.

Padişah hazretlerinin kendisiyle beraber gelmiş olan Drakul'un biraderi Radul'u (Güzel Radul) Ulah hükümdarı tayin etmesi, kaçak kralı pek üzmüş ve bundan sonra saltanat sürmek ümidine de son vermiş olduğundan son bir hareket yaparak padişah hazretlerine zarar vermeye ve hatta bu konuda hayatını feda etmeye karar verip geceleyin otağ-ı hümayuna düzensiz ve tedbirsiz surette hücum etti.

Padişah hazretleri, taarruzu anlayarak düşmanı daha ziyade ileriye çekmek ve bu suretle onları daha kolaylıkla ortadan kaldırmak için askeri geri çektiğinden Drakul hiçbir kimseye rastlamamış ve ancak at, katır ve deve gibi hayvanlardan birçoğunu öldürmüştü.

Padişah sonra orduya işaret vererek her taraftan hücum edilmesini emrettiğinden Osmanlı askeri büyük bir şevkle emre uyarak hücum edenlerin hemen hepsini öldürdüler. İçlerinden pek az kimse canlı olarak tutuklanmıştır. Drakul savaş meydanında gizlenerek ardından Macar bölgesine kaçtı. Macarlar da kendisini tutuklayarak hapsedtiler.

Padişah hazretleri, yukarıda söylediğimiz gibi Radul'u hükümdar tayin ederek hükümeti ona teslim ve sadakatini temin

etti. Esirleri ve sığır ve koyunları askerlere dağıttıktan sonra yine Tuna Nehri'ni geçerek yaz mevsiminde Edirne'ye geldi.

Edirne'de bir süre orduyu istirahat ettirdikten sonra deniz kuvvetleri komutanlarını çağırarak Midilli üzerine hareket olunmak üzere iki yüz kadar savaş gemisinin hazırlanmasını emir ve irade eyledi.

Bu adanın hükümdarı olan Doryus'un ölümünden sonra hükümet vârisi olan oğulları padişah ile anlaşma yaparak her yıl muayyen miktarda vergi vermeyi taahhüt eyleyip Osmanlı Devleti ile dostane ilişkiler kurmuşlardı. Fakat bunlardan Nicolas (Gattilusio) Dominico'yu hapis ve hile ile öldürdüğü gibi barış ilişkilerini de bozacak kötü düşüncelere dahi saparak niyetlerini az zaman sonra meydana çıkardı. Şöyle ki: Her yıl verilmesini taahhüt eylediği vergiyi vermekten kaçınma ve İtalyanlarla gizli ilişkilerde bulunarak sözleşme yapılması ve memleketi limanlarına dahil olan korsan gemilerine iyi kabul gösterdikten başka kendisi dahi donattığı gemileri kılavuzlar vasıtasıyla Midilli adası yakınlarında bulunan Osmanlı sahillerine ve hatta Gelibolu yarımadasına ve Trakya ve Makedonya sahillerine sevk ederek bu sahilleri tahrip ve buralarda haydutluk yaptırırdı. Nicolas'ın söz edilen hainliklerinden bilgi sahibi olan padişah hazretleri bu adamın yanına birkaç defa memur göndererek barışı ve iyi ilişkileri bozacak davranışlardan kaçınmasını, anlaşma koşullarına uymasını ve vergilerin ödenmesine gayret etmesini ve aksi halde savaş açacağını bildirdi. Bunlara karşı Nicolas bazen yaptıklarını inkâr eder ve bu suretle padişahı aldatıldığını zannederdi. Bazen de İtalyanların dostluklarından pek ziyade ümitli olarak padişahın buyurduklarına önem vermezdi. Bu sebepten dolayı padişah hazretleri kendisini tehdit etmiş ve hatta donanma bile göndererek Midilli'nin bir bölgesine akın yaptırmıştı. Nicolas korku dolayısıyla bu kötülüklerden geçici olarak vazgeçmişse de hakikat halde yine eski davranışlarında sebat ve ısrar ediyordu.

Nicolas'ın bu durumu Fatih Hazretleri'ni gazaplandırıldığından donanma donatılarak ve içlerine silah ve taş atan makineler ve sair savaş araçları ve atış makineleri konularak Mahmut Paşa'yı donanma komutanı ve serdarı tayin ederek Midilli adasına gönderdi. Kendisi dahi Çanakkale Boğazı'nı geçtikten sonra Asya yoluyla Midilli adasına doğru ihtişamlı bayrağını dalgalandırdı. Çanakkale dolaylarında eski Troya¹¹³ bölgesinin merkezi olan İlion şehrine geldiğinde bu şehrin tarihi kalıntılarını ve diğer güzel eserlerini ve yerini seyir ve temaşa ve denizden ve karadan taşıdığı önemi takdir etti.

Fatih Hazretleri burada Achilleus¹¹⁴ ve Ajas ve sair kahramanların gömülü bulundukları yerleri araştırmış ve Homeros'un büyük sitayişle söz ettiği bu kişileri ve yaptıkları büyük hizmetleri hatırlayarak haklarındaki takdirkâr hislerini belirtmiş ve kendilerini methetmişlerdir. Padişahın başını sallayarak şu sözleri söylediği rivayet edilir: "Cenabıhak, beni bu şehrin ve halkının müttefiki olarak bu zamana kadar sakladı ve korudu. Biz bu şehrin düşmanlarına galip geldik ve onların yurtlarını aldık. Burasını Makedonyalılar ve Tesalyalılar ve Moralılar almışlardı. Bunların biz Asyalılara karşı defalarca yaptıkları kötü davranışların intikamını, aradan birçok devirler ve yıllar geçmesine rağmen onların ahfadından aldık."

Padişah hazretleri buradan "Lekton"a oradan Midilli adasının karşısındaki kıtaya giderek Midilli şehrinin karşısında bulunan yeri karargâh yaptı. Mahmut Paşa dahi, iki yüz parçadan kurulu donanma ile Gelibolu'dan hareket ederek üç gün içinde

* Eski Yunanlılarla eski İranlılar arasında meydana gelen savaşı (Med = Pers Savaşları) yazmış olan müverrih İredodos, tarihi başlangıcında öteden beri Avrupa ile Asya arasındaki çatışmayı bu savaşa sebep olmak üzere kaydediyor ve Troya olayının da bu savaşın bir eki olduğunu ileri sürüyor. Müverrihimizin Troya kahramanları hakkında Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri'ne bağladığı yukarıdaki sözler hakikatte İskender tarafından söylenilmiştir. (ç.n.)

Midilli'ye vardı. Karaya bütün askeri çıkarıp şehre yakın bir yerde ordugâh kurdu. Midilli ahalisi bir huruç hareketi yapmışlarsa da silahtarlar tarafından pek şiddetli surette tazyik edildiklerinden tekrar kale içine sığınarak olayların sonucunu beklediler. Mahmut Paşa, şehrin anlaşma ile teslimini hükümdara teklif etmişse de bu teklif kabul edilmediğinden paşa, evvela şehir dışındaki yerlere yaptırdığı akınlarla yıktı ve tahrip ettirdi ve ardından suru çevirdi ve toplar koydurarak muhasaraya başladı. Bu suretle geçen altı yedi gün içinde surun birçok kısmı yıkılmışsa da şehir içindekiler büyük direkler getirip yıkılan yerleri içten ve dıştan tamir ve setlerin üzerine toprak ve saire yığarak bu suretle savaşa devam ediyorlardı.

Bu harekâtı karargâhlarından izlemekte bulunan padişah hazretleri, hazırlık yapılarak şehre hücum için artık vaktin geldiğini ve ilk çarpışmada alınacağını hesaplayarak ordunun ve silahtarların acele adaya geçirilmesini emir buyurdu. Kendisi dahi bir savaş gemisine binerek adaya geçip cereyan eden olayları Mahmut Paşa'dan tahkik ettikten sonra atına binerek şehrin denizden ve karadan hücumu uygun olan yerlerini denetledi. Sonra ordunun saf düzeninde yer almasını ve savaş gemilerinin liman tarafından hücum etmek üzere hazırlanmalarını emir buyurdu. Padişahın adaya geldiğini ve ordu ve donanmanın hücumu hazır olduğunu gören içeridekiler korku ve ümitsizliğe düşmüşlerdi. Zira cesur ve çok olan hücum edenlere karşı ne surların ne kendilerinin karşı koyamayacaklarını ve padişahın burasını almadıktan sonra ayrılmayacağını anlıyorlardı. İşte bu sebepten dolayı Osmanlı karargâhına gönderdikleri adamlar ile teslim olduklarını bildirerek evvelce yapılan tekliflere uymadıklarından dolayı padişah hazretlerinden kusurlarının bağışlanmasını istirham eylediler.

Fatih Hazretleri, gelen kişileri resmi surette kabul ederek kendilerini temin eyledi. Ardından Midilli ahalisi daha hüküm-

darıyla beraber padişahın huzuruna gelerek saygılarını sundular ve şehri teslim ettiler. Fatih Hazretleri, bunları güzel bir şekilde kabul ve kendilerine hediyeler verdi. Sonra şehri gezerek pek ziyade beğendi. Adanın diğer kale ve kasabalarındaki ahali dahi grup grup gelerek teslim oldular. Padişah Hazretleri, Mahmut Paşa'yı adada bırakarak, idaresinin düzenlenmesini ve bu konudaki düşüncelerini söyleyerek yapılmasını emir ve irade buyurdu. Dört gün kaldıktan sonra bir savaş gemisiyle Anadolu kıtasındaki karargâha döndü. Oturdıkları sırada adanın her yönünü gezerek büyüklük ve güzelliğini ve taşıdığı özellikleri takdir etmiştir.

Padişah hazretleri, şehir ahalisini ve bütün büyükler ve kadınlar ve çocukları toplayarak bunları üç kısma ayırdı ve birinci kısmının yıllık bir vergi vererek şehirde oturması ve mallarından yararlanmasına müsaade verdi. İkinci bölümü İstanbul'a naklettirdi, üçüncü kısmı ise esir olarak askerlere dağıttı. Ele geçen İtalyan muvazzaf askerlerini de öldürttü. Adadaki kale ve kasabalar evvelce bulundukları gibi bırakılmışlarsa da sonra bunlardan birkaçı seçilerek diğerleri yıkılmış ve halkı İstanbul'a nakledilmiştir.*

Mahmut Paşa, ada halkı yanında şecaati ve sair meziyetleriyle tanınmış bulunan Ali Sami** adındaki bir kişiyi adaya idareci seçerek tayin ettiği gibi şehre ve diğer kalelere dahi lüzü-

* Yerli halk üç sınıfa ayrılmış, zenginler İstanbul'a gönderilip kendilerine evler ve arsalar verilmiş, fakirler adada bırakılarak vergiye bağlanmış ve orta sınıftan gençler ise devlet hizmetinde kullanılmak üzere alınmıştır. Fatih'in bu tutumunun sebebi; kuşatmanın başında yapılan teslim tekliflerinin reddedilmesi ve kan dökülmesine meydan verilmiş olmasıdır. Türk sahillerine saldırılarda bulunup can ve mal güvenliğini bozmuş bulunan üç yüz kadar İtalyan ve Aragon korsanı da Fatih'in buyruklarıyla idam edilmiştir.

** Ali Sami: Kitapta isim Ali Samios'tur ki, Sisamlı Ali suretiyle çevrilebilir. Fakat Sisam adası o zaman Osmanlı yönetiminde bulunmadığı cihetle, burada sözü geçen Ali Sami diğer Bizans tarih yazarlarının söylediklerine göre kanun yapıcı meşhur hâkim Ali Bestami'dir. (ç.n.)

mu kadar muhafız asker bırakarak adanın idaresiyle ilgili işleri de bitirdikten sonra ada karşısında bulunan padişah hazretlerinin yanına döndü. Donanma-yı hümayun komutanları da elde edilen ganimetleri ve İstanbul'a nakil ve yerleştirilmesi irade buyurulmuş olan Midilli hükümdarıyla maiyetinde bulunan kişileri ve bunların ailesi bireylerini gemilere bindirerek Gelibolu ve İstanbul'a döndüler.

Padişah hazretleri ordudan ayrılarak hassa alayı ile sonbahar sonlarında İstanbul'a döndüler. Bu olaylar tahta çıkışlarının on ikinci yılına rastlar.

Midilli, yüz elli yıldan beri bayındırlık ve servet kazanmıştı ki, bu parlak devri, İtalya'da zadegân sınıfına mensup Gattilusis ailesinden olup Midilli hükümetini Bizans imparatorlarından alan ve bu ailenin birinci hükümdarı bulunan Nicolas'ın ilk hükümetinden başlar. Nicolas ilim ve irfan ve basiret sahibi bir zat olduğu gibi hükümdarlık işlerine de hakkıyla vakıf ve politikada pek mahir idi. Bu hükümdarın idaresi zamanında Midilli adası geçmiş zamanlarda haiz olduğu ikbal ve medeniyetin kat kat üstünde kalkınma ve terakkiye nail oldu ve çevresindeki kıtalar da itaat ve hükmüne aldı.

Midilli hükümeti fazla sayıda gemiye malik olup bunun bir kısmı seferde olduğu vakit, diğer kısmı tersanelerinde dinlenir ve bu suretle donanmanın bakımına özenilir ve dikkat olunurdu. İşte bu büyük deniz kuvveti yalnız ada civarıyla yetinmeyecek Suriye ve Mısır denizlerinde de dolaşırlar ve akın ve fütuhât yaptıkları cihetle Midilli'nin bu bölgelerde dahi sözü geçmekte olduğundan yılda bir vergi vermek suretiyle ada hükümetinden barışı satın alırlardı.

Fakat Nicolas'tan sonra hükümeti teyarüs etmiş olan torunları ve bilhassa bu hükümdar zamanında adanın eski parlak ve renkli devirleri sönmeye ve sözünün geçtiği geniş çevre sınırları da küçülmeye başladı. Sonraları Osmanlı hükümdarları

memleketleri dahilindeki denizlerde bayrak dalgalandırmaya başladıkları zaman buralarda bulunan adaları da itaatleri altına soktuklarından Midilli adası da diğer adalar gibi ilk önce Osmanlı hükümetine itaat ederek haraç vermiş ve sonra kesin olarak alınmıştır. İşte Midilli adasının yükselme ve batış dönemi macerası...

Padişah hazretleri İstanbul'a geldiklerinde Midilli'den buraya naklettirdikleri ahaliyi şehrin bir yerine yerleştirdi ve bir kısmına inşa edilmiş ev ve bazılarına ev yapmak için arsa ve ihtiyaçları nispetinde eşya bağışladı. Hükümdarları olan Nicolas'ı ise ilk defa hapis ve sonra bazı sebeplerden dolayı öldürttü.

Denize hâkim olan bir devletin hüküm ve nüfuzunun dünyaya yayılacağı ve İtalyanların ve bilhassa Venediklilerin donanmaları sayesinde deniz hâkimiyetini elde ederek Akdeniz adalarını nüfuzları altına alan ve Asya ve Avrupa kıtalarındaki Osmanlı sahillerine zarar verdikleri padişah tarafından yakinen bilinmekte ve görülmekte olduğundan padişah hazretleri büyük bir donanma hazırlayarak deniz hâkimiyetini de eline almak ve İtalya ve Venediklilerin kuvvetlerini ortadan kaldırıp kötü niyet ve maksatlarına son vermek isterlerdi. Bu sebepten dolayı padişah hazretleri elde bulunan gemilere ilaveten birçok gemi daha yaptırarak bunların mürettebatını teşkil etmek üzere ülkenin her tarafından dövüşçü efrat seçilmesi için irade buyurdu.

Diğer taraftan Marmara ve Karadeniz'i dışarıdan gelecek saldırılardan ve bilhassa haydutça yapılan akınlardan korumak ve Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlamak maksadıyla Çanakkale Boğazı'nın her iki yönünde kuvvetli kaleler yapılmasına teşebbüs edip –evvelce İstanbul Boğazı'nı dahi bu suretle takviye ve tahkim etmişti– bu konuda yetkili kişileri Boğaz'ın en dar ve en süratli cereyan olan yerlerini incelemek ve tespit etmek üzere

gönderdi. Bu uzmanlar Maydos' ve Eleos arasındaki burun ile Asya sahilinde ve sekiz stadion uzunluğunda devam eden Dardania" kıtası arasını Boğaz'ın en dar yeri olmak üzere keşif ve tayin edip incelemelerinin sonucunu padişah hazretlerine arz ettiler.

Dardanya kıtasında eski bir burcun kalıntıları bulunmaktadır. Hükümdarlardan birinin bu burcun yakınından boğazı zincir ile kapamaya teşebbüs eylediği fakat akıntının şiddetinden zincir bükülüp kırıldığından kullanılmasının mümkün olmadığı söylenir.

Padişah hazretleri Gelibolu ve Bolayır valisi ve donanma ve sahiller komutanı Yakup Bey'i derhal yanına çağırarak kalelerin¹¹⁵ acele yapılmasını ve buna ait diğer işlemlerin yerine getirilmesini emir buyurduklarından, Yakup Bey de büyük masraflarla işe hemen başladı.

Fatih Hazretleri dahi gelecek ilkbaharda Tuna yakasında yerleşmiş bulunan Dalmat yahut Boşnak denilen kavim üzerine asker sevk etmek için kış içinde hazırlıklarla meşgul oldu.

Boşnaklar, oturdukları geniş ve bereketli bir kıta üzerinde büyük bir hükümet kurmuş ve orayı imar etmişlerdi. Memleketlerinin sınırları büyük derbetlerin, sarp ve uçurumlu dağların meydana getirdiği tabii korunaklar ile temin edilmiş olduğu gibi içerideki kale ve kasabalar dahi gayet metin ve müstahkemdi. Bundan başka Boşnaklar satvetli ve kudretli hükümdarlara maliktiler. Bu hükümdarlar Macar krallarıyla daima dostça ilişkilerde bulundukları gibi bir saldırı olduğunda birbirlerine yardım şartıyla aralarında sözleşme yapmışlardı. Boşnaklar memleketlerinde daima müstakil ve özgür kalmak ve Osmanlı

* Eceabat (Maydos): Gelibolu yarımadasının güney kısmını meydana getiren Eceabat ilçesi, 545 km² yüzölçümündedir. Çanakkale Boğazı üzerinde, küçük bir koyun kıyısında kurulmuştur.

** Dardania: Frenklerce kullanılan "Dardanelles" adı bu kelimedenden alınmıştır. (ç.n.)

hükümetine asla tâbi olmamak istediklerinden ve bu hususta kuvvetlerine de dayandıklarından padişah hazretleriyle barış antlaşması imzalamaya ve Sırp ve Arnavutlar gibi yılda bir vergi vermeye asla yanaşmazlardı. Hatta barış antlaşması yapılması padişah tarafından kendilerine birkaç defa teklif edildiği halde bu teklifleri kabul etmemişler ve küçümsemişlerdi.¹¹⁶ Bundan ötürü padişah çok kere bunların üzerine asker göndererek memleketlerini yağma ve erkek ve kadın ve çocukları ve hayvanları ganimet olarak almış ise de bunlar hiçbir zaman eski fikirlerini değiştirmemiş ve inat ve ısrarları sonucu felaket ve zararları olduğu halde kendilerince uygun buldukları bu tutumlarından hiçbir şekilde vazgeçmezlerdi. Boşnakların bu davranışlarından artık tamamıyla gazaplanmış olan Fatih Hazretleri kış içinde hazırlık görerek bahar mevsiminin gelmesiyle beraber piyade ve süvari askerinden kurulu ve makine ve sair savaş aletleriyle donatılmış olan ordu ile Edirne'den hareket ve hızlı bir yürüyüşle Osmanlı sınırlarını geçip Boşnak sınırına vardı. Bir süre dinlendikten sonra Boşnak kıtasına hücum ve yukarı taraflara doğru çıkarak yolunda rastladığı yerleri yakıp ve yıktı ve hayli çapul sürdü ele geçen kalelerin birçoğunu dahi yıkarak ve bir kısmını yıkmayarak içerilerine muhafız asker koydu. Velhasıl padişah hazretleri az bir müddet içinde memleketin büyük bir kısmını dolaşarak kalelerin bazısını zorla, bazısını ahalinin kendi istekleriyle teslim olmalarından ötürü barış yolu ile aldı. Hiçbir mukavemete rastlamadan geçtiği bölgeleri bütünüyle aldıktan sonra, sonunda hükümdarın sığındığı şehre yaklaştı. Çevrede Yayça* denilen şehrin gayet kuvvetli olan ka-

* Yayça (Yayçe, Jajca, Jajce): Yugoslavya'da eski Bosna Krallığı'nın başkenti olan kasaba. Banjaluka'nın 50 km güneyindedir. Bu küçük krallığın başkenti olan Yayça'nın 1463 yılı mayıs ayında teslim olması üzerine diğer önemli şehirler de anahtarlarını sunarak veya pek az bir karşı koyma ile Türk egemenliğini kabul etmişlerdir.

lesinde hükümdarı kuşattı ve içeride bulunanlara teslim olmalarını teklif etti. Fakat içeridekiler bu teklife uymadıklarından Fatih Hazretleri şehri her taraftan askerle çevirip etrafa tabiye ettiği topraklarla suru az zamanda tahrip ettikten sonra büyük kuvvetlerle kaleye hücum etmek üzere hazırlıklara başladı. Surun mühim bir kısmı yıkıldığı ve padişahın hücumu hazır bulunduğunu gören ahali zorla kalenin alınması halinde kendilerinin bütün olarak mahvolacaklarını anladıklarından teslim olmaya karar verip hükümdarın bilgisi olmaksızın padişaha elçiler gönderdiler. Hükümdar, tebaasının bu teşebbüsünden haberdar olduğu zaman kimseye gözükmeksizin şehirden kaçtı, fakat Osmanlı nöbetçileri işi anlayarak kendisini takip ve canlı olarak tutuklayarak padişahın huzuruna getirdiklerinden ölüm ile cezalandırıldı.¹¹⁷ Bundan sonra ahali şehirden çıkararak teslim oldular. Padişah hazretleri bunları gayet anlayışla kabul ederek kendilerine yumuşak muamele yapıldı, tespit edilmiş olan yıllık verginin verilmesi şartıyla eskiden olduğu gibi şehirde oturmalarına müsaade etti. Sonra şehre girip her tarafı gezerek burasının izlediği maksada yararlı ve dolayısıyla korunması gerekli olduğuna kanaat eyledi. Esasen bu bölgenin Macaristan ile sınır komşusu olmasından dolayı pek ziyade ehemmiyeti ve bir orduyu alacak kadar geniş olduğundan padişah hazretleri Osmanlı sınırlarına katılmasını istemişti. İşte bu sebepten ötürü Fatih Hazretleri buraya önemli sayıda muhafız asker koyduktan sonra memleketin diğer taraflarına da hücum ederek yaz mevsiminin bitmesinden evvel Bosna ve Dalmat kıtasını tamamıyla feth ve üç yüzden ziyade kale zapt etti. Küçük hükümdarlardan dahi dört tanesini tutukladı.

Yine bu mevsim içinde Venedikliler evvelce yapmış oldukları anlaşmayı bozarak Osmanlı hükümeti ile savaşa kalkıştılar. Mora ve Yunanistan eyaletleri valisi olan Ömer Bey'in Venediklilere karşı sebepsiz olarak şiddet göstermiş olması bu savaşın

çıkmasına sebep olmuştur. Şöyle ki: Ömer Bey, Venediklilerin sınır komşusu bir ülkenin valisi olması dolayısıyla komşuluk hukukuna uyması ve Venediklilerle dostane ilişkilerde bulunması gerektiği halde Ömer Bey, aksini yapmış ve Venediklilerin kendisini küçümsediklerini zannedip intikam almak amacıyla ansızın Naupaktos* şehrine hücum ve etrafına akın ederek birçok erkek ve kadın ve çocuk ve hayvanatı almış ve ganimet saymıştı.” Bununla da yetinmeyerek Mora'daki diğer şehirlere bunlar arasında “Coronia” ve “Methoni” şehirlerine de sudan bahanelerle saldırıda bulunurdu. Barış ve sükûnetin devamı dolayısıyla beklenilmeyen bir zamanda ani surette yapılan bu hücumlar ahalice ve Venediklilerce büyük kedere sebep oldu. Padişaha karşı savaş açınlarına bir özür oldu. Esasen Venedikliler Mora kıtasına kendilerinin kaybolmuş bir mülkleri gözüyle bakmakta oldukları ve tekrar almayı bir gaye edindikleri cihetle bu bölgenin Osmanlılara geçtiği günden beri padişaha karşı savaş açmak için daima bir sebep aradıklarından bu olayı sebep ve bahane sayıp şikâyet etmeye başladılar. Elçi göndererek müzakere yoluyla anlaşmazlığın halledilmesi mümkünse de Venedikliler bu cihete yanaşmayıp Mora'yı işgal etmek üzere derhal bir ordu ve uzak denizlere mahsus küçüklü büyüklü yetmiş kadar savaş gemisinden kurulu bir donanma düzenleyerek ve bu donanmayı her türlü silah ve atış makineleri ve aletler ve diğer araçlar ile donattıkları gibi demir, kereste, kireç gibi

* Naupaktos (Naupactus): Kuzey Yunanistan'ın güney sahilinde ve Korintos Körfezi üzerinde bulunan İnebahtı limanı ve şehri. İtalyanlar Lepanto derler.

** Savaşın hakiki sebebi: Türk hâkimiyetinin Akdeniz'e yayılması ve bu bölgelere yerleşmiş bulunan Venedik ticaretinin eski verimini kaybetmesi, Karadeniz ve Çanakkale boğazlarının Türkler tarafından kontrol altında bulundurulması ve özellikle Mora'nın elden çıkmış olması.

Dış sebebi ise: Bir Türk kölesinin Atina'daki devlet hazinesinden büyük çapta para çalarak Venediklilere ait Koron şehrine sığınması ve Venediklilerin türlü bahanelerle bu hırsızı geri vermemeleridir.

bina yapılmasına mahsus eşyayı da yapı kalfalarıyla gemilere koyarak ve silahtarlar ise kendi alaylarından zırhlı askerlerini ve birçok yabancı askeri dahi gemilere bindirdiler. Şecaat ve meziyeti ve deniz ve kara kuvvetlerinin sevk ve idaresindeki mahareti ile nam almış olan bir kişiye de donanma ve ordunun komutasını verdiler.*

Venediklilerin pek parlak ümit ve tasavvurlarla gönderdikleri donanma, Adriyatik ve Sicilya denizlerini geçtikten sonra Korfu ve “Lefkaba” ve Enaks ve Kefalonya** yakınlarından geçerek ve Mora’nın “Ilis” denilen burnuna geldi. Sonra Ahaya sahillerinde bulunan “Rion” burnu ve “Crissa” körfezi önünden dönüp Korintos sahilinde demirledi. Gemilerin içindeki askerler burada karaya çıkıp Korint geçitlerini istila ve işgal eylediler. Venedikliler¹⁸ ilk önce geçidi surla kuvvetlendirip*** emniyet altına aldıktan sonra Mora üzerine yürümek fikir ve tasavvurunda bulundukları cihetle gemilerdeki malzeme ve eşyayı çıkarıp büyük bir hevesle surun inşasına başladılar. Bu sırada Mora’nın içerilerinde ve sahilinde bulunan ve padişah hazretlerine tâbi olan kale ve kasabalardan bazıları da isyana başlayıp düşmana katılıp ve onlar tarafından gönderilen muhafız askerlerini kabul ettiler. Mora’nın diğer parçaları ise durumun aydınlanmasına kadar isyan için fırsat bekler durumda kaldılar.

Mora Valisi Ömer Bey, derhal padişaha adam gönderip düşman donanmasının geldiğini bildirdi. Diğer taraftan dahi ida-

* Deniz kuvvetlerine Luigi Loredano ve kara kuvvetlerine de Bertoldo d’Este komuta ediyordu.

** Kefalonya (Cephalonia): Mora’nın kuzeybatısında bulunan Yunan adalarından en büyüğü.

*** Bizans İmparatoru İkinci Manuil tarafından Türklere karşı yapılmış, bütün yarımada boyunca uzanan muazzam bir duvardır. Med Savaşları sırasında Yunanlılarla Persler, milattan sonra Romalılarla Gotlar, Bizanslılarla Hunlar arasındaki savaşlarda ün alan bu set muhtelif çağlarda onarılmış ve büyütülmüştür. Venedikliler iki hafta içinde otuz bin işçi kullanarak 136 kuleli, altı mil uzunluğundaki bu istihkâmı onarmışlardır.

resi altındaki yerlerde olan idarecileri toplayarak ve Mora'da oturan Arnavutların bir kısmını kendisine çekip ve bu suretle bir hayli asker tedarik edip kendisinin oturduğu Corint şehrini korumakta ve düşmana taarruz için uygun bir zamanın ve yardımcı askerlerin gelmesini beklemekteydi.

Padişah hazretleri, bu durumdan haberdar olduğu zaman derhal Mahmut Paşa'yı çağırarak silahtar ve tirendazlardan ve mükemmel surette donatılmış, cengâver, hassa ordusu askerlerinden kurulu bir kuvveti komutası altında Mora'ya sevk etti. Kendisi dahi Bosna kıtasının idaresini gönlünün istediği gibi düzenleyen ve şecaati savaş fennindeki mahareti ile ün almış bir kişiyi memleketin valisi olmak üzere yeter sayıda askerle orada bırakarak Yayça kalesine ve yıkılmayan kale vesaireye muhafız asker koyup ve dizdarlar* tayin edip sonbahar sonunda Edirne'ye döndü. Bu olaylar tahta geçişlerinin on üçüncü yılına rastlar.

* Dizdar: Kale muhafızları için kullanılır. Osmanlı Türklerinde çok geçen bu kelime daha ziyade kale ağası makamındadır. Önemli memuriyetlerdendir. Kalenin bütûn durumu kendisinden sorumluydu. Dizdara hükûm gönderilir, doğrudan doğruya emir tebliğ olunurdu. Dizdarlar kalede bulunmaya, geceyi orada geçirmeye mecburdular. Kaleden lüzumsuz yere yüz adımdan ziyade uzaklaşmaları kanundu.

V. KİTAP

Bu kitap, Venedikliler ve Boşnaklar üzerine ikinci defa yapılan sefer-i hümayun ile Arnavutlara karşı yapılan ikinci seferin açıklanması ve Arnavutluk'un Osmanlı sınırlarına alınmasını ve burada surlarla müstahkem şehir yapılmasını özetle dört yıl içinde olan olayları anlatır.

Mora'ya hareket eden Mahmut Paşa, Korintos giriş yeri dışında, "Kithairon" etekleri yakınlarında karargâh kurduktan sonra Ömer Bey'e gizli olarak bir adam gönderip geldiğini bildirip ve düşmanın durumunu sordu. Bu ilişki sonunda özel işaretle birbirlerine bilgi verip aynı zamanda düşmana hücum etmeye karar verdiler.

Diğer taraftan Venedikliler dahi birçok işçi kullanarak üç yahut dört stadion uzunluk eksik olmak üzere az zaman içinde surun yapılmasını bitirmişlerse de yüksekliğini, üzerinde teh-

likesizce savaş yapabilecek bir dereceye yükseltememişlerdi. Bu esnada Ömer Bey fırsat bularak Mahmut Paşa'ya haber gönderdiğinden birisi içeriden, diğeri dışarıdan olmak üzere her ikisi aynı zamanda düşman ordusuna hücum ettiler. İki taraf arasında pek şiddetli vuruşma olup Venedikliler biraz dayandıktan sonra bozuk düzen kaçmaya başladılar. O zaman silah-tarlar bunları takip ederek tutabildiklerini öldürüp ve esir eylediler. Sahile kadar yetişenler bin müşkülât ile gemilere binerek ok uzaklığından çıkmak üzere denize açıldıktan sonra gemilere sığınanları almak üzere durdular. Çünkü sahile gelenler canlarını kurtarmak için silahlarını bırakarak ya silahlarıyla denize atlıyorlar, fakat bir kısmı gemilere yetişmeden boğuluyorlardı. Velhasıl Venedikli askerler ile yabancı askerler komutanlarıyla* birlikte mahv ve öldüler. Canlı tutuklananların sayısı ise üç yüz kadardır. Osmanlı askerleri karargâhı yağma edip bir hayli akçe ve eşya ve levazım ve silah ve makineyi ganimet olarak aldılar.

Bu olaylardan sonra Mahmut Paşa, isyan etmiş ve asilere eğilmiş olan Moralıları cezalandırmak üzere Ömer Bey maiyetinde olduğu halde Mora içerilerine hareket eyledi. Az zaman içinde kaleleri ve diğer yerleri zorla veya ahalisini inandırarak elde eyledi. Sonra Venedikliler idaresinde bulunan Argos şehrine gelip şehrin önünde karargâh kurup ahalisine teslim olmalarını teklif etti. Dışarıdan yardım ihtimali olmadığından, içeridekilerin yalnız kendi kuvvetlerine güvenmeleri ve dayanmaları gerekiyordu. Halbuki şehri kuşatan surlar gayet zayıf ve dışarıdakiler çok olduğundan karşı koymak faydasızdı. Bundan başka ahali şehrin hücum ile alındığı takdirde bütün olarak öldürülmeleri ihtimalini de hesapladıklarından kendilerine dokunmayacağına dair Mahmut Paşa'dan güven alıp şehri teslim ettiler.

* Başkomutan Bertoldo da ölenler arasında olup ordu tamamıyla bozulmuştur.

Mahmut Paşa, şehrin bütün halkını, kadınlarını ve çocuklarını malları ile İstanbul'a naklederek bu şehri de yıktı. Mora'nın idaresini de kendi özel düşüncelerine göre düzenledi. Kalelere hassa alayının en cesur askerlerini muhafız tayin ve idareyi de Ömer Bey'e bırakıp kendisi yarımadada ve kale içinde tutuklanan Venediklileri ve Moralılardan isyana yüz gösterenleri beraberine alıp ve biraz da çapul sürüp kış ortasında İstanbul'a döndü.

Padişah hazretleri, Perivleptos* denilen manastırda yerleş-tirtti. Bunlara ev, bağ ve tarla bağışladı. İstanbul'a getirilmiş olan esirler ile isyana katılan Moralıları cezalandırdı.

Bu sırada Gelibolu Valisi Yakup Bey dahi, Çanakale'deki kalelerin inşasını bitirip içerilerine muhafız ve hayli silah, makineler sokup ve sair işleri de padişahın buyrukları gereğince yerine getirdi. Bütün bu alınan tedbirlerin amacı Akdeniz'den gelen ve Akdeniz'e çıkan gemilerin giriş ve çıkışını istenildiği zaman durdurabilmektir ki, böyle üstün bir fikir ne eski Yunanlılarda, ne eski padişahlarda ne de Roma ve İran komutanlarından hiçbiri tarafından düşünülmemiş, düşünülmüş olsa bile yapılmasına teşebbüs olunmamıştır. Şimdi bu istihkâmlar ile iki deniz birbirinden ayrılıyordu. Kaleye hâkim olan taraf Boğaz'ı istediği zaman deniz kuvvetlerine kapatabilecekti. Zira Boğaz'ı geçmek isteyen savaş gemileri ve yük gemileri ve küçük gemiler her iki tarafta bulunan kalelerden makinelerle atılacak gayet büyük taşlarla, "Skylia" ve "Charyodis"" tarafından çarpılmış gibi parçalanır mavholurdu.

* Perivleptos: Şimdiki Kocamustafapaşa'da bulunan Sulu Manastır denilen yerdir. (ç.n.)

** Haryodis: Eski Yunan mitolojisinde bir boğazın iki yakasında birbirine karşı bulunan köpek şeklindeki kayalara denilir. Bunların canlı canavar gibi boğazdan geçen gemileri yuttukları düşünülmüştü. Bunu ilk defa şair Homeros söylemiştir. Homeros'u açıklayanlara göre bu kayalar Sicilya adası ile İtalya arasındaki dar boğazı gösteriyormuş. (ç.n.)

Gerçi İran Şahı "Xerxes" bir zaman Çanakkale'nin iki sahilini yani Avrupa ve Asya sahillerini birbirine bağlamışsa da, bağlantı gemiler üzerinde bir tahta köprüden ibaret olup, rüzgârlara ve suyun akışına dayanamazdı. Ayrıca bu köprü düşman donanınası tarafından kolaycacık yıkılabilirdi. Şimdi yapılan istihkâmlar ise ne cereyan vasıtasıyla ne de karşı tarafın deniz kuvvetleri tarafından tahrip edilebilirdi. Böyle bir donanmanın zorla Boğaz'ı geçmesi mümkün değildi. Kısacası, Çanakkale Boğazı alınamaz bir hale getirilmişti.¹¹⁹

Padişah hazretlerinin, Boşnak kıtasını zapt ve istila ve karalarına muhafız askeri koyduğu yukarıda anlatılmıştı, padişahın bu davranışı Macar kralını pek ziyade hiddetlendirmiş ve kendi memleket ve hükümetini tehlikeye düşürmüştü. Zira Bosna kıtası Macar ülkesine komşu ve önemli bir yerdi. Buradan diğer memlekete her zaman akın edilebilirdi.

İşte Macar ve Ulah kralı burada bulunan Osmanlı askerlerini atmak ve bunların bulundukları karaları ve özellikle Yayça karasını almak maksadıyla kış mevsimi içinde Dalmat ve Bosna kıtalarına sefer açtı. Bir hayli asker ve savaş aracı ile hücum ederek ahaliyi tehdit veya inandırarak kendi tarafına geçirmek suretiyle padişaha karşı isyan ettirip kaleleri elde etti. Yayça Kalesi içinde bulunanlar arasında anlaşmazlık çıkıp birbirini öldürüp ve kendi istekleriyle Macar kralına katıldıklarından burasını dahi zorlukla karşılaşmadan aldı ve az sayıda asker ve silah ve buğday koyduktan sonra memleketine döndü.

Padişah hazretleri bu olayları öğrenince ziyadesiyle üzüldü. Savaş için hazırlıklara başladı. Bu defa yalnız isyan eden kalelerin cezalandırılmasıyla iş bitmeyecek, Osmanlı ordusu Macar ülkesine kadar ilerleyecekti. Padişah hazretleri kış aylarında savaş malzemesini, piyade ve süvari askerini ve diğer makineleri hazırlayıp baharda hareket etti. Boşnak memleketine geldiğinde ilk önce Yayça Kalesi'nin ve sonra diğer kalelerin üzerine yü-

r n lmesini uygun görerek Yay a Kalesi'ne yaklaşıp ve önünde ordug h  düzenleyip içinde bulunanlara teminat ile teslim olmalar n  teklif etti. Fakat kendilerini inandır p raz  edemediğinden ilk önce kale ve şehir dışında olan yeri yıkarak yakt . Sonra şehri askerle çevirip makineler dizdirip kuşatt  ve birkaç gün içinde bazı yerlerini yıkt . Bundan sonra büyük kuvvetlerle şehre hücum etmek için askerlerini yerleştirdi. şöyle ki: Surun yık lm ş olan tarafında padişah hazretleri hassa alayı ve diğ r askerlerin en seçme olanları yani silahtarlar ve tirendazlar ve sapancılar ve tüfekçiler ile yer aldı. Padişah hücum işaretini verdiğ  zaman askerler büyük bir sevinç ve alkışlar içinde surlara koştular. Bunlar surların üzerine çıkmaya çaba harcarlard .

Diğ r taraftan Macarlar dahi şehir halkına cesaret vermek ve yardım etmek üzere bağır ş ve naralarla geldiler. O vakit iki ordu arasında şiddetli bir savaş oldu. İki taraf yekdiğ rine pek ziyade yaklaşmış olduğ  halde mertçe ve kahramanca savaşıyorlard . Bir taraf şehri almaya, diğ r taraf ise can ve mallar n  ve evlat ve kadınlarını ve en kıymetli olan manevi mallar n  korumak için saldırıları karşılamaya çalışıyorlardı. Padişahın silahtarları bazen Macarları sürerek surların üzerine  ıkarlard . Macarlar da bunları durdurur ve geri sürerlerdi. Savaş sonunda bir oğ  öldü ve bir hayli zaman savaş bu suretle devam etti.

Fakat sonunda Macarlar galip geldiler. Osmanlı askerlerinden en çok silahtarlar kayıp vermişlerdi. Bunlardan birçok cesur ve kahraman asker şehit olmuştu. Padişah hazretleri bunların karşılaştıkları durumu g r nce pek ziyade  zg n olarak Osmanlı askerine geri çekilme işareti verdi ve ok uzaklığ ndan dışarıya çıkmalarını emretti. Bu suretle orduyu birkaç gün d lendirdikten sonra tekrar donatarak ve kuvvetli bir surette tabiye ve düzenleyerek şehrin üzerine y niden hücum etti. Bu defaki hücumda padişah kendisi de çatışmaya ve orduya önderlik ettiğ  gibi askerlere ve surun üzerine ilk defa  ıkacaklara ödül

ve hediyeler vaat ve şehrin yağma edileceğini ilan etti. Osmanlı askerleri müthiş bağrıışmalar içinde düzensiz olarak surlara hücum ettiler. Bazıları surlara merdiven yaklaştıyor, bazıları ip asıyor veya başka bir surette içeriye girmeye fedakârane çaba harcıyordu. Zira askerlerin şecaat ve düzeni korumaları için padişah hazretleri bütün hareketlere nezaret ettiği ve Osmanlı askerleri dahi cesurane dövüştükleri takdirde vaat edilen mükâfata kavuşacaklarını bildikleri cihetle her er, surlara ilk önce kendisi çıkmak, Macarları öldürmek, düşman burcuna Osmanlı sancağını dikmek isliyorlardı. Macarlar ise bu sele karşı metanet ve şecaatle kendilerini müdafaa ediyorlardı. İşte bu sırada düşünülmesi mümkün olmayan bir savaş meydana geldi, surun üzerinde ve bilhassa yıkılmış olan yönünde iki taraf askerleri artan bir gazapla ve müthiş naralar arasında adeta ne yaptıklarını bilmeyerek, insan olduklarını unutarak birbirlerini merhametsizce öldürdüler. Her iki taraf birbirine saldırmış, vuruyor. Lanet ve küfür ediyordu. Silahtarlar ve hassa alayı askerleri kendileriyle birlikte savaşan padişahın huzurunda hayatlarını korumak kaygusuna düşmekten utandıkları cihetle son dakikaya kadar dayanarak ve dövüşerek birçoğu savaş meydanında canlarını verdiler. Cengâver erlerden seçilmiş Macar askerleri de kahramanlık göstermişlerdir. Bunlar kale üzerinde savaştıkları cihetle aşağıda bulunan Osmanlı askerlerine pek ziyade kayıp verdiriyor ve bu suretle galibiyet kazanıyorlardı. Padişah hazretleri askerlerin mahvolmasına ve ölmelerine rağmen işin ileri gitmediğini gördüğünden artık kalenin hücum ile alınmasından ümidini kesti. Dışarı ile ilişkisini kesip içeridekileri yiyecekten yoksun ve bu suretle itaate mecbur etmek için uzun müddet muhasaraya karar vererek askerleri geri çekirtirdi ve karargâha döndükten sonra askerin bir kısmını şehrin sarılması için ayırıp ve kendisi dahi geri kalan askerle isyan etmiş olan diğer kalelere ve Macar ülkesine hücum etmeyi tasarladı.

İşte bu sırada Macar kralının büyük bir kuvvet ile Osmanlı ordusu üzerine gelmekte olduğu haber alındı. Filhakika Macar kralı ordunun Bosna bölgesine girdiğini ve Yayça'nın sarılmış bulunduğunu haber aldığı zaman derhal askerini toplayarak yola çıkmıştı. Kralın maksadı ya Osmanlı ordusunu savaş ile meşgul ederek Yayça Kalesi'ni kuşatmadan kurtarmak yahut Osmanlıları hem muhasara hem savaş ile uğraşabilmek için iki kısma ayırarak kuvvetini parçalayarak zayıflatmaktı. Padişah hazretleri kuşatmadan vazgeçmediği gibi "kral ile bizzat muharebe etmeyi de uygun görmediğinden" Mahmut Paşa'yı yeter sayıda süvari ve piyade askeri ve hassa alayından ayrılmış bir hayli asker ile Macarlar üzerine gönderdi. Mahmut Paşa derhal hareket ederek düşmana yakın bir yerde yer aldı. Kral, padişah hazretlerini yine Yayça kuşatmasında, fakat Mahmut Paşa'yı büyük kuvvetlerle karşısında gördüğü zaman açıktan açığa savaş yapmayı göze alamadığından gizlice casuslar gönderip kale içindekileri sebat ve mukavemete teşvik ve bunun ardından ordugâhını yakarak gece vakti askeriyle ayrıldı. Mahmut Paşa durumu öğrendikten sonra arada bulunan nehri süratle geçip düşmanı takip ve artçılarına yetişerek onları perişan bir halde ordularına kaçmaya mecbur etti. Bu olaylar ise Macar ordusunun düzenini bozduğundan kral ve askerleri kaçtılar. Mahmut Paşa, yine takipte devam ederek birçoğunu öldürdü ve iki yüz kadarını esir ederek büyük ganimetlerle padişahın yanına döndü. Esirler sonradan İstanbul'a getirildiler.

Padişah hazretleri bir müddet daha şehrin kuşatılmasına devam etmiş ve son derece üstün güç harcamışsa da bir sonuç elde edemediğinden zaptından ümit keserek askerleriyle buradan hareket ve diğer kalelere hücum ederek az zamanda hepsini aldı. Bunlardan bir kısmının içine muhafız asker koyarak olduğu gibi korudu ve bir kısmını da yıktırdı. İçlerinde bulunan ahaliyi ve kadın ve çocukları esir etti. Sonra civar bölgelere ve

Macaristan'ın bir kısmına akın edip büyük ganimetler alındı ve bu ganimetlerden askerlere de pay verdi. Bölgeye bir vali tayin ederek kış başında İstanbul'a döndü.

Aynı mevsim içinde Venedikliler Midilli adasını geri almak için üç bin silahtar ve savaş malzemesi ve sair araçlarla yetmiş kadar savaş gemisi ve büyük sandallarla Midilli'ye geldiler. Limana geldiklerinde gemilerden çıkarak şehrin önünde karargâh kurdular. Şehir içinde hassa alayı askerlerinden dört yüz zırhlı Osmanlı askeri bulunuyordu. Venedikliler bunlara şehrin teslimini teklif etmişlerse de kabul ettiremediklerinden karadan askerle ve denizden gemilerle şehrin kuşatılmasına ve top ile surları dövmeye başladılar. Bunların gündüz toprakla yıktıkları kısımları içeridekiler geceleyin taş ve toprak taşıyarak tamir ederler ve hatta büyük direkler dikerek surları emniyet altına alırlardı. Bundan başka direkleri zincirlerle de kuvvetlendirerek atılan taşların meydana getireceği yıkıntıdan suru ve kendilerini korurlar ve bazan kaleden çıkarak Venedikliler üzerine hücum ederlerdi. Diğer taraftan Venedikliler de surları altından kazarak lağım vasıtasıyla yol yapmaya ve merdiven kurmaya teşebbüs etmişler ve adanın diğer iki kasabası halkı da Venediklilere katılmışlardı. Venedik donanmasının Midilli adasına hücumu ve kısa zamanda yardımcı kuvvet yetiştirilmediği takdirde muhasara altında bulunan kalenin düşman tarafından alınacağı padişah hazretlerince duyulunca derhal yüz on savaş gemisi donatılarak ve içerilerine çok sayıda silahtar, makineler konulup Mahmut Paşa komutasında gönderildi ve düşman gemilerine her nerede rastlanırsa hücum edilmesi emredildi. Mahmut Paşa İstanbul'dan hareket edip ikinci günü Gelibolu'ya vardı. Burada dört düşman gemisinin "Tenedos" limanında durduğunu ve bunların gözcülük ve keşif maksadıyla Boğaz'ın ağzına kadar gelerek yine geri döndüklerini haber aldığından bütün donanma ile kimseye görünmemek için gece vakti Ge-

libolu'dan hareket ve uygun rüzgârlar önünde sabahleyin Tenedos'a vardı. Mahmut Paşa liman ağzında bulunup kaçmaya vakit bulamayan iki düşman gemisini mürettebatı ile zapt etmişse de Osmanlı donanmasının geldiği sırada limandan henüz çıkmış olan diğer iki gemi kaçıp ve süratle Midilli'ye gidip donanmanın Tenedos adasına geldiğini ve iki geminin Osmanlılar eline geçtiğini Venedik komutanına haber verdiler. Venedikliler, yıldırımla başlarına vurulmuş gibi korku içinde kaldıklarından top ve silah ve savaş malzemesini bulundukları yerlerde bırakarak ve kendilerine katılan kalelerin ahalisini beraber alarak Osmanlı donanmasının Midilli adasına gelmesinden sekiz saat evvel acele ile buradan ayrıldılar. Mahmut Paşa burada dört gün kalarak adanın idaresini düzenledi. Yeter sayıda muhafız asker ve silah ve buğday ve sair eşya bırakarak sonbahar sonunda İstanbul'a dönmüştür.

Bu olaylar, tahta geçişlerinin on dördüncü yılına rastlar.

Bu sırada İstanbul göklerinde benzeri görülmemiş bir gökyüzü olayı oldu. Şöyle ki gün batma zamanı olmadığı halde güneş öğle zamanı birdenbire kararmaya başlayarak bakır ve demir rengine benzer bir renk, korku ve karanlığa büründü. İstanbul halkı, üç gün üç gece devam eden bu olağanüstü olayın ardından gelecek bir felaketi bildirmek için Cenabıhak tarafından geldiğini söyleyerek bu olayı bir felaket habercisi kabul ettiler. Hakikaten de böyle oldu.

Padişah hazretleri kış mevsimini İstanbul'da geçirerek şehrin yerleştirilmesi ve güzelleştirilmesi ve sarayın yapılması ile meşgul oldu. Saray, büyüklüğü ve tertip ve ihtişamı ile İstanbul'un diğer büyük binalarından üstünlük gösteriyordu. Bu muhteşem binanın her tarafı dikkat ve ihtimam ile işlenmiş, nakış ve saire gibi güzel sanatların her dalı ile süslenmişti, özetle altın ve gümüşün ve türlü parlak renkli taşların ve mermerlerin parıltıları altında bu muhteşem saray, benzeri olmayan bir gü-

zellikler topluluğu meydana getiriyordu. Kubbe ve kümbetleri dahi dıştan kurşunla kaplanmıştı. Girişi kaplayan büyük kapıları ve fırın ve hamamları geçtikten sonra yüksek burçları ve harem ve selamlık dairelerini, ziyafet ve yatak salonlarını ve diğer dairelerin bulunduğu asıl saraya girilirdi. Sarayın ve çevresindeki binaların etrafına bir de sur yapılmıştı. Bundan başka sarayın etrafında büyük meyve ve çiçek bahçeleri yapılmıştı. Bu bahçelerin zümrüt çimenleri üzerinde berrak sular akar, sesleri latif kuşlar uçuşurlardı. Her türlü evcil ve vahşi hayvan beslenirdi, özetle: Her türlü zevk ve eğlence vesileleri bu bahçelerde esirgenmeden bol bol hazırlanmıştı.

Kış geçtikten sonra baharın başlarında padişah hazretleri yine savaş hazırlıklarına başladı. Fakat bu defa ordu ve hassa alayı savaş hazırlıklarına karşı memnuniyetsizlik gösterdiler. Zira devamlı savaşlar askeri pek ziyade yormuş ve ordunun moralini de değiştirmişti. Bu savaşlarda askerler bin türlü güçlük ve pek çok kayıplarla karşılaşmakta ve bu yüzden aile ocakları sönmekteydi. Esasen padişah hazretleri de aynı sebepten dolayı kafa ve vücuduyla pek ziyade yorulmuş olmasından dolayı dinlenmeye ve tedaviye muhtaç bulunduğundan askerin psikolojisini anladığı zaman kendi sağlık durumunu da göz önüne alarak şimdilik istirahat olunmak ve sonra daha genç ve güvenli askerlerle savaşa başlanılmak üzere hazırlıkların geri bırakılmasına karar verdi. Bundan sonra askerlere hediyeler dağıttı ve bazısına at ve bazısına elbise ve türlü eşya hediye etti ve hassa alayı içinde gayret ve kahramanlığı ve yararlığı görülenleri dahi rütbelerinin yükseltilmesi ve hediyeler verilmesi suretiyle mükâfatlandırıp bütününü terhis etti. Kendisi de yaz mevsimini İstanbul'da geçirerek yine başkentin düzenlenmesiyle meşgul oldu.

Padişah hazretleri, Fars ve Yunancadan Arapçaya çevrilmiş olan felsefi eserleri okur ve çevresinde bulunan bilginlerle

bu konuda karşılıklı söyleşir ve bilhassa Aristo mesleğinde ve stoik felsefe konuları ile pek ziyade meşgul olurdu. Bir vakitler coğrafya bilginlerinden meşhur Ptolemaios'un' coğrafyaya ait çalışmalarına rastlayıp bu çalışmaları da fenni bir şekilde açıklanan ve çizilmiş olan şekilleri göz önüne almışsa da bu haritalar dağınık ve ayrılması zor olduğundan daha açık ve anlaşılabilen yeni bir harita düzenlenmesine filozof Evrikius'u görevlendirdi ve kendisine büyük hediyeler verdi.

Evrikius, bu işi memnuniyetle kabul ederek yapılmasına büyük bir titizlikle çalıştı. Yaz aylarında bu çalışmalarını derinleştirme ve inceleme ile geçirerek bu levhaları fenni bir surette düzelitti. Nehirleri ve ada ve dağ ve şehirleri ve saireyi tayin ve uzaklık ve ölçek için kaideler koyarak araştırmalarını bitirerek padişaha ve ilim ve fen ile görevlendirenlere gayet yararlı bir eser sundu. Evrikius düzenlediği haritada bölge ve şehirlerin adlarını Arap harfleriyle işlemiş ve bunun için Arap dilini ve Yunan dilini hakkıyla bilen oğlunu kendisiyle birlikte çalıştırmıştır.

Velhasıl padişah hazretleri, yaz ve sonbahar aylarını bu gibi çalışmalarla geçirmiştir ki, bu olaylar tahta geçişlerinin on beşinci yılına rastlar. Yılın geçen günleri içinde kendisi ve ordu yeteri kadar dinlenmiş olduğundan kış mevsiminin gelmesiyle beraber padişah hazretleri ilkbaharda Arnavutluk'a hareket etmek için yine hazırlığa başladı.

Arnavutlar, Adriyatik Denizi yakınında fakat yüksek ve geçilmesi güç dağlar arasında yaşadıklarından bulundukları bölgenin çetinliğine güvenerek şimdiye kadar bağımsız davranmış ve kendileriyle sınır komşusu olan kavimler gibi Osmanlı hüküme-

* Ptolemaios (Batlamyus = Claudius Ptolemee): Miladın ikinci yüzyılında İskenderiye'de yetişmiş astronomi ve coğrafya bilginlerindendir. Astronomide dünyanın yerinde durduğunu, güneşle ayın ve bütün yıldızların onun çevresinde döndüğüne dair bir teori koymuştur. Sistemi yüzyıllar boyunca kabul edilmiştir. Eserleri, astronomi, coğrafyaya ait olup Yunancadan Arapçaya ve oradan Latinceye aktarılmış ve bu suretle batıda ve doğuda tanınmıştır.

tine yılda bir vergi vermez ve seferde de ordu-yı hümayuna yardımcı asker göndermezlerdi. Bununla da yetinmeyerek memleketleriyle sınır komşusu olan ve fakat Osmanlı Devleti'ne tâbi ve bağlı olan bölgelere, hükümdarlarıyla birlikte akın ederek buraları yağmalarlardı. Bunların cezalandırılması için padişah hazretlerinin pederleri ve kendileri Arnavutluk bölgesine sefer açarak bunların kalelerini feth ve memleketlerini yağma ve bozmuş ve hayvan sürülerini almışlar ve pek çok esir ve ganimetler getirmişlerse de kesin bir sonuç elde edememişlerdi. Zira Arnavutlar memleketlerinin tahrip edildiğini gördükleri zaman barış yaparak geçici olarak tâbi olurlar, fakat bir müddet geçince yine evvelki harekete devam ve Osmanlı topraklarına saldırırlardı. Zaten bulundukları bölge, geçilmesi güç dağların meydana getirdiği yaratılıştan istihkâmlar ile çevrilmiş olduğu gibi, bu dağlar arasında da gayet dar bir veya iki boğaz bulunduğu cihetle Arnavutlar bu boğazları kapatarak memleketlerini dışarıdan gelecek hücumlara karşı kolaylıkla korurlardı. Bundan dolayı bu bölgeye girebilmek için büyük kuvvetlerle hücum ederek ilk önce boğazları almak, bu suretle giriş kapısı açmak lazımdı. Padişah hazretleri bu defa bu şekilde hareket etmeye karar verdi. Kış içinde hazırlık görerek baharın gelmesiyle beraber piyade ve süvari askeriyle hareket etti. Ordunun ağırlığı arasında makineler, inşaat için araçlar ve dülger aletleri ve diğer inşaat malzemesiyle beraber birçok demir ve bakır bulunuyordu. Ayrıca bir hayli dülger ustası da birlikte götürülüyordu. Ordu-yı hümayun süratle ilerleyerek Arnavutluk sınırına geldi. İlk günü burada durulup ertesi günü padişah hazretleri, hafif donatılmış asker ve tirendaz ve sapancı ve süngücü ve siperdarlar ile Arnavutlar tarafından korunmakta olan dar bir boğaza hücum etti. İki taraf arasında yapılan şiddetli bir savaş sonunda Arnavutlar her ne kadar cesaret gösterip dayanmışlarsa da Fatih Hazretleri sonunda bunları bozarak boğazları alıp ve

buralardan girip çıkacak kişilere Arnavutlar tarafından taarruz edilmemesi için bu boğazlara çok sayıda muhafız asker yerleştirdi. Ardından piyade askerlerinin bir kısmını ağaçlarla kaplı ve sarp ve geçilmez yerlerin düzeltilmesiyle süvari ve piyade askerlerinin ve yük hayvanlarının ve araba ve sair yol hayvanlarının kolaylıkla geçebilmesine uygun bir duruma getirilmesiyle görevlendirdi. Kendisi de ordu ile boğazdan girerek bölgenin aşağı taraflarına ve ovalara velhasıl ordunun geçmesine uygun yerlere akın sonra konak konak ilerleyerek bu bölgeyi tahrip ve mahsulleri yaktı. Arnavutlar çocuklarını ve kadınlarını ve hayvan sürüleriyle eşyalarını alarak yüksek yerlere çekilmişler ve giriş yerleriyle ve müstahkem yerleri işgal edip kendilerini korumaya hazırlanmışlardı. Padişah hazretleri Arnavutluk'un aşağı taraflarını alıp ve bozduktan sonra askerleri düzenleyerek Arnavutların sığındıkları tepelere doğru hareket etti. Tirendazlar ve tüfekçi ve sapancılar atış yapmak üzere ordunun öncülüğünü yapıyorlardı. Bunlardan sonra hafif donatılmış askerler, mızraklılar ve siperdarlar daha sonra silahtarlar yürüyorlardı. Ordu bu düzen üzere bir müddet yavaşça hareket etti, sonra askerler bağrışarak Arnavutlar üzerine hücum ettiler ve bunları bozguna uğratarak ve arkalarından yetişerek birçoğunu öldürdüler ve bazılarını canlı olarak tutukladılar. Bazıları da silahtarların tazyikine karşı kendilerini yalçın kayaların üzerine atarak öldürdüler. Bundan sonra ordunun her çeşit elemanı dağlara, boğazlara, vadilere dökülen kadın ve çocuğu esarete aldılar ve mallarını yağmaladılar. Koyun ve sığır ve diğer hayvan sürülerini sürüp hepsini ordugâha getirdiler. Kaçmayı başaranlar da dağlara çekildiler. Esirlerin sayısı yirmi bine yakındı. Diğer Arnavutlar kısmen hükümdarları olan İskender ile dağlarda ve kısmen korunaklı ve sağlam yerlerde oturmaktaydılar.

Padişah hazretlerinin saldırılarına uğrayan bu bölgede alınması mümkünsüz ve bütün memleket üzerine hâkim bir kale

bulunmaktaydı. Kroya' denilen bu kaleyi evvelce padişahın babası yedi defa almaya çalışmış ve bu konuda her türlü tedbire de başvurmuşsa da başaramamıştı. Fatih Hazretleri buraya geldikleri zaman alınması gayet güç olduğunu gördüğünden uzun müddet kuşatma ile uğraşma ve askeri boş yere yokluğa ve kayba uğratmamak için alınmasından vazgeçerek bu kaleyi ve hâkim bulunduğu bölgeyi kayıpsız ve tehlikesiz bir şekilde elde etmek için bütün tedbirleri almaya karar verdi. Padişah hazretlerince uygun görülen tedbirler şu suretle özetlenebilir: Bölgenin orta yerinde sağlam bir kale yaparak içine asker koymak ve bu kuvvetlerle devamlı etrafa akın etmek ve yine bu kuvvet sayesinde Arnavutların dağlardan inmelerine, tarlalarını ek-meye, hayvanlarını otlatmaya engel olmak ve onları bu suretle yoklukla karşı karşıya bırakarak barış antlaşmasına zorlamak.

Padişah hazretleri kale yapılması için uygun bir yer bulmak amacıyla bu bölgenin her yönünü araştırıp incelediği zaman önemli bir yerde eski çağlarda ünlü bir şehrin kalıntılarına rastlayıp burasını tahkime karar verdi. Birçok işçi getirtip yaz mevsiminin sonlarına doğru inşaat bitirildi. Kalenin inşası için büyük masraf yapılmıştı. Padişah hazretleri inşaatı devamlı olarak denetleyerek gerekenlere talimat verdi. Çalışanların hepsini sözleriyle ve para vererek mükâfatlandırdı ve bu suretle çalışma güçlerini artırdı. Yaz mevsimi son bulmadan kalenin yapılması bitirildi.” İskân için de padişah hazretleri çevredeki kıta ve şehirlerden birçok nüfus getirerek buraya yerleştirdi.

* Kroya (Akçahisar = Kroja): İkinci Murat ve Fatih devirlerinde Türklere karşı girdiği savaşlarla ün almış bulunan meşhur Arnavut sergerdesi İskender Bey'in sığındığı kaledir. İlk defa 1447 yılında, ikinci defa 1450 yılında İkinci Murat tarafından kuşatılmıştır. Bir sancak haline getirilen bu kale ve bölge için İskender Bey ölümüne kadar Osmanlı Devleti'yle mücadele etmiştir.

** Fatih'in Arnavutluk'un açılmasında üs yapmak üzere yaptırdığı Elbasan Kalesi, eski bir Bizans hisarı olan "Valmora"nın kalıntıları üzerinde yapılmıştır. Bu yer orta Arnavutluk'taki "İşkumbi = Shkumbi" Nehri civarındadır.

Kale içine birçok silah ve makine koydu ve içerisindeki nüfusun geçim ve diğer ihtiyaçlarını yeter surette tamamladı. Velhasıl donatım ve düzen o derece mükemmeldi ki, gören bir kimse burasının yeni yapıldığına asla ihtimal vermeyip eskiden beri mevcut ve oturulan ve her türlü malzemesi bol sayıda bulunan bir şehir zannedirdi.

Padişah hazretleri kale içinde hassa alayı askerlerinden seçilmiş ve dört yüz kişiden ibaret bir muhafız taburu bıraktı ve yanında bulunanlar arasında en yetkili bir kişiyi bu bölgeye vali ve serdar tayin edip Arnavutluk'un her tarafına durmadan akın ve Kroya şehrinin kuşatmasını bu kişiye tembih etti, yanına da bir hayli asker verdi. Ganimetler arasında bulunan esir vesairenin bir kısmını da orduya dağıtıp sonbahar mevsimi sonunda İstanbul'a döndü.

Bu olaylar tahta geçişlerinin on altıncı yılına rastlar.

Bu yılın sonbaharı başlangıcında Venedikliler kırk gemi ve iki bin silahtar ile Mora'nın "Achaia" bölgesinin merkezi olan Patras şehri üzerine sefer ederek gemilerden asker çıkararak şehrin kuşatılmasına başlamışlar ve askerler taş atan makinelerle etrafı sarmışlardı. Bu esnada Moralılardan bir kısmı da padişaha karşı isyan edip Venediklilere katılıp ve bunlarla ittifak sözleşmesi yaptılar. Mora Valisi Ömer Bey, düşmanı pusuya düşürerek yanındaki az sayıda askerle ansızın üzerlerine hücum etmek için fırsatı bekliyor ve şehrin yakınlarında bulunan Vus Dağı tepesine yerleştirdiği gözcüler vasıtasıyla düşman ordugâhında cereyan eden olayları soruşturuyordu. Fırsat bulunca birdenbire düşman üzerine hücum edip, cümlesini korku ve hayret içinde bıraktı. Ve arkalarından takip edip söylentiye göre altı yüz kadar Venedikliyi öldürüp yüz kadarını esir etti. Gemilere kaçmak için kendilerini silahlarıyla denize atanlardan ekserisi boğuldular. Ömer Bey ordugâhı yağma ederek birçok para ve silah ve eşyayı ganimet olarak aldı. Elinde bulunan

araçlar ile şehri onardıktan sonra ganimetleri ve esirleri alarak İstanbul'a geldi. Padişah hazretleri bu hizmetinden dolayı başkomutana pek ziyade iltifat edip kendisine hediyeler vermiştir.

Bu sırada İstanbul semalarında meteorolojik bir olay oldu. Şöyle ki, mehtap gecesi olmadığı halde gece saat birde kuzey yönünden bir meteor görünüp her tarafı aydınlatarak kuzeyden güneye geçerek genişledi ve yayıldı.* Tahminime göre bir saat kadar devam ettikten sonra yavaş yavaş kayboldu. Bu gökyüzü ateşinin kuyrukluyıldız veya avize yıldızlar mı yoksa başka bir yıldız mı velhasıl ne olduğunu bilmiyorum; fakat bu birçok insanın mahv ve son bulacağına bir işaretti ve filhakika az zaman sonra böyle bir mahv ve dağılma meydana geldi.

Padişah hazretleri, bu yılın kış mevsimini İstanbul'da geçirerek bir müddet istirahat ve aynı zamanda şehrin idaresinin düzelmesine ve düzenlenmesine ve yaptırmakta olduğu caminin bitirilmesine çaba harcadı. Bu caminin bir an evvel bitirilmesi için padişah hazretleri bir taraftan işçiyi teşvik eder, diğer taraftan fen ve sanat adamlarına gereken malzemenin yapılması ve bulunması ile görevlendirirdi. Velhasıl padişahın gayret ve eli açıklığı sayesinde şekil ve büyüklük ve sanat ve nefaset itibarıyla gayet mükemmel ve şaheser bir cami yapıldı.

Aynı mevsim içinde Venedikliler tarafından gönderilmiş bir elçiler heyeti İstanbul'a gelerek Osmanlı hükümeti ile aralarında sürüp giden anlaşmazlığın çözülmesini ve anlaşma yapılmasını teklif ettiler. Bunlar alınan imroz ve Limni adaları kendilerine geri verilmek şartıyla hükümete yılda bir vergi vereceklerini söylüyorlardı. Padişah hazretleri bu koşulları kabul etmeyip ve, "Benimle barış yapmak isterseniz gidiniz daha iyi düşününüz," cevabıyla bunları geri gönderdi.

Bu esnada Arnavutlar hükümdarı olan İskender'in Macarların birleşme ve yardımını istediği ve bu konuyu başardığı ve

* Bu ışık parçasının bir kuzey ışıması olduğu bellidir. (ç.n.)

vatandaşlarıyla orada bulunan Osmanlı kuvvetleri üzerine birden hücum edip padişah tarafından tayin edilmiş olan valiyi ve yanında bulunanların birçoğunu öldürdüğü ve Kroya şehrini alarak içine kendi tarafından muhafız asker koyup ve kale dışındaki bölgeyi aldığı ve hatta padişahın yaptırmış olduğu şehrin de muhasarada bulunduğu padişah hazretlerine haber verildi. Bu olaylar padişah hazretlerini son derece gazaplandırdığından, vakit kaybetmeksizin derhal çok sayıda süvari ve piyade askerinden kurulu ordusunu hazırlayarak bahar başlangıcında (kış ayları son buluyordu) İskender üzerine hareket etti. Arnavutluk'a vardığı zaman bölgeye akın ve geçtiği yerleri bütünüyle yağma ve yıkarak ve yakarak yıkıntılara çevirdi ve isyan eden yerleri yeniden idaresi altına alarak asilerin birçoğunu ölümle cezalandırdı. Bundan sonra İskender'in takibine koyuldu. İskender, güya Gorgo'nun' karşısında bulunuyormuş gibi Osmanlı askerinin yüzünü görmeye cesaret edemeyerek kendisine oturma yeri olarak seçtiği sarp dağlara eskiden olduğu gibi sığındı. Padişah ordunun önemli ve dövüşçü kısmını Mahmut Paşa'nın komutasına bırakarak bulundukları bölgenin yağma ve ahalisinin esaret altına alınmasını askere emir ve ilan etti. Kendisi de geri kalan askerlerle diğer taraflara giderek ve konak konak ileriye yürüyerek buralarını tamamıyla yıktı. Mahmut Paşa komutasında bulunanlar, sarp ve uçurumlu dağlara at sürülen ovalar gibi uçuşarak Arnavutları kovdular ve cezalandırdılar. Dağları, dar boğazları, derin vadileri, kayalar içindeki çukurları ve mağaraları velhasıl kaleler ayrı kalmak üzere her tarafı araştırdılar ve on beş gün içinde harekâtı bitirip pek çok esir ve hayvan veeşya ile dağlardan inerek ordugâha döndüler.

* Gorgo: Yunan mitolojisine göre Medes denilen gayet müthiş yüzlü kadın kafasıdır ki, onu görenler taş olurlarmış. Persefs adlı bir kahraman bu kadının kafasını kesip Atina ilahı "Minerva" ya sundu. Bu kafa Atina'nın ünlü kalesine konuldu. Bundan dolayı "Gorgonyan" adı verildi. (ç.n.)

İskender askerin yayıldığını haber aldığı zaman dağlardan kaçmışsa da nereye gittiği anlaşılamamıştı.

Fatih Hazretleri, Arnavutluk'u bu suretle baştan başa tahrip ettikten sonra Kroya üzerine hareket ve kalenin etrafını askerle çevirip ve makineler ve setler koydurup kuşatılmasına başladı.

Bu sırada, yani yaz ortalarında Trakya ve Makedonya bölgesinin her tarafını veba hastalığı kaplamıştı. Hastalık Tesalya'dan ve Tesalya ile sınır komşusu bölgelerden başlayarak (Asıl nereden çıktığını bilmiyorum) sahilde ve içerilerde bulunan şehirlere yayılarak ve sonra da Asya'ya atlayarak Çanak-kale ve Karadeniz sahillerini perişan etti. Buradan da Bursa'ya geçip ve Ankara'ya kadar devam ederek büyük kayıplara sebep oldu. Sonunda İstanbul'a sıçradı. Hastalığın buradaki tahribatı pek müthiş ve kayıpların sayısı tasavvurların üstündedir. Mezarlara taşınacak cesetler o derece hesapsızdı ki, artık yeter derecede adam bulunamıyordu. Hastalığa tutulanların feryat ve yalvarmaları yakınlarına bile tesir etmiyor, yanlarına kimse yanaşmıyordu. Öldükleri zaman dahi cesetler ortada kalıyordu. Odalarına kapanarak ölen hastaların cenazeleri iki üç gün bu odalarda kalıyor ve sonra hepsi toplanarak bir mezara gömülüyordu. Artık hocalar, rahipler dua okumaya vakit bulamıyorlardı ve işlerinin çokluğundan bunlar da çok defa aç ve susuz kaldıklarından mecalsiz düşerek can veriyorlardı. Hastalık en ziyade sur içinde kendini göstermişti. Şehrin yerli, yabancı ahalisi İstanbul'u terk ederek yer değiştirdiler, kalanlar da evlerinden dışarı çıkmıyorlardı. Artık İstanbul eski kalabalığını ve şenliğini kaybederek bir matem yerine benzemişti. Koca şehrin her tarafında hastaların feryat ve enini işitiliyordu. Yeis ve ümitsizlik herkesin canına tak dedi. Allah'ın hikmetine olan itikat ve itimat silindi. Artık bütün işlerin, Cenabıhakkın halk ve tedbiriyle değil ancak tesadüflerin sevkiyle meydana bulduğuna inanıyorlardı.

Hastalık alametlerini ve belirtilerini ilk defa hıyarcığın bir tarafında gösteriyordu. Burada büyük veya küçük olmak üzere hastalığın belirtileri görülüyordu. Sonra kuvvetli sarsıntılarla başa vurarak dimağın zarlarında iltihaplar yapardı. O zaman hastalardan bazıları dalgın ve hissiz bir hale gelir, bazılarında da şuursuzluk ve delilik belirtileri görülüyordu. Bundan sonra kalbe çökerek kanı bozar ve vücutta yakıcı bir ateş ile beraber çırpınmalar yapardı. Bu sırada hastanın acı ve ıstırapı tahammül edilmez bir hale gelerek durmadan feryat ve figan eder, nefesi kokar, el ve kolları titrer, nihayet can verirdi.

Yukarıda söylediğimiz gibi padişah hazretleri Kroya şehrini kuşatma altına almıştı. Uzun müddet kuşatmaya devam edildiği takdirde içindekiler zaruretle karşı karşıya kalacaklarından kalenin alınması mümkündü. Fakat padişah hazretleri kendisini ve orduyu oralarda uzun müddet yormamak için kalenin kuşatılmasına ve dışındaki toprakların korunmasına yetecek sayıda genç asker ayırarak ve bunların üzerine yanındaki komutanlardan birini serdar tayin edip geri kalan askerleri terhis etti ve bütün ganimetleri ve esirleri orduya dağıttı. Sonra hassa alayı ile İstanbul'a doğru yola çıktı. Fakat yol esnasında veba hastalığının Trakya ve Makedonya bölgelerini ve yol üzerine rastlayan şehirleri ve hatta başkenti kapladığını haber aldığından İstanbul'a gitmekten vazgeçerek havası sağlam ve mutedil olan ve hastalıktan uzak bulunan Balkan dağlarına ve yukarı Sırbistan'a giderek sonbahar mevsimini buralarda geçirdi. Bu müddet içinde İstanbul'dan her gün birbiri arkasına haberciler gelerek başkentin durumunu padişaha arz ve haber verirdi. Kısa bir zaman sonra hastalık her tarafta azaldığından ve İstanbul'da tesiri tamamen kalktığından padişah hazretleri de kış başlarında İstanbul'a döndü.

Bu olaylar, tahta geçişlerinin on yedinci yılına rastlar.

Notlar

- 1 Paris Antlaşması: 1856'da Paris'te imzalanmış olup, Kırım Savaşı'na son veren antlaşmadır. Bu antlaşma ile, bir yanda Rusya, öte yanda Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Fransa, Sardunya arasındaki büyük savaş son buluyordu. Paris Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu bir Avrupa devleti olarak kabul edilmiş, Avrupa devletleri hukukundan yararlanması sağlanmıştır.
- 2 Homeros (Homer, Omiros) (MÖ 1. yüzyıl). Eski Yunanistan'ın en eski, en büyük şairidir. Hayatı efsanelere karışmış olduğu gibi, nerede ve ne zaman doğduğu da bilinmemekte ve yedi ayrı şehir onun doğum yeri olarak gösterilmektedir. Anlatılanlara göre Homeros, kör bir şair olup şehir şehir dolaşarak şiir okumuş. Şiirleri ölümünden sonra toplanmış. Homeros'un başlıca iki destanı olarak bilinen *İlyada* ve *Odyseia* ilkçağ edebiyatının ölmez eserlerinden olup Troya savaşlarını anlatmaktadır.
- 3 İkinci Mehmet (saltanatı 1. defa 1444-1446, 2. defa 1451-1481). Osmanlı padişahlarının yedincisidir. 29/30 Mart 1430 yılında Edirne'de doğmuştur. Annesi, henüz hakkında tam bir bilgi olmayan Hümâ Hatun'dur, Bursa'da gömülüdür.

18 Şubat 1451 perşembe günü babasının ölümü üzerine 21 yaşında tahta geçmiştir. Bunu, İkinci Mehmet'in üçüncü cülusu sayanlar da vardır.

Bu tarihlerde Osmanlı ülkesi Tuna Nehri'nden Kızılırmak'a kadar uzanıyorsa da, arada yalnız İstanbul şehri kalmış bulunuyordu. İstanbul, Fatih'in çocukluğundan itibaren rüyalarına giren bir şehirdi. Padişah olunca da bu emelini tahakkuk ettirerek büyük ve planlı bir çalışma sonunda 29 Mayıs 1453'te İstanbul'a girdi.

Fatih, Bizanslıların elinde harap bir duruma gelmiş şehrin imar ve ihyası için gereken tedbirleri aldıktan sonra Belgrad müstesna olmak üzere bütün Sırbistan, Mora, Bosna ve Hersek ile Arnavutluk ülkelerini Osmanlı memleketine kattı. Eflak ve Boğdan da Hristiyan beyler elinde idare edilmek suretiyle Türk egemenliğine girdi.

Batıdaki pürüzleri temizleyip doğuya dönerek Osmanlı bütünlüğü arasında kalmış İsfendiyar ve Karaman beyliklerini tamamen ortadan kaldırdı. Pontus İmparatorluğu adıyla Trabzon'da hükümet süren Bizans artığına da son verdi (1461). Fatih'in komutanlarından Gedik Ahmet Paşa, Kırım'ı aldı (1475). Büyük bir Türk hükümdarı olan Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan

ile Erzincan civarında Otlukbeli mevkiinde yapılan büyük savaşı kazandı (1473). Rodos kuşatıldıysa da alınamadı (1480).

Fatih, yeni bir savaş hazırlığı ile meşgul olurken, 51 yaşında Gebze'de vefat etti (1481). Kendisi İstanbul'da gömülen ilk padişah'tır. Türbesi, Fatih'te yaptırdığı külliyesi içindedir.

Orta boylu, geniş omuzlu, kaşları yüksek ve kavisli, çehresi beyaz üzerine gayet âteşin bir al ile süslü, saç sakalı siyah ve kıvrıkcık, gözleri parlak, burnu şahin gibi kemikliydi.

28 yıllık hükümdarlığı sırasında iki imparatorluk, on dört devlet, iki yüz şehir alarak "Fatih" unvanını kazanmıştır. Azmi ve iradesi çok yüksekti. Bir işe karar verirken acele etmez, lakin verdiği kararı mutlak yerine getirirdi. Tehlikeli zamanlarda soğukkanlılığını muhafaza etmekle meşhurdur.

Âlim ve şairdir. Arapça ve Farsçadan başka Latin, Yunan ve İbrani dillerini de bilirdi. Devrin bilginleriyle herhangi bir konu hakkında huzurunda münakaşa ettirmekten çok hoşlanırdı. Genişleyen imparatorluğun ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak yeni kanunlar hazırlattırmış ve imparatorluğun geleceğini garanti altına almaya çalışmıştır.

Bilinen eşleri: Sitti Mükrim Hatun (Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı), Çiçek Hatun, Hatice Hatun (Zağanos Mehmet Paşa'nın kızı), Anna (Trabzon Kralı David Komnen'in kızı), Helen (Mora despotunun kızı), Tamara (Phratzes'in kızı), Gülbahar Hatun'dur (Karamanoğlu İbrahim Bey'in kızı).

4 İkinci Murat (saltanatı 1. defa 1421-1444, 2. defa 1446-1451). İlk hükümdarlık zamanı, Osmanlı tarihlerinin "Düzmece Mustafa" diye ad verdikleri karışıklıklar içinde geçmiştir. Mustafa Çelebi, babası ile esir olmuş ve Semerkand'a götürülmüştü. Çelebi Sultan Mehmet zamanında memlekete dönerek saltanat iddiasında bulunmuş ise de takip olununca Bizanslılara sığınmıştır.

Genç padişahın tahta çıkışını vesile ederek Bizanslıların yardımıyla tekrar başkaldırmış, uzun mücadeleden sonra yakalanarak öldürülmüştür. Bizans İmparatorluğu'na bir ders vermenin gerektiğini gören Sultan Murat, İstanbul'u kuşattı. Ancak her zaman olduğu gibi Bizanslılar hile yoluna saparak (1423) Çelebi Mehmet'in küçük oğlu Mustafa'yı kışkırttılar. Karaman ve Germiyan beylerinin de yardımını gören Mustafa işi büyütünce İstanbul kuşatılması kaldırılmak zorunda kaldı.

Asi kardeş ve mütteliklerinin ezilmesinden sonra, Karaman Beyliği'nden başka diğer beylikler Osmanlı egemenliği altına girmek suretiyle Anadolu'da yeniden birlik sağlanmış oldu.

Rumeli'de Macarlar ve Sırlar üzerine açılan seferde Sırbistan'ın tam itaati temin edilip Macaristan istila olunmasına rağmen, bu kadar zaferler kazanan ordu, Erdel Voyvodası Hunyadi Yanoş'a, Hermanştd, Vazag, Morava,

İzladı mevkilerinde birkaç defa mağlup oldu. Bu başarısızlıklardan sonra, Sırbistan, Eflak ülkeleri Macaristan'da kalmak üzere (Ocak 1444) Segedin Barış Antlaşması yapıldı.

Sultan Murat, bu kötü barış anlaşması, 23 yıllık padişahlık mücadelesi sonunda tahtını 14 yaşındaki oğlu Mehmet'e (Fatih) vererek Manisa'ya çekildi.

Bu taht değişiminden ve kazandıkları kolay başarılarından şımaranlar; Türkleri Avrupa'dan atmak kaygusu ile bir Haçlı seferi düzenleyerek Segedin Barış Antlaşması'nın daha mürekkebi kurumadan sınırlarımıza taarruz eden Hunyadi'nin komutası altında, Macar, Ulah, vesaireden kurulu büyük bir ordu ile Tuna'yı geçip Varna'yı kuşattılar. Tehlikeyi gören vezirler yeniden Sultan Murat'a koştular. Varna Savaş'ında Ak Şövalye adıyla anılan Hunyadi bile canını güç kurtarabildi (Kasım 1444).

Bu parlak zaferden sonra tekrar Manisa'ya dönen Sultan Murat, Yeniçerilerin isyanı üzerine yeniden padişahlığa dönmüştür. Bu defaki saltanatında İkinci Kosova Savaşı ile (17 Ekim 1448) Hunyadi'ye gereken dersi vermiştir.

Sultan Murat bu zaferden sonra Edirne'ye dönüp büyük bir düğün ile oğlunu evlendirmiş ve barış içinde 49 yaşında ölmüştür. Osmanlı padişahları arasında ilk şairdir. Ölümü, oğlu ve veliahdı İkinci Mehmet Manisa'dan Edirne'ye gelinceye kadar 12-16 gün gizli tutulmuştur. Bursa'ya defnedilen son Osmanlı padişahıdır. Anası Dulkadiroğulları hükümdarı Süli Bey'in kızı Emine Hatun'dur. 29 yıl padişahlık etmiştir. Osmanlı padişahlarından ilk defa Hicaz'a "Sürre" göndererek Arabistan halkını Osmanlılara ısındırarak bir politika izlemiştir.

Açık alınlı, orta boylu idi. Âlimleri ve şairleri çok sever ve tutardı. Zevk ve sefa ile beraber devlet işlerini de ayarlı bir şekilde yürütmesini bilen Osmanlı padişahlarından olup büyük bir hükümdardır.

- 5 Manisa: Eski çağda adı "Magnesia" olan bu şehre Türkler önce "Mağnisa" sonra da "Manisa" dediler. Lidyalılardan Perslere, Makedonyalılara, Romalılara, Bizans'a geçen şehri, 1313'te Saruhan Bey aldı, bu bölgeye Cumhuriyet dönemine kadar Saruhan denildi. Saruhan Beyliği'ni 1391'de Yıldırım Bayezid ortadan kaldırdı. 1402 de beylik yeniden dirildi; yalnız Osmanlı egemenliğini tanıdı. 1410'da Çelebi Sultan Mehmet, beyliğe kesin olarak son verdi. Manisa, Osmanlı birliğine katıldı.

Saruhan sancağı, İkinci Murat'tan Üçüncü Mehmet'e kadar genellikle –veliaht– şehzadelere hâs olarak buyurulmuştur.

Fatih, babasının ölüm haberini Manisa'da öğrenmiş, bir söylentiye göre 12-16 gün içinde Edirne'ye ulaşmıştır. İkinci Murat'ın gizli tutulan ölümü dolayısıyla bu geçen günlerde devlet padişahsız kalmış ve veziriazam Çandarlı Halil Paşa tarafından sağ olarak gösterilen İkinci Murat adına idare edilmiştir.

6 Koca Fatih'in bebekliği ile ilgili bir fıkra: Hacı Bayram Veli, Edirne'yi ziyaretinde Fatih daha beşikte küçücük bir bebekmiş.

İkinci Sultan Murat, Şeyh Hacı Bayram'a, "İstanbul'u almak istiyorum. Büyükbabam Yıldırım Bayezit Bey, amcam Musa Çelebi, ben de iki defa şehri kuşattık. Muvaffak olamadık. İstanbul bize lazım, gönül et de bu şehri alayım..." deyince, "Beyim! Bu şehri sen alamayacaksın. Ben göremeyeceğim. Beşikteki şehzade ile bizim Köse alacaktır," cevabını almıştır.

Beşikteki şehzade, İkinci Mehmet (Fatih) ve Köse de Akşemseddin'dir.

İkinci Murat oğluna, "Mehmet! Sen İstanbul'u Ak Şeyh ile alacaksın..." diyerek daima söyleşirmiş.

7 Yeniçeri: Osmanlı Devleti'nin daimi ve ücretli ordusunun yaya olarak savaşan kısmı olup kapıkulu askeri denilen zümrenin en önemli ve mümtaz sınıfı idi. Yeniçerilik teşkilatı kurulmadan evvel Osmanlı Devleti'nin ilk düzenli ve ücretli ordusu yayalar ve müsellemlerdi. Yeniçeri Ocağı'nın kesin olarak hangi tarihte kurulduğu belli değilse de 14. yüzyılın son yarısında ve Edirne'nin alınmasından sonra kurulduğu muhakkaktır. Söylentilere göre ve birçok yeniçeri kanunnameleri 1362 yılını kabul ederler. Kuruluşunda ocağın Bektaşilikle ilgisi yokken, 15. yüzyıldan itibaren yeniçeriler kendilerini Hacı Bektaş'a mensup saymışlardır.

Esası yaya olan bu ocak, büyük zafer kazanmış şerefli bir maziye maliken, bozula bozula bir başıbozuklar yatağı haline gelmişti. Sonunda İkinci Mahmut devrinde kaldırılmıştır.

8 Varna Zaferi: Osmanlılarla Macarlar arasında olan bu savaş, Macarların yürürlükte olan (Segedin Antlaşması, 1444) sözleşmeyi bozmaları yüzünden olmuş ve tahtı Sultan Mehmet'e bırakarak Manisa'ya giden İkinci Murat acele Edirne'ye dönmüştür. Bir söylentiye göre İkinci Mehmet tahtta kaldığı halde yalnız Osmanlı ordusunun başkomutanlığını almıştır. Savaş 10 Kasım 1445/28 Recep 849 günü yapılmış, Macarların tam bir bozgunu ile son bulmuştur. Savaşta Macar Kralı Ladislas ölmüş, meşhur Macar kahramanı Yanko Hunyadi toparlayabildiği askerlerle kaçmıştır. Bu savaşta Venediklilerin Çanakkale Boğazı'nı kapatmaları üzerine, Manisa'dan hareketle Andoluhisarı'ndan karşıya geçilmiştir.

9 Şehzade Orhan Çelebi Bizans'a sığınmıştır. Fatih bu şehzadenin masrafına karşılık olarak Bizans hazinesine her yıl "üç yüz bin akçe" ödemeyi kabul etmek suretiyle Bizans'a karşı barış temayülü göstermiştir. Bizans kaynaklarına göre İkinci Murat'ın dört kardeşinden birisi ve Fatih'in amcasıdır. Bizans'a sığınmasına sebep olarak da İkinci Murat'ın kendisini öldürmek ihtimalinden korkmuş olduğu söylenir. Diğer söylentilere göre de, Fetret Devri'nde Edirne'de saltanat sürmüş olan Birinci Bayezid'in oğlu Süleyman

Çelebi'nin oğlu veyahut bu Süleyman'ın Kasım adındaki oğlunun oğludur. Bu da bir rivayetten ileri gidememektedir. Bu şehzadenin Fetret Devri'nin başında büyük şehzade Süleyman Çelebi tarafından Bizans İmparatorluğu'na rehine olarak teslim edilen ve 1417 tarihlerinde 20- 21 yaşındayken İstanbul'da vebadan ölen Yıldırım Bayezid oğlu Kasım Çelebi'nin oğlu olması daha kuvvetli ihtimaldir.

Bizans'ın Osmanlı Birliğini dağıtmak çabalarına ait örnekler çoğaltılabilir:

Birinci Murat'ın oğullarından Savacı Bey'in babasının sağlığında Osmanlı tahtına çıkma çabaları, Bizans prenslerinden Andronikos tarafından desteklenmiştir.

Fetret Devri'nde Süleyman Çelebi ile Musa Çelebi arasındaki çatışmada, sınırlı menfaatleri için taraf tutmuşlardır.

Yine Fetret Devri'nde İsa Çelebi'nin kardeş kavgasından sonra Bizans'a sığınmış olmasından yararlanmak yoluna gitmişlerdir.

- 10 Rumeli Hisarı: Eski adları, Yenicehisar, Yenicekale'dir. Hisar üç köşeli ve üç kulelidir. Kulelerden ikisi denize, birisi karaya hâkimdir. Deniz kenarındaki köşeli kuleyi Sadrazam Çandarlı Halil Paşa, Hisar köyüne bakanı Saruca Paşa ve Bebek'e bakan kuleyi de Zağanos Paşa yaptırmıştır.

Fatih, Rumeli Hisarı ile beraber; Yenihisar, Yenicehisar Güzelcehisar, Güzelhisar, Akçahisar, Nikhisar adlarıyla anılan ve 1391 yılında Yıldırım Bayezid Han tarafından yaptırılmış olan Anadolu Hisarı'nı da birtakım ilavelerle, onarımlarla ve yeni topar koymak suretiyle kuvvetlendirmiştir. Hisarın yapılmasındaki amaç, Boğaz hâkimiyetini yavaş yavaş ele geçirmek ve özellikle Rumeli'nde savaş olduğunda orduyu güvenle karşı sahile ulaştırmaktır.

- 11 Fatih 50 bin kişilik bir ordunun başında 5 Mart 1452, Pazar günü Rume-
li Hisarı'nın bulunduğu noktaya gelmiş, hisarın yerini bizzat tayin etmiş, orada bulunan "Saint Michel" Kilisesi'ni de yıktırarak, ağustos sonlarına kadar kalıp inşaata bizzat nezaret ederek ortalama 3-5 bin işçi ve 10 bin yamak çalıştırmak suretiyle dört ayda bitirmiştir. Boğaz'ın 700 metrelik en dar yerinde kurulan hisarların planlarını Mimar Muslihiddin çizmiştir. Hisarın genel durumu, peygamberimizin Arap yazısındaki adı şeklinde olduğu ve her "mim" harfinin yerine bir kule kurulduğu, "hâ" ve "dal" harflerinin yerlerine de birer istihkâm yapıldığı hakkında bazı tarihlerde şüpheli rivayetler vardır. Hisar duvarlarının kalınlığı 20-25 ve üzerleri kurşunla örtülü kulelerin duvar kalınlığı da 30-32-35 kadem olarak gösterilir. Boğazkesen ve Laimokopas = dalgakesen adlarını da taşır.

- 12 Boğaz'dan geçen bir Venedik kalyonu Rumeli Hisarı'ndan verilen dur işare-
tine uymamış, yelkenlerini şişirerek mağrur bir şekilde hisarların önünden geçerken Türk topçusunun isabetli atışı onun bu itaatsizliğini pek pahalı ödetmiştir.

Ducas, *Bizans Tarihi* adlı eserinde bu olayı şöylece anlatır: “O günlerde Amiral Riço’nun bindiği bir Venedik gemisi Karadeniz’den geliyordu. Bu gemi Başkesen Kalesi’nin önünden geçerken yelkenlerini indirmede. Kaledekiler hemen büyük bir gülle fırlattılar ve gemiyi parçalayıp batırdılar; kaptan ile otuz tayfa bir sandala girerek sahile çıktılar. Türkler bunların ellerini bağlayıp bir sıraya dizerek, o zaman Dimetoka’da bulunan padişaha gönderdiler.

- 13 Fatih devri ümerasından Rumeli Hisarı ilk komutanı Firuz Ağa’dır. Fatih’in en çok güvendiği bir komutandır. Dört yüz seçme askerle hisara komutan atanmıştır. Boğaz’dan geçecek bütün gemilerin durdurulması, sancak selamına tâbi tutulması, gerektiğinde kontrol edilmesi ve emre uymayanların da batırılması emredilmiştir.
- 14 Edirne Sarayı: 1365 yılında ilk defa, Birinci Murat tarafından Edirne’de Kavak Meydanı’nda bir saray yapılmış, bilahare burası Yıldırım Bayezid’in oğlu Musa Çelebi tarafından genişletilmiştir. Sonradan İkinci Murat 1447 yılında Tunca kıyısında kendisine bir köşk yaptırmış, Fatih burasını genişletip bir saray haline koymuştur. Birincisine “Eski Saray” ikincisine “Yeni Saray” adı verilen bu iki bina 1457’deki Edirne yangınında tamamıyla yanmıştır.
- 15 İstanbul fethine ait birçok hadisler rivayet edilmektedir. Müslüman devletlerinin iç ve dış politikalarında etkili olmuş ve askeri politikalarında Hazreti Peygamber’in birer işareti sayılmıştır. Kesin olmamakla beraber İstanbul fethi ve onun fatihi için aşağıdaki hadisten söz edilmektedir:
“Letuftehanne’l-Kostantaniyyetu feleni’mel-emiru emîruhâ ve leni’me’l-ceyşâ zâlik’l-ceyş.” Anlamı: İstanbul elbette fetholunacaktır. Onun komutanı ne güzel komutan ve o asker ne güzel askerdir.
- 16 MS 395’ten 1453’e kadar 1058 yıl süren Doğu Roma İmparatorluğu’na verilen ad. 395’te Roma İmparatorluğu batı ve doğu olarak bölününce, merkezi Bizans (İstanbul) olan Doğu İmparatorluğu kuruldu. 476’da Batı Roma İmparatorluğu’nun çökmesi ile Bizans, tek Roma İmparatorluğu ve Avrupa anlayışına göre “tek imparatorluk” olarak ortada kaldı. 476 ortaçağın başı sayılır. İstanbul’un Türkler tarafından alınmasıyla Doğu Roma İmparatorluğu’nun tarihe karıştığı 1453 de ortaçağın sonudur.
İlk defa Yıldırım Bayezid 1391’de İstanbul’u kuşattı. 1399’da bu kuşatmayı tekrarladi, şehir düşmek üzereyken Timur istilasını üzerine 1402’de kuşatma kaldırıldı. Musa Çelebi’nin kuşatmasından sonra İkinci Murat’ın 1422’deki kuşatması pek çetin geçtiyse de şehir bir kama gibi Türk topraklarını bölmekte devam etti ve ancak 29 Mayıs 1453 sabahı...

- 17 Bursa (Prusa): Tahminlere göre MÖ II. yüzyılda Bitinya Kralı II. Prusias tarafından kurulan, ondan ötürü de "Bursa" adını alan bu şehir, daha sonra Romalılara, 395'te Bizans'a geçmiştir. İmparator Justinianus burada saray ve hamam gibi binalar yaptırdığı için şehir VI. yüzyılda gelişmiştir.
- Süleyman Şah 1080'de bütün civar ülkelerle birlikte Bursa'yı aldı. Şehir 35 yıl kadar sonra yeniden Bizans'a geçti. Osman Gazi'nin ölümünden sonra, Orhan Gazi zamanında 1326'da Bursa yeniden ve son olarak Osmanlıların eline geçti. Osmanlı Devleti'nin başkenti oldu.
- 18 Osmanlı kaynaklarında "Rumeli'yegeçiş" adı verilen bu olay çok önemli bir dönüm noktasıdır. Orhan oğlu Süleyman Paşayanında; Hacı İlbey, Ece Bey, Gazi Fazıl Bey, Evrenos Bey, Balabancıkoğlu, Akçakocaoglu, Kara Hasanoglu ve daha birçokları olduğu halde, Osmanlı tarihlerinde efsanevi, romanlara konu olacak şekilde iki sal ile, seksen yiğit ile bir gece, kesin olarak hareket yerleri belli olmamakla beraber 1354 yılında Rumeli'ye, bir daha geri dönmek üzere geçiyorlar.
- 19 Birinci Bayezid: Yıldırım lakabıyla anılan Sultan Bayezid bu adı, şehzadeliğindeki savaşlarda gösterdiği çabuk davranışlardan ötürü kazanmıştır, 1360 yılında Gül Çiçek Hatun'dan dünyaya geldi. Babası Sultan Murat'ın Kosova Savaşı'nda şehit olmasıyla 1389'da tahta geçmiştir. Osmanlı padişahlarının içinde başta gelen askeri komutanlardandır. Anadolu'nun bütün-lüğünü teminde büyük hizmeti vardır. İçkiye fazla düşkünlüğü yüzünden son zamanlarda asabı bozulmuş, serinkanlılığını kaybetmiştir. Bu yüzden lüzumsuz bir inatla kendisinden kat kat üstün bir düşmanla Ankara Savaşı'nda karşılaşmış ve yenilmiştir. Sonra da esaret zilletine dayanamayarak intihar etmiştir (1403).
- 20 Niğbolu Savaşı: 25 Eylül 1396'da Tuna boyunda Niğbolu Kalesi yakınlarında Yıldırım Bayezid komutasında Türk ordusunun Haçlılara karşı kazandığı büyük savaş. Bu savaş, 1364 Sırp Sındığı, 1371 Çirmen, 1389 Kosova'dan sonra Osmanlı İmparatorluğu'na karşı düzenlenen dördüncü Haçlı seferidir. Bu seferde büyük devletlerden Macaristan, Fransa, İngiltere, Lehistan, küçük devletlerden İskoçya, Kastelya, Aragon kiralıkları ile Rodos şövalyeleri, Alman ve İtalyan devletlerinden çoğu katılmıştır. Haçlıların tahmin etmedikleri bir hızla yetişip düşmanı Tuna boyunda karşılayan Yıldırım Bayezid, Haçlıların büyük bir bölümünü yok ederek zaferi kazanmıştır.
- 21 Timur; Semerkand yakınlarında, Ekşi kasabasında 1336'da doğdu. Timur'un baba tarafından soyu Cengiz Han'a kadar ulaşır. Timur, cesareti, zekâsı, atıldığı sayesinde kendisini çabuçak tanıtmış, Kazgan Han'ın kızı Olcay Türkân ile evlenmiş, uzun mücadeleden sonra 1369'da Belh şehrinde bağımsızlığını ilan etmiş, bir süre geçer geçmez de Semerkand'da bir kurultay toplayıp kendisini hükümdar seçtirmiştir.

Son derece harisliğı ve yeryüzünde kendisinden başka hükümdar bırakmamak isteğıyle Altınordu devletiyle yaptığı savaşı kazanarak Anadolu'ya kadar geldi. Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezid'le çatışması ve sonunda onu yenmesi, Türk dünyasına çok şeyler kaybettirmiş ve Osmanlıların Avrupa'daki açılmalarını en az yüz yıl geri bırakmıştır.

Timur, bir komutan, bir teşkilatçı olarak büyük bir kişi ise de, geniş ölçüde kan dökücü olmasıyla tanınır. 69 yaşında, 1405 yılı şubat ayının 18. günü vefat etmiştir.

- 22 Yanko: Macar Kralı V. Ladislas erkinliğini kazanarak devlet işlerini yükleninceye kadar saltanat naibi olan Yanko Hünyad = Hünyadi Janos. Macar milli kahramanıdır.
- 23 Bizans İmparatoru Manuil Paleologos'un Türklere karşı yardımcı bulmak üzere Fransız mareşali Jean de Boucicaut ile Avrupa'ya gitmiş olması, İstanbul'un dördüncü defa kuşatılmasına sebep olmuştur. 1400 yılında Sultan Bayezid, İmparator VII. Yoannis Paleolog'a haber göndererek şehrin teslimini ve itaat ettiği takdirde kendisine sancak beyliği verileceğini bildirmiştir. İmparatorun bu teklifi kabul etmemesi üzerine kuşatmaya başlamış, başarı ile sonuçlanacak olan kuşatma, Timur'un Anadolu'ya girmesi üzerine olumlu bir sonuç vermemiştir.
- 24 2 Nisan 1453, Pazartesi günü Haliç'e girip çıkmayı önleyecek olan zincir gerilmiş ve haliç kısmında da zinciri korumak için birtakım savaş gemileri yer almışlardır. Bizanslılar ayrıca İstanbul surlarının kapılarını da örmüş bulunuyorlardı. İstanbul surlarının kapıları hayli çok ve dağınıktır da. Bunlara burada kısaca bir göz atmakta fayda vardır.

Marmara sahilinden Haliç'e doğru:

1. Orea Pili (Güzel Kapı, Yıldızlı Kapı); bugün, Yedikule müzesinin sur dışına açılan büyük ve muhteşem kapısıdır ki, üç kemerli ve üç gözlü bir kapı iken bugün hemen tamamen örülmüş, altında ahşap kanatlı bir kuzu kapısı bırakılmıştır. Bizans İmparatorluğu tarihinde imparatorların veya büyük kumandanların harplerden muzaffer olarak döndüklerinde, şehre bir zafer alayı ile girdikleri kapı idi. İki tarafında dört köşeli iki büyük burç bulunmaktadır; bu kapıdan başlayıp Ayasofya'da nihayet bulan bir caddeye de "Zafer Alayı Caddesi" denilirdi. Resmi merasim münasebetiyle açılır, altından hiçbir vakit halk geçemezdi.

2. Birinci askeri kapı: Penta Piryii kapısı (Beşkule Kapısı, bugünkü adıyla Yedikule Kapısı); hâlen kullanılan Yedikule Kapısı'dır.

3. İkinci askeri kapı.

4. Selimbiriya Kapısı (Silivri Kapısı): Silivri'ye giden yola açılan kapı, ki bu kapının dışında halen dahi pek meşhur Balıklı Kilise ve ayazması vardır; bundan ötürü bu kapiya kaynak, memba kapısı da denilirdi.

5. Üçüncü askeri kapı.

6. Melandisia Kapısı (Mevlevihane Kapısı): Bu kapıya eskiden Region Kapısı veya Kırmızı Fırka Kapısı denilirdi; bu kapının iç tarafındaki bir kitabede, "Tanrı ve Kırmızılılar tarafından muhafaza olunan imparatorumuz Konstantin'e zaferler olsun," yazılıydı. Bizans'ın Kırmızılılar, Beyazlar, Yeşiller ve Maviler diye anılan dört siyasi partisinin ve bunların bilhassa Hipodrom'daki araba yarışlarının Bizans tarihinde ayrı bir yeri vardır.

7. Dördüncü askeri kapı.

8. Ayios Romanos Kapısı (Topkapı). Kuşatmanın en şiddetli ve kanlı sahnesi burada olmuş, en büyük toplar bu kapının karşısına konulduğu cihetle bu adı almıştır.

9. Beşinci askeri kapı (Kiriyağı Kapısı, Sulukule Kapısı): fetih arifesinde örülmüş ve fetihten sonra da örülü kalmıştır.

10. Harrissos Kapısı (Edirne Kapısı)

11. Altıncı askeri kapı (Sirko Pili: Cambazhane Kapısı): Kuvvetli bir söylentiye göre Türkler ilk defa şehre bu kapıdan girmişler.

12. Kaligarya (Ayios: Eğrikapı)

13. Krilino Porta Kapısı (Ağaçkapı: Ayvansaray)

Haliç boyundaki kapılar:

14. Palati Kapısı (Balat Kapısı): Bu kapıya imparator anlamına gelen "Vasilika" da denilir.

15. Fari Kapısı (Fener Kapısı)

16. Petri Kapısı

17. Ayia Teodosia Kapısı (Eski Kapı)

18. Potei Kapısı (Cibali Kapısı)

19. Platea Mesi Kapısı (Unkapanı Kapısı)

20. Karpiyani Kapısı (Zindankapı)

21. Perema Kapısı (Balıkpazarı Kapısı)

22. Evreyeni Kapısı (Yenicami Kapısı)

23. Evyeni Kapısı (Demirkapı). Bu kapının Bizans'ın ekonomik hayatında önemli bir yeri vardı. Şehrin zahiresi bu kapının önünde toplanır, gerekli vergisi alındıktan sonra şehre girerdi. Haliç'i kapayan zincirin bir ucu, kapı yanındaki kuleye bağlanmıştı.

24. Ayia Varvara Kapısı (Topkapı). Sarayburnu yönüne düşer. Topkapı Sarayı'nın yapıldığı bölgede.

25. Değirmen Kapısı. Ayia Varvara Kapısı'nın biraz ilerisinde olup yanında Mangan Kulesi denilen bir kule bulunuyordu. Eski çağlarda bu kule ile Kızkulesi arasına zincir gerilerek Boğaz kapatılırdı. Fatih'in İstanbul kuşatmasında bu zincir gerilememiştir.

26. Ayios Lazaros Kapısı

27. Çatladıkapı: 1532 İstanbul depreminde çatladığı için bu adı almıştır.
28. Skali Kapısı (Kumkapı): Marmara'ya açılan en işlek kapılardan biri.
29. Vlanga Kapısı (Langa Kapısı)
30. Ayios Emilianus Kapısı (Davutpaşa Kapısı)
31. Samatya Kapısı.
32. Ayios Yuanis Kapısı (Narlıkapı).

İstanbul'un fethinden sonra görülen lüzum ve ihtiyaca göre Türkler tarafından yeni kapılar açılmış ve özellikle fethin ilk yıllarında kuşatmada yıkılan surların onarılmasına çalışılmıştır.

- 25 Baltaoğlu: İlk kaptanıderya olarak gösterilen Baltaoğlu Süleyman Bey'in devşirme olduğu söylentisi vardır. İkinci Murat zamanında adı geçen Baltaoğlu özellikle İstanbul kuşatmasında ön plana geçmiştir. Kuşatma başlarken Gelibolu'dan getirdiği donanmayı deniz üssü olarak kullandığı yer, halen onun adını (Baltalımanı) taşır. 12 Nisan 1453'te İstanbul adalarını almıştır. 20 Nisan 1453 günü Bizans'a yardıma gelen gemileri önleyemediği için gözden düşmüş, bir gözünü de kaybetmiştir. Vazifesinden alındığı tarih kesin olarak bilinmediği gibi, kara ordusuna aktarılarak ölümüne kadar birçok savaşlara katıldığı hakkında söylentiler vardır.
- 26 Justinianus: Asıl adı Giovanni Longo di Giustiniani'dir. Cenova'nın Giustiniani denilen soylu bir ailesinden gelmiştir. Hiç beklenilmedik bir anda iki yeni kadirge ve beş yüz seçkin kılıç eri ile "Hristiyanlık âlemini kendine minnettar etmek ve dünya çapında bir şeref kazanmak" için gelmiştir. Cesus ve cüretkâr, sanatına âşık bir askerdir. Kılıcını hizmetine vermek üzere imparatorun huzuruna çıktığı zaman pek büyük bir tören yapılmıştır. Kendisine Bizans'ta büyük bir askeri rütbe olan "protostrator"luk ve kuşatmanın devamınca diktatörlük yetkisi verilmiştir.
- 27 Osmanlı hanedanı ile beraber tarih sahnesine çıkan, pek az aralıkla yüz elli yıl en yüksek ilmiye makamıyla veziriazamlık mevkiini tutmuş bir Türk ailesidir. Bu ad, tarihlerimizde, belgeler ve kitabelerde, Çandarlı, Candarlı, Cenderli, Cendereli, Çandarlı imlalarıyla yazılmaktadır.

Çandarlı ailesinin büyük cediti Kara Halil Paşa'dır. Eskişehir mıntıkasından neşet etmiş oldukları rivayet edilmektedir. Kara Halil Hayreddin Paşa'dan sonra gelenler; Kara Halil Paşa'nın oğlu Ali Paşa, Ali Paşa'nın kardeşi İbrahim Paşa, onun oğlu Halil Paşa ki İstanbul'un fethinden sonra Fatih tarafından idam ettirilmiştir. Bunun oğlu İbrahim Paşa, İkinci Bayezid zamanında veziriazam olmuş, bundan sonra orta halli makamlara bile geçmeden unutulup gitmişlerdir.

Birinci Halil Paşa'nın oğlu olan ve dedesinden ayrılabilmesi için "İkinci Halil Paşa" denilmesi gereken bu meşhur veziriazamın İstanbul fethi üzeri-

ne azli ve idamı için rivayetler çeşitlidir. Halil Paşa'dan sonra bu mevkiye devşirme vezirler gelmeye başlamıştır.

Bütün olaylar, İkinci Murat'ın Veziriazam Halil Paşa'ya üstün güveni olduğunu göstermektedir. Segedin Antlaşması üzerine, İkinci Murat'ın padişahlığı oğlu İkinci Mehmet'e bırakıp çekilmesi ve genç padişahın da silah hocası Zağanos Paşa'danyanagörünmüş olması veziriazamı çok üzdüğünü göstermektedir.

Segedin Antlaşması'nın mürekkebi kurumadan düşmanların, Osmanlı tahtında genç bir padişahın bulunmasını fırsat bilerek savaş hazırlıklarına başlamış olmalarının haber alınması üzerine Çandarlı Halil Paşa genç hükümdara durumu açıklayarak, "Sultan Murat tekrar orduyu ele alırsa, bu işe bir çare bulur, siz babanızı davet eyleyerek düşman üzerine gönderip safanızda olun; bu olay geçtikten sonra saltanat yine sizindir," demiş, ümeranın da aynı fikirde olduğunu söylemiştir.

Sultan Mehmet bu teklifi iyi karşılamayarak, "Evvela düşünüp sonra yapmalıydı," diyerek cevap vermişse de, babasını ordunun başına çağırmaya mecbur olmuştu.

Sultan Murat Varna Savaşı'nı kazandıktan sonra tekrar hükümdar olmuş ve oğlunu Zağanos Paşa ile Manisa'ya göndermiştir. Bu konudaki rivayetler çok ve çeşitlidir. Diğer bir rivayete göre bu sırada yeniçeriler ayaklandırılmış ve Sultan Murat'ı padişah görmek istediklerini diretmişler ve genç padişah tahtı bırakmak zorunda kalmıştır.

İkinci Mehmet, 1451'de ikinci defa hükümdar olduktan sonra Halil Paşa'yı makamında tutmuştur. Birtakım rivayetlere göre iki tarafın da birbirlerine güveni yoktur. Kitabımızın yazarı Kritovulos'a göre de; Manisa'da iken şehzadenin bazı istekleri Halil Paşa tarafından yerine getirilmemiştir.

Halil Paşa, çevresindeki devlet adamları ile birleşerek bir padişahı indirecek ve bir diğerini tahta çıkaracak kudret ve kuvvette köklü bir veziriazamdır. Bu konuda yerli ve yabancı bütün kaynaklar birleşmektedir. Halil Paşa'nın İstanbul fethi gibi cihanı hayrette bırakan bir başarının ardından, "... İstanbul fethine engel olmuş ve Bizanslılardan rüşvet almıştır..." töhmesiyle öldürülmesinin asıl nedeni bu olmasa gerektir.

O tarihlerde saltanata geçen bütün Bizans imparatorları yılın belli zamanlarında Osmanlı hükümdarlarına ve devlet büyüklerine hediyeler gönderirlerdi ve bu usuldendi de. O devri bizzat görmüş olan kitabımızın yazarı Kritovulos ve Dursun Bey de tarihlerinde bu konuda en küçük bir imada bulunmuş değildirler. Halil Paşa, yalnız İstanbul fethinin müşkül olduğunu bahsetmiş ve bu konuda genç padişahla müteaddit konuşmalar da yapmıştır.

Veziriazam Halil Paşa, fethin ertesi çarşamba günü, çocukları ile beraber tutuklanarak bütün malları müsadere edilmiş ve 40 gün sonra da Yedikü-

- le'de idam edilmiştir. Halil Paşa'nın ölümünden sonra oğulları ile maiyeti serbest bırakılmış ve müsadere olunan malları geri verilmiş ve Halil Paşa hakkındaki kin ve husumet evlatlarına kadar sürdürülmemiştir. Halil Paşa'nın ölümü ile devlet idaresinde eski ailelerin nüfuzu bertaraf edilmiş ve padişahın mutlak hükümdar ve hükümranlılığı yeniden tesis edilmiştir.
- 28 Karaca Paşa (Dayı): Fatih devrinde Rumeli beylerbeyidir. İstanbul kuşatmasında büyük yararlığı görülmüştür. 1453 Şubat ayı içinde Rumeli'de kuzeye ve güneye yapılan açılmalara komutanlık etmiş, büyük topları İstanbul'a getirirken de yine bu temizlik hareketine devam etmiştir.
- Kuşatmada merkez cephesinden Haliç sahiline kadar uzayıp Rumeli askerleri tarafından işgal edilen sol kanadın komutanıdır. Dayı denilmesi, Fatih'in İkinci Murat devrinde ölen kardeşi Alaaddin'in dayısı olmasıdır.
- Belgrad kuşatmasında, Fatih'in yaralandığı bu kanlı savaşta kahramanca şehit olmuştur (1456).
- 29 İshak Paşa: Bizans rivayetlerine göre Çandarlı Halil Paşa'nın azli üzerine Mahmut Paşa'dan evvel bir yıl kadar veziriazam olduğu söylenir. Rum yahut Hırvat devşirmesidir. Bu söylenti doğru olduğu takdirde iki defa bu makama geçmiştir.
- 30 Bizans rivayetlerine göre Çandarlı Halil Paşa'nın azli üzerine Mahmut Paşa'dan evvel, bir yıl kadar İshak Paşa ve ondan sonra Mahmut Paşa tayin edilmiş gibi gösterilir. 1 Haziran 1453'te bu makama geçmiştir. Bazı kaynaklara göre "veli" lakabıyla anılan Mahmut Paşa'nın milliyeti hakkında çeşitli rivayetler vardır. Kritovulos'a göre anadan, babadan Bizans'ın eski bir ailesine mensuptur. Genellikle devşirme olduğunda birleşilmektedir. Mahmut Paşa'nın altı ay kadar süren Gelibolu sancak beyliği ile derya kaptanlığı birinci ve ikinci sadaretleri arasındadır. Kaptanlık devrinde Fatih'in Eğriboz fethine 300 gemi ile katılmıştır.
- 31 Kemankeş: Okçulukta mahareti olanlar hakkında kullanılır bir deyimdir. Silahın bulunmasından evvel bir savaş aleti olarak kullanıldığı müddetçe ok atmayı öğrenenler olduğu gibi sonraları bir spor, bir zevk ve eğlence aleti olmak üzere de ok kullanılmıştır. Silahın bulunmasından evvel bir savaş aleti olarak kullanıldığı müddetçe Osmanlılar arasında birçok kemankeşler yetişmiş, içlerinden vezirliğe ve sadrazamlığa kadar yükselenler bile olmuştur. Adını Galata'daki mahalleye koyduran Kemankeş Kara Mustafa Paşa da bunlardandır.
- 32 Top, demir veya taş mermi atan bütün ağır, ateşli silahlara verilen ad. Bazı kaynaklarda Osmanlı Devleti'nde topun ilk defa Birinci Murat Bey (Hüdavendigâr) zamanında Birinci Kosova Meydan Savaşı'nda, yani 1389 tarihinde

kullanıldığı kayıtlıdır. Osmanlı topçuluğu Fatih devrinde sūratle tekāmūl etmiştir. İstanbul'un kuşatılması sırasında kullanılan ve surları döven on dört bataryanın topları, kısmen Edirne'de dökülerek 2 Nisan 1453, Pazartesi günü buraya getirilmiş ve kısmen kale önünde dökülmüştür. Bunlar içinde büyük top diye anılan tek bir tanesi Fatih'in hizmetinde bulunan meşhur Macar Urban tarafından dökülmüş, lakin kendisi Türk mühendisleri kadar bu işin erbabı olmadığından hesapları yanlış tutulan topu kale önünde beklenen faydayı temin edemedi. Üç beş atıştan sonra parçalanmış ve Urban da hatalı dökümünün cezasını hayatıyla ödemiştir. Bu itibarla, İstanbul kuşatmasında yalnız Türk dökümcülerinin ustalarının dökükleri büyük toplardan yararlandığı bir gerçektir. Tarafsız kaynaklar da bunu kabul etmektedir.

- 33 Otağ-ı hūmayun: Osmanlı hükümdarlarının mükellef çadırlarına verilen ad. Otağ-ı hūmayun, daima kırmızı renkte olur, renkli şerit ve sırmalı saçaklarla süslü bulunurdu. Padişahların çadırları gayet büyük ve yedi direkliydi. Bir taraftan bir galeri ile hazine çadırına ve bir galeri ile de padişahın divan müzakerelerini dinlediği çadıra bağlıydı. Otağ-ı hūmayunda hükümdarın her türlü istirahatini temin edecek her şey mevcut bulunur. Bunu törenle kurup kaldırmak, çadır mutemetlerine ait bir vazifeydi. Padişahların ekseriya iki çadırı bulunur, biri bir menzil ileride giderek kurulur ve padişah daima otağını hazır bulurdu.
- 34 Cebeli: Osmanlılarda bir zeamet veya tımar sahibi, dirliğinin miktarına göre savaş zamanlarında yanında götürmeye mecbur olduğu silahlı süvari. Zeamet sahipleri ilk beş binden sonra her beş bin akçe için bir cebeli götürürdü. Cebelilerin yetiştirilmesi ve her türlü masrafları zeamet veya tımar sahiplerine aitti. Bunların bir araya gelmesi, savaşta Türk ordusunun önemli bir kuvvetini teşkil ederdi. Savaşlar sırasında yararlık gösteren cebelilere açık bulunan tımarlar verildi.
- 35 Ok menzili; ok, yay veya keman denilen kavis şeklinde bükülmüş bir ağaca çubuğa gerili kirişe takılarak uzağa atılan ucu sivri demirli ince ve kısa değneğe verilen ad. Ok silahın icadından evvel bütün insanlar tarafından kullanılmış ise de en büyük mahareti Araplar göstermişlerdir. Ok atımı; dört yüz adımdır, zira ölçü yerinde kullanılır bir deyimdir. Bir okun en çok gittiği dört yüz adım esas tutulduğu için bu ad verilmiştir.
- 36 Topuz: Silahın icadından evvel kullanılan savaş aletlerinden birinin adıdır. Baş tarafı yuvarlak olduğu için bu ad verilmiştir. Topuz, bütün demir veya bakır olarak yapıldığı gibi sapları ağaç, baş tarafları demir veya bakır olarak da yapıldı. Süvari ve piyadeye mahsus olmak üzere ayrı ayrı topuzlar vardı. Süvarinininki ağır, piyadeninki hafifti. Süvariler topuzu, eğerin sol tarafına asarlardı.

- 37 İtalyan gemiler: Bu büyük gemiler papadan erzak ve mühimmat getirmiştir. Cenevizlilere aittir. Yabancı kaynaklarda, Latin gemilerinin parlak bir başarısı ve Osmanlı donanmasının mağlubiyeti olarak gösterilen bu deniz savaşı, Kritovulos'un da açık olarak işaret ettiği gibi önemli bir şey olmayıp, deniz ve rûzgârların değişimi Ceneviz gemilerine yardım etmiştir. 20 Nisan 1453, Cuma.
- 38 Hamza Paşa: Baltaoğlu Süleyman Bey'in yerine, İstanbul kuşatmasının en ateşli bir zamanında kaptanıderya olmuştur. Aslen Arnavut olup ailesi de Birinci Mehmet ve İkinci Murat zamanında devlete hizmet etmişlerdir. İstanbul kuşatmasında Boğaz'dan Haliç'e karadan gemi geçirilmesi Hamza Paşa'nın zamanına rastlar. Fetih'ten sonra Rodos şövalyelerine karşı yapılan savaşta başarı gösterememesi azline sebep olmuştur (1455). Mezarı Bursa'dadır.
- 39 İstanbul surlarının savunması aşağıdaki şekilde komutanlar arasında bölünmüş bulunuyordu:
- Ayios Romanos Kapısı (Top Kapısı): Türklerin en şiddetli hücumlarına maruz kalan bu bölgenin korunmasını İmparator Konstantin bizzat üzerine almıştır. Jan Jüstinyani de yedi yüz seçkin askeriyle, şehrin çokmesinin son anlarına kadar yanında kalmıştır.
 - Edirne Kapısı ile Tekfur Sarayı arasındaki sur: Bokiyardı Kardeşler diye anılan üç şövalyenin komutasındaki bir İtalyan müfrezesi.
 - Eğri Kapı'nın savunması: Teodor ve Karistos adında ihtiyar bir Venedikli savaşçı ile Jan Grant adında, özellikle lağım keşfinde mahir bir Alman mühendise bırakılmıştı.
 - Vlaherna Sarayı'ndaki kıtalara İstanbul'daki Venedik elçisi Jirolama Minotta komuta ediyordu.
 - Vlaherna'dan Haliç'e kadar olan sur parçasında da Sakızlı Piskopos Leonordo ve diğer Cenevizli komutanlar bulunuyordu.
 - Topkapı-Silivri Kapısı arasında yine Venedikliler, bu arada komutan Batista Gritti bulunuyordu.
 - Yıldızlı Kapı'yı, Venedikli Kontarini ile Rum prenslerinden Andronikos Kantakuzinos savunuyordu.
 - Marmara sahili surunun savunmasını da Yıldızlı Kapı'yı savunanlar koruyordu. Burada Türk şehzadesi Orhan da yer almıştı.
- Bunlardan başka: Gönüllü rahipler ve keşişler de bu deniz suru boyunca görevlendirilmişlerdi. Kardinal İzodor da, Sarayburnu'ndaki burçları savunacaktı. Limanın savunma komutası da Venedikli Kaptan Gabriel Trevisani'ye verilmişti. Grandük Notaras, bir ihtiyat kuvvet ile şehrin merkezine, bugünkü Mahmutpaşa civarına yerleşmişti. Hem şehrin idare ve inzibatı ile meşgul olacak hem de takviyesi gereken yerlere koşacaktı. Haliç surlarında da, genellikle Bizanslı komutanlar yerleşmişlerdi.

40 Zağanos Mehmet Paşa: Fatih'in hem eniştesi hem de kayınbabasıdır. Şehzadeliğinden itibaren Fatih'in yanında bulunan Zağanos'un milliyeti belli değildir. İstanbul kuşatmasında hizmeti görülmüştür. Gelibolu sancakbeyliğinde ve derya kaptanlığında bulunmuştur. Fatih'in çocukluğunda askerlik öğretmenliğini de yapmıştır.

Fatih ile yakınlığına ait aşağıdaki fıkra ilgi çekicidir: Fatih, Balıkesir'e geldiği zaman Zağanos Paşa da camiini yaptırırken sırtına aldığı taşı, iskele ile yukarıya çıkarıyormuş. Fatih yapı yerine gelmiş:

"Kolay gelsin Zağanos..." diye seslendi.

Zağanos da ardına dönmeden ve kimin söylediğini görmeden, "Eyvallah Mehmet!" cevabını verdi.

Sonra Fatih, "Beni görmeden nasıl tanıdın?" diye sordu.

Zağanos da dedi ki:

"Bana burada kimse Zağanos demez. Paşa derler. Adımı ancak sen söyleyebilirsin. Ondan tanıdım."

41 Nakkare: Osmanlı Devleti'nin askeri muzika takımına "mehterhane" denilir. Diğer birçok şark memleketlerinde görüldüğü gibi davul, zurna, nakkare, boru, zil ve kösten kuruludur.

42 Kaptan Paşa: Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz kuvvetlerinin en büyük askeri ve mülki amirinin adıdır. Osmanlı deniz teşkilatının temellerinin atıldığı Yıldırım Bayezid'den itibaren Gelibolu sancağı beyi aynı zamanda "derya beyi" unvanıyla deniz kuvvetleri komutanıydı.

43 Türk ordusu tekbirlerle kale duvarlarını inleterek, ilk hamlede iki bin merdivenle, elli bin yiğitle ileri atılmıştır. Eskiden "tablhane" sonraları "mehterhane" denilen ordu bandosunun cenk havaları içinde, Akşemseddin ve Molla Gûrani gibi bilginlerin hak yolunda savaşınlara ön ayak olmalarıyla genel taarruz olumlu bir sonuca erişmiştir. Bu sırada topların açtığı gediklerden surlara tırmanan "Ulubatlı Hasan" sancağı burçlara dikmiştir.

İstanbul fethini her ne pahasına olursa olsun küçültmeye çalışan yabancı gafiller eksik değildir. Türklerin açık bırakılmış olan bir kapıdan içeriye girmiş oldukları hikâyesi yalnız o zaman şehirde bulunmayan Dukas tarafından yazılmıştır. Kuşatmada bulunan diğer Bizans ve Latin müverrihlerinden hiçbirinde böyle bir kayıt mevcut değildir. Türk kaynakları, özellikle olayları gözû ile gören Dursun Bey top gediğinden içeriye girildiğini kaydeder.

Bu konuyu titizlikle işleyen Dirimtekin, kitabında:

Guillet, s. 215, "Ulubatlı Hasan'ın otuz kişi ile ileri atıldığı ve bir elinde kalkanı diğer elinde yatağanı olduğu hâlde sura çıkararak, burada tutunduğunu ve sonra şehit düştüğünü ve diğer otuz arkadaşının bulundukları yeri tahkim ederek yerleştiklerini ve bunlardan ilk şehre giren Balaban Badera'nın emirliğe terfi ettiğini" yazar.

Frantzes, s. 285, "Ulubatlı Hasan öldürüldü, fakat arkadaşları olan otuz yeniçeri, terk edilen mazgal hatlarını işgal ve buradan şehre girdiler..." der.

Lamartine, *Histoire de la Turquie*, "... Ulubatlı Hasan'a katılan yüz kadar yeniçeri, kendisinin şehit olmasından sonra gedik yerinin üstünde geniş bir yer işgal ettiler..." der.

Gibbon, s. 104: "... Ulubatlı Hasan, surlara çıkılabileceğini göstermişti. Kendisi öldüğü zaman diğer arkadaşları, onun gösterdiği yolu takip ederek surlara çıktılar..."

Frantzes, s. 286: "... Ulubatlı Hasan'ın şehit olmasından sonra: Fakat surların üzerine çıkmış olan savaşçılar o kadar çoktu ki müdafileri dağıttılar ve kalenin içine girdiler. Durum bu şekildeyken, 'Kale alındı, önemli mevkiele düşman eline geçti ve düşman bayrakları asıldı,' diye bir ses işitildi. Bu ses bizimkileri kaçırdı. Düşmanı cesaretlendirdi. Onlar artık korkusuzca kaleye çıkmaya başladılar..."

Göröldüğü üzere açık bırakılan kapı bir hayalden ibarettir. Osmanlı ordusu bileğinin gücü ile surlarda şanlı bayrağını dalgalandırmış ve bunun için de nice nice yiğitler şehitlik mertebesine ulaşmışlardır.

44 İstanbul'un fethiyle ilgili çeşitli, ilginç Bizans rivayetleri vardır.

Fetih sırasında, Balıklı Manastırı'nda bulunan Bizans papazları balık kırtarmakta idiler. Şehrin alındığı haberini duyunca, inanmadılar.

"Tavadaki bu balıklar şu havuza fırlarsa İstanbul'un alındığına o zaman inanırız..." dediler.

Bunun üzerine balıklar, yarı pişmiş olarak tavadan sıçrayıp havuza düştüler.

"... Türkler İstanbul'u aldıkları zaman müdafaasız halk Ayasofya Kilisesi'ne sığındı. Rivayete göre; Türkler Büyük Konstantin sütununun yanına kadar gedikleri zaman, gökte bir melek zuhur edecek ve bunu gören Türkler, bir daha dönmek üzere Asya'daki vatanlarına çekileceklerdi. Fakat Türkler gelmişler, mukaddes tapınağın kapılarını açarak içeriye girmişler ve orada korkudan birbiri üstüne yığılmış kadın ve erkekli bir kütle ile karşılaşmışlardır..."

Bu rivayet de diğerleri gibi halkın özentisinden ileri gidememiştir.

Türklerin Ayasofya'ya girişlerine şahit olanlardan hiçbiri, sonradan çıkan rivayetlerde olduğu gibi, o vakit bir katliamdan ve tapınağa karşı bir hürmetsizlik ve tecavüz yapıldığından söz etmezler.

45 Ayasofya: Sante-Sophie Katedrali İmparator Justinien zamanında 532-537 yılında yapılmıştır. Bizans mimarisinin ünlü bir sanat eseridir. 29 Mayıs 1453, Cuma günü muhteşem bir törenle camiye döndürölmüş, imamete İstanbul'un manevi fatihi Akşemseddin geçmiştir. Ayasofya'nın en büyük

özelliiği orta kubbe çapının 31 ve yerden yüksekliğinin 50 metre oluşudur. İnşaatta bütön Anadolu'dan kıymetli taşlar İstanbul'a getirilmiştir. Bir rivayete göre Justinyanus, Ayasofya'ya girip de bu muhteşem tapınağı görönce ilk çağlardaki Süleyman tapınağını hatırlayarak dudaklarından şu cümle dökölmüştür:

"Ey Süleyman, ben seni bile mağlup ettim."

Bununla beraber Ayasofya'nın bugüne kadar ayakta durabilmesi, Türk mimarlarının yaptıkları ilavelerle olduğu da bütön âlim dünyasının kabul ettiği bir hakikattir.

Türklerin Ayasofya tapınağına girişlerini gören ve o anı yaşayanlardan hiçbiri, sonradan çıkarılan maksatlı rivayetlerde olduğu gibi bir katliamdan ve tapınağa karşı bir hürmetsizlik veya tecavüz yapıldığından söz etmezler. Biraz sonra Fatih, umumiyetle rivayet edildiği gibi, at üzerinde değil, fakat yaya olarak kiliseye girmiş ve müezzine ezan okutarak etrafındakilerle beraber namaz kılmıştır.

- 46 İstanbul'un ebediyen Türk sınırları içine girmesinden sonra, birçok batı kaynaklarında Fatih'in müsaadesiyle, Türk askerinin üç gün üç gece şehri yağmaladıkları yazılıdır. Kuşatmada bulunmamış olan bu tarihçiler kendi dillerine uygun şekilde konulara yön vermişlerdir. Yazarımız da Enez'de bulunduğu sırada şehrin alındığını duymuş ve böylece kitabında yer vermiştir. Böyle olmakla beraber, olaylar açıklanırken verilen bilgiler akliselimin rehberliğinde uyarıcı olarak gün işiğına çıkmaktadır.

Teslim teklifini reddetmiş olan şehirlerin yağma edildiğine dair doğuda ve batıda yüzlerce örnek vardır. Fatih Sultan Mehmet nisan ayının beşinci günö; İmparator Konstantin'e son bir teklifte bulundu; şehri teslim ettiği takdirde, bütön Konstantiniye halkının can ve malına dokunulmayacağına söz verdi. Kesin bir ret cevabı alınca savaş da başlamış oldu. Türkler elli üç gün devam edecek kanlı bir savaş sonunda kılıçlarının kuvvetiyle şehre gireceklerdi.

23 Mayıs 1453 günü imparatora, son defa olarak bir teslim teklifinde daha bulunuldu. Padişahın dayısı İşfendiyar oğlu İşmail Bey, maiyetinde bir süvari müfrezesiyle, bir savaş bayrağı çekerek ve dümbelekler dövödürerek Top Kapısı'na doğru ilerledi. şehre alındı ve imparatorla buluşturuldu. İşmail Bey, padişahın namesini takdim etti. Padişah, son defa olarak, şehir teslim edildiği takdirde, imparatorun ve bütön Bizans zadegânının ve halktan isteyenlerin, bütön servetleriyle çekilip diledikleri yere gidebileceklerini, kalacakların mal ve can emniyetine ve din hürriyetine tecavüz edilmeyeceğini, aksi halde şehre kılıçla girileceğinden meydana gelmesi mümkün şiddetli davranışların önlenemeyeceği ve bu türlü tecavüzden sorumlu olamayacağını bildiriyordu. İmparatora ayrıca Mora imparatorluğu-

nu veriyordu. İsmail Bey de en inandırıcı sözlerle imparatoru iltmaya çalıştı. İmparator, bütûn bu tekliflere karşılık kesin olarak ret cevabı verdi.

Fatih de İstanbul'a girdikten sonra, Bizans'ın son başbakanı Notaras'ı huzuruna çağırarak, "Şehri bana teslim etmemekle çok iyi hareket ettiniz! Mukavemetinizin sonucu olarak hâsıl olan şu felaketi, şu harabeleri, şu muazzam esir kütlesini görüyor musunuz?" sözleriyle muaheze etmiştir. Bu sözler birçok yerli, yabancı kaynaklarda örnek olarak ünlü tarihçi Vlas-to'nun eserinde de geçmektedir.

Şehirlerin yağmalanmasını bugünkü ölçülere göre değil, o çağın anlayışına göre işlemek gerekir. Günlerce sürmüş bir katliamdan söz etmek, ezeli Türk düşmanlığının bir diğer menfi propagandasından başka bir şey değildir. Böyle olmakla beraber Fernand Grenard gibi tarih eleştiricileri, "... silahla karşı koyanların, durumları şüpheli olanların cezalandırıldığını, şehir halkına ilişililmemiş olduğunu..." kesin olarak kaydetmektedir.

Yabancı tarihler Ducas ve Frantzes'ten aktararak Türklerin İstanbul'da kötû hareket ettikleri hakkında sayfalarca yazı yazarlarken, her konuyu çağın geleneklerine göre ölçmeyi ve tarih yapıklarının sayfaları arasında unutulup kaldığını sandıkları birçok olayları hatırlamaz görünüyorlar.

Örnek olarak; Girit adasının Araplardan geri alınması için yapılan 7 Mart 962 tarihli sefere ait, ünlü İslamlık ve Türklük düşmanı Shclumberger'in eserine beraberce göz atalım:

"... Bir anda geçit açıldı, imparatorluk birlikleri, uzun bir ıstırapın intikamını almak için susamış bir durumda, bir fırtına gibi şehre girdiler. Katliam mahalle mahalle, ev ev başladı. Bu ortaçağ kuşatmalarının korkunç sonucu idi. Kadınlara, kızlara tecavüz edildikten sonra bunlar öldürüldü. Çocuklar, hatta memede olanlar bile hiç acımaksızın boğazlandı.."

Diacre Theodose de aynı konu ile ilgili eserinde vahşeti dile getirirken kaleminden kan damlar sanki: "... esir edilerek öldürülen annesinin ardından ağlayan veya boğazlanmış annesinin samurlara bürünmüş cesedinin üzerinde feryat eden veya işkenceye konmaya hazır bir durumda sıralanan annelerini görerek çırpınan Arap çocukları..."

Birinci Haçlı ordusu Antakya'ya girdiği zaman, bütûn İslam halkın Haçlılar tarafından katledildiği, Kudûs şehri Haçlıların eline geçtiğinde; kadın, erkek ve çocuk olmak üzere, öne gelen herkesin öldürüldüğü ve o zamanki kaynaklara göre 70.000 Müslüman'ın yok edildiği hatta Seignebusse'un da onayladığı gibi Cami-i Ömer'de İslam kanının, atlı bir sûvarinin dizlerine çıkacak dereceyi bulduğunu yabancı kaynaklar yazmaktadır.

Haçlı ordusunun bir Hristiyan şehri olan İstanbul'da yaptıkları:

1204 yılında İstanbul Haçlılar tarafından alındığı zaman, bir Hristiyan şehrinde yapılan yağma ve katil ve aynı dine bağlı kiliselere ve mukaddes yerlere yapılan taarruz, hiçbir şeyle ölçülemeyecek kadar büyüktür.

Ünlü Rus tarihçilerinden Uspenski; Türklerin, 1204 yılında İstanbul'a giren Haçlı ordusundan çok daha anlayış gösterdiklerini, insancıl davrandıklarını, eski eserleri koruduklarını ve hemen onarmaya giriştiklerini... kesin bir dille anlatır.

Ayasofya ve diğer tapınakların yüzyıllar boyunca ayakta durabilmelerinin sırrı nedir? Türklerin kılıç kadar ilim, bilim ve güzel sanatlara da önem verdiğinin bir delili değil midir?

Vlasto'ya göre Fatih; Bizans'ın son başbakanı Notaras'ı çağırarak, kendisinden, soylu ailelerin adlarıyla saray ricalinin listesini istemiştir. Bütün bunlar esir kamplarında, gemilerde ve şehirde aranılarak buldurulmuş, esir olanların parası verilerek azat edilmiş ve esaretten kurtarılmıştır.

Yine Kritovulos'un yazdıklarından da öğrendiğimize göre parasını vererek kendini azat ettiremeyecek gibi olanlara şehrin onarımında gündelikli iş temin edilmiş, geçimleri temin edildiği gibi, bir yönden de şehrin onarımı ile birlikte fidye paralarının biriktirilmesi imkânı sağlanmıştı.

İkinci Dünya Savaşı'nda duyduğumuz ve okuduklarımızın yanında; üst üste yapılan teslim tekliflerini reddeden, en iyi şartları kabul etmeyen bir şehre, kılıç kuvvetiyle girildiğinin unutulmaması gerekir.

47 Kurus veya Cyrus: Meşhur Pers hükümdarı olup, devrinde Küçük Asya'yı ele geçirerek Yunanlılarla "Med" savaşlarını yapmıştır. Milattan önce 539'da Babil şehrini de alarak burada esir ve sürgün hayatı geçiren Yahudilerin memleketlerine dönmelerine izin vermiştir. İmparatorluğu Çin sınırlarından Akdeniz'e kadar uzanıyordu.

48 Konstantin: (On Birinci Konstantinos Paleologos): Bizans İmparatoru Sekizinci Yoannis Paleologos 31 Ekim 1448'de ölmüş ve oğlu olmadığı için Mora despotluğunda bulunan ve yaşça kendisinden sonra gelen kardeşi Konstantinos Paleologos İstanbul'dan gelen bir heyet tarafından 6 Ocak 1449'da On Birinci adıyla Bizans imparatoru ilan edilmiştir. Bu bedbaht prens, Bizans'ın son hükümdarıdır. İkinci Manuil Paleologos'un oğlu olup anası İrina Dragaş'tır. Soyadından dolayı Konstantinos Dragasis adıyla da anılır.

Bütün bunlarla beraber tarih yazarlarından hiçbirisi, imparatorun son zamanını, ölümünü ve nasıl öldüğünü görmemişlerdir.

49 Konstantinos Dragasis'in ölümü hakkında çeşitli rivayetlere birtakım efsaneler karışmıştır. Bu rivayetler şöyle sıralanabilir:

1. Türk askerinin Topkapı'dan içeriye girmekte olduğunu görünce atından inerek yanındakilerle beraber sokak savaşında ölmüştür.

2. Sokak savaşında bir Türk askeri imparatoru yere yıkmış, Konstantin kalkmaya çalışmışsa da, ikinci bir vuruştan sonra bir daha kalkamamıştır.

3. İmparator, surlardan kaçan Bizans askerlerinin ayakları altında ezilmiştir.

4. Türk askerleri arasında savaşarak ölmüştür.

5. Sokak savaşı sırasında iki Türk askeri tarafından tanınarak öldürülmüş ve başı kesilerek gösterilmiştir.

6. Kesik baş Fatih'e getirilmiş, Bizans askerlerine teşhis ettirildikten sonra kahramanlığını takdir etmiş ve patrikhaneye göndermiştir.

7. Kesik baş gümüş bir kutu içinde Ayasofya mihrabının dibine gömülmüş ve vücudu ayrı bir yere gömülmüştür.

8. Cesedi ölüler arasında giydiği elbiselerden tanınmış ve Fatih tarafından törenle gömdürülmüştür.

50 Fatih'in torunlarına tavsiyesi:

Fatih, İstanbul'a girip alayla Ayasofya önüne geldiği zaman derinden derine bir inilti işitti. Sesin geldiği yöne bir adam gönderdi. Sakalları büyümüş, perişan durumda bir keşiş bulup getirdiler. Huzura çıkardılar. Korktu, teskin ettiler. Neden zindana atıldığını vs. sordular.

Keşiş, fala da baktığını ve Türklerin kuşatma hazırlıkları sırasında Konstantin'in kendisini çağırıp İstanbul'u Türklerin alıp alamayacağını bildirmek için remil atmasını söylediğini, remilde İstanbul'un Osmanlıların eline geçeceğini bildirmesi üzerine, Konstantin'in kızarak onu zindana attırdığını anlattı ve, "Demek falım doğru imiş..." diye ekledi.

Bunun üzerine Fatih de İstanbul'un kendi elinden çıkıp çıkmayacağına dair remil atmasını ve doğruyu söylerse armağanlar vereceğini bildirdi. Keşiş yeniden, bu defa Fatih için remil açtı.

"İstanbul Türklerin elinden savaş ile çıkmayacak. Lakin öyle bir zaman gelecek ki ellerindeki emlak ve toprak azalacak, bu suretle İstanbul Türk malı olmaktan çıkacak."

Bu falın bildirdiği sonuçtan ileri derecede müteessir olan Fatih, ellerini gökyüzüne kaldırarak, "İstanbul'da edindiği yerleri yabancılara satanlar Tanrı'nın gazabına uğrasınlar..." diye beddua etti.

51 Notaras'la ilgili bir fıkra:

Fatih Sultan Mehmet cuma günü İstanbul'a girdi. Ertesi günü Vezir Notaras, bütün hazinelerini Fatih'e sundu. Fatih, bu hazinenin şehrin savunması için neden harcanmadığını sordu.

Notaras, "Sizin için sakladım..." cevabını verdi.

Fatih kızdı. Zira bu türlü konuşmalardan ve dalkavukluklardan hiç hoşlanmazdı.

"Bu şehri ve bu hazineleri bana kim verdi?" diye sordu.

Durumu kavrayan zeki Notaras, "Allah..." dedi.

Fatih'in cevabı: "Öyleyse ancak Allah'a borçluyum, sana değil..."

52 Notaras: Lucas Notaras son Bizans başbakanıdır. İstanbul ve Roma kiliselerinin birleştirilmesinin aleyhinde olmuş ve sonuna kadar bunu savunmuştur. İmparator Konstantin, Türklere karşı bir zafer kazanabilmek için Papa Beşinci Nicole ile anlaşma yoluna girdiği zaman, mezheplerine vatanlarından çok fazla bağlı olan Bizanslılar, imparatorun bu davranışını bir nevikûfur saymışlar ve İstanbul sokaklarında Türksarığı görmeyi, kardinal şapkası görmeye tercih ettiklerini söylemeye başlamışlardır. Bu cereyanın başında başvekil Notaras ile Gennadios Skholarios gibi halkın çok sevdiği önemli kişiler de vardı. Meşhur Türk kavuğu sözünün Notaras tarafından söylenilmiş olduğu rivayet edilir.

Notaras'ın İstanbul'un fethinden sonra Fatih ile türlü konuşmaları olmuştur. Bizans müverrihi Dukas'ın da anlattığı üzere bunlardan bir tanesi Çandarlı Halil Paşa'ya kadar uzanmaktadır: (... Padişah ona dedi ki, "Şehri teslim etmemekle iyi bir iş yapmadınız. Bak ne kadar zararlar, ne kadar hasarlar yapıldı, ne kadar kimse esir oldu." Duka buna cevap olarak, "Efendim, sana şehri verecek kadar salahiyetimiz yoktu, hatta imparatorun dahi böyle bir salahiyeti yoktu. Bundan başka senin adamlarından bazıları da, sözle ve mektuplarla imparatora haber göndererek, korkma; padişah size tahakküm edemeyecektir, diyorlardı. Padişah bu söylenilen sözleri Halil Paşa'ya bağladı).

Notaras'ın idamı sebepleri hakkında çok çeşitli rivayetler olduğu gibi, Dukas gibi büyük Fatih'e dil uzatacak kadar çirkin isnatlarda bulunanlarda görülmektedir.

Fethin ikinci veya üçüncü günü, büyük iltifat gören, ailesi ve dostları bulunarak esirlikten kurtarılan Notaras'ın bir süre rahat durduktan sonra Bizanslıların başına geçerek istiklal davasına kalkışacakları veya düşmanlarına katılacakları, hatta ordugâhı basma teşebbüsünde dahi bulunacakları hesaplanarak, kendisine İstanbul'un bir nevi belediye başkanlığı verilmesi düşünülmüş olan Notaras idam edilmiştir.

53 Süleyman Bey: İstanbul'un ilk muhafızı ve valisi durumundadır. Fatih kendisini, surların onarımı ve şehrin Türkleştirilmesiyle görevlendirmiştir. İlk önce beş bin aile getirildiği rivayet edilir. Karaman, Aksaray, Eğridir, Bursa, Manisa, Tire, Çarşamba, Kastamonu, Samsun, Sivas, İzmir'den öz Türk soylu olan aileler İstanbul'a getirilmiştir. Aksaray, Karaman, Çarşamba... bu adlardan ileri gelmektedir. Balkanların açılmasından sonra bu bölgelerden de aileler getirilmişse de sayısı azdır. İstanbul'un Türkleştirilmesi için çok çalışılmış, Anadolu'dan gelip yerleşecek Türk halkına arsa verilmiş, emlak vergisi alınmamış, Süleyman Bey birçok sinsi karşı koymalara karşı Fatih'ten aldığı emirleri yerine getirmiş ve yürütmüştür.

İstanbul'a özellikle Anadolu'dan gönüllü aileler getirilmeye önem verilmiştir.

- 54 Girit: Ege Denizi'nin güneyinde, ortalama 25 km uzunluk ve 1040 km genişliğinde, 8.190 km² bir topraktır. Ada, ilk Akdeniz medeniyetlerinden birine beşiklik etmiş ve milattan önce 2000-1400 arasında en parlak devir "Minos" medeniyeti kurulmuştur. Bilahare Bizanslıların bir eyaletiyken 674'ten başlayarak İslam ordularının istilasına uğradıysa da ancak 830'da Arapların eline geçti. Kandiye şehrini Araplar kurmuşlardır. 963'te Bizans geri aldı. 1204'te Venedikliler aldı. Aydınoğlu Umur Bey 1341 seferinde Girit kıyılarına çıktı. 1423 yılında da adaya bir Türk akını yapıldı. 1538'de Barbaros adaya büyük kuvvetler çıkardı. 1669'da ada tamamıyla alındı.
- 55 Ağrıboz (Eğriboz): Ege Denizi'nde, Atik ve Boeotia'nın kuzeydoğusundadır. 145 km uzunluk, 748 km genişliğinde 4060 km² yüzölçümünde bir adadır. Çok dar bir boğazla karadan ayrılmış olan bu parçaya Bizanslılar, Evvia, Evripos; İtalyanlar, Negroponte; Fransızlar, Eubee derler.
- 56 Taşoz: Ege Denizi'nin kuzeyinde, 380 km² yüzölçümünde bir adadır. Eski adı Thasos, Aethria'dır. Ege Denizi'ndeki bu adalar çeşitli hükümetler arasında paylaşılmış olup, bunlardan çoğu kuzeyden güneye doğru Ceneviz ve Venedik cumhuriyetleriyle Rodos şövalyelerinin elindedir. İstanbul'un fethine yakın Bizans İmparatorluğu'nun idaresinde yalnız İmroz, Limni, Taşoz kalmıştır. İstanbul'un fethi ve İkinci Konstantin'in ölümü ile bu adalarda bir panik havası başlamıştır.
- 57 İkinci Murat'ın birinci defa saltanattan çekilip tekrar tahta geçmesi Osmanlı kaynaklarında iki türlü açıklanır. Bir söylentiye göre Varna Savaşı'nda İkinci Murat padişah olarak değil, Edirne'de saltanat sürmekte olan Fatih namına başkomutan olarak bulunmuş, savaşı kazanmış, Edirne'ye döndüğünde saltanata meyli olduğu görülerek, Çandarlı Halil Paşa'nın telkini ve belki de baskısıyla Fatih tahtını babasına teklif etmiştir. Devlet büyüklerinin de bu fikre katılmasıyla Fatih tekrar Manisa'ya dönmüştür.

Fatih'in bu dönüşten pek de memnun olmadığına tarihler beraberdır. İstanbul kuşatmasının henüz erken olduğu fikrini savunan ve Fatih'in kuşatma isteğine katılan Vezir Zağanos Mehmet Paşa ile Şehabeddin Paşa karşısında yalnız kalan Çandarlı Halil Paşa ile Fatih arasında efsaneleşmiş fıkralar tarihlerimizde yer almaktadır. Örnek olarak:

Fatih'in Edirne'deki sarayının karşısında bir medrese vardı. Gece yarısı şehirde bütün ışıklar söndüğü halde orada devamlı olarak bir ışık yanardı. Bu ışığın altında çalışan bir medrese öğrencisi derslerine çalışırdı. Bir gün Fatih, Vezir Çandarlı Halil Paşa'ya, "Şu medresede geceleri uyumayan bir adam var. O kimdir? Neye uyumuyor?" diye sordu.

Halil Paşa, "Orada bir molla vardır. Geceleri derse çalışır sultanım," cevabını verdi.

Fatih hayretler içinde dedi ki:

"Allah Allah... Bu molla benim gibi her an İstanbul'un fethini mi düşünüyor? Ya neye uyumuyor? Gündüz çalışsın, geceleri de uysun..."

Genç padişahın çok heyecanlı günler yaşadığını kaydetmek gerekir. Bir gece, Edirne'de, Sadrazam Çandarlı Halil Paşa'yı saraya çağırtmıştı. Vezirinin imparatorla gizlice muhabere ettiği, İstanbul'un kuşatılmamasına elinden gelebildiği kadar çalıştığı söyleniyordu. Kendisine "kâfir ortağı", "kâfirin dostu" deniliyordu. İmparatordan hediye olarak gönderilen balıkların içlerine altın doldurulduğu dedikoduları dolaşıyordu.

Halil Paşa, geceleyin vakitsiz davetten ürkmüş, padişahın huzuruna, başı korkusuyla titreyerek çıkmış ve Sultan Mehmet'e, bir tabak dolusu altın takdim etmişti. Padişah yatağının üzerinde giyimli olarak oturuyordu:

"Lala! Bu altın nedir? Ne yapıyorsun?" diye sormuştu.

Vezir, "Vezirler böyle umulmadık saatte çağırılırlar ise efendilerinin huzuruna elleri boş gelmek âdet değildir, bunlar benim değil, efendimizindir; şimdiye kadar bende emanet olarak duruyordu!" cevabını vermişti.

Genç hükümdar, vezirin altınlarına hor gözlerle bakmış ve, "Bana onların lüzumu yok. Benim senden istediğim, İstanbul'u almak için bütün kuvvetinle bana yardım etmendir. Bu yatağı görüyor musun? Bütün gece bunun içinde çırpındım, uyuyamadım. Bizanslıların paralarına aldanmamaya dikkat et! Avn-i ilahi ve imdad-ı peygamberi ile bu beldeyi bu düşmanların elinden alacağız!" demiştir.

Halil Paşa'nın saraydan ayrılmasından sonra, arkasından kendisi de tebdili kıyafet ederek sabahlara kadar çalışan top dökümhanelerini teftişe gitmişti. Kendisini tanıyanların gördükleri zaman açığa vurmalarını, işlerini bırakarak hürmet göstermelerini veya alkış tutmalarını yasaklamıştı.

58 İshak Paşa: Bizans kaynaklarına göre Çandarlı Halil Paşa'nın azli üzerine Mahmut Paşa'dan evvel İshak Paşa bir yıl kadar veziriazam olmuş olarak gösteriliyorsa da, Osmanlı kaynaklarına uymamaktadır. Milliyeti Rum veya Hırvat olan İshak Paşa'nın tayini, 874/1469; azli, 1472/877'dir.

59 İstanbul'un fethinden sonra Fatih tarafından bugün İstanbul Üniversitesi merkez binasının bulunduğu yerde yaptırılan saray. Bir adı da "Sarayı Atik" veya "Sarayı Atik-i Mamure" idi. Sonra burada oturulmayarak Topkapı Sarayı yapılmış ve Eski Saray vefat eden padişahların valide ve eşlerine ayrılmıştır. Eski Saray 1540 yılında bir yangın sonunda tamamıyla yandığından Kanuni tarafından Mimar Sinan'a yeniden yaptırılmış, 1715 yılında yine kısmen yanmış, 1726 yılında Baltacılar Dairesi de yandığından bu kısımlar ertesi yıl genişletilerek bir de muhteşem hamam eklenmesiyle yeniden yapılmıştır.

60 Tımar: Herhangi bir toprak parçasının veya birden fazla toprak parçalarının yılda 20.000 akçeden az olan gelir miktarının muayyen bir vazife ve

hizmet karşılığında ve belli şartlarla bir şahsa tek olarak veya birden fazla kimseye beraberce tahsisi hakkında kullanılan bir deyimdir. Tımar sahibi sefere giderken, yanında yıllık geliri nispetinde silahlı ve en iyi yetişmiş süvari askeri getirirdi. Bunlara "cebeli" denirdi. Tımar sahibi, tımarının kılıç kısmından maada her üç bin akçesi için bir cebeli getirmekle mükellefti. Kılıç tımarın çekirdeği demektir.

- 61 Gennadios Skholarios: Bizanslıların sevip takdir ettikleri bir Ortodoks papazıdır. Roma ve İstanbul kiliselerinin İstanbul'un kuşatılmasından önce geçici de olsa birleşmelerine şiddetle karşı durmuştur. Fatih'in adamı olduğu söylentileri de vardır. Fetihten sonra "Gennadios" adıyla patriklik makamına getirilmesi, bu tezi savunanları kuvvetlendirmektedir.

Fatih, patrikhaneyi kurmak suretiyle, Ortodoksları Roma'nın nüfuzundan ayırmış, Hristiyanlık âlemini ikiye bölmüş, Bizanslıları Osmanlı Türk idaresine ısındırmış, evvelce Avrupa'ya kaçan Bizans aileleri dahi geriye dönmüşlerdir.

Gennadios patrik seçilmiş, seçim, usulüne göre yapılmış ve Fatih de bu seçimi onaylamıştır. Yeni patrik Bizans devrinde olduğu gibi törenle padişahın huzuruna kabul edilmiş ve birtakım söylentilere göre de Fatih kendisine murassa bir asa hediye edip iltifat göstermiştir.

Bizanslılar zamanında Ayasofya'nın yanında bulunan patrikhane, Fatih Camii'nin yerinde bulunan Havariyun Kilisesi'ne taşınmış, burada cami inşasına başlanacağı zaman (1455) patrikhane, padişahın iradesiyle Panmakaristos Rahibeler Manastırı'na, 1587'de bu manastır "Fethiye" adıyla cami olduğu için patrikhane, Haliç Feneri'ndeki "Panaiya" Kilisesi'ne taşınmış ve 1597 tarihine kadar 10 yıl burada kalmış, oradan Balat'taki Aya-Dimitri Kilisesi'ne ve nihayet 1601 yılında beşinci merkez olarak Fener'deki "Aya-Yorgi" Manastırı'na nakledilmiştir. Patrikhane 366 yıldan beri bu binadadır. Birçok yangınlar geçirmiş ve esaslı surette onarılmıştır.

Fatih'in İstanbul fethinden sonra Ortodoks kilisesini Katoliklerin baskısından kurtarmak için izlediği politika çok önemli bir anlam taşımaktadır.

- 62 Yunus Paşa: İstanbul'un fethinden sonra Enez, İmroz, Taşoz ve Semendirek ve Limni adalarının alınmasında donanmaya komuta eden amiral. Hâs-Yunus Bey adıyla da anılır, ölümü hakkındaki çeşitli söylentiler arasında Otulukbeli Savaşı'nda şehit olduğu da vardır.
- 63 Naksos (Nakşe): Eskiden Venedik hâkimiyetinde bulunan Kiklad adalarındaki İtalyan dukalığının merkezi olan ada. Bu grubun en büyük adasıdır. Nakşe şekli Türkçe okunuşudur.
- 64 İstanköy (Cos-Stanchio-Stankhio): Anadolu'nun güneybatı sahilleri önünde bir dizi teşkil eden on iki adalardan Bodrum'un karşısına tesadüf eden ada. 285 km² yüzölçümündedir.

- 65 Bozcada: Halen Çanakkale vilayetine bağlı bir ilçedir. Ege Denizi'nde Çanakkale Boğazı ile Bababurnu arasında ve kıyından 45 km uzaklıkta bir adadır. Eski adı Tenedos olup 1.694 km² yüzölçümündedir.
- 66 Sakız: Batı Anadolu kıyılarına çok yakın, 909 km² yüzölçümünde bir adadır. Khios ve Kastron adlarıyla anılan Sakız, ilkçağda Yunanistan'ın güçlü bir şehir devletiydi. MÖ V. yüzyılda Perslere geçti. Daha sonraları Delya birliğine girdi. 1089'da Selçuklulara, daha sonra Venediklilere, Cenevizlilere, 1415'te Osmanlı sınırları içine alındı.
- 67 Foça: İzmir Körfezi'nin ucunda, Gediz ağzının kuzeyindedir. Eski adı Phokia, Phocaea'dır.
- 68 Babası İkinci Murat'tan sonra Fatih'i de birkaç defa sefere zorlayacak olan Sırbistan'ın bir veraset yolu ile Osmanlılara geçtiğini yerli ve yabancı kaynaklar kaydederler.
- Sırp Kralı Georges Brankoviç'in ölümünden sonra yerine geçen küçük oğlu Lazar'ın ölümü ile Sırbistan, veraset iddiaları dolayısıyla ön plana geçmiştir. Şöyle ki:
- İkinci Murat'ın eşi, Fatih'in üvey anası Mara Sultan'dan dolayı Fatih,
 - Mara Sultan'ın üç erkek kardeşinden Lazar iki ay krallığı idare edip ölmüş, geriye kalan Greguar ve Stefan adlı iki kardeşi,
 - İki aylık kral Lazar'ın dul karısı Eleni, diğeri de Lazar'ın damadı olan Bosna kralı,
 - Kraliçe Eleni, Sırbistan'ı kendi başına kurtaramayacağını hesaplayarak bütün hukukunu papaya bırakmış ve o da bir kardinal göndererek verasete katılmıştır.
- Durum ilk anda çok karışık gibi görünmekte ve vârislerin sayısı da çok olmakla beraber, hukuken en kuvvetli olanı Fatih Sultan Mehmet'tir. O zamana kadar Osmanlı hanedanı birkaç defa Sırp krallarıyla sıhriyet kurmuşlardır. Yıldırım Bayezid ile evlenmiş olan Sırp Prensesi Olivera da, İkinci Murat'a bu hakkı vermiş bulunmaktadır.
- Bütün bunlardan ayrı olarak da; Mara Sultan, padişaha sığınmış ve arzusu üzerine Aynaroz'da bir manastıra yerleştirilmiştir. Diğer yönden de Ortodoks olan Sırplar, Kraliçe Eleni'nin Katoliklerle anlaşmasını bir türlü hazmedememektedir. Sırp soylu kişilerinin Türk egemenliğini Katoliklere tercih ettikleri söylenir.
- 69 Novoberda (Novobrd): Yugoslavya'da Üsküp'ün batısında eski bir kale olup gümüş madenleriyle meşhur ve son derece müstahkem bir mevkidir. Kırk günlük zorlu bir kuşatmadan sonra 1455 haziranında alınmıştır.
- 70 Semendirek: Adalar Denizi'nde ve İmroz adasının 24 km kuzeybatısında 175 km² yüzölçümünde bir adadır. Eski adları Saonese, Leukosia, Leukonia ve

Latince adı Samathrace Samothracia'dır. Osmanlılar Semendirek adını vermişlerdir. Meriç Irmağı'nın ağzındaki Enez iskelesiyle Midilli, Limni, İmroz, Taşoz ve Semendirek adalarında Gattilusio adlı bir Ceneviz ailesi hâkim bulunmaktadır. Bu İtalyan ailesinin bu bölgede egemenliğini kuran Francesco Gattilusio'dur. 102 yıl bu aile Osmanlı açılmasının ortasında varidatının üçte ikisini her yıl vergi olarak Türk hazinesine vermek suretiyle Osmanlıların kanadı altında yaşamışlardır.

- 71 Enez (Aynos): Edirne vilayetinin Keşan ilçesinden ve Meriç Nehri'nin Adalar Denizi'ne döküldüğü noktada nahiye merkezi. Eski adı "Aenos" olup, Bizanslılar devrinde Ceneviz dükaliğine merkez olmuştur.
- 72 Gattilusio: Enez ve Midilli'de dükalık kuran Ceneviz ailesi.
- 73 Serhas: İranlılarla Yunanlılar arasında bölüntü ile (MÖ 490-448) devam eden ve tarihte Pers-Med Savaşları adıyla anılan mücadelede adı geçen ünlü Pers hükümdarı. Kserkes-Serhas, Birinci Med Savaşı'ndaki mağlubiyetin öcünü almak için büyük bir ordu ile Çanakkale Boğazı'nı gemilerden meydana getirmiş olduğu iki köprü ile geçerek Trakya'ya çıkmıştır.
- 74 İpsala: Aşağı Meriç bölgesinde ve nehrin 7 km doğusundadır. Edirne iline bağlı bir ilçedir. Kasabanın tarihi Bizans'a kadar uzanır. Osmanlı Türkleri zamanında yapılmış binalara ait kalıntılara rastlanır. Eski kaynaklarda; Cypsel, Kypsela, Chympsalla adlarıyla geçer.
- 75 Belgrad (Beograd): Tuna ve Sava nehirlerinin birleştiği yerdedir. Tarih boyunca Türklerin, Avusturyalıların ve Sırp'ların idaresine girmiştir. 1389'da Sırp Krallığı'nın başkenti olmuştur. Osmanlılar zamanında İkinci Murat ve Fatih tarafından kuşatıldı. 1521'de Kanuni Sultan Süleyman tarafından Macarlardan alınarak sınırlarımız içine girdi. Belgrad, Osmanlıların en parlak ve kudretli devirlerinde Avrupa seferleri için büyük bir üs vazifesi gördü, çok genişleyerek mamur bir şehir oldu. 1718-1739'da Avusturyalıların eline geçtiyse de 1878 Berlin Antlaşması'na kadar Türklerde kaldı. 19. yüzyıl boyunca muhtar Sırbistan'ın başkenti oldu. Türkler zamanında, Rumeli beylerbeyine bağlı bir sancaktı.

Fatih zamanında kuşatma, 13 Haziran 1456'dan başlayarak 22 Temmuz'a kadar 39 gün sürmüştür. Papa Üçüncü Calixtus'un teşvikiyle Belgrad'ın korunmasına İtalya'dan, Almanya'dan, Bohemya'dan altmış bin kişilik yardım kuvveti gelmiştir. Ayrıca Macar milli kahramanı Hunyadi Janos-Yanko 200 kadar gemi ile nehirden yardıma koşmuştur.

Hammer meşhur tarihinde Fatih'in Belgrad kuşatmasını anlatırken, genç padişah için, "Aslan gibi savaştı," diyor. Yerini, yeniçeri ağasına bırakarak bir askerinin kollarında geriye alınırken:

“Durma Hasan!” diye bağırdı.

Yeniçeri Ağası Hasan Ağa, padişahın gözleri önünde ileri atıldı. Bir dakika içinde sekiz-on kişiyi yere serdi. Fakat kendisi de, padişahın yaralanması üzerine karşı hücumla geçmiş olan Macarların kılıçları altında şehit oldu.

Dursun Bey, tarihinde Belgrad cengini anlatırken der ki: “... Vezir haber saldı. Padişah birkaç kadem geriye buyursunlar, düşmanı üzerimize çeke-
lim, kaleye canlı kurtarmayalım, diye. Sultan Mehmet gazaba geldi:

‘Düşmandan yüz döndürmek sığın nişanıdır. Benim elhamdülillah ikba-
lim âlidir, idbar düşmanın nasibidir!’ dedi.

Kılıcını eline aldı, seçilip ileri gelen düşmandan üçünü toprağa saldı.”

Belgrad’ın ilk kuşatması İkinci Murat zamanında Evrenosoğlu Ali Bey ko-
mutasında yapılmış ve Belgrad’a 29 Ağustos 1521’de bayrağımız dikilmiştir.
“Belgrad Üngürüz vilayetinin kapısıdır,” denirdi.

- 76 Mora: Yunanistan’ın güneyindedir. Korent kanalı açıldığından beri kara-
dan ayrılmış ve bir ada durumuna gelmiştir. Yunaniler Mora’ya “Pelopo-
nes” derler. İlkçağda yarımadanın en büyük bölümü İspartalılardaydı. MÖ
338’de Makedonyalılar, bütün Yunanistan’ı, bu arada Mora’yı da aldılar. MÖ
146’da ülkeyi Romalılar ellerine geçirdiler. Roma İmparatorluğu ikiye ayrı-
lıncaya; Mora, Balkanlar gibi, Bizanslıların payına düştü (MS 395). Bundan
sonra ülke, 1205 yılına kadar Bizans’ın elinde kaldı.

1205’te Mora’da Fransızlar bir prenslik kurdular, “Pelopones” adını da
“Moree” olarak değiştirdiler ki, dilimizdeki “Mora” buradan gelmektedir. Bu
devlet 1268’de Napoli Krallığı’na tâbi oldu, bilahare Bizans Mora’yı yeniden
ele geçirdi. 1390’da Yıldırım Sultan Bayezid tahta geçer geçmez, Osmanlılar
Mora’ya girdiler. Yanmadadaki Bizans prensliklerine egemenliklerini tanı-
dılar.

İstanbul’un fethinden sonra Bizans İmparatorluğu’nun iki döküntüsü kal-
mıştı.

— Mora Despotluğu,

— Trabzon İmparatorluğu

Avrupa kıtasında olan Mora Despotluğu, Paleologos hanedanının elinde
bulunuyordu. On Birinci Konstantin Paleologos’un kardeşlerinden Dimitri-
yos’un merkezi İpsala-Mistra, Thomas’ın merkezi de Patras şehriydi. Her
ikisi de Osmanlı hükümdarlarına haraç vermekte ve aynı zamanda birbirle-
riyle de uğraşmaktan geri kalmıyorlardı. ,

- 77 Cizye: Müslüman memleketlerinde eskiden Hristiyan tebaadan himaye ve
sıyanet karşılığında alınan baş vergisi. Müslümanlar bir Hristiyan memle-
ketine vardıkları zaman üç şey teklif ederler ve bunlardan birinin kabulünü
isterlerdi: Müslümanlığın kabulü, savaş, cizye.

Cizye vermeyi kabul eden Hristiyanlar tebaa sayılıp devletin mutlak himayesine girerlerdi. Dinlerinde, âdetlerinde, günlük yaşayışlarında ve sanat ve ticaretlerinde serbest kalırlardı.

Osmanlı Türklerinin açılmasında ve yayılmasında cizyenin önemli bir yeri vardır.

- 78 Bosna: Balkan yarımadasının kuzeybatısında bulunan bir memleket olup 41.908 m² yüzölçümündedir. Halk Slav menşeinden ve Bogumil mezhebinden iken Türk fethinden sonra topyekûn İslamiyet'i kabul etmiş Boşnaklardır. Son kral, koyu bir Katolik olduğundan Bogumilleri memnun edememiş, onlar da Türkler tarafına döndüğünden Fatih bu bölgeyi kolaylıkla almıştır. Kral Tomasiç ise Blagay'da esir edilmiştir. Boşnak adı buradan gelmektedir.
- 79 Korfu: Yunan Denizi'nde, Yunanistan'ın kuzeybatı ve Arnavutluk'un güney kıyıları önünde bir adadır. Osmanlılar bu adaya "Körfez Adası" derlerdi. 64 km uzunluğunda, 11-32 km genişliğinde, 581 m² yüzölçümündedir. Eski adları, Latince Corcyra; Osmanlı kaynaklarında, Korfus, Korfos, Korfuz, Kürfüz'dür.
- 80 Patra: Mora'nın kuzeybatısında ve aynı isimdeki körfez sahilindeki şehir. Eski adları Aroe, Patrae, Patrasso. Türklerin kullandıkları "Baybadra" adı eski Patras harabelerinin Paleo-Patras'tan gelmektedir. Patras şehri ilk defa İkinci Murat zamanında Türk egemenliğine girmiştir.
- 81 Korintos (Korinthos): Eski Yunanistan'da Korent yarımadasının bir kısmı ile Peloponez yarımadasının bir kısmını kaplayan bölge. Burada yapılmış olan sedde Germe Hisar denilir.
- 82 Isparta: Eski çağda sıkı yönetimiyle tanınan önemli bir şehir devletidir. Ispartalılara bu ünü veren, yaşadıkları sert hayat, ordularındaki düzendi. Pers savaşlarında Ispartalılar ve ünlü kralları Leonidas kahramanlıklarıyla tanınmışlardır. Ispartalılar Lakonya bölgesinde Yunanistan'ın güney kesimindeki Pelopones yarımadasında otururlardı. Isparta şehri, yarımada'nın güney bölgesinde Evrotas ırmağının kıyısındaydı. Ispartalılar Dor soyundandı. Yunanistan'a MÖ 1000 yıllarında kuzeyden gelip yerleştiler. Evrotas vadisindeki yüksek dağların arasında, başkenti Isparta şehri olan bir krallık kurdular. Kendilerinden önce burada yaşayan Akalar boyundurukları altına aldılar.
- 83 Dimitriyos (Demetriyus): Paleologosların son İstanbul imparatoru olan Konstantin'in kardeşidir. İkinci Manuil'in oğlu, Mora despotu olup diğer kardeşi de Thomas'tır.
- 84 Haraç: Lûgat anlamı toprağın mahsulünden veya çalışan kölelerin emeğinden elde edilen şeydir. Sonraları toprak mülkiyetinden dolayı devletçe fertlerden alınan vergi anlamına gelmiştir.

85 Bugünkü Yunanistan'ın merkezi ve en kalabalık şehri. Atikya yarımadasında, denize yakın bir yerde Akropol çevresinde kurulmuş olan Atina, ilkçağ Akdeniz dünyasının en önemli merkezlerinden biriydi. 1456'dan 1829 tarihine kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında kalmıştır. Bazı Osmanlı kaynaklarında "Medine't-ül Hükemâ" dedikleri yerdir. Atina şehri 1204 tarihinden itibaren 254 yıl Ortodoks Yunan halkına esir muamelesi yapan birtakım Katolik Fransız, Katalan ve İtalyan ailelerinin baskısından bıkmış usanmış olduğundan Türkleri bir kurtarıcı olarak kucaklamışlardır.

Atinalıların Fatih'e müracaat edip şikâyetle bulundukları, bu korkunç idareden kurtarılınmalarını istirham ettikleri, Atina düşesinin eski kocasından olan küçük oğlunu da yanına alarak padişaha sığındığı bir hakikattir.

86 Kara-Ferye: Yunanistan'da Selanik şehrinin 60 km güneybatısında bir kasaba. Eski adı Baroea: Berrhoea'dır.

87 İsmail Bey: Tarihlerimizde Hadım İsmail bey olarak anılır. Bir yıl kadar kapitanlıkta bulunmuştur. Midilli seferini başarıyla sonuçlandırmıştır.

88 Midilli adası: Ege Denizi'nde, Edremit Körfezi'nin ağzında Türk kıyılarından ancak 7 km ötede 1696 km² yüzölçümünde bir adadır. İlk çağlarda Lesbos adıyla tanılan bu adada Ceneviz Prensiği bulunuyordu. 1455 yılında Midilli ve Limni Gatelusio hanedanının malikâneleriydi. O tarihte Midilli sarayının temsilcisi, diplomatı tarih yazarı (müverrih) ünlü Dukas'tı. İstanbul'a geldi. Midilli için 3.000 duka, Limni için 2.500 duka yeni yılın vergisini getirdi. Fatih tarafından pek dostane karşılandı ve padişah, "İhtiyar Dorya nasıl?" diye sordu. Dukas, "Cenabıhak ikbal, saadet ve şevketle ömri hümayunlarınızı çok uzun eylesin, Prens Dorya Limni'de öldü. Yerine oğlu genç Nikolas geçti. Ubudiyet-nâmelerini sadrazam hazretlerine takdim ettim..." dedi.

Sultan Mehmet'in, Dorya'nın ölümünden haberi vardı. Hatta prensin, Gatelusio ailesini hiç sevmeyen Rumların isyanını bastırabilmek için Limni'de üzüntüsünden öldüğünü de biliyordu. Dukas, "Prens Niko, efendimizin hâkipayine yüz sürmek için müsaade-i şahanelerini rica yolunda bu kulunuzu gönderdiler," diye ilave etti.

"Beklerim ..." dedi. "Hemen gidip kendisini al gel... Beni İstanbul'da bulamazsanız dahi sizi bulduğum yere getirirler."

Prens ve müverrih, padişahı bulabilmek için Edirne, Filibe, Sofya, bir hayli dolaştılar. Sonunda padişahı, İzadi Boğazı'nda buldular. Fatih, Nikolas Gatelusio'yu ve Dukas'ı çok nazikâne kabul etti, etek öpmek için eğilen delikanlıya elini uzatıp öptürdü. Prense ağır sırmalı bir kaftan, Dukas'a da, maiyetinde bulunanlara da ipekli birer kaftan giydirdi.

Huzurdan çıktıktan sonra genç prens, sadrazam tarafından kabul edildi ve Mahmut Paşa kendisine Midilli'deki hükûmetinin padişahın himayesin-

de olduğunu, ancak, Gatelusio ailesinin istibdadından bıkmış ve Türklerin adaletine müştak Limni adası Rumlarının padişaha başvurarak bir Türk vali istedikleri için oraya, eski deniz kuvvetleri kumandanı Hamza Paşa'nın vali olarak tayin edildiğini ve donanma ile yeni memuriyetine varmış olması lazım geldiğini söyledi.

1912 yılı ilkbaharında Rodos ve on iki ada İtalya kuvvetleri tarafından işgal edildi ise de, Çanakkale Boğazı'nı abluka eden İtalyan donanması Midilli'ye taarruz etmedi; fakat aynı yılın sonbaharında Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine, adaya 21 Kasım 1912'de Yunanlılar asker çıkarttılar, 30 Mayıs 1913'te Londra Konferansı, Yunan işgalindeki adaların Yunanistan'a bırakılmasını kararlaştırdı.

Bu duruma göre Midilli 1456 yılından 1913 yılına kadar 458 yıl Türk egemenliği altında kaldı.

Midilli seferi ile ilgili bir fıkra:

Fatih, Midilli fethi için Balıkesir'den geçerken hava çok sıcaktı. Yolda bir köylü kadın kendisine bir bakır kupa ayran sundu. Ayran kabının üzerinde üç tane saman çöpü yüzüyordu.

Fatih ayrılan saman çöplerini yutmayayım diye yavaş yavaş ve çok dikkatle içtikten sonra kadına teşekkür etti. Saman çöplerini ayranın içine neden koyduğunu sordu. Kadın dedi ki:

"Hey oğul! Sen uzun yoldan geliyorsun. Terlisin. Susamışsındır. Ayranı birden içsen hasta olursun. O saman çöplerini ol sebepten koydum ki ağzına gelmesin diye yavaş yavaş ve durarak içeceksin ve sana da dokunmayacak, maksadımı buydu.."

Fatih bu cevaptan çok memnun oldu. Kadıncağızın köyünde saraya ait olan topraklardan büyük bir parçayı ona bağışladı. İşte... seven ve sevilenin karşılıklı anlayış ve davranışları.

89 Rodos adası: Ege Denizi'nde on iki adanın en doğusunda bulunan, Güneybatı Anadolu kıyılarından 12 mil uzaklıkta bir adadır. Yüzölçümü 1.412 km²'dir. Ada eski Yunan medeniyetine beşiklik etmiş bir yerdir. 1310'da Saint John şövalyeleri adayı aldılar. 1522'de Kanuni Sultan Süleyman adayı alıncaya kadar iktidarda kaldılar. Yüzyıllar boyunca ada Osmanlı Türklerinin elinde kaldı. 1911-1912 İtalyan Savaşı'nda İtalyanların eline geçti. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1947'de yapılan anlaşma gereğince müttefikler adayı alarak Yunanistan'a verdiler. Adada Osmanlı Türklerinin izleri silinemeyecek birçok abideleri vardır.

90 Fatih Camii: İstanbul'un alınmasından sonra şehrin yedi büyük tepesinden birinde yapılan bu cami ve külliyesi, şehrin belli başlı sanat abidelerinden biridir. Sekiz medrese, sekiz tetümme medresesi, darüşşifa, darüzziyafe (ta-

bhane), imaret, kervansaray, hamam ve diğer bağlantı binalarının ortasındaki Fatih Camii tarihimiz, sanat ve arkeoloji bakımından başlı başına bir konudur. Camiye, İstanbul'un fethinden dokuz yıl sonra 1462-1463 yılında başlanılmış ve bu büyük abidenin bitirilmesi sekiz yıl sürerek 1470'te son bulmuştur.

1766 tarihindeki büyük depremde mimar eski Sinan'ın yapmış olduğu ilk camiin büyük kubbesi, türbe ve diğer bölümlerinde sakatlıklar görüldüğünden, Üçüncü Mustafa'nın emirleriyle caminin yalnız harim kısmı tamamıyla yıkılıp mihrap tarafına doğru ileri götürülmüş ve Sultan Ahmet Camii planı tatbik edilerek yeni bir cami meydana getirilmiştir.

Fatih Cami'nin inşasıyla ilgili olan aşağıdaki şu fıkra; hikâye sınırları içinde olsa da ayrı bir anlam taşımaktadır:

Yapılan caminin yüksek olması için bin bir masraf ve gayretlerle getirtilen sütunları kestirip camiyi kısaltan mimarla kadı önüne çıkması yüce hükümdarın kanuna ve hocalara saygısının başka bir örneğidir. Sütunları kestirip caminin yüksekliğini azaltan mimarın sağ bileğini kestirdiği için mimar, Fatih'ten davacı olur. Kadının önüne suçlu olarak çıktığı halde oturmak isteyen padişaha kadı, "Oturamazsın... Sen suçlusun. Karar verilmeye kadar ayakta kalacaksınız!" diyerek ilk önce mimarı dinlemeye başlar. Mimar; ilk önce camii daha yüksek yapmak üzere masraf ve gayretle uzun sütunlar getirttiğini fakat sonradan depremleri hesaplayarak kestirdiğini, padişahın sebebini sormadan bileğini kestirip mesleğini yapamayacak hale düşürdüğünü anlatır.

Kadı; Fatih'in dolgun bir tazminat vererek mimarla helalleşmesine karar verir. Muhakeme bitince Fatih'in kadıya iltifat ettiği efsaneleşmiş hikâyelerdendir.

- 91 Topkapı Sarayı: Bir adı da "Yeni Saray"dır. Saray-ı Cedid-i Mamure olarak da adlandırılan Topkapı Sarayı, İstanbul'un en güzel yerinde, hem Marmara Denizi'ne hem de Boğaz'a nezareti olan yerde yapılmıştır. Bu yerin, denize doğru çıkıntılı olan ucuna da Sarayburnu denilir. Yine deniz kıyısında olup vaktiyle yerinde ahşap bir saray bulunan kapılardan birisi Topkapı adını taşıdığından bu isim yeni saraya da aktarılmıştır. Yeni Saray'ın inşasına 1465'te başlanmış ve 1487'de sona ermiştir. Geniş bahçeler içinde birçok binalardan ibaret olup her tarafı surla çevrilidir. Yeni Saray Birun, Endurun ve Harem olmak üzere başlıca üç kısımdan ibarettir. Topkapı Sarayı'nın muhtelif kısımları muhtelif zamanlarda yanmış, tamir olmuş, yeniden yapılmış olduğu gibi birçok padişahlar da ayrı kısımlar ve köşkler eklemek suretiyle binaları çoğaltmışlardır.

- 92 İstanbul'a zafer alayıyla girdiğinde yanında beyaz sakalı ile mağrur giden Akşemseddin Hoca da varmış. Merhamet dilenmek üzere ellerinde çiçek-

lerle Bizans kızları ve papazlar dizilmişler. Bizans'ı alan, tarihin devrini değiştiren insanın Fatih kadar genç olamayacağını düşündükleri için Akşemseddin'e doğru ilerlemişler. Akşemseddin, padişahı işaret etmiş. Fatih hemen seslenmiş:

"Ona gidiniz! Ben padişahım ama o benim hocamdır. Şefaati de, sözü de benden üstündür..."

Fatih, cami ve külliyesini (İlk İstanbul Üniversitesi) kurduktan sonra, üniversiteden bir odanın da kendisine ayrılmasını istemiş.

Bir karar vermek için hocalar toplanmışlar. Şu cevabı yollamışlar:

"Burasını siz kurup bize verdiniz. Sizin burada bir oda alabilmeniz için öğrencilerden veya öğretmenlerden olmanız gerekir. Siz öğrencilerden veya öğretmenlerden de değilsiniz. Bundan dolayı bir oda sahibi olamazsınız."

Fatih, "Şartı nedir?" diye sordu.

"İmtihan olursunuz..." dediler.

Bir üçüncüsü... Rivayet de olsa hakikat payı var.

Fatih'in ilme ve âlimlere verdiği itibar; devlet büyüklerini, vezirlere kadar, bilginler karşısında el pençe ayakta tutmasıyla da bellidir.

Molla Zeyrek ile Hocaşade'nin bir hafta süren münazarasında Vezir Mahmut Paşa'yı tartışmanın devamınca ayakta tuttuğu rivayet edilir.

- 93 Sadrazam Mahmut Paşa evinde verdiği yemeklerde misafirlerine pilav ikram etmeyi severmiş. Yalnız bu pilavın bir özelliği varmış. O da nohut yerine, pilavın içinde nohut büyüklüğünde altınların bulunması.

"Serveteulaşan bir kimsenin ağzında daima esirgemedene verebilmek için altın bulunmalıdır..." demesi mutad imiş. Hatta bu anlamlı ve haklı sözleri birkaç defa da Fatih'in yanında söylemiş.

- 94 İskender Bey: Kuzey Arnavutluk'taki "Mirdila" beyi Ghion Kastriot'un oğludur. Babası Osmanlı hâkimiyetini kabul edip bir rivayete göre dört, diğer bir rivayete göre de yalnız küçük oğlunu rehin olarak göndermiştir. O tarihten sonra Osmanlı sarayında terbiye edilen, Müslüman olan ve adı İskender Bey olarak değiştirilen bu beyzade, yıllarca Türk ordusunda görev almış ve bilahare babasının ölümünden sonra kaçmıştır. Asıl adı Georges Kastriot'tur. Scanderberg: Skanderbeg de denilir.

- 95 Argos: Pelepones yarımadasında Naupliya Körfezi yakınında ve Korint'in güneyinde kalesi olan bir şehir. Yıldırım Bayezid'in Yunan seferi esnasında Evrenos Bey, itaatten çıkmış olan bu kaleyi hücumla alıp 14 bin esiri Anadolu'ya nakletmiş ve yerlerine Tatar göçmenler yerleştirilmiştir.

- 96 Hil'at: Türkçesi kaftandır. Hil'at, padişahlar tarafından sadrazam ile vezirlere ve diğer devlet büyüklerine giydirildiği gibi, onlar tarafından da kendilerinden daha küçük rütbeden olanlara giydirilirdi. Hil'at giydirmek bir

memuriyet teveccühü veya bir hizmet ve yararlık karşılığı olurdu. İkinci Mahmut tarafından yapılan yenilikler arasında hil'at kaldırılmıştır.

- 97 Ömer Bey: Turhanoğlu Ömer Bey, Fatih devri ümerasından olup Mora beyidir. Atina şehrinin işgaliyle görevlendirilmiştir. Atina'yı idaresinde bulundurup halka çok büyük zulüm yaptığından ötürü sevilmeyen ve Türkleri kurtarıcı olarak bekleyen Atinalıları İtalyan köklü "Franco Acciajuoli" ailesinden kan dökülmeden kurtarmıştır.
- 98 Limni: Ege Denizi kuzeydoğusunda, Asya kıtasının en fazla batıya uzandığı kara parçası olan, 470 km² yüzölçümünde bir adadır. Eskiden bir Ceneviz prensliği olan ada, 1453'te Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na Türkiye ile müttefikler arasında son veren mütareke, bu adanın Mondros limanında imza edilmiştir.
- 99 İmroz, Gökçeada. Ege Denizi'nde Çanakkale Boğazı'nın kuzeybatısında, yüzölçümü 285 km²'dir. Türkiye'nin en büyük adası olan İmroz, kabaca bir üçgene benzer. 1456'da Osmanlıların eline geçen ada, ilk önce Gelibolu'ya bağlıyken 1821'den sonra Bozcaada kaymakamlığına, 1878'de Akdeniz adaları (Cezayir-i Bahr-i Sefid) vilayetinde Limni'ye verildi. 1908'de Çanakkale sancağına bağlandı. Balkan Savaşı'nda işgale uğradıysa da 1923 Lozan Antlaşması'yla anavatanına kavuştu.
- 100 Darphane: Para basılan yer. İstanbul darphanesi ilk önce Beyazıt ile Koska arasında, bugünkü Simkeşhane binasının bulunduğu yerdeydi. Nitekim Bizans devrinde de darphanenin burada bulunduğu anlaşılmaktadır. İmparatorluk içinde bundan başka Bursa, Edirne, Amasya, Ayasluğ, Üsküp, Belgrad, Serez, Diyarbakır, Halep, Bağdat, Trablus, Cezayir, Tunus, Mısır, Bosna-Saray, Tiflis şehirlerinde para basan darphaneler vardı.
- 101 Uzun Hasan: Akkoyunlu Devleti'nin, cesareti ve dirayeti ile ün almış hükümdarıdır. "Emir-i Kebir" ve "Ebü'n-nasır" diye de anılır. 1453'te Diyarbakır'da Akkoyunlu Devleti'nin başına geçti, ertesi yıl, Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşah-Mirza'yı, bir yıl sonra da Timur'un torununu esir edip öldürterek Irak ve İran'ın bir kısmı ile Azerbaycan'ı ele geçiren Uzun Hasan, 1466'da Tebriz'i başkent yaparak Gürcistan'ı elde etti. Akkoyunlu Devleti'ni kısa zamanda doğunun en önemli devletlerinden biri haline getirdi.

Fatih ile üç kere savaşmıştır. Üçüncü savaşını Erzurum'da Tercan ovasında 11 Ağustos 1473'te yapmış ve Otlukbeli Savaşı olarak tarihe geçen bu meydan savaşında büyük bir bozguna uğramıştır. Trabzon imparatorunun kızı ile evlenmiş olduğundan bu imparatorluk ve bölge ile de yakın ilgisi vardı.

- 102 Sinop: Karadeniz kıyısında Sinop yarımadasının berzah yerinde kurulmuştur. Sinop'un çok eski bir tarihi vardır. İyi bir limanı bulunması, topraklarının verimli olması denizci milletlerin ilgisini Sinop'a çekmiş, pek çok millet bu topraklara sahip olmak istemiştir. MÖ II. yüzyıla kadar bazen sömürge olarak, bazen de bağımsız bir hayat süren Sinop, sonra Pontus krallarının ilgisini çekmeye başlamıştır. Mithridates şehri ele geçirmiş, bilahare Romalıların hücumuna uğramıştır. Bu durum 395 yılına, Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasına kadar sürmüştür. Ondan sonra Sinop sırasıyla, Pervane oğullarına, Candar oğullarına geçmiş ve Fatih zamanında kesin olarak Osmanlı sınırları içine alınmıştır.
- 103 İsmail Bey: Candar yahut İsfendiyar hükümetinin başında İkinci İbrahim Bey'in oğlu Süleyman Bey bulunuyordu. Kardeşi ve rakibi olan Kızıl Ahmet Bey daha önce Osmanlılara sığınmış olduğundan, bu sefer sırasında Kastamonu beyliğine tayin edilmek suretiyle, Sinop arkadan da çevrilmiştir. Sinop Kalesi'nin metanetine ve donanmasına güvenen İsmail Bey, uzun bir savunmada bulunması mümkün iken, Sadrazam Mahmut Paşa ile yaptığı konuşma sonunda teslim olmak büyüklük ve uzak görüşlülüğünü göstermiş ve Türk'ü Türk'e kırdırmamıştır.
- İsmail Bey, Fatih'in karargâhında büyük bir hürmet ve törenle karşılanmış, Fatih dahi ayağa kalkarak birkaç adım ilerlemiş ve İsmail Bey el öpmek isteyince de, "İsmail Bey, sen benim ulu kardeşimsin, reva mıdır kim elim öpesin?" sözü ile önlemiştir.
- İlmi, ahlakı ve üstün meziyetleriyle ün almış, eserleri olan İsmail Bey'e dirlik olarak Yenişehir, İnegöl ve Yarhisar kazaları verildiği gibi, oğluna da devlet hizmetinde yer verilmiştir.
- 104 Üsküp sancağı: Eski Yunanlılar ve Romalılar zamanında önemli bir şehir olan (Scupi, Scopia), MÖ IV. yüzyılda Makedonya krallarının önemli bir merkezidi. Romalılar Makedonya Krallığı'na son vererek buraya yerleştiler. Daha sonraları Üsküp, Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde kaldı. Avarların, Bulgar Krallığı'nın eline geçti. XIII. yüzyılda Sırp Krallığı'nın merkezi oldu. Kosova Meydan Savaşı'ndan sonra Osmanlıların eline geçti. Önceleri bir ilçe merkezi olan Üsküp, sonraları Kosova ilinin merkezi oldu.
- 105 Heracles (Herkül): Yunan mitolojisinde sözü geçen, çok kuvvetli olmasıyla tanılan bir kahramandır. İnanişa göre ölümsüz olan ruhu, babası Zeus olarak Olympos Dağı'ndadır.
- 106 Mardin: Anadolu'da, Diyarbakır bölgesinin güneyindeki Mazıdağı'nın alt eşikğinde bir şehir ve kale. Çeşitli yönlere giden yollar üzerinde düğüm noktasında bulunması ona birtakım tabii üstünlükler sağlamıştır.

- 107 Säre Hatun (Sitäre Hatun, Saru Hatun): Uzun Hasan'ın annesidir. Trabzon yolunda dağların geçit vermez yamaçlarını yayan tırmanan Fatih'e bir gün sormuş:
"Hey oğul, bu Trabzon'a bunca zahmet nedendir?"
Kestirme cevap şudur:
"Hey ana, bu zahmet din yolundadır: Zira bizim elimizde İslam kılıcı vardır, eğer bu zahmeti ihtiyar etmezsek bize gazi demek yalan olur!"
- 108 Trabzon Krallığı: Kelime "trapezus"tan gelir. Bu kelime eski Yunancada "dört köşe" demektir. Surlarının biçiminden dolayı böyle denildiği sanılıyor. MÖ VI. yüzyılda Pers İmparatorluğu'na katılmıştır. Trabzon limanını kuran İyonyalılarıdır. Makedonyalıların nüfuzu bu bölgeye kesin olarak erişmemiştir. Kuzey Karadeniz'le Kırım'da kurulan Pontus Krallığı Roma'ya karşı durmaya çalışmışsa da MÖ I. yüzyılda Romalıların eline geçti. MS 395'te imparatorluk ikiye ayrılınca, burası da bütün Anadolu gibi Bizans İmparatorluğu'nun payına düştü.
Bizanslılar 1204'te geçici olarak İstanbul'dan kovulup İznik'e sığınınca, Trabzon'da da Komenus hanedanı bir imparatorluk kurdu. Anadolu Selçukluları'nı, İlhanlılar'ı, Akkoyunlular'ı kendisine egemen tanıyan bu imparatorluk, 1461 yılına kadar bağımsızlığını koruyabildi. Trabzon, Türklerin Anadolu topraklarında fethettikleri en son şehirdir.
Trabzon önceleri bir sancak olarak idare edildi. Yavuz Selim şehzadelikinde burada sancak beyliğinde bulunmuş ve Şah İsmail'in yarattığı tehlikeyi daha o zaman yakından görmüştür.
- 109 Karasu Nehri: Marmit Suyu da denilir. Van Gölü'ne dökülür. İran sınırından doğar, Erçek Gölü'nün kuzey kıyıları yakınından geçerek Van şehrinin güneybatısında göle dökülür. 120 km uzunluğundadır.
- 110 Aristo: Eski Yunan'ın ve ilk medeniyet devrinin en büyük filozoflarından. MÖ 384-322'de yaşamıştır. Aristo'ya filozofların padişahı derler. Teşrih, fizyoloji, mantık ve felsefe tarihinin kurucusu sayılabilir. Kendisinden evvel belirsiz ve karışık olan bütün ilimleri tasnif etmiş ve her birine ait esaslı kitaplar yazmıştır. Onun kıymetini ilk defa takdir edenler doğu bilginleri olmuş ve eserleri Arapçaya çevrilmiştir. Avrupalılar onun eserlerini Arap dilinden çevirmişlerdir.
- 111 Zenon: 1) Eleali Zenon (490-430): Düşüncenin düştüğü çelişmeler üzerinde ün almıştır. 2) Kıbrıslı Zenon (336-264). Helenistik çağın en önemli filozofudur. Felsefeyi; mantık, fizik (metafizik) ve etik diye üç dala ilk olarak Zenon'un ayırdığı söylenir.

112 Drakul = Şeytan: Eflak voyvodası Vlad'ın lakabı. Bugünkü Romanya'nın topraklarında bulunan Eflak = Valachie ve Boğdan = Moldavie kıtaları, birbirinden ayrı iki prenslik halinde idare ediliyordu. Prensliklerin aralarındaki devamlı mücadeleden yararlanmak isteyen Osmanlı İmparatorluğu için, Lehistan ve Macaristan gibi büyük devletler arasındaki politik anlaşmazlıklar, prensliklerin yaşaması için yeter bir sebep oluyordu.

Fatih'in tahta çıktığı zaman Eflak voyvodalığında Osmanlı kaynaklarının "Kazıklı Voyvoda" dedikleri "Dördüncü Vlad" bulunuyordu. Bu zalim prens "kazıklı" denilmesinin sebebi keyif için adam kazıklatmasıdır.

Örnek olarak yemek yerken kazığa oturtulmuş insanların can çekişmelerini seyredip zevk alması, merkebe binmiş bir papazı eşekle beraber kazığa vurdurması, beş yüz soylu kişiyi birden kazığa geçirtmesi, altı yüz yabancı tüccarı kazığa vurup seyretmesi... hatta kendisini selamlamak için huzurda baş açmaktan kaçınan Türk elçilerinin kavuklarını üçer çivi ile kafalarına çaktırması, öldürttüğü anaların kızartılmış etlerini çocuklarına yedirmesi, anaların memelerini kestirip yerlerine çocuklarının başlarını diktirdiği, Türk esirlerinin taban derilerini yüzdürdükten sonra tuzla ovdurup keçilere yalatması... Prensın başta gelen zevkleri arasındaydı.

Drakul, Osmanlılara karşı Macarlarla uyuşmuş ve bazı işler hakkında da hesap vermekten kaçınmış olduğundan, Fatih'in Kuzey Anadolu seferiyle meşgul olmasından yararlanarak Türk sınırlarına saldırması, Fatih'in çağırmasından korkarak gelmemesi üzerine, uslandırılması amacıyla Vidin Muhafızı Hamza Paşa üzerine sevk edilmiştir.

Drakul bir gece paşa ile bütün maiyetini birden bastırıp el ve ayaklarını kestirdikten sonra hepsini kazıklatmış ve özellikle Hamza Paşa'yı da mevkiine hürmeten yüksek bir kazığa oturtmuştur. Kazıklı Voyvoda'nın Macaristan'a kaçmasından sonra memleket eyalet haline getirilmiş ve Eflak Beyliği'ne Kazıklı'nın Fatih'e sığınmış olan kardeşi Güzel Radul bir Osmanlı valisi şeklinde tayin edilip on bin duka altın haraca bağlanmıştır. 15 yıl kadar Macaristan'da zindanda kalan Kazıklı, bilahare zindandan kaçmışsa da iki yıl sonra tutulmuş ve kesik başı Türk illerinde gezdirilmiştir.

113 Troya (Troia): Bugün Çanakkale'nin Biga ilçesi merkez bucağına bağlı Hisarlık köyünün bulunduğu yerde ilk çağlarda kurulmuş bir şehirdir. İlion şehir devletinin başkenti olan Troya şehri yüzyıllar boyunca toprak altında kaldıktan sonra, 19. yüzyılda, Alman arkeoloğu Heinrich Schlieman tarafından yapılan kazılar sonunda bulunmuştur.

İlkçağ şairlerinden Homeros, Troya'yı ve bu şehrin başından geçenleri *İlyada* adındaki eserinde anlatmıştır.

- 114 Achilleus (Aşil): Yunan mitolojisinin en önemli kahramanlarından biridir. Troya savaşlarındaki kahramanlıkları Homeros'un *İlyada* destanında anlatılmıştır.
- 115 Çanakkale hisarları: Marmara Denizi'ni Ege Denizi'ne bağlayan Boğaz'ın iki sahiline yaptırdığı istihkâmlarla Fatih, bu boğazı da kontrol altına almıştır, istihkâmlar Boğaz'ın en dar yerine karşılıklı olarak yapılmıştır. Anadolu sahilindekine Kale-i Sultaniye = Çanakkale ve Rumeli sahilindekine de Kilit'ü-l Bahr denir. Bu istihkâmların o devirde Gelibolu sancak beyi ve donanma komutanı olan Yakup Bey tarafından yaptırıldığı rivayet edilir.
- Bu suretle, Venedik, Ceneviz, Papalık ve Rodos donanmalarının İstanbul'a kadar uzanmaları, Karadeniz'e çıkmaları bir hayal olmuştur. Çanakkale istihkâmlarının bir yıl içinde bitirildiği söylenir. Çanakkale hisarı, otuz topla donatılmış olup Boğaz'dan geçen gemilerin hisarın önünde demirleyip izin almaları usuldendi.
- 116 İstanbul'un alınması, Çanakkale ve Karadeniz boğazlarının kesin olarak Türk kontrolüne geçmesi, Türklerin Balkan yarımadasında açılmaları, papanın devamlı olarak endişesini artırmış ve yeni haclı seferleri düzenlemek için çabalar harcamasına sebep olmuştur. Papanın bu propagandalarına kapılanlar arasında Bosna Krallığı ile "Saint-Sabbas" adıyla anılan Hersek Dukalığı vardır. Bosna krallarının bir süreden beri Macar Kralı Mathias'tan, Venedik Cumhuriyeti'nden, Arnavutlardan, hatta Roma'dan Türklere karşı savaş için yardım istedikleri, Fatih Sultan Mehmet tarafından yakinen bilinmekteydi.
- 117 "Stipan/Stefan Tomaşeviç", "Musannifek" adıyla meşhur Şeyh Ali Bestami fetvasıyla idam edilmiştir.
- İdamın sebepleri kısaca özetlenirse:
- Türk elçilerini zindana attırmış ve bir söylentiye göre de idam ettirmiştir.
 - Yakalanarak ordugâha getirildiğinde teslim işiyle meşgul olmamış ve ilgilenmemiştir.
 - Macaristan, Papalık, Venedik ve Arnavutları Türkler aleyhine kışkırtmıştır.
 - Sırp veraseti konusu Türkler tarafından çözüldürken, Sırpı Osmanlılar aleyhine kışkırtmıştır.
- Koyu bir Türk düşmanı olan kralın suçları kısaca bunlardır.
- 118 Venedik (Venezia = Venetia): İtalya'da, Adriyatik Denizi'nin kuzey kıyılarında adacıklar üzerinde kurulu bir şehirdir. Venedik, kuzeyden Barbar

istilasından kaçanlar tarafından 452'de kurulmuştu. Batı Roma İmparatorluğu'ndan ayrı, bağımsız bir devlet halinde idare ediliyordu.

Gemicilikte çok ilerlemiş olan Venedikliler ticaret üstünlüğü kazandılar. Haçlı Seferleri'ne katılarak doğuya yaptıkları seferlerle zenginleştiler. XIII. yüzyılda Venedik, batının en zengin, denizde ve sanatta kuvvetli bir ülkesi haline geldi. Osmanlı İmparatorluğu'nun denizlere açılmasıyla bu üstünlük yavaş yavaş söndü. 1797'de Napoleon, Venedik Cumhuriyeti'ni Avusturya ile Fransa arasında böldü. 1866'da Venedik kesin olarak İtalya'ya katıldı.

- 119 Çanakkale'nin büyük mağlubu İngiltere'nin deniz lordu Mr. Churchill anılarında, "... Asya ile Avrupa'yı birbirinden ayıran bu geçidin ağzında sıralanmış olan Fransız ve İngiliz gemileri, aldıkları emirleri harfi harfine yerine getiriyorlardı. Gökyüzü sanki demir güller kusuyordu. Mermiler uzun su sütunları yükselterek, savaş gemilerinin tam yanlarına düşüyor, onlarda her an yeni bir heyecan havası yaratıyordu. Bir an için susturduğumuzu sandığımız bir batarya, aradan bir, iki dakika geçmeden yeniden ateş püskürmeye devam ediyordu. Türklerin direnmesini kırmamıza imkân yoktu ... elli kilometre uzunluğundaki Çanakkale Boğazı bir türlü geçilemiyor, her an birkaç müttefik gemisi kayboluyordu ... Türk denizcilerinin fedakârca çalışmaları sonunda dökülen mayınlar kocaman savaş gemilerinin hareketlerine imkân vermiyordu..."